

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE  
FILIALA CLUJ  
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ

CERCETĂRI  
DE  
LINGVISTICĂ

ANUL IV

1—2

IANUARIE—DECEMBRIE

1959

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

## CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

REVISTĂ A INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ AL ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE  
FILIALA CLUJ

### COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. E. PETROVICI (*redactor responsabil*), D. MACREA  
(*redactor responsabil adjunct*), V. BREBAN, H. JACQUIER,  
B. KELEMEN, P. NEIESCU, I. PĂTRUȚ, R. TODORAN;  
M. HOMORODEAN și AURELIA STAN  
(*secretari de redacție*)

Redacția: Institutul de lingvistică, CLUJ, str. E. Racoviță 19-21, Telefon 20-49.  
Administrația: Filiala Academiei R.P.R., CLUJ, Str. Republicii 9, Telefon 35-14.

# CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL IV, nr. 1-2

1959

IANUARIE-DECEMBRIE

## SUMAR

	Pag.
D. MACREA, Ortografia limbii române. La o sută de ani de la introducerea alfabetului latin . . . . .	7

### FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

Acad. E. PETROVICI, Interpenetrația unei fonologii slave și a unei morfologii latine . . . . .	31
I. PĂTRUȚ, Probleme de fonetică și morfologie. III. În legătură cu <i>i</i> și <i>u</i> în limba română . . . . .	43
I. STAN, Observații asupra evoluției <i>ri</i> > <i>ri</i> în limba română . . . . .	49
GR. RUSU, Schiță a sistemului fonologic al graiului bistrițean . . . . .	61

### GRAMATICĂ ȘI LEXIC

H. JACQUIER, „Greșeli” de franceză în românește . . . . .	75
RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, Cu privire la rolul sensului verbelor în determinarea valorii gramaticale a participiului . . . . .	89
M. HOMORODEAN, Cu privire la sinonimia dintre <i>pisc</i> și <i>grui</i> . . . . .	105

### ONOMASTICĂ

G. GIUGLEA și N. ORGHIDAN, <i>Branul</i> în lumina toponimiei . . . . .	127
Acad. E. PETROVICI, Etimologia toponimicului <i>Hordou</i> . . . . .	153
AL. CRISTUREANU, Prenumele de la Livadia și Riu-Bărbat (Țara Hațegului) . . . . .	159

### DISCUȚII

ERIC P. HAMP (Chicago), Consoanele românești și metodologia fonologică . . . . .	171
Acad. E. PETROVICI, Pe marginea observațiilor lui E. P. Hamp asupra interpretării fonologice a consoanelor românești . . . . .	177
D. MACREA, Cîteva precizări în problema raporturilor dintre limbă și dialect . . . . .	189
Acad. E. PETROVICI, Considerații fonologice asupra rimelor „geometrice” și „aproximative” în poezia românească . . . . .	197
VIORICA PAMFIL, În legătură cu editarea textelor noastre chirilice . . . . .	201
GR. RUSU, În legătură cu „Proiectul de transcriere a textelor din sec. al XIX-lea” . . . . .	209

### NOTE

R. TODORAN, Despre neologismele terminate în <i>-ie</i> . . . . .	211
GH. BULGĂR, Despre limbajul criticii literare . . . . .	215

### RECENZII

ЛИМБА ШИ ЛИТЕРАТУРА МОЛДОВЕНЬСКЭ, Кишинэу (Филиала молдовеняскэ а Академией де Штиинце а Униуний РСС, Институтул де лимбэ ши литература), anul I, 1958, №1, юлие — септембрие (L. Ghergariu) . . . . .	219
BÁLINT SÁNDOR, <i>Szegedi szótár</i> , I—II, Budapest, 1957 (G. Săteanu) . . . . .	222

INDICE . . . . .	225
------------------	-----

# RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

IV<sup>e</sup> ANNÉE. n<sup>os</sup> 1-2

1959

JANVIER-DÉCEMBRE

## SOMMAIRE

	Page
D. MACREA, L'orthographe de la langue roumaine. Cent ans depuis l'introduction de l'alphabet latin . . . . .	7

### PHONÉTIQUE ET PHONOLOGIE

Acad. E. PETROVICI, Interpénétration d'une phonologie slave et d'une morphologie latine . . . . .	31
I. PĂTRUȚ, Problèmes de phonétique et de morphologie. III. A propos de <i>i</i> et <i>u</i> en roumain . . . . .	43
I. STĂN, Remarques sur l'évolution <i>ă</i> > <i>i</i> en roumain . . . . .	49
GR. RUSU, Esquisse du système phonologique du parler de la région de Bistrița . . . . .	61

### GRAMMAIRE ET LEXIQUE

H. JACQUIER, „Fautes” de français en roumain . . . . .	75
RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI, A propos du rôle du sens des verbes dans la détermination de la valeur grammaticale du participe . . . . .	89
M. HOMORODEAN, A propos de la synonymie entre <i>pisc</i> et <i>grui</i> . . . . .	105

### ONOMASTIQUE

G. GIUGLEA et N. ORGHIDAN, <i>Bran</i> à la lumière de la toponymie . . . . .	127
Acad. E. PETROVICI, L'étymologie du toponyme <i>Hordou</i> . . . . .	153
AL. CRISTUREANU, Les prénoms de Livadia et de Râu-Bărbat (Tara Hațegului) . . . . .	159

### DISCUSSIONS

ERIC P. HAMP (Chicago), Les consonnes roumaines et la méthodologie phonologique . . . . .	171
Acad. E. PETROVICI, A propos des remarques de E. P. Hamp sur l'interprétation phonologique des consonnes roumaines . . . . .	177
D. MACREA, Quelques mises au point dans la question des rapports entre la langue et le dialecte . . . . .	189
Acad. E. PETROVICI, Considérations phonologiques sur les rimes „géométriques” et „approximatives” dans la poésie roumaine . . . . .	197
VIORICA PAMFIL, A propos de l'édition de nos textes cyrilliques . . . . .	201
GR. RUSU, A propos du „Projet de transcription des textes du XIX <sup>e</sup> siècle” . . . . .	209

### NOTES

R. TODORAN, A propos des néologismes terminés en <i>-ie</i> . . . . .	211
GH. BULGĂR, Le langage de la critique littéraire . . . . .	215

### COMPTES RENDUS

ЛИМБА ШИ ЛИТЕРАТУРА МОЛДОВЕНЯСКӘ, Кишиневу (Филвала молдовеняскә а Академией де Штинце а Униуний РСС, Институтул де лимба ши литература), анул I, 1958, № 1, юлие — септембрие (L. Ghergariu) . . . . .	219
BÁLINT SÁNDOR, <i>Szegedi szótár</i> , I—II, Budapest, 1957 (C. Săteanu) . . . . .	222

INDEX . . . . .	225
-----------------	-----

# ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

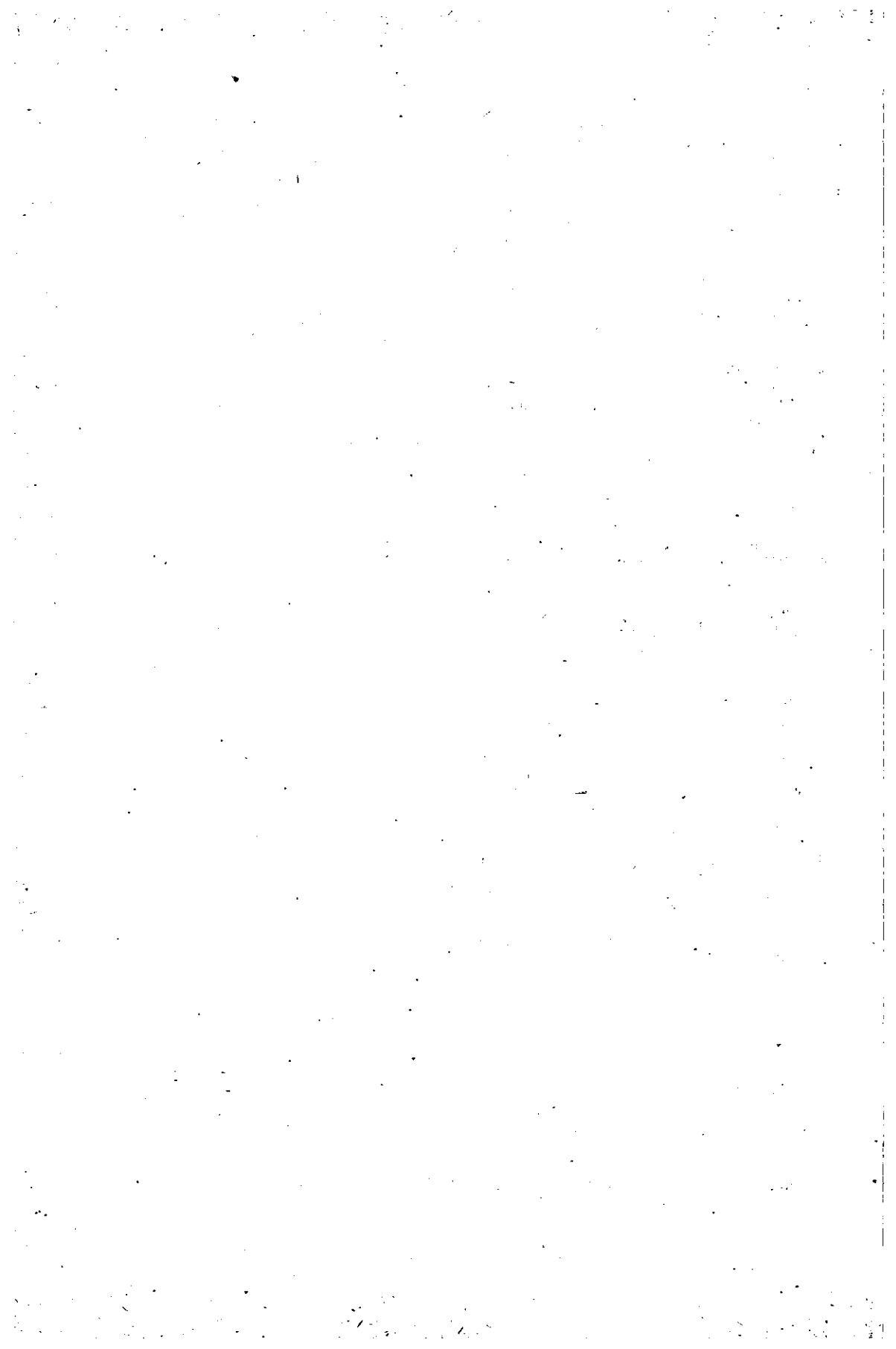
ГОД ИЗДАНИЯ IV, № 1-2

1959

ЯНВАРЬ-ДЕКАБРЬ

## СОДЕРЖАНИЕ

	<u>Стр.</u>
Д. МАКРЯ, Орфография румынского языка. Сто лет со времени введения латинского алфавита . . . . .	7
<b>ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЯ</b>	
Е. ПЕТРОВИЧ, Взаимопроницаемость славянской фонологии и латинской морфологии . . . . .	31
И. ПЭТРУЦ, Некоторые вопросы фонетики и морфологии. III. Относительно <i>i</i> и <i>ц</i> в румынском языке . . . . .	43
И. СТАН, К вопросу об эволюции <i>i</i> > <i>i</i> в румынском языке . . . . .	49
ГР. РУСУ, Очерк фонологической системы бистрицкого говора . . . . .	61
<b>ГРАММАТИКА И ЛЕКСИКА</b>	
Г. ЖАКЪЕ, Французские „ошибки” в румынском языке . . . . .	75
РИТА КИРИКУЦЭ-МАРИНОВИЧ, К вопросу о роли значения глаголов в определении грамматической значимости причастия . . . . .	89
М. ГОМОРОДЯН, Относительно синонимии между <i>pisc</i> и <i>grui</i> . . . . .	105
<b>ОНОМАСТИКА</b>	
Г. ДЖЮГЛЯ, Н. ОРГИДАН, <i>Bran</i> в свете топонимии . . . . .	127
Е. ПЕТРОВИЧ, Этимология имени села <i>Nordou</i> . . . . .	153
АЛ. КРИСТУРЯНУ, Личные названия в селах Ливадия и Рыу-Бэрбат (Цара Хацегулуй) . . . . .	159
<b>ОБСУЖДЕНИЯ</b>	
ЭРИК П. ГЭМП (Чикаго), Румынские согласные и фонологическая методология . . . . .	171
Е. ПЕТРОВИЧ, Относительно замечаний Э. П. Гэмпа о фонологической интерпретации румынских согласных . . . . .	177
Д. МАКРЯ, Некоторые уточнения в вопросе отношений между языком и говором . . . . .	189
Е. ПЕТРОВИЧ, Фонологические рассуждения о „геометрических” и „приблизительных” рифмах в румынской поэзии . . . . .	197
ВИОРИКА ПАМФИЛЬ, Относительно издания наших кириллических текстов . . . . .	201
Г. РУСУ, Относительно „Проекта переписания текстов XVI-ого века” . . . . .	209
<b>ЗАМЕТКИ</b>	
Р. ТОДОРАН, О неологизмах, оканчивающихся на <i>-ie</i> . . . . .	211
Г. ВУЛГЭР, Язык литературной критики . . . . .	215
<b>РЕЦЕНЗИИ</b>	
ЛИМБА ши ЛИТЕРАТУРА МОЛДОВЕНЯСКЭ, Кишинэу (Филиала молдовеняскэ а Академией де Штинице а Унуний РСС, Институтулу де лимба ши литературэ), анул I, 1958, № 1, юлие-септембрие (Л. Гергарю) . . . . .	219
BÁLINT SÁNDOR, <i>Szegedi szótár</i> , I—II, Budapest, 1957 (К. Сэтяну) . . . . .	222
АЛФАВИТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ . . . . .	225



## ORTOGRAFIA LIMBII ROMÎNE

## LA O SUTĂ DE ANI DE LA INTRODUCEREA ALFABETULUI LATIN

DE

D. MACREA

În 1960 se împlinesc o sută de ani de la introducerea oficială a alfabetului latin în scrierea limbii române de către Ion Ghica, ca ministru de interne în Muntenia, V. A. Urechea, ca ministru al instrucțiunii în Moldova, și de către Comisiunea filologică de la Sibiu în Transilvania. Introducerea simultană în cele trei principale provincii românești a scrierii cu litere latine reprezintă un important eveniment în istoria culturii și limbii noastre, o afirmare a individualității și unității noastre naționale și culturale sub semnul originii romane a limbii noastre, fiind pînă atunci singura limbă romanică cu o scriere diferită.

Acest act cultural revoluționar a fost precedat și urmat de ample discuții, deoarece el era strîns legat de găsirea, în noul alfabet, a celor mai potrivite semne pentru fonetismul limbii noastre, de cunoașterea structurii ei gramaticale, a sistemului ei de derivare, de compunere și de flexiune, scrierea științifică fiind în funcție de cunoașterea acestor elemente esențiale. Discuțiile în jurul problemei ortografiei au fost în fond lupte aprige între diferitele concepții asupra structurii și dezvoltării istorice a limbii române, ele reflectînd stadiul cunoștințelor vremii asupra acestor realități. Legătura indisolubilă dintre scriere și gramatică explică faptul că aproape toate gramaticile noastre din trecut s-au ocupat de scrierea limbii române ca de o problemă cu totul firească, soluțiile ortografice adoptate fiind justificate de concepția diferiților autori asupra evoluției și structurii limbii.

Complexitatea problemelor ortografiei limbii române a făcut ca discuțiile, începute în 1780 cu *Gramatica* lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, să continue pînă astăzi. Mai mult decît elaborarea *Dicționarului* și a *Gramaticii*, scrierea limbii române a preocupat de atunci încoace, în permanență, cele mai largi cercuri

de lingviști, scriitori, profesori, ziaristi. Toți reprezentanții de seamă ai culturii noastre și-au spus cuvântul în problemele ortografiei, exprimând când idei juste, când bizare. În toate periodicele noastre din trecut există un vast material documentar care va trebui scos la iveală și valorificat în vederea elaborării unei istorii a ortografiei românești care este mai complexă și mai puțin cunoscută decât cea a *Dicționarului* și a *Gramaticii*.

Timp de patru secole (XVI—XIX), scrierea noastră a fost cu caractere chirilice, împrumutate de la popoarele slave învecinate. La începuturile ei, scrierea chirilică a fost legată, la noi, de mari dificultăți rezultate din aplicarea unor semne grafice specifice sunetelor altor limbi. Alfabetul chirilic folosit în scrierea primelor texte românești atestate avea 43 de slove, cu 16 mai multe decât cerea fonetismul limbii noastre, iar pe de altă parte el nu posedă semne pentru notarea unor sunete românești caracteristice (*î, â, ȝ*). Folosirea plină de inconsecvențe a unui număr atât de mare de semne grafice formează și astăzi o mare greutate pentru cunoașterea fonetismului limbii române din secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea.

Sistemul complicat de scriere a limbii române cu slove chirilice a impus necesitatea simplificării acestui alfabet, părăsindu-se cu timpul semnele de prisos. Traducătorii *Bibliei de la București* din 1688 reduc semnele grafice la 40, iar Enăchiță Văcărescu, în *Observații sau băgări de seamă asupra gramaticii românești* din 1787, le reduce la 33. Un rol hotărâtor în simplificarea scrierii noastre chirilice l-a avut Ioan Heliade Rădulescu, care, în *Gramatica* de la Sibiu din 1828, reduce alfabetul chirilic la 27 de semne, prin înlăturarea dubletelor grafice și a slovelor compuse. El înlătură de asemenea accentele slovelor căroră nu le corespundea nimic în realitatea fonetică a limbii române. Principiul călăuzitor al lui Heliade în această simplificare a fost cel fonetic: „*pentru fiecare sunet câte un semn adică câte o slovă*”. După câțiva ani, Heliade începe, urmat îndeaproape de Gheorghe Asachi, în Moldova și de Gheorghe Baritiu în Transilvania, să înlocuiască treptat slovele cu litere, elaborând între 1836 și 1839 un alfabet cu litere mixte, chirilice și latine, numit „*alfabet civil*” sau „*de tranziție*” care va fi folosit, în esența lui, de majoritatea periodicelor și publicațiilor noastre literare și culturale pînă în 1860. Alfabetul chirilic a fost „*latinizat*”, adică au fost introduse câteva litere latine și a fost modificată forma unora dintre slove după cea a literelor latine, și pentru limba rusă, încă în 1708, din ordinul lui Petru cel Mare. Modelul rusesc a fost urmat, la cîtva timp, de bulgari și de sîrbi. În noiembrie 1844, Heliade publică primul număr din *Curierul de ambe sexe* în întregime cu alfabet latin<sup>1</sup>, dar în acea perioadă el era adînc ancorat în rătăcirile sale italianizante.

Scrierea mixtă a lui Heliade a corespuns într-o anumită măsură fonetismului limbii române, fapt recunoscut chiar de unii latiniști. În proiectul de reformă a ortografiei prezentat Societății Academice în 1867, latinistul Gavril Munteanu apreciază astfel alfabetul elaborat de Heliade: „*Acest alfabet, dacă prin formele sale cele străine n-ar ascunde latinitatea*

<sup>1</sup> Vezi D. Popovici, *I. Heliade-Rădulescu, Opere*, tomul II, București, p. 255.



originii limbii române, n-am avea decât să-l îmbrățișăm cu ambele mâini și să-l adoptăm ca cea mai bună sistemă de a scrie limba”<sup>2</sup>.

Introducerea oficială a scrierii cu litere latine a fost precedată de o perioadă de pregătire de 80 de ani (1780—1860). Promotorii acestei scrieri au fost latinistii din Transilvania: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Timotei Cipariu, care, prin semnele grafice latine, au urmărit să demonstreze latinitatea limbii române, atât la noi cât și străinătății, și prin felul scrierii ei.

În Transilvania, introducerea caracterelor latine a fost ușurată de faptul că aici exista o tradiție a acestei scrieri în administrația de stat în care, în perioada mai veche, s-a folosit limba latină, iar după aceea limba maghiară, care s-a scris totdeauna cu litere latine. Cărți românești religioase cu litere latine au apărut sporadic în Transilvania încă din secolul al XVI-lea, ele începând să se înmulțească la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Din 1835 tipografia din Blaj, al cărei director era Timotei Cipariu, folosește numai litere latine. În 1847 ziarul lui Cipariu *Organul luminării*, devenit în anul următor *Organul național*, este scris în întregime cu litere latine. Din 1850, *Gazeta Transilvaniei* se tipărește de asemenea cu litere latine.

Scrierea în întregime cu litere latine se generalizează totuși în Transilvania, ca și în Principate, abia după 1860. În cursul anului 1860, periodicul brașovean *Foaia pentru minte, inimă și literatură* este scris atât cu caractere latine cât și cu chirilice, ceea ce dovedește puterea tradiției în folosirea acestor litere.

În Muntenia și Moldova, unde scrierea chirilică era singura cunoscută și practică, puterea tradiției a fost mai mare, dar nici aici nu s-a ridicat, la 1860, nici o opoziție de principiu împotriva introducerii alfabetului latin. Desigur, cărțile cu litere chirilice au continuat să fie citite încă multă vreme, mai ales cele bisericesti care erau foarte răspândite atunci. Acestea au mai continuat un timp să se publice cu chirilice. Opinia publică a îmbrățișat însă alfabetul latin cu satisfacție.

Cazurile de opoziție au fost cu totul izolate și ridicole. Între acestea cităm cazul boierului moldovean G. Cantemir, care, primind la 11 februarie 1861 o adresă oficială scrisă cu litere latine, o restituie autorităților respective cu următoarea mențiune: „*Nici franțuzăște, nici pășărește n-am învățat. Să fii cine de am putut ceti literele de mai sus, și prin urmare nu înțeleg ce să cere de la mine, căci eu dările le-am plătit, după cvitanțele ce păstrez*”<sup>3</sup>.

S-au ridicat însă probleme de natură practică care n-au fost de la început ușor de rezolvat.

Ca și în cazul slovelor chirilice, în alfabetul latin existau, pe de o parte, semne care nu corespundeau fonetismului limbii noastre (*q, k, y*), iar pe de altă parte lipseau unele semne necesare redării celor mai caracteristice sunete ale ei (*ă, î, ș, ț, che, chi, ghe, ghi*). Această situație era deplin explicabilă deoarece alfabetul latin, fixat pentru sunetele limbii

<sup>2</sup> Vezi *Analele Societății Academice Române*, tom. I, p. 38—40.

<sup>3</sup> Vezi Emil Virtosu, *Chiricale II*. Note despre introducerea oficială a alfabetului latin în Principatele Române: 1856—1859. Extras din „Arhiva românească”, tom. VIII (1942), p. 16.

latine cu mai bine de două mii de ani în urmă, nu mai putea satisface toate nevoile de notare a sunetelor transformate sau nou ivite de la latina populară pînă la limba romînă.

Latiniștii au susținut că scrierea limbii romîne trebuie să se mențină la cele 20 de litere ale alfabetului latin care ar reprezenta sunetele ei de bază, sunetele *ă, î, ș, ț, che, chi, ghe, ghi*, născute prin evoluția limbii, fiind doar derivate. Ei au preconizat scrierea cuvintelor romînești cît mai apropiată de a celor latine din care derivă, cu toate că respectau principiul pronunțării după uz.

Al doilea curent ortografic, ivit aproape în același timp cu etimologismul și chiar în rîndurile latiniștilor, a fost fonetismul care cerea crearea unor semne grafice noi față de cele existente în alfabetul latin, pentru a putea reda realitățile fonetice create prin evoluția limbii romîne de la latina populară pînă astăzi.

Găsirea semnelor grafice pentru sunetele cele mai caracteristice ale limbii romîne și problema sedilelor a constituit timp de decenii o aprigă controversă între etimologiști și fonetiști.

Discuțiile în jurul ortografiei cu litere latine s-au intensificat în preajma unirii Principatelor, cînd printre preocupările de a se crea, în provinciile romînești, instituții unitare, cea a ortografiei unitare cu caractere latine a devenit o problemă de stat, limba literară unitară fiind una dintre trăsăturile esențiale ale unei națiuni.

Inițiativa a pornit atunci de la Eforia instrucțiunii publice din București, care, la 25 februarie 1856, numește o comisie, alcătuită din profesorii Apostol Arsache, Ioan Florescu, Petrache Poenaru, C. Bosianu și Ștefan Neagoe, a căror hotărîre are următorul preambul: „*Eforia, considerînd că literele latine au o origine comună cu limba noastră națională; că cea mai mare parte din aceste litere erau de obște adoptate și pînă astăzi; și este și drept ca limba noastră să ia posesia completă a acestei vechi a ei proprietăți; hotărăște ca de acum înainte să se adopte literele latine, atît în cărțile didactice cît și în scriere*”<sup>4</sup>.

Comisia stabilește caractere latine pentru toate slovele chirilice, dar regulile de scriere, pentru care au fost luate ca bază *Orthographia romana sive latino-valachica una cum clavi qua penetratia originationis vocum reserantur* a lui Petru Maior și cea a *Dicționarului de la Buda* (1825), cuprind complicații etimologice latiniste foarte greoaie. Vocala *ă*, spre exemplu, este scrisă în șase feluri: *ă*, cînd provine dintr-un *a* neaccentuat (cărătura, a căra), *â* sub accent (cumpără, persoana a III-a singular a perfectului simplu), *ê* (mergătoru, fiindcă infinitivul este *a merge*, iar *ă* din cuvînt este neaccentuat), *ê* sub accent (adeveru, vedu), *o* în silabă neaccentuată (dupo) și *o* sub accent (fôra, côtre). Vocala *î* e scrisă în trei feluri: *â* (câmp, plâng, fiindcă derivă din lat. *campus, plango*), *ê* (jurement, fiindcă derivă din lat. *iuramentum*) și *î* (rîpă, fiindcă derivă din lat. *ripa*). Diftongii *ea* și *oa* sînt scriși *é* și *ó* (négră, frumôsă). Africata *ț* e scrisă în trei feluri: *ț* (dinți, cărți, fiindcă la sin-

<sup>4</sup> Vezi Emil Virtosu, *Chiricale II. Note despre introducerea oficială a alfabetului latin în Principatele Romine: 1856—1859*. Extras din „Arhiva romînească”, tom. VIII (1942), p. 56.

gular avem *dinte, carte*), *ç* (aça, față, fiindcă derivă din lat. *acia, facia*) și *tz* (iutzălă, pentru *iutzălă*). De asemenea *z* este scris în două feluri *ç* (brazi, verzi, fiindcă la singular avem *brad, verde*) și prin *z* (*zémă*). Oclusivele palatale surde *che, chi* sînt scrise cu *k* (*keltuială, kirie*), dar corespundentele lor sonore sînt scrise ca astăzi: *ghe, ghi* (*ghemu, ghimpe*). Velara *c* este scrisă ca atare în corb, fiindcă derivă din lat. *corvus* și prin *qu*: *quare* (care), *quând* (cînd), fiindcă derivă din lat. *quale* și *quando*. Africata *ç* este scrisă ca astăzi în *cruce*, fiindcă derivă din lat. *crucem*, dar prin *que* în *querere* (cerere) și *qui* în *quinqui* (cinci), fiindcă derivă din lat. *querere* și *quinque*.

În 1857 și 1858 se aduc, în cadrul Eforiei, cîteva retuşări regulilor din 1856. Se menține numai semnul pe care îl avem astăzi pentru *ț*, eliminîndu-se *ç* și *tz*, se elimină scrierea cu *k* a oclusivei palatale surde *che, chi*, introducîndu-se semnele de astăzi și se adoptă, pentru scrierea numelor străine, literele *K, Q, W, X* și *Y*.

O comisie similară celei a Eforiei din București se întrunește, la 28 martie 1859, și la Iași, ale cărei reguli nu se deosebesc, în etimologismul lor latinist, de cele de la București decît în ceea ce privește scrierea lui *ț*, *ș* și *z*, pentru care nu se adoptă sedila ci sînt scrise: *tî, sî* și *dî*, cu accent grav pe *i*, cînd acesta e accentuat: *ție* (ție), *sî* (și), *dî* (zi) și prin *tî, sî, dî*, cu semnul scurtimei pe *i*, cînd acesta e neaccentuat: *cruntî* (crunți), *alesî* (aleși), *frageđî* (fragezi). Pentru *î*, alături de cele trei semne (*î, ê, á*) ale Eforiei din București, se introduce un al patrulea: *ú* (*mândru*).

Hotărîrile comisiilor de la București și Iași n-au avut însă decît o relativă autoritate în cadrul învățămîntului.

La cîteva luni după unirea celor două Principate (1859), Eforia din București cere Ministerului Instrucțiunii să se introducă „scrierea cu litere strămoșești latine, în toate lucrările statului”, adăugînd că din „nerecunoașterea oficială și neaplicarea publică a unui singur sistem de litere și ortografie rezultă o mare confuzie în scrierea actualității”<sup>5</sup>. Termenul de „confuzie” revine în toate aprecierile asupra sistemului de scriere al epocii și el va însoți multă vreme după aceea ortografia romînească.

Începînd din 10 august 1859, decretul domnești din *Monitorul oficial* se tipărește cu litere latine, partea neoficială continuînd să se scrie tot cu alfabetul de tranziție.

Consiliul de Miniștri din 11 octombrie 1859 hotărăște: „introducerea în țară a unei ortografii uniforme, care să fie îndatoritoare, pentru care să se numească o comisie de patru membri cu cunoștințe de filologie și de limbile de viță latină”<sup>6</sup>.

La 2 ianuarie 1860, în proiectul asupra organizării *Monitorului oficial* se precizează că „*Monitorul se va imprima în întreg cu litere latine și cu ortografia ce se va fixa de comisia însărcinată pentru aceasta*”<sup>7</sup>. În adevăr, la scurt timp după aceea, *Monitorul oficial* apare cu litere latine.

<sup>5</sup> Vezi Emil Vîrtosu, *Chitricale II*, p. 56.

<sup>6</sup> *Monitorul*, ziar oficial al Țării Romînești, 11 octombrie 1859.

<sup>7</sup> *Ibid.*, 2 ianuarie 1860.

Lucrările comisiei amintite de două ori în *Monitor* nu sînt cunoscute, dar la 8 februarie 1860 Ion Ghica, ministru de interne, publică în *Monitor* ordinul prin care alfabetul latin este introdus în administrația publică, ordin care a fost repetat în *Monitorul* din 10, 13, 16, 20 și 22 februarie 1860 și care are următorul cuprins: „*Pentru a nu mai continua haosul felurilor ortografii cu care se scriu hîrțile secțiilor, se alătură un exemplar de prescurtare ortografică și se îndatorează toți copiii acestui minister ca de la 10 februarie curent înainte să se conforme acestui mod simplificat în copierea hîrților, căci, la din contră, cel ce va neglija a se deprinde și cu aceste puține reguli, ca netrebuincios în serviciu se va depărta*”. Faptul că reforma scrierii este introdusă pe cale administrativă constituie o dovadă că ea nu mai era numai o problemă a lingviștilor vremii ci o preocupare culturală și politică curentă.

Ordinul lui Ion Ghica, alcătuit probabil pe baza lucrărilor comisiei amintite, dar în care se constată inteligența și simțul lui practic, soluționează multe din greutățile trecerii de la alfabetul chirilic la cel latin. Principiul avantaj al sistemului ortografic impus de el este promovarea principiului fonetic în scrierea noastră. Vocala *ă*, pentru care comisia Eforiei propunea șase semne, este scrisă prin semnul de astăzi. În locul celor trei semne ale Eforiei și al celor patru ale Comisiei de la Iași pentru *î*, Ion Ghica adoptă unul singur: *î*, pe care îl avem astăzi. Africatele *ce*, *ci*, *ge*, *gi* și oclusivele palatale *che*, *chi*, *ghe*, *ghi* sînt scrise de asemenea ca astăzi. Introduce scrierea *ște* (așterne), dar, în cuvintele latine cu *sc* urmat de *e* și *i*, menține pe *see*, *scii* (crescere). Dublete, ordinul lui Ion Ghica mai are numai pentru africata *ț*, care este scrisă și *tz*, și pentru *z* care e scris și *d*.

La 26 februarie 1860, măsura lui Ion Ghica este întărită de o hotărîre a Consiliului de Miniștri care, la punctul 8 al „Regulamentului din întru al departamentelor” prevede că „*domnii copiiști sînt obligați de a scrie după ortografia otărîită*”<sup>8</sup>.

Scrierea cu litere latine o adoptase din 11 iunie 1859 și Comisia centrală de la Focșani pentru toate lucrările ei scrise și tipărite, comisie care era compusă din Mihail Kogălniceanu, Ștefan Golesecu, Cristian Tell, Ioan Florescu, G. Arghiropol, I. Melinescu și Apostol Arsache.

În școlile din Moldova, alfabetul latin a fost introdus printr-un ordin dat de V. A. Urechea, ca ministru al instrucțiunii, la 25 februarie 1860<sup>9</sup>.

Adoptarea alfabetului latin în Muntenia și Moldova a avut un mare răsunset în Transilvania. Opinia publică era de mult pregătită aici pentru scrierea cu litere latine, dar oficializarea ei, în 1860, a avut aspecte specifice datorite predominării, în această provincie, a etimologismului latinist. Concepția etimologistă a dominat scrierea limbii române în Transilvania timp de o sută de ani (1780—1880). Școala Ardeleană a fost unitară numai în principiul de a scrie etimologic. Ea a fost lipsită însă de unitate în aplicarea acestui principiu, fapt care a împiedicat stabilirea unei ortografii unitare pe această bază. Etimoliștii transilvăneni au propus fiecare sisteme diferite de scriere, după concepția pe care o aveau despre evoluția

<sup>8</sup> Vezi *Monitorul oficial*, nr. 50 din 12 martie 1860.

<sup>9</sup> Vezi V. A. Urechea, *Schiță de istoria literaturii române*, Partea I, București, 1885, p. 67.

limbii. Toți au urmărit ca scrierea să apropie limba română cât mai mult de formele primitive sau „genuine” latine, dar ei n-au putut fi de acord care anume sînt aceste forme, clasice sau populare. Samuil Micu, Gheorghe Șincai și A. T. Laurian susțin derivarea limbii romîne din latina clasică, Petru Maior din latina populară, iar Timotei Cipariu a căutat să repună în circulație forme luate din dicționarele latine și din cărțile noastre bisericești din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Cu toate că Petru Maior a susținut originea latin-populară a limbii romîne, el ia totuși ca bază a scrierii și demonstrațiilor sale forme ale latinei clasice, cele populare fiind puțin cunoscute în vremea lui. Tot la fel a procedat Timotei Cipariu, care, deși și-a dat seama de evoluția firească a limbii romîne în cursul timpului, a elaborat o scriere etimologistă, aproape exclusiv după forme ale latinei clasice. La aceste divergențe s-au adăugat cele referitoare la concesii pe care au fost siliți și latinistii să le facă fonetismului. Samuil Micu, în *Gramatica* de la 1780, este etimologist pur, propunînd scrierea limbii romîne exclusiv cu literele alfabetului latin, fără semne diacritice. Totuși, pentru a populariza scrierea cu litere latine și a o putea face înțeleasă de popor, la 1801, în *Acatistul* de la Sibiu, el face unele concesii fonetismului. Gheorghe Șincai, în ediția din 1805 a *Gramaticii* de la 1780, merge mai departe pe această cale, introducînd semnul diacritic pe *î*, pe care îl scrie în trei feluri: *â*, *ê* și *î*. Diftongii *ea* și *oa* îi scrie ca *atare* și nu cu *e* și *o* ca în ediția precedentă. Scrie *sînt*, *estî*, *e*, *sîntem*, *sînteți*, *sînt*, ca *astăzi*, și nu *sent*, *sentem* ca în 1780. Petru Maior introduce *ș* și *ț*, precum și scrierea, după model italian, a oclusivelor noastre palatale *che*, *chi*, *ghe*, *ghi*. Sistemul ortografic etimologist cel mai încheșat a fost al lui Timotei Cipariu, folosit în toate scrierile sale și care a fost adoptat, în 1860, de Comisia filologică de la Sibiu, prezidată de el, dar în cadrul școlii etimologiste transilvănene au mai propus sisteme ortografice proprii Ioan Piuariu-Molnar, Ioan Budai-Deleanu, Ioan Bob, Samuil Crișan, I. Teodorovici, C. Diaconovici-Loga, Vasile Pop, A. T. Laurian, P. Vasici, Gheorghé Baritiu, Gavril Munteanu și alții, a căror analiză amănunțită ar reclama un întreg volum<sup>10</sup>.

În numărul 32 din 1860 al *Foii pentru minte, inimă și literatură* se constată că „*pînă astăzi mai atîtea moduri de scriere cu litere avem cîți inși scriu cu litere*”, iar C. Negruzzi constată, în același an, că „*fiecare inventă o etimologie și o tehnologie proprie a sa*”<sup>11</sup>.

Diversitatea felului de a scrie limba română în Transilvania, Banat și Bucovina a determinat Ministerul Instrucțiunii de la Viena să ceară, la 20 aprilie 1860, formarea a trei comisii: la Sibiu, Timișoara și Cernăuți, pentru elaborarea unei ortografii romînești unitare cu litere latine, care să fie folosită în administrație și în școli. Fără a o mărturisi, ordinul ministerial de la Viena a fost dat, de fapt, mai mult pentru necesitățile cenzurii. Ca model de scriere care urma să fie examinat de cele trei comisii, guvernul vienez anexează un proiect de scriere fonetică alcătuit de Aron Pum-

<sup>10</sup> Prezentarea lor sumară este făcută de Romulus Ionașcu în *Sistemele ortografice cu litere chirilice și latine în scrierea limbii romîne*. Ediția a doua, București, 1894.

<sup>11</sup> În „Din Moldova”, II, nr. 10, p. 17.

nul<sup>12</sup>. Românii transilvăneni ceruseră întrebuințarea limbii române ca una din limbile oficiale ale administrației publice, după modelul Elveției<sup>13</sup>.

Atît comisia de la Sibiu, prezidată de Timotei Cipariu, cît și cea de la Timișoara, prezidată de Simion Manguica, resping proiectul lui Pumnul, pronunțîndu-se amîndouă cu hotărîre pentru principiul etimologist. Despre proiectul lui Pumnul, Cipariu scrie cu indignare : „o căutătură aruncată asupra lui și va fi de ajuns ca fiecărui român să-i înghețe sîngele în vine ca și cînd ar vedea chipul Meduzei”<sup>14</sup>, iar *Telegraful român* (nr-ul 36 din 1860) scrie ironic : „mai bine să rămînem cu literele chirilice”, deoarece, cu „coarne și cozi”, latina nu s-a scris niciodată.

Comisia de la Sibiu, ale cărei lucrări au fost cele mai importante, s-a întrunit în octombrie 1860, ținînd șase ședințe de lucru între 2 și 7 octombrie. Ea a fost alcătuită din Timotei Cipariu, Ioan Popazu, Gheorghe Baritiu, Andrei Mureșeanu, Anton Veștemeanu, Ioan Negruțiu, Ioan Cavaler de Pușcariu, Sava Popovici-Barcianu, Ioan Gherman-Codru, cunoscut mai tîrziu sub numele de Ioan Codru-Drăgușanu, celebrul autor al *Peregrinului transilvean*, și P. Văsici.

De la început, comisia s-a declarat incompetentă să fixeze reguli obligatorii pentru toți românii, arătînd, în expunerea de motive, că ea nu reprezintă decît un fragment din poporul român și că dacă totuși și-a desfășurat lucrările a făcut-o numai în virtutea dreptului pe care îl are fiecare vorbitor de a se interesa de limba sa. De aceea ea cere ca normele pe care le-a fixat să fie reexaminăte de o societate de învățați care s-ar forma în scopul cultivării limbii, societate care a și luat, de fapt, ființă în 1861 sub numele de „Asociațiunea transilveană pentru cultura și literatura poporului român”. În 1862, „Asociațiunea” a ținut la Brașov, sub președinția lui Andrei Șaguna, a doua adunare generală a ei, adoptînd regulile ortografice etimologice ale comisiei de la Sibiu și cerînd guvernului de la Viena aprobarea lor, iar presei romînești din Transilvania să o aplice și să o sprijine. Cipariu arată, cu acest prilej, că a ajuns la ortografia adoptată după „cercetări îndelungate în care am îmbătrînit și care mi-au frînt sănătatea și mi-au stors partea cea mai mare a puținelor mele venituri”<sup>15</sup>. În punctul 3 al rezoluției, adunarea recunoaște totuși „fiecărui dreptul nețîrîmurii al liberei discuțiuni asupra gramaticii și ortografiei limbii sale, pentru că îi este prea bine cunoscut cum că pe cîmpul științei nu încapă nici o restrîngere sau dictatură, ci că aceasta are să provină de la legile vecinice ce se descopăr din natura limbii”<sup>16</sup>.

Timotei Cipariu și-a expus concepția despre ortografie în toate lucrările lui principale. Pentru el, ca și pentru ceilalți etimologiști, unitatea

<sup>12</sup> Vezi I. Breazu, *Succesul sistemului etimologic în Transilvania*, în „Studii literare”, III (1944), p. 212.

<sup>13</sup> Vezi G. Baritiu, în „Gazeta Transilvaniei”, 1860, nr. 32.

<sup>14</sup> Vezi Timotei Cipariu, în „Archivul pentru filologie și istorie”, 1869, p. 507.

<sup>15</sup> Vezi *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii transilvane*, vol. II, p. 60 și urm. Despre ortografia comisiei de la Sibiu vezi „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, nr-le 2, 41; 42, din 1860, nr-le 31—33, 44—45 din 1862. Vezi de asemenea „Archivul pentru filologie și istorie”, p. 465, 481, 505, 521, 545.

<sup>16</sup> Vezi *Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunii transilvane*, vol. II, p. 10—11.

limbii era unul din obiectivele cele mai de seamă urmărite prin ortografie, unitate care nu putea fi realizată și menținută, după ei, decît prin etimologism. Pronunțarea, susțineau latinistii, nu poate fi luată ca temei al scrierii, ea fiind variabilă de la o generație la alta, de la o provincie la alta și chiar de la un individ la altul.

Țelul urmărit deci de Cipariu, deși în expunerea de motive de la Sibiu afirmase contrariul — ceea ce nu era, în realitate, decît o formă de pledoarie pentru înființarea „Asociațiunii” — a fost ca ortografia elaborată la Sibiu să fie acceptată de românii de pretutindeni.

Peste cîtiva ani, latinistii transilvăneni vor și reuși, de fapt, să impună, în mod oficial, principiul etimologic și în Principate, el fiind adoptat, la 1869, de Societatea Academică Romînă, înființată în 1867 și formată din lingviști și scriitori, avînd ca misiune: „a) de a determina ortografia limbii romîne; b) de a elabora gramatica limbii romîne; c) de a începe și realiza lucrarea dicționarului romîn”<sup>17</sup>.

Scopul alcătuirii acestor trei lucrări de bază era asigurarea unității limbii romîne, motiv pentru care, în Societatea Academică, au fost numiți de la început reprezentanții cei mai de seamă ai culturii noastre din toate provinciile locuite de romîni. „*Limba poporului romîn — se spune, cu ocazia înființării Societății, în referatul Ministerului Instrucțiunii — eternă dovadă a latinității noastre, reclamă imperios cultul său*”. Referatul recunoaște că în scrierea limbii, ca urmare a introducerii literelor latine și a pătrunderii neologismelor, domnește „o adevărată confuzie și anarhie”, adăugînd că „*guvernamele naționale nu pot considera cu ochi buni o asemenea stare de lucruri. Istoria ne arată cît sînt de mari influențele limbii, influențele literare asupra spiritului și însuși caracterului național. Există o legătură intimă și nedestructibilă între cugetare și expresiunea ei externă. A reglementa, a fixa, a stabili acea expresiune în formă externă este a reglementa, a da stabilitate însuși cugetării*”<sup>18</sup>, iar Ștefan Goleșcu, ministru de externe în acea vreme, se adresează Societății astfel: „*Domniile voastre primiți astăzi de la națiune un depozit de o valoare neestimabilă, limba sa . . . Cugetați mai ales cu îngrijire de a nu despărți prin limbă pe popor de clasele culte; căci limba nu este a unei clase, ci a națiunii, și separarea limbii ar fi un germen mult mai fatal decît relele ce aveți a combate astăzi*”<sup>19</sup>. În discursul de răspuns, Timotei Cipariu spune: „*Ea (Societatea) îi va reda (limbii romîne) forma cu adevărat națională romînă, pentru ca să figureze cu toată demnitatea între și lîngă surorile ei de origine latină. Ea va pune fundamentul pentru o literatură adevărat națională, corectă în forme, fără de care nici o literatură nu poate merita de a se chema literatură*”<sup>20</sup>.

Dezbaterile din sînul Societății Academice asupra ortografiei au durat timp de trei ani (1867—1869). Ele au început sub auspicii promițătoare. Heliade Rădulescu enunță, de la începutul dezbaterilor, principiul just că „*orice am hotărî noi, tot nu s-ar putea împune ca o lege dacă*

<sup>17</sup> Vezi „Analele Societății Academice Romîne”, tom. I, București, 1867, p. 3.

<sup>18</sup> Vezi *ibidem*, 1867, p. 1—2.

<sup>19</sup> Vezi *ibidem*, p. 12—13.

<sup>20</sup> Vezi *ibidem*, p. 15.

*nu am consulta firea limbii noastre; limba să ne fie dascăl ca să ne impună ortografia, iar nu noi ei*"<sup>21</sup>.

Comisia ortografică a fost formată mai întâi din I. C. Massim, Gavril Munteanu, I. G. Sbiera și M. Străjescu, apoi din Heliade Rădulescu, Timotei Cipariu, August Treboniu Laurian, I. Caragiani, I. C. Massim și I. G. Sbiera.

În decursul celor trei ani de dezbateri s-au prezentat patru proiecte: unul bazat pe principiul fonetic, prezentat de I. G. Sbiera, care a fost respins de majoritatea latinizantă a comisiei, și trei proiecte etimologice: un proiect al lui I. C. Massim, altul al lui Gavril Munteanu și proiectul lui Timotei Cipariu<sup>22</sup>.

I. C. Massim nu admite nici un semn diacritic, adoptarea lor însemnând „*a perpetua anarhia limbistică căreia sîntem chemați a-i pune capăt*”. Unitatea limbii, adaugă el, nu se poate obține fără unitatea scrierii. În Europa puține popoare au statornicit scrierea pe pronunțare. Scrierea nu-i fotografierea limbii, ci dreapta scriere, o normă stabilă și unică pentru toți. Nimic nu-i mai subiectiv și mai variabil ca pronunțarea. A scrie după pronunțare este ca și cum, în comerț, fiecare ar vinde după propriile lui măsuri și greutateți. Fonetismul, încheie I. C. Massim, îndepărtează cuvintele de originea lor, de tradiția limbii, de solidaritatea cu popoarele neolatine<sup>23</sup>.

Proiectul lui Gavril Munteanu este de asemenea împotriva a orice „*ar acoperi latinitatea limbii*”<sup>24</sup>.

Timotei Cipariu a prezentat proiectul elaborat în cadrul comisiei filologice de la Sibiu și adoptat de adunarea generală de la Brașov a „*Asociațiunii transilvane pentru cultura și literatura poporului român*”<sup>25</sup>.

Rezultatul dezbaterilor din sinul Societății Academice a fost rezumat astfel de Timotei Cipariu: Comisiunea „*după lungi și înfocate debateri se decise cu una majoritate aproape de unanimitate, ca pentru a da limbii românești una unitate și mai mare de cum se află de prezente pentru varietatea provincialismelor și pentru a o conserba în astă unitate, este neapărată necesitate ca după natura limbii românești și afiliatiunea ei cu limbele neolatine se se lie de principiu etimologismului, moderatu și combinatu cu fonetismului, pentru ca etimologismulu să nu mai trecă peste termenii actuali ai limbii*”<sup>26</sup>.

Hotărîrea finală a comisiei afirmă în preambulul prezentării regulilor că ele ar fi „*conforme tradiției și uzului contemporan*”. Afirmatiia este total dezmințită prin chiar felul scrierii în care sînt prezentate și justificate regulile adoptate. „*Aqueste principie, se scrie în preambul, satisfac toate cerintele foneticeii limbii, prosodieii și etimologieii ei, pentru quă nu există*

<sup>21</sup> Vezi „*Analele Societății Academice Romîne*”, tom. I, 1869, p. 28.

<sup>22</sup> Vezi *ibidem*, p. 37—44, 66—78, 83—90, 280—281.

<sup>23</sup> Vezi *ibidem*, p. 70.

<sup>24</sup> Vezi *ibidem*, p. 79—83.

<sup>25</sup> Vezi *ibidem*, p. 79.

<sup>26</sup> Vezi „*Archivul pentru filologie și istorie*”, p. 166 și de asemenea „*Analele Societății Academice*”, tom. I, p. 28.



nici un son que se arată prin litterele disse cyrilice care se nu se represente prin alphabetul latin printr-o litteră distinsă.

Aqueste principie respectă, conservă si transmite posterității si străinilor se posedia limba.

Aquesta în fine conservă formele adevărate alle limbei si o purifică de quelle parasite si disgratiatē”<sup>27</sup>.

Sînt acceptate toate literele alfabetului latin, inclusiv grupele *ph* (fonetica) și *ih* (theoremă). Este acceptată scrierea cu consoane duble pentru cuvintele românești care se scriau și în latină la fel : *adduce* (a aduce), *litteratura* (literatură). Semne diacritice sînt admise numai trei : accentul circumflex pentru *â* (atîtu, cîtu), accentul grav pentru *ă* : *pârți*, *cârți* (pentru *părți*, *cărți*) și accentul ascuțit pe *é* și *ó* pentru redarea diftongilor *ea* și *oa*. Nu e admis semnul diacritic sub *ț*, *ș* și *đ*. Se scria *sperantia* (pentru speranță), *frati* (pentru frați), *usiurare* (pentru ușurare), *diece* (pentru zece), *lucrediu* (pentru lucrez), *dissu* (pentru zis). Se scria *putentiosu* (pentru putincios), *cuvintiosu* (pentru cuviincios). *U* final se scria regulat după orice consoană fără nici un semn diacritic.

Cu toate că se formulase principiul : „să se scrie etimologic numai întru atît încît regulile ortografice s-ar putea scoate din natura limbii romîne însăși, pentru ca fiecare romîn să o poată executa fără a avea nevoie a cunoaște alte limbi”<sup>28</sup>, rezultatul celor trei ani de strădăni ai Societății Academice a fost, în realitate, un sistem ortografic artificial, greoi și retrograd. Dintre toate aspectele activității Școlii ardeleni, ortografia etimologistă a fost, fără îndoială, partea ei cea mai negativă.

Plecînd de la constatarea justă că limba vorbită diferă de la provincie la provincie și chiar de la individ la individ, etimologiștii au tras concluzia cu totul greșită că scrisul fonetic ar fi obligat să înregistreze toate nuanțele pronunțării. În realitate, o ortografie absolut fonetică nu este nici posibilă, nici necesară, căci ar reclama un număr prea mare de semne care ar îngreua procesul comunicării. Numai în atlasele lingvistice și în cercetările dialectale se consemnează prin semne speciale toate nuanțele pronunțării, cu scopul studierii în timp și spațiu a particularităților regionale și de istorie a limbii. În scrierea curentă se înregistrează numai sunetele care semnifică sensuri lexicale și gramaticale deosebite, adică fonemele. Nici o ortografie curentă nu este propriu-zis fonetică ci fonematică.

Invocarea de către etimologiști a exemplului altor limbi, ca franceza sau engleza care se scriu etimologic, pornește de asemenea de la o eroare. Dacă cele două limbi se scriu etimologic, aceasta corespunde unui uz de secole, creat prin decalajul care se produce cu timpul în orice limbă între scriere și pronunțare. Ceea ce este astăzi etimologic în scrierea franceză și engleză era odinioară fonetic. Această scriere nu mai poate fi însă modificată, fără a produce o gravă discontinuitate în cultură și în comunicarea prin scris în general. Pericolul la care latiniștii, animați de bună credință, dar fanatici, împingeau cultura noastră era chiar ruperea de trecut, de tradiția seculară a scrisului nostru. Avînd o scriere fonetică de

<sup>27</sup> Vezi „Analele Societății Academice”, tom. I, p. 199.

<sup>28</sup> Vezi *ibidem*.

veacuri, ea nu putea fi radical schimbată, așa cum nu poate fi schimbată nici scrierea etimologică a francezei și englezei, din cauza tradiției seculare de scriere a acestor limbi. Latinistii ignorau structura fonetică a limbii noastre, preconizând un sistem de scriere care nu ținea seamă de evoluția ei istorică și de tradiția scrierii vechi. Prin rătăcirea lor reacționară, latinistii au împiedicat zeci de ani fixarea unei ortografii științifice a limbii române, făcând-o să rămână în urma mișcării literare a vremii. Din ferocire ortografia lor a fost aplicată doar în publicațiile Societății Academice, ea fiind ignorată și ironizată de presă și de literatură, cu excepția unor publicații din Transilvania unde influența cipariană a fost multă vreme puternică. De altfel, chiar Societatea Academică, în hotărârea ei din 19 septembrie 1869, a considerat această ortografie ca provizorie, numind-o „*mod de scriere pentru publicarea Analelor și altor lucrări ale Societății Academice Române*”, iar în aliniatul ultim al hotărârii se precizează că: „*acest mod de scriere este provizoriu și numai pentru Societate până la definitivă stabilire a ortografiei române*”<sup>29</sup>.

La abia doi ani (1871) după publicarea ortografiei academice, care nu s-a putut impune în afara Analelor Societății, ministrul instrucțiunii, Cristian Tell, numește o comisie profesorală sub președinția sa și formată din A. Orescu, Aron Florian, G. Zalomit, Al. Marin și Dimitrie Petrescu, pentru elaborarea unei ortografii destinată școlilor.

Ortografia elaborată de această comisie este de fapt o reluare a celei a Eforiei bucureștene din 1856—1858, deci tot etimologist-latinistă, ceea ce demonstrează influența foarte puternică în acea vreme a etimologismului în mediul didactic. Procesul verbal din 18 octombrie 1871 al comisiei este elocvent prin el însuși pentru calitatea lingvistică și practică a sistemului ortografic adoptat și impus în școală:

„*Având în vedere, se spune în preambulul procesului verbal, diversitatea orthographielor care se observă în limba scrisă și tipărită, înqăt nu numai fie-quare carte ci și fie-quare individuu își are orthographia sa particulară*;

*Considerând greutatea care întâmpină din aqueastă confusiune atât școlarii quând învață a citi și a scrie, quăt și chiar publiculu maturu, neavând o regulă de quare să se țină*;

*Considerând quă, systema de orthographie introdusă în școle de fosta ephorie în anul 1858, dupe desvoltarea que a luatuu limba de atunci încoci, a degeneratu și nu mai coresponde necesității que se simte astăzi*;

*Considerând quă pônă quând societatea academică a quăria problemă principală este cultura limbei va reuși a dota limba cu o gramatică și orthographie, școlele nu mai potu rămâne în chaosulu que domnesc și quare împiedecă progresulu*;

*Consiliulu permaninte, sub președenția d-lui ministru al cultelor și instrucțiunii publice, în dorința de a face să dispară aqueastă anarchie orthographică și a ajunge la uniformitate în modulu de a scrie și a citi, a stabilitu pentru școle următoarele regule, quare să serve de normă pônă quând timpulu*

<sup>29</sup> Vezi „Analele Societății Academice”, tom. I, p. 97.

va aduce o orthographie mai rațională, mai conformă cu geniul limbii și mai cu seamă cu usul quare este suveranul limbii”<sup>30</sup>.

Reacțiunea împotriva ortografiei etimologice crește, după 1870, nu numai în opinia publică ci chiar în sinul Societății Academice. În 1874, Alexandru Odobescu caracterizează astfel starea ortografiei românești: „Societatea Academică nu poate încă lua asupra-și de a impune o sistemă oarecare de ortografie; ea admite doar deocamdată fără a le judeca, orice fel de scriere”<sup>31</sup>. Romanistul francez Emile Picot scria încă în 1868: „Nu poți găsi în București două persoane care scriu absolut la fel și nimeni nu recunoaște alte reguli decât fantezia sa; chiar în operele scriitorilor celor mai de seamă rar este respectat în totul un principiu unitar. În ceea ce privește pe cei care nu au o instrucțiune superioară, ei scriu la întâmplare, fapt care crează în ortografie o confuzie de necrezut, un adevărat haos”<sup>32</sup>, iar romanistul german Hugo Schuhardt scria în 1873: „Românii comit o dublă greșală plîngîndu-se că străinii se ocupă prea puțin de limba lor, căci ei înșiși fac apropierea de acest studiu grea și neplăcută. Ceea ce ne supără este ortografia română. Mai înainte la români scrierea chirilică era stăpîină absolută pînă ce unii începură a susține că o națiune de origine latină nu trebuie să se servească decît de caractere latine. Intrucît aceasta este o chestiune de decor, n-avem nimic de zis afară numai că, dacă scrierea latină e cea mai bună pentru a prezenta limba română, atunci de ce oare românii sînt de atîta timp în dezacord asupra modului de a o întrebuința? După respingerea alfabetului chirilic, care altmîntrelea se apără vitejește, neretrăgîndu-se decît literă cu literă, trebuiau să găsească îndată un singur sistem de ortografie în loc de atîtea sisteme cîți scriitori sînt”<sup>33</sup>. Profesorul și filologul ieșean V. Burlă scria în același an: „Ortografia romînească este cea mai confuză din toate ortografiile limbii omenești”, ceea ce este „o consecință neapărată a principiului așa numit etimologic, care s-a adoptat mai mult sau mai puțin de toți filologii și filologaștrii noștri”. Referindu-se la ortografia din 1871 a Ministerului Instrucțiunii, el o caracterizează ca „un conglomerat confuz din toate sistemele ortografiei etimologice ce măltratează neconținut limba romînească, începînd de la ortografia lui Micu și pînă la ortografia cea plină de autoritate a Societății Academice din București care a putut avea o valoare științifică doar la învățații evului mediu”<sup>34</sup>. Aprecierile de mai sus erau deplin justificate. În Transilvania se impusese, după 1860, principiul etimologist, în Principate un amestec de etimologism și fonetism, iar în Bucovina începuse fonetismul pumnist și rătăcirea de a încerca romînzarea neologismelor supunîndu-le unor reguli fonetice sau de formare a cuvintelor care nu mai funcționau de mult în limba romînă.

<sup>30</sup> Vezi *Reguli ortografice ale limbii romne adoptate de ministerul instrucțiunii publice și al cultelor și introduse în toate școlile de ori care grad de învățămînt*. București, 1873, p. 3-4.

<sup>31</sup> Vezi Al. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, vol. II, București, 1877, p. 378.

<sup>32</sup> Vezi Emile Picot, în „Revue de linguistique et de philologie comparée”, vol. II, fasc. 1, 1868, p. 95-96.

<sup>33</sup> Vezi Hugo Schuhardt, *Despre ortografia limbii romne*, în „Columna lui Traian”, 1 iunie 1873 (studiu reprodus în traducere romînească din revista „Romania”, 1 ianuarie 1873).

<sup>34</sup> Vezi V. Burlă, *Contra ortografiei impuse școlilor romne de Ministerul instrucțiunii publice*, în „Convorbiri literare”, VI (1873), p. 41.

Fiindcă *a* accentuat urmat de poziție nazală s-a transformat în cuvintele moștenite din latină în *î*, *A. Pumnul* pretindea să scriem și să pronunțăm *frîntuz, germîn*. De asemenea fiindcă un *o* accentuat urmat de poziție nazală s-a transformat în elementele latine în *u*, el pretindea să scriem și să pronunțăm *Arune, Plătune*. Propunea să zicem *limbămînt* pentru lingvistică, după analogia lui *jurămînt, năciune* și *ocupăciune* prin analogie cu *rugăciune* etc.

Exponentul cel mai combativ împotriva curentului etimologist în ortografie, fără a fi totuși un adept fără rezerve al fonetismului, a fost Titu Maiorescu. Lupta lui împotriva curentului latinist în ortografie, ca și în alte domenii ale culturii, și acțiunea lui pentru stabilirea unei ortografii adecvate structurii fonetice a limbii române constituie, alături de lupta împotriva „*beției de cuvinte*” și a „*formeii fără fond*”, o parte pozitivă a activității lui culturale. Lucrarea sa *Despre scrierea limbii române*, apărută la Iași în 1866, este cea dintâi promovare importantă a principiului fonetic în scrierea cu litere latine a limbii noastre. Regulile ortografice stabilite de Titu Maiorescu, fiind însușite de *Convorbiri Literare*, se bucură de difuzarea mare pe care o are revista în prima perioadă a existenței ei și de prestigiul pe care ea îl câștigă prin colaborarea celor mai mari scriitori ai vremii: Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi, Mihail Eminescu, Ioan Creangă, Ioan Slavici, Vasile Conta, A. D. Xenopol, I. L. Caragiale, Iacob Negruzzi și alții.

Scrierea diftongilor *ea* și *oa* ca astăzi, a africatelor *ț, ce, ci, ge, gi*, a fricativei *ș*, a oclusivelor palatale *che, chi, ghe, ghi*, scrierea *ște, ști* în loc de *sce, sci* (a *cunoaște, a ști* pentru a *cunoașce, a sci*), eliminarea lui *u* final „*de unde nu se aude*”, cuprinse în regulile lui Maiorescu, se generalizează în scrisul nostru, în primul rînd, prin *Convorbiri Literare*<sup>35</sup>. Maiorescu admite semne diacritice numai pentru sunetele „*cu funcție gramaticală*” : *ă*, care e socotit de el derivat flexionar al lui *a*: parte — părți, cale-căi (cînd provine însă dintr-un *e* latin este transcris prin *ë*: păcat din lat. *peccatum*), *ț*, derivat flexionar din *t*: frate-frați, *ș*, derivat flexionar din *s*: pas-pași, *đ*, derivat flexionar din *d*: cad-cađi. Din acest motiv e respinsă, în ortografia maioresciană, scrierea lui *î*, care este transcris prin *ă* (*atăt, cãnd*), *ë* (*cuvënt*) și *i* (*riu*). Litera trebuie să redea, după Maiorescu, un înțeles, nu o simplă impresie acustică. Ortografia fonetică, adaugă el, „*nu e pentru a exprima sonul în sine, ci numai intrucît și sonul exprimă ideea și este cea dintâi incorporare a ei. Aceasta este dependența rațională a regulii fonetice de principiul logic în scrierea limbii... În ziua în care î sau alt son respins din marcarea grafică va căpăta importanță logică în limba noastră, adică va arăta deosebirea înțelesului mai multor radicale sau derivarea flexionară a timpurilor, persoanelor, a genului, a numerelor sau a cazurilor, în acea zi sonul cel nou a cãștigat rangul unui son logic și trebuie să aibă o literă aparte*”<sup>36</sup>.

<sup>35</sup> Vezi și Lucia Pop, *Probleme lingvistice la Convorbiri Literare*, în „*Studii și cercetări științifice*” (Academia Republicii Populare Române, Filiala Iași), seria III (științe sociale), VI (1955), nr. 3-4, p. 263-296.

<sup>36</sup> Vezi Titu Maiorescu, *Critice*. București, 1874, p. 180-181.

Este ușor de remărcat eroarea pe care o face aici Maiorescu, cînd, pornind de la un principiu just, fonologic, respinge un sunet atît de caracteristic limbii noastre ca *î*. Logica nu poate elimina din limbă sunete care îi sînt atît de proprii și de caracteristice. Limba romînă vorbită și scrisă fără *î* n-ar mai corespunde realității ei fonetice și istorice și deci nici „logicii” ei. Mai tîrziu, Maiorescu l-a acceptat pe *î* ca fiind impus de „*usul general*”.

Concepția lui Titu Maiorescu despre ortografie a avut o mare influență asupra opiniei publice de la noi a vremii. Îndeosebi critica făcută etimologismului a fost hotărîtoare. El a demonstrat cu succes că ceea ce etimologismul numește „corupție” este propria viață a limbii și inteligenței unui popor și că nimeni nu are dreptul să li se opună din plăcerea de a vedea derivările lor etimologice exprimate prin litere <sup>37</sup>.

Societatea Academică Romînă, dîndu-și seama de izolarea totală în care se găsea prin felul scrierii ei, constituie, în 1879, anul în care devine Academia Romînă, o nouă comisie cu scopul de a elabora o reformă a ortografiei, care să corespundă „*usului*”. Comisia a fost formată din Titu Maiorescu, B. P. Hasdeu, Al. Odobescu, A. T. Laurian, Gheorghe Baritiu, I. Caragiani și N. Quintescu. După dezbateri aprige, care au durat iarăși trei ani, se ajunge la un compromis între fonetism și etimologism. Pentru acest compromis s-a declarat de la început și B. P. Hasdeu, care a susținut că „*posibilă și practică este numai o ortografie eclectică relativă, un termen mediu între fonetism și etimologism*”<sup>38</sup>, iar Titu Maiorescu, raportorul comisiei, constată că, după 1869, cînd s-a votat ortografia etimologistă, „*necesitatea unei transacțiuni în sensul fonetismului s-a accentuat tot mai mult. Ortografia provizorie stabilită de Societatea Academică nu s-a impus în literatura romînească; nu există astăzi în întreaga Romînie liberă nici un singur ziar, nici o singură revistă care să o fi primit ... Elementul usului adoptat de mulțimea celor ce vorbesc și ce scriu este întotdeauna un element de cea mai mare însemnătate, pe care nu este iertat a-l ignora*”<sup>39</sup>. Reforma de la 1869 este apreciată de Maiorescu ca un „*etimologism temperat de fonetism*”, iar cea de la 1879—1881 „*ca un fonetism temperat de etimologism*”.

Ortografia academică de la 1879—1881 însemnează un progres real în favoarea fonetismului față de cea din 1869. Era a 41-a reformă ortografică cu litere latine de la 1780 încoace <sup>40</sup>. Se admite, de data aceasta, scrierea *ț, ș* : *înțelege, și*, scrierea *ce, ci, ge, gi* : *ceva, cine, geme, ginere*, de asemenea *che, chi, ghe, ghi* : *cheltuială, cheie, ghem*. Literele *K, Q, X, Y* și grupele *ph, th* sînt admise numai în numele proprii străine : *Quintilian, Kant, Xerxes*, sau în neologismele „neasimilate” : *aquariu, kalium*. Se introduce în scriere litera *j* : *joc, judecată*. E însușită scrierea *împăcare, îmbuibare*, după rostire și după cum se scriu și astăzi, cu asimilarea lui *n* la *m* înaintea consoanelor labiale.

În unele privințe, noua ortografie e totuși o dare înapoi față de cea a lui Maiorescu și a *Convorbirilor Literare*, principiul etimologist fiind și

<sup>37</sup> T. Maiorescu, *Despre scrierea limbii romîne*, p. 151.

<sup>38</sup> Vezi *Analele Academiei Romîne*, Seria II, tom. I, p. 30.

<sup>39</sup> Vezi *Convorbiri literare*, XIV (1880—1881), p. 67.

<sup>40</sup> Vezi Gheorghe Adamescu, *Ortografia limbii romîne*. București, 1931.

acum predominant. Diftongii *ea* și *oa* sînt scriși prin *é, ó* : *pétră, sóre*. Se admite scrierea lui *ea* numai în terminația imperfectului verbelor de conjugarea a II-a și a III-a : *vedeam, mergeam*, în singularul substantivelor feminine de declinarea I cu pluralul în *-ele* : *vișea-vișele, măsea-măsele*, în terminația formelor articulate ale substantivelor feminine de declinarea a III-a : *cartea, marea*, în terminația adjectivelor de tipul *sătean, muntean, vălean* și în formele de pronume *acelea, aceleași, ceea ce*. Terminația imperfectului verbelor de conjugarea a IV-a e scrisă cu *ia* : *auziam, fugiam*. U final, eliminat de Maiorescu, își recîștigă locul în regulile academice, adăugîndu-i-se semnul diacritic al scurtimei : *bunū, domnū* și se introduce semnul scurtimei și pentru *i* șoptit final : *verđi, brađi* și pentru *i* semivocalic : *iar, haînă*. Regulile academice mențin de asemenea scrierea *sce, sci* pentru *ște, ști* : *broasce, București, știință, pasce, pesce*, motivîndu-le prin necesitatea păstrării unității diferitelor forme de flexiune ale unuia și aceluiași cuvînt : *pescar-pesce, cunosc-conoasce, pasc-pasce*. În realitate era o rămășiță de etimologism latin. Față de Maiorescu și de *Convorbiri* se admite însă scrierea lui *î*, care e redat, după etimologia cuvintelor, prin : *î* (*rîd, rîpă*, fiindcă provin din lat. *rideo, ripa*), *ă* (*când, cânt*, fiindcă provin din lat. *quando, canto*) și prin *ê* (*aducênd, đicênd*, fiindcă au la bază pe *aduce, zice*, iar în latină pe *adducere-adducendo, dicere-dicendo*). *Ă* e scris de asemenea etimologic : prin *ă* (*bărbi, părți*, fiindcă singularul e *barbă parte* și fiindcă provin din lat. *barba, partem*) și prin *ě* (*împěrat, bêtrân*, fiindcă derivă din lat. *imperator, betranus-veteranus*). *Z* e scris tot etimologic, ca și la Maiorescu, prin *đ* (*đice*) și prin *z* (*zid, zare*). *E* menținut, de asemenea, ca la Maiorescu, *s* intervocalic în neologisme (*poesie, cauză, ocașie*). Sînt scrise cu *s* dublu : *cassa* (de bani), *massa* (de oameni), pentru a se evita omonimia.

Regulile ortografice din 1879—1881 au suferit cîteva mici modificări la 1895, cînd se suprimă *ű* final și se hotărăște scrierea unora dintre cuvintele compuse. Atunci se admite să fie scrise într-un cuvînt : *binefacere, bunăvoință*, care și-au cîștigat un sens propriu, și se introduce liniuța de unire la cele care au particule independente : *ast-fel, pentru-că, fiind-că*<sup>41</sup>.

În 1881, de îndată ce sînt publicate, noile reguli ortografice ale Academiei sînt însușite de Ministerul Instrucțiunii și făcute obligatorii pentru școli. Ele au fost predate în învățămînt, cu foarte variate inspirații și preferințe personale ale profesorilor, și menținute în publicațiile Academiei pînă în 1904, pentru restul scrierilor, Academia lăsînd „nașunii puterea de a le aprecia, de a le primi și întrebuința”<sup>42</sup>.

Este evident că nici această ortografie greoaie n-a putut avea autoritate asupra literaturii și a scrierii noastre în general. Ca să scrii corect, după regulile ei, trebuia să cunoști bine derivarea, flexiunea și originea cuvintelor, iar pentru aceasta trebuia să știi, în afară de gramatică, cel puțin latinește, slavonește și franțuzește.

Obligativitatea respectării acestor reguli numai de către publicațiile Academiei și în școli și lipsa de autoritate și control asupra celorlalte publi-

<sup>41</sup> Vezi *Analele Academiei Romne*, Seria II (1895), p. 122—130 și 249—259.

<sup>42</sup> Vezi *Ortografia limbii romne. Regulile primite de Academia Romnă*. București, 1881, p. 10.

cații era caracteristică pentru felul de a scrie al vremii, fiind, în prezența atîtor complicații, preferințele personale constituiau regula. Romulus Ionașcu, autorul celui dintîi studiu mai întins asupra istoriei ortografiei românești, face următoarea observație justă: „*Ce poate elevul să înțeleagă dacă în istorie vede scris lîngă, în geografie lîngă sau lîngă, în gramatică lîngă*”, adăugînd că unii profesori „*nu voiesc să fină seama de sistema Academiei și predau ortografia după sisteme proprii, admițînd numai formele provinciei lor ca mai cunoscute, pe care le consideră de cele mai corecte, neluînd în seamă și formele celorlalte părți locuite de romîni*”<sup>43</sup>.

Prin numeroasele resturi și complicații etimologice, Academia rămînea, cu scrierea ei, și de data aceasta în urma vorbirii curente și a scrisului literar.

După 1881, în fruntea luptei pentru o ortografie fonetică se găsesc Al. Lambrior, H. Tiktin, Al. Philippide, M. Gaster, I. Bianu, cărora li se alătură, revizuindu-și parțial poziția, și Titu Maiorescu.

Acceptînd proiectul de ortografie de la 1879—1881, în măsura în care el promova fonetismul, Al. Lambrior combate complicațiile etimologice ale acestuia, susținînd teza justă că scrierea trebuie să se bazeze pe „*tradiția literară și pe formele dialectale vii cele mai apropiate de dînsa*”, pe „*un fonetism neturburat de considerații etimologice*”<sup>44</sup>. El consideră inutilă scrierea cu *s* dublu în *cassă, massă, rassă*, deoarece omonimii există în toate limbile, fără ca sensul cuvintelor să fie alterat, acesta rezultînd din context. Lambrior combate de asemenea scrierea lui *s* intervocalic în neologisme, respinge scrierea *see, sci* pentru *ste, ști* și susține scrierea pe care o avem astăzi a lui *ă* și *î*. Combătîndu-l pe Maiorescu, pentru care *î* era numai o variantă a lui *ă*, fără valoare funcțională, el arată că *î* este un sunet al limbii romîne tot atît de caracteristic ca și *ă* și că nu este un sunet străin, cum credeau latinistii, ci un sunet specific romînesc. „*Alt fenomen, scrie Lambrior, ce s-a petrecut în sînul limbii romînești, fără nici o înrîurire a vreunei alte limbi, este ivirea sunetelor întunecate ă și î. Ele sînt o notă caracteristică ce deosebește limba noastră de celelalte limbi romanice și fixează marginea între limba romînă și latina populară*”<sup>45</sup>.

Ideile progresiste ale lui Lambrior, care a avut curajul să-l combată pe Maiorescu chiar în publicația Junimii, au fost continuate, după moartea prematură a acestuia (1883), de către H. Tiktin.

„*Principiul de la care avem a pleca la stabilirea ortografiei romîne, scrie Tiktin, nu poate fi îndoielnic în ziua de astăzi. Este fonetismul pur, care cere ca scrierea să stea în cea mai perfectă armonie posibilă cu pronunțarea, baza dreptei scrieri fiind dreapta vorbire. Norma supremă a pronunțării, legitimul stăpînitor al limbii, este uzul celor culti, ca și al celor ce vorbesc dialectul literar*”<sup>46</sup>. Tradiția literară, arată Tiktin, trebuie observată cu strictețe, abaterile de la ea fiind permise numai cînd uzul general al limbii

<sup>43</sup> Vezi Romulus Ionașcu, *Sistemele ortografice cu litere chirilicé și latine în scrierea limbii romîne*. Ediția a II-a, București, 1894, p. 260—261.

<sup>44</sup> Vezi „*Convorbiri literare*”, XIV (1880—1881), p. 74 și urm.

<sup>45</sup> Vezi Al. Lambrior, *Carte de citire*. Introducere, p. XXIX.

<sup>46</sup> Vezi H. Tiktin, *Manual de ortografie romînă*, 1889, p. 10.

se va îndepărta de uzul limbii scrise pînă acolo încît o reformă a scrierii se va arăta necesară în interesul înțelegerii. Cînd există pronunțări care nu se pot corecta fiindcă uzul literar este ezitant, se va ține seama de felul de a vorbi al acelor orașe și cercuri în care limba literară se vorbește mai corect. După el, sînt de preferat formele muntene, la care nu există contradicții cu tradiția literară. Tiktin ține seama de influența continuă și reciprocă între scris și pronunțare în evoluția lor nefcctată, arătînd că adaptarea scrierii la pronunțare și a pronunțării la scrierea literară servesc scopul principal al vorbirii, care este comunicarea. Prin aceasta el subliniază eroarea capitală a etimologiştilor, care nu țineau seama de evoluția firească a limbii. Deoarece, în limba romînă, arată Tiktin, limitele între dialectal și literar nu sînt fixate cu precizie, scrierea trebuie să urmărească a întări ceea ce este îndeobște primit și să fixeze ceea ce este fluctuant. Prin școală și prin cultură în general, limba se nivelează și uzul literar se impune.

În acea epocă, fonetismul a mai fost susținut cu vigoare de M. Gaster și, mai tîrziu, de I. Bianu, ale căror merite în acest domeniu le-am arătat recent, în lucrarea *Lingviști și filologi romîni* (1959)<sup>47</sup>.

Mișcarea literară de după 1881, care cîștigase o mare autoritate și care folosea scrierea fonetică, activitatea teoretică și practică a lingviștilor progresiști menționați mai sus, precum și acțiunea diferitelor grupuri de intelectuali, mai ales profesori, însuflețiți de dorința de a avea o ortografie fonetică corespunzătoare uzului și tradiției noastre literare, au dus la reforma ortografică elaborată de Academia Romînă în 1904. Autorul acestei reforme a fost Ioan Bianu, iar raportorul ei Titu Maiorescu, care arată, în preambulul raportului, că „mișcarea semnalată prin reforma ortografiei din 1879—1881 s-a accentuat de atunci încoace în sensul unui fonetism din ce în ce mai pronunțat”<sup>48</sup>.

Reforma din 1904 a plecat de la principiul just că un sunet al vorbirii trebuie să se scrie prin una și aceeași literă. Ea a fost prima noastră reformă ortografică academică elaborată pe baze fonetice propriu-zise. Această reformă introduce scrierea diftongilor *ea* și *oa* în locul lui *é* și *ó*, elimină pe *see* și *sci*, introducînd scrierea fonetică *ște*, *ști*, elimină pe *đ*, generalizînd scrierea cu *z* (*zece* nu *dece*), introduce scrierea cu *z* pentru *s* intervocalic în neologisme (*poezie*, *filozofie*, *fizică*, în loc de *poesie*, *filosofie*, *fisică*), suprimă semnul scurtimei de pe *i* semivocalic și de pe *i* final șoptit, iar *u* final mai e menținut, fără semnul scurtimei, numai în forme ca *ochiu*, *unchiu*, pentru a se deosebi singularul de plural (*ochi*, *unchi*). Se mențin însă două semne paralele pentru *i*: *î*, la începutul și la sfîrșitul cuvintelor (*începe*, *hotărî*) și *â* (*român*, *cînta*, fiindcă derivă din lat. *romanus*, *cantare*). S-a menținut de asemenea *s* dublu în *cassă*, *massă*, *rassă* și sînt menținute numeroase forme paralele ca *limbei* și *limbii*, *mănușă* și *mănușe*, *țapăn* și *țapăn*, *galben*, *galbăn* și *galbin* ș.a.

Impusă în publicațiile Academiei Romîne, în școală și în administrație, ortografia de la 1904 n-a fost respectată, din cauza lipsei de autori-

<sup>47</sup> Vezi D. Macrea, *Lingviști și filologi romîni*. București, 1959, p. 128—131 și 140—142.

<sup>48</sup> Vezi *Regulile ortografice ale Academiei Romîne*. București, 1904, p. 21.



tate a Academiei și a fluctuațiilor pe care le conținea, decît parțial de către diferitele edituri, publicații și personalități culturale, care dădeau curs liber preferințelor personale în multe chestiuni de amănunt.

De aceea Întîiul Congres al filologilor romîni, ținut la București între 13 și 15 aprilie 1925, făcîndu-se ecoul cerințelor generale pentru reglementarea problemelor ortografice controversate, a fixat, în programul său de lucru, la punctul 3, problema ortografiei, formulîndu-l astfel: „stabilirea pentru limba romînă a unor norme care să înlătore dezorientarea ce stăpînește în scrierea ei”<sup>49</sup>, punct dezbătut pe larg de Congres și în sesiunile din 1926 și 1927, făcîndu-se numeroase propuneri, care au fost înaintate Academiei Romîne. Discuțiile asupra vorbirii și scrierii corecte sînt foarte vii între cele două războaie mondiale, la ele luînd parte, în afară de lingviști, presa zilnică și aproape toate periodicele noastre de cultură. Aceste discuții, fluctuațiile numeroase din scriere și propunerile Congresului filologilor au obligat Academia Romînă să procedeze, în 1932, la o nouă reformă a ortografiei, cu intenția de a remedia lipsurile celei din 1904.

Comisia însărcinată cu reforma ortografică, din care au făcut parte Sextil Pușcariu, Ovid Densusianu și Ioan Bianu, a plecat de la principiul că fonetismul nu poate fi urmat cu consecvență, deoarece sîntem legați de un alfabet prea sărac pentru a reda toate nuanțele pronunțării. În consecință, trebuie să renunțăm la principiul fundamental al fonetismului de a avea pentru fiecare sunet un semn și ca fiecărui semn să-i corespundă un singur sunet. În al doilea rînd, principiul „*serie cum vorbești*” este înlăturat de faptul că fiecare vorbim altfel și că orice sistem ortografic e numai temporar, căci limba este în necontenită evoluție. Ortografia fiind o haină convențională pentru redarea vorbirii în scris, ea trebuie să fie fonetică, simplă și practică. Dar pornind de la principiul fonetic, trebuie să renunțăm la distincții care nu se pot face cu mijloacele neperfecte de realizare ce ne stau la dispoziție. Ortografia trebuie să țină seamă de tradiție și de simțul gramatical înnăscut al fiecărui om<sup>50</sup>. Plecînd de la acest punct de vedere relativist, care lăsa poarta deschisă la numeroase fluctuații și interpretări subiective bazate pe „*simțul gramatical înnăscut*”, ortografia din 1932, deși a corectat unele lipsuri ale celei din 1904, a menținut numeroase fluctuații și, de asemenea, resturi de etimologism. Regulele ei sînt cuprinse și explicate în *Indreptarul ortografic* elaborat de Sextil Pușcariu și T. A. Naum, apărut în 1932, care conține și un vocabular de cuvinte a căror scriere a fost considerată dificilă<sup>51</sup>.

Rațiuni pur etimologice au menținut în ortografia din 1932 cele două semne deosebite de *î*: *â* și *î* pentru unul și același sunet. Se scria *Român*,

<sup>49</sup> Vezi *Întîiul Congres al filologilor romîni*, 13—15 aprilie 1925, p. 115; vezi de asemenea: Darea de seamă asupra celui de al II-lea Congres al filologilor romîni, în „*Revista filologică*”, I (1927), p. 254—255.

<sup>50</sup> Vezi *Ortografia romînească*. Propunerile Congresului filologilor din România din sesiunile 1925, 1926 și 1927. București, 1927, p. 3—4.

<sup>51</sup> Vezi Sextil Pușcariu și T. A. Naum, *Indreptar și vocabular ortografic* după noua ortografie oficială pentru uzul învățămîntului de toate gradele. București, 1932 (Lucrarea a avut cinci ediții între 1932—1943).

*pâne și pâine, mâne și mâine, cânta*, ca să se asemene mai mult cu *romanus, panis, mane, cantare* și se scria *în, începe, înțelege* ca să se asemene cu formele latine *in, incipere, intelligere*.

La unele neologisme se păstra *s* intervocalic: *filosofie, vitesă*, dar *poezie*. Ovid Densusianu s-a situat în această privință pe poziția retrogradă de a susține menținerea lui *s* intervocalic în toate neologismele romanice <sup>52</sup>.

Cel mai mare defect al acestei reforme l-a constituit însă numeroasele inconsecvențe, fluctuații și confuzii. Pentru categorii asemănătoare de cuvinte se recomandau forme diferite de scriere: *greșală*, dar *îndrăzneală*; *groaznic* și *obraznic*, dar *glesnă* și *cismă*; *gheată*, dar *ghiară*; *încheagă*, dar *chiamă*; *umor*, dar *humoristic*. Se admitea să se scrie atât *blândețe* cât și *blîndeță*, *bătrînețe* și *bătrâneță*, dar se socotea corectă numai forma *tristețe*. O inconsecvență asemănătoare exista în scrierea formelor de genitiv-dativ singular ale substantivelor feminine, admitîndu-se ca egal îndreptățite formele: *limbii* și *limbei*, *lunii* și *lumei*. Se menținea *u* final la unele substantive: *unchiu*, *ochiu*, deși el a dispărut de mult din rostirea limbii literare. Menținerea lui a fost motivată prin necesitatea de a deosebi singularul de plural, dar în realitate era o rămășiță nemărturisită de etimologism.

Ca și în 1904, Academia Română, neputînd impune ortografia ei decât în publicațiile proprii, în școli și în administrație, lăsa și de data aceasta scrierea supusă interpretărilor subiective. Numeroși scriitori, profesori, ziariști, cu oarecare notorietate, scriau în felul lor propriu formele de genitiv-dativ sau de plural, cuvintele compuse sau numele străine, ignorînd normele oficiale. În scrierea numelor de persoană își făcuse drum tendința cosmopolită de a se întrebuița foarte des consoanele duble și *y*: *Elly, Nelly, Nicky, Lya* etc.

După 23 August 1944 au apărut probleme ortografice noi, în primul rînd în legătură cu terminologia științifică. Numeroase cuvinte pătrunse de curînd în limbă aveau o scriere neprecisă sau erau scrise cu ortografia limbii de origine: *meeting, interview*, altele aveau forme duble ca: *hall* și *hol*, *clown* și *clovn*, *fothal* și *football*.

Scrierea limbii române cerea o nouă reglementare în lumina experienței aplicării regulilor din 1932 și a studiului științific al structurii gramaticale, al foneticii și al lexicului ei. Îmbunătățirea normelor ortografice a fost prima lucrare elaborată în lumina științei marxiste despre limbă și în strînsă legătură cu elaborarea *Gramaticii limbii române*, a *Dicționarului limbii române literare contemporane* și a *Dicționarului limbii române moderne*.

Mersul impetuos al revoluției culturale din țara noastră, avîntul luat de știința și literatura noastră, dezvoltarea largă a învățămîntului de toate gradele, creșterea masivă a tipăriturilor și pătrunderea culturii în masele largi populare au reclamat mai mult decât oricînd o ortografie unitară, stabilită pe baze științifice, ușor de învățat și de aplicat. De aceea problema ortografiei are astăzi o mare importanță culturală. Ea face parte din acțiunea de cultivare a limbii naționale, cu scopul de a servi cât

<sup>52</sup> Vezi O. Densusianu, *Noua ortografie*, București, 1932.

mai adecvat funcția ei primordială, aceea de mijloc de comunicare și de dezvoltare a culturii naționale.

Importanța problemei ortografiei în cultura socialistă este evidențiată de faptul că în Uniunea Sovietică s-a procedat la reforma ortografiei, încă în plin război civil, în 1918, în sensul îmbunătățirii ei ca scrisul să fie adecvat pronunțării și ușor accesibil maselor.

O reformă ortografică radicală s-a făcut recent în Republica Populară Chineză prin trecerea de la scrierea ideografică la cea fonetică cu litere latine. Scopul adoptării acestei scrieri a fost promovarea unei limbi naționale unitare, bazată pe dialectul de la Pekin, și înlesnirea alfabetizării prin înlăturarea complicațiilor ieroglice.

Îmbunătățirile aduse în 1953 ortografiei limbii române sînt rezultatul unor largi dezbateri în revistele *Cum vorbim*, *Contemporanul*, *Gazeta învățămîntului* și *Limba română*, care au avut loc în cursul anilor 1950—1953 și la care au participat lingviști, profesori din învățămîntul de toate gradele, scriitori, ziaristi și intelectuali din toate domeniile.

În urma acestor dezbateri, Institutul de lingvistică din București a elaborat noile norme și reguli îmbunătățite ale ortografiei limbii române care, după aprobarea Secției a VIII-a a Academiei R.P.R., și după aprobarea din 16 septembrie 1953 a Consiliului de Miniștri, au intrat în vigoare la 1 aprilie 1954 pentru toate editurile și instituțiile de stat, iar din anul școlar 1955—1956 pentru învățămîntul de toate gradele. Ele au fost primite cu bucurie de întreaga noastră opinie publică.

Îmbunătățirile aduse constau în esență în simplificarea și precizarea pe baze științifice a normelor ortografice din 1932, pornindu-se de la principiul că limba scrisă trebuie să redea științific, simplu și clar limba vorbită. S-a luat ca bază pronunțarea literară, folosindu-se în acest scop cele mai bune tradiții ale scrisului nostru literar.

Regulile ortografice îmbunătățite nu au însemnat însă o schimbare totală a regulilor stabilite pe baza principiului fonetic în ortografia din 1932. O astfel de reformă nici nu era de dorit, întrucît ea ar fi complicat în mod inutil scrierea limbii române. Îmbunătățirile aduse elimină însă inconsecvențele din vechea ortografie prin reguli precise și raționale, rezultate din tradiția scrisului nostru literar și din îmbinarea principiului fonetic cu cel morfologic.

Iată cîteva din regulile ortografice îmbunătățite în 1953 :

1. Deoarece limba română nu cunoaște decît un singur sunet *î*, nu avea nici o justificare scrierea unuia și a aceluiași sunet prin două semne deosebite (*â* și *î*). De aceea s-a adoptat numai scrierea cu *î*, scriere care corespunde tradiției scrisului nostru literar<sup>53</sup>.

2. De asemenea, întrebuintarea linioarei și a apostrofului pentru a lega două cuvinte care se rostesc împreună constituia o inutilă complicație ortografică. Se scria *m'a văzut*, dar *l-am văzut*, deși folosirea acestor

<sup>53</sup> Vezi J. Byck, *Noua ortografie și istoria limbii române*, în „Limba română”, III (1954), nr. 6, p. 22—39.

semne deosebite nu mai avea nici o rațiune actuală, vocala pe care căuta s-o reamintească apostroful fiind de mult dispărută din vorbirea literară în astfel de expresii. Noile norme ortografice au suprimat apostroful, menținând numai liniara ca semn de unire între cuvinte.

3. Tot astfel s-a suprimat *u* final din cuvinte ca *ochiu*, *unchiu*, *voiu*, *făcuiu*, deoarece, în astfel de cuvinte, el a dispărut de mult din rostirea literară. Se scrie deci : *ochi* și la singular și la plural, *unchi*, *voi* (face), *făcu*.

4. De asemenea, pentru că în prefixul *des-*, consoana *s* înaintea unei consoane sonore și a unei vocale se rostește totdeauna ca *z*, cuvinte ca : *dezbate*, *dezvolta*, *dezlega*, *dezmembra*, *dezavua* se scriu așa cum se pronunță.

5. O complicație inutilă a vechii ortografii era scrierea *cassă*, *massă*, *rassă*, care imita ortografii străine. Deoarece în limba română aceste cuvinte se rostesc cu un singur *s*, ele se scriu așa cum se rostesc : *casă*, *masă*, *rasă*.

6. Aceeași complicație inutilă o prezenta scrierea cu majuscule a numelor de popoare când nu erau adjective, ca și a numelor de zile, luni și de puncte cardinale. Scrierea lor se face cu literă mică : *romîn* (și ca substantiv și ca adjectiv), *marți*, *ianuarie*, *nord* etc.

7. Formele flexionare *sunt*, *suntem*, *sunteți*, ale verbului *a fi*, introduse în scriere de etimologii latinizanți, se scriu *sînt*, *sîntem*, *sînteți*, această scriere corespunzând tradiției scrisului nostru literar și rostirii populare<sup>54</sup>.

8. Cuvintele străine folosite de multă vreme în limba noastră se scriu potrivit realităților ei fonetice : *mîting*, *interviu*,  *fotbal*, *hol*. Numai cuvintele prea recent intrate în limbă sau de circulație universală se scriu cu ortografia limbii de origină : *cowboy*, *watt*.

9. A fost precizată amănunțit scrierea numelor proprii rusești și a terminologiei științifice care ne vine din limba rusă.

Regulile ortografiei îmbunătățite din 1953 au fost publicate în *Micul dicționar ortografic*, lucrare care se bucură de mare răspîndire și autoritate. Ea cuprinde un capitol dezvoltat asupra punctuației, a cărei folosire corectă contribuie, în bună măsură, la perfecționarea limbii ca mijloc de comunicare, precum și un vocabular de circa 10 000 de cuvinte cu indicarea scrierii și rostirii lor corecte.

Au rămas desigur cazuri speciale pe care regulile din 1953 nu le explică sau nu le implică. În general, trebuie observat că noua ortografie nu se poate aplica în mod mecanic, ea cerînd din partea celui ce o folosește un efort conștient de cunoaștere a formelor gramaticale corecte, pentru folosirea rațională a regulilor de scriere.

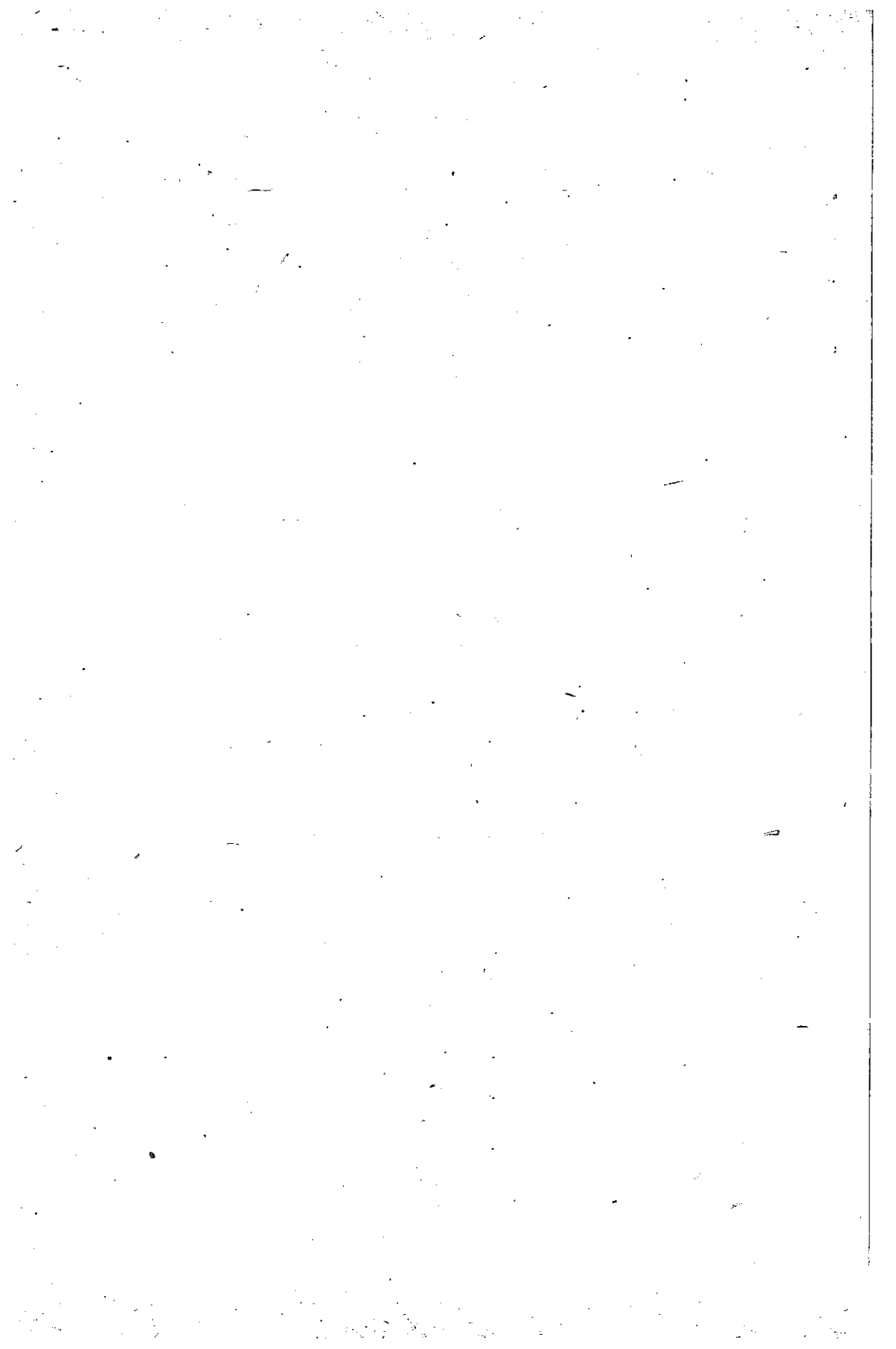
Spre a ajuta scrierea corectă a limbii române, Institutul de lingvistică din București a dezvoltat capitolul despre punctuație într-o lucrare specială : *Îndreptar de punctuație*, apărut în 1956.

Adîncind opera de cultivare a limbii naționale, același institut a publicat, în 1957, un *Dicționar ortoepic*, prima lucrare de acest fel referitoare la limba română, iar cercetătoarea Fulvia Ciobanu a elaborat și publi-

<sup>54</sup> Vezi J. Byck, *Noua ortografie și istoria limbii române*, în „Limba română”, III (1954), nr. 6, p. 22-39.

cat în 1958: *Serierea cuvintelor compuse*, care corectează și completează unele lipsuri ale *Micului dicționar ortografic*.

Stabilirea noii ortografii pe baze științifice nu însemnează însă că regulile ei vor rămâne neschimbate. Într-o limbă vie, procesele fonetice sînt mereu active, iar ortografia trebuie să se adapteze în continuu pronunțării. Pe de altă parte, adîncirea studiului structurii gramaticale, al foneticii și al vocabularului limbii noastre aduce mereu precizări noi și utile pentru scriere. Înregistrarea și soluționarea acestora face parte din sarcinile permanente ale institutelor de lingvistică ale Academiei R.P.R.



## INTERPENETRAȚIA UNEI FONOLOGII SLAVE ȘI A UNEI MORFOLOGII LATINE

DE

ACAD. E. PETROVICI

Sistemul morfologic al unei limbi este compartimentul cel mai puțin expus penetrației unor elemente alogene pe cînd cel fonologic este mai accesibil influențelor străine. În cazul interferenței lingvistice<sup>1</sup>, sistemul morfologic al unui idiom se poate păstra neatins sau aproape neatins, chiar dacă sistemul său fonologic este atît de puternic influențat de un alt sistem fonologic, încît poate fi considerat de origine străină. Într-o limbă pot așadar coexista o morfologie și o fonologie de origini diferite, ca de pildă în armeană<sup>2</sup>. Limba romînă prezintă același caz. Sistemul său morfologic este de origine romanică, pe cînd cel fonologic se caracterizează printr-o particularitate neromanică foarte importantă, anume corelațiile de timbru ale consoanelor<sup>3</sup>, răspîndite pe o vastă arie care acoperă estul Europei și o bună parte din Asia, reunind o seamă de limbi de origini diferite într-o vastă asociație a limbilor eurasiatice<sup>4</sup>. Constituirea în limba romînă a corelațiilor de diezare (palatalizare fonologică)

<sup>1</sup> Interferența lingvistică constă în reorganizarea sistemului fonologic, morfologic sau sintactic al unor limbi în urma pătrunderii unor elemente străine în aceste sisteme ca rezultat al contactului între limbi, adică al bilingvismului (sau plurilingvismului). Vezi Uriel Weinreich, *Languages in Contact, Findings and Problems*, New York, 1953, p. 1; André Martinet, *Economie des changements phonétiques, Traité de phonologie diachronique*, Berna, 1955, p. 192.

<sup>2</sup> Vezi Lucien Tesnière, *Phonologie et mélange de langues*, „Travaux du Cercle Linguistique de Prague” (TCLP), VIII, p. 87.

<sup>3</sup> E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba romînă*, „Studii și cercetări lingvistice” (SCL), I, p. 172 și urm.; id., *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba romînă*, SCL, III, p. 127 urm.; id., *Sistemul fonematic al limbii romîne*, SCL, VII, p. 7 urm.; id., *Fonemele limbii romîne*, „Limba romînă”, V, 2, p. 26 urm.; id., *Esquisse du système phonologique du roumain*, în „For Roman Jakobson, Essays on the occasion of his sixtieth birthday”, Haga, 1956, p. 382 urm.

<sup>4</sup> Roman Jakobson, *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves*, TCLP, II, 1927, p. 109, nota 50; id., К характеристике евразийского языкового союза, Paris, 1931, p. 26—27; id., *Actes du quatrième congrès international de*

și de bemolare (labializare, rotunjire fonologică) se explică printr-o puternică influență slavă asupra foneticii și fonologiei românei comune<sup>5</sup>.

Dar morfemele (desinențele, sufixele etc.) sînt constituite din foneme. Cum poate sistemul morfologic românesc de origine romanică să întrebuinteze opoziții fonologice de proveniență slavă? Morfologia românească nu-și pierde oare caracterul romanic în urma faptului că fonemele din care îi sînt constituite morfemele își datoresc existența unei influențe străine?

Pentru a putea răspunde la aceste întrebări, să cercetăm felul cum au luat naștere în limba română consoanele diezate (cu timbru fonologic palatal)<sup>6</sup>, și bemolate (cu timbru fonologic labial).

Într-o fază mai veche a româniei comune, formele nearticulate de singular și plural ale substantivelor și adjectivelor masculine, terminate astăzi în consoană, erau caracterizate prin desinențele -u (sg.) și -i(pl.). Cele două forme *lupu* (< lat. *lupum*) și *lupi* (< lat. *lupi*) erau disilabice. Prin transferarea rotunjirii buzelor și a apropierii dosului limbii de palat, caracteristice vocalelor /u/ și /i/, asupra consoanelor precedente și după amuțirea vocalelor finale /u/ și /i/, consoanele rămînînd mai departe însoțite de rotunjirea buzelor și de ridicarea spre palat a dosului limbii, au apărut noi foneme consonantice, cele labiovelarizate (rotun-

*linguistes*, Copenhaga, 1938, p. 55; id., *Affinités phonologiques*, appendice la cartea lui N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 361.

<sup>5</sup> E. Petrovici, *Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Laut- und Phonemsystem*, „Vorträge auf der Berliner Slavistentagung (11–13 November 1954)”, Berlin, 1956; id., *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, București, 1956; id., *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, Haga, 1957 („Janua Linguarum”, nr. III); id., Явления сингармонизма в исторической фонетике румынского языка—следствие славяно-румынской языковой интерференции, „Romanoslavica”, II, Доклады, сообщения и статьи в честь IV-го международного съезда славистов в Москве, București, 1958, p. 5 urm. (Asociația slavistilor din Republica Populară Română); id., *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, „Cercetări de lingvistică” (CL), II (1957), p. 97 urm.

<sup>6</sup> Termenii de „consoane miuate” sau „moi” sau chiar acela de „consoane palatalizate” falsifică realitatea fiziologică și acustică reprezentată prin consoanele cu colorațiune fonologică amintind timbrul lui *i* sau al lui *e*. Termenul de „diezat” — prin care se pot traduce termenii englezești „sharp” sau „sharpened”, întrebunțați de R. Jakobson și colaboratorii săi (vezi R. Jakobson, C. G. M. Fant, M. Halle, *Preliminaries to Speech Analysis*, 2nd print., Massachusetts Institute of Technology, Acoustics Laboratory, 1935, p. 31 urm.) — este mai potrivit pentru a desemna fonemele pentru care spectrogramele arată, spre deosebire de cele ale fonemelor nediezate, o ridicare sau o întărire a unora din componentii frecvențelor superioare, adică o concentrare a energiei în regiunea acestor frecvențe. În limba română — de altfel ca și în bulgară și rusă — diezarea consoanelor se obține printr-o activitate accesorie (Nebenarbeit) a dosului limbii care se apropie de palat, ceea ce lărgeste orificiul faringial al rezonatorului bucal și compartimentează cavitatea bucală. (Vezi R. Jakobson, M. Halle, *Phonology in Relation to Phonetics*, în L. Kaiser, *Manual of Phonetics*, Amsterdam, 1957, p. 235). Diezarea nu alterează de obicei articulația specifică a consoanei, transformînd-o din periferică (labială, dentală-apicală etc.) în centrală (dorsopalatală). Totuși, în rusă, dentalele diezate (/t', d', n', l'/) se deosebesc de cele nediezate nu numai prin colorațiunea lor (de timbrul *i*), ci și printr-o oarecare mișcare mutativă. În pronunțarea „literară” românească însă fonemele consonantice diezate se disting de cele nediezate prin colorațiunea *i* (în poziție finală) sau *e* (înaintea unui /a/) îndeosebi a părții



molate<sup>7</sup>) și cele palatalizate (diezate)<sup>8</sup>. Formele /lupa/ — /lupi/ și /lup°/ — /lup'/. În majoritatea graiurilor dacoromâne și în rară, dispărând labializarea consoanelor finale, singularul și e deosebesc nu prin opoziția /p°/ — /p'/. (deveniți ierul dur și ierul /p/ — /p'/. Și în slavă, \*u și \*i) („la origine a avut aceeași acțiune asupra consoanei precedente, „la origine arizatoare, apoi simplu nepalatalizatoare, în cazul lui ier dur, zatoare în cazul lui ier moale”<sup>10</sup>).  
 1 urma amutirii vocalelor finale /u/, /i/ și a apariției consoanelor te și diezate finale, opozițiile dintre consoanele cu diferite timbre țice au început să joace un rol foarte important în morfologia ească. În limba literară, consoanele nediezate sînt caracteristice pentru ngularul substantivelor, al adjectivelor și al unor pronume, precum tru persoana I sg. a verbelor, iar consoanele diezate pentru plu- substantivelor, adjectivelor și pronumelor, precum și pentru persoana g. a verbelor<sup>11</sup>.

În multe graiuri regionale, consoanelor nediezate (cu timbru velar) le ale limbii literare le corespund consoane bemolate (labiovelarizate). schimb, în urma căderii lui ă final, foarte obișnuită în unele graiuri e. că debitul vorbirii e puțin mai rapid), iau naștere noi consoane neutre ale (nediezate și nebemolate)<sup>12</sup>. Formelor limbii literare /sun/ — /sun' /

nale, explozive, a consoanelor. (Privitor la deosebirea dintre „palatalizarea” fonologică — die- area — și palatalizarea mutativă — muierea — consoanelor vezi R. Jakobson, R kapark. n paz. яа. коюа., op. cit., p. 46; N. S. Troubetzkoy, Grundzüge der Phonologie, TCLP, VII, Praga, 1939, p. 122 urm.; id., Principes de phonologie, op. cit., p. 307.  
 of Phonemic Palatalization in Slavic, in „For Roman Jakobson”, op. cit., p. 307.  
 Articulația apicală a lui /n/ (n diezat) rominesc sau bulgăresc — în pronunțarea „lite- rară” a celor două limbi — nu este cituși de puțin alterată prin articulația accesorie a dosului limbii, care provoacă numai o ușoară lățire a zonei de contact dintre marginea lui /n' / și buzelor se obține strîmtarea celor două orificii ale frecvențelor superioare. Tonalitatea fonemulu- face să scadă sau să slăbească unii componente ai frecvențelor superioare. Tonalitatea fonemulu- însoțit de această articulație scade, se bemolează. Aceste foneme sînt bemolate (în limba engle- „flat”, „flattened”). Vezi R. Jakobson et al., Preliminaries, op. cit., p. 31; Kaiser, Mar- of Phonetics, op. cit., p. 235.  
<sup>8</sup> Referitor la mecanismul transferării palatalității de pe i asupra consoanei prec- vezi André Martinet, Economie des changements phonétiques, op. cit., § 6, 19.  
<sup>9</sup> Vezi A. Graur — A. Rosetti, Esquisse d'une phonologie du roumain, „Bulletin tique”, VI, 1938, p. 15 urm. și p. 25; Gramatica limbii romine, Ed. Academiei R.P. I, p. 71.  
 Privitor la problema dacă așa-numiții „u, i scurți finali” pot fi considerați tici, în- nome vezi „Fonetica și dialectologie”, I, p. 53 urm. și II, p. 53 urm.  
<sup>10</sup> Vezi Martinet, Economie des changements phonétiques, op. cit., § 13, 52.  
<sup>11</sup> Vezi exemplele date în „Bulletin linguistique”, VI, p. 15 urm., 25; ală rămîne fluența slavă, op. cit., p. 21; „Janua Linguarum”, nr. III, p. 26.  
<sup>12</sup> Și căderea lui e final e tot atît de frecventă, dar consoana deve diezată și după această cădere. De ex. în Bihor, [bat'e] > [bat'].

— /sună/, /kar/ — /kar'/ — /kară/<sup>13</sup> îi corespund, de exemplu, formele /sun°/ — /sun'/<sup>14</sup> — /sun/; /kar°/ — /kar'/<sup>15</sup> — /kar/<sup>16</sup>. Unele graiuri aspectul comune *bun* — *buni* — *bună* — *bune*, sau [bun<sup>1</sup>] — [bun'ē]<sup>18</sup>, [bun<sup>1</sup>] sau [bu<sup>1</sup>] sau [bu<sup>1</sup>ă]<sup>19</sup> (în tr. fonologică /bun/ — /bun'/ — /bună/ — /bun'ă/<sup>20</sup> corespunde în gr. Bihor paradigma /bun°/ sg. m. — /bun'/<sup>21</sup> pl. m. — /bun/ sg. f. — pl. f. Prin urmare în flexiunea românească nu desinențele, ci difte de timbru ale consoanelor finale ale temelor nominale și verbale forme gramaticale: în limba literară timbrul nepalatal și palatal și unele graiuri regionale timbrul nepalatal, palatal și labial (neutru, și bemolat). Într-o fază mai veche a românei comune paradigma de sus prezenta patru desinențe deosebite: /u/ — /i/ — /ă/ — /e/: (/t — /buni/ — /bună/ — /bune/).

Labializarea poate atinge și consoanele palatale. Astfel un *r* palatal din epoca romanicei comune, provenit din acțiunea unui iod asupra *r* precedent<sup>23</sup>, se labializează înaintea lui *u* final. După amuțirea acțiunii, *r* palatal labializat a devenit un fonem autonom (/r°/), conștientind partenerul bemolat al lui *r* palatal nebemolat (/r/). Opoziția /r — /r'/<sup>24</sup> prezintă și astăzi un mare randament funcțional în morfologia multor graiuri regionale românești. Astfel, formele latine târzii *carivium*, pl. *carii* (lat. clas. *caries*), devenite *karyu*, pl. *karyi*, apoi *kar'u* — *kar'i*.

<sup>13</sup> *Sun* — *suni* — *sună*, *car* — *cari*, „vierme care roade lemnul” — *cară* (de la inf. a *căra*).  
<sup>14</sup> În Bihor, *n* diezat (în transcrierea fonologică /n'/) se rostește ca *n* dorsopalatal (în transcrierea fonetică [ñ]).

<sup>15</sup> În Bihor, singularul este [kar<sup>1</sup>u] = /kar°/, „vierme care roade lemnul”, cu un *r* diezat-bemolat final.  
<sup>16</sup> ALR notează diferențele colorațiuni ale consoanelor finale prin vocalele *u*, *i*, *iu*, scrise cu caractere mici, așezate sus, la dreapta consoanei finale: [car<sup>u</sup>], [car<sup>i</sup>]. Lipsa sonorității acestor

pendice cu timbru vocalic se indică printr-o liniuță verticală așezată sub aceste vocale. Timbrul velar al consoanelor finale nu este notat (cu ajutorul unui *l* sau *đ* mic, așezat sus, la dreapta consoanei, de ex. [bat<sup>l</sup>]) decât în cazul cînd acest timbru este mai perceptibil ca de obicei în urma rostirii cu o explozie mai puternică a consoanelor finale.

<sup>17</sup> Prin *đ* se notează o vocală avînd gradul de apertură între *ă* și *î*.  
<sup>18</sup> Prin *ē* se notează o vocală avînd gradul de apertură între *ă* și *î*.  
<sup>19</sup> [n<sup>1</sup>] este o apicală diezată, iar [ñ] o dorsopalatală (medio-linguală), un *n* muțat, așezat mînător lui *gn* francez.

<sup>20</sup> Singularul se deosebește de plural, atît la masculin cît și la feminin, prin opoziția /n/ — /n'/.  
<sup>21</sup> La feminin [ă], [ē] [e] sînt variante combinatorii ale fonemului unic /ă/.  
<sup>22</sup> Privitor la cîmpul de dispersiune al fonemului unic romînesc /ă = e/, vezi SCL, VII, p. 12; E. Petrovici, *Infl. sl. asupra sist. fon., op. cit.*, p. 12.

<sup>23</sup> Să nu uităm că în Bihor /n'/ se realizează ca [ñ].  
<sup>24</sup> În Bihor există și formele /bună/ — /bun'ă/ pl. f. în vorbirea lentă, răspicată, în așa stil explicit. În stilul eliptic vocala finală de obicei cade.  
<sup>25</sup> Vezi André Burger, *Phonématique et diachronie*, „Cahiers Ferdinand de Saussure”, 55, fasc. 13, p. 21 urm.

după apariția fonemelor consonantice diezate, în romîna comună, *r* palatal din epoca din romune s-a confundat cu fonemul cel nou, *r* diezat. În multe graiuri (unde labializarea consoanelor a dispărut), *r* final al sufixului *-ar'* (< *-aryu* < *-arius*) se rostește din nou al unei forme ca /*er'*/ „*ceri*” < /*eri*/ < lat. *quaeris*. De aceea și acest *r* provenit unic trebuie transcris cu un *r* urmat de apostrof, semn diacritic prin care se consoanelor și nu cu un *r* cu accent deasupra, cu ajutorul căruia se arată mulțirea

au luat în romîna comună aspectul /kaɪ°/ — /kaɪ°<sup>25</sup>/, păstrat neschimbat pînă astăzi în multe graiuri regionale. De asemenea sufixele *-arius* (*-arium*), *-torius*, (*-torium*) sînt reprezentate în limba romînă prin /-ar°/ (-er°), pl. /-ar°/ (-er°); /-tor°/, pl. /-tor°/. Formelor latine populare \**morio*, \**moris* (lat. clas. *morior*, *moriris*) le corespund într-o seamă de graiuri romînești /mor°/ — /mor°/. Opozițiile din limba literară de tipul /r/ — /r°/ sînt analoge aceluiași tip de opoziții din limbile care posedă corelația de diezare a consoanelor, pe cînd cele de tipul /r/ — /r°/ — /r°/ — /r°°/ ne amintesc fonemele consonantice cu trei sau patru colorațiuni din unele limbi așezate la periferia mării arii fonologice a limbilor cu corelații consonantice de timbru. Cele patru forme din Bihor /kar/ — /kar°/ — /kar°/ — /kar°°<sup>26</sup>/, sînt identice cu formele cașmiriene care se citează de obicei pentru a ilustra felul cum o limbă întrebunțează consoane cu patru timbre fonologice formînd mănunchiuri cu doi, trei sau patru termeni<sup>27</sup>.

Graiurile actuale romînești — cu excepția dialectului meglenoromîn și cel istororomîn — întrebunțează la sfîrșit de cuvînt opoziții între consoane de diferite colorațiuni fonologice pentru a deosebi diferite forme gramaticale, acolo unde romîna comună, într-o fază mai veche de dezvoltare a ei, se servea de opoziții între vocale finale. Așadar o morfologie de origine romanică întrebunțează un procedeu fonologic de origine străină, slavă.

\*

Un alt procedeu foarte frecvent al morfologiei romînești își datorește de asemenea apariția influenței fonetice și fonologice slave, anume alternanța vocalelor de gradul al doilea de apertură *e*, *o* cu „diftongii” *ea*, *oa* sau a lui *e*, *ă* cu *a*. După A. Vaillant, deschiderea în limba romînă a lui *e*, *o* pînă la *a* (*ea*, *oa*) prezintă o analogie — care nu este întîmplătoare — cu trecerea la *a* a lui \**e*, \**o* indo-europeni în slava comună<sup>28</sup>. Dar această schimbare fonetică slavă comună s-a întîmplat într-o epocă foarte îndepărtată, cu mult înainte de începutul contactului dintre romanicii din sud-estul Europei și slavi.

După Acad. Al. Rosetti, limba romînă a adoptat diftongul *ea* din slavă (graiurile bulgare de răsărit) și a creat diftongul *oa* prin core-

(de obicei muierea mutativă) a consoanelor. Privitor la întrebunțarea apostrofului și a accentului sau a semnului pentru minut în transcrierea fonetică și fonologică vezi F. V. Mareș, *Vznik slovanského fonologického systému a jeho vývoj do konce období slovanské jazykové jednoty*, „Slavia”, XXV, p. 483, nota 121.

<sup>25</sup> *Car* (pl. *cari*) „insectă care trăiește în lemn”.

<sup>26</sup> *Cară* (pl. de la *car* „vehicul”), *cari* (pl. de la *car* „insectă”), *car* „vehicul”, *car* „insectă”.

<sup>27</sup> Jakobson et al., *Preliminaries*, op. cit., p. 35. Sînt și alte limbi periferice ale ariei fonologice eurasiatice care prezintă două corelații consonantice de timbru (cea de diezare și cea de bemolare), ca de exemplu abhaza și dungana. Vezi R. Jakobson, К характеристике, op. cit., p. 36; Trubetzkoy, *Grundzüge der Phonologie*, op. cit., p. 125; id., *Principes de phonologie*, op. cit., p. 149; Trubetzkoy, *Aus meiner phonologischen Kartothek*, TCLP, VII, Praga, 1939, p. 22 urm. (vezi și *Zum unbeendeten Artikel Trubetzkoy's „Aus meiner phonologischen Kartothek”*, ibid., p. 343 urm.).

<sup>28</sup> André Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, I, *Phonétique*, Lyon—Paris, 1950, p. 114 urm.

lație cu diftongul *ea*<sup>29</sup>. Dar așa-numitul diftong *ea* al graiurilor bulgare de răsărit nu e din punct de vedere fonologic decât un *a* precedat de consoană diezată. Formele [bal] — [beal] „alb” se deosebesc prin opoziția /b/ — /b’/<sup>30</sup>.

Apariția „diftongului” *ea* în limba română — ca și cea a lui *oa* — nu poate fi separată de constituirea corelațiilor de timbru ale consoanelor, fenomene care se datoresc unei evoluții convergente slavo-române<sup>31</sup>.

„Diftongii” *ea*, *oa*, precum și „triftongul” *eoă* (*ioă*) nu sînt decât variante ale fonemului /a/ după consoane diezate (palatalizate), bemolate (labiovelarizate) și diezate-bemolate (labiopalatalizate). Alternanța lui *e*, *o* cu acești diftongi poate fi formulată ca alternanța vocalelor de gradul al II-lea de plenitudine vocală (prin urmare și a lui *ă*) cu vocala /a/ de gradul I de plenitudine vocală, de ex. țări — țară, seri — seară (/s’ară/), pere — pară, mori — moară (/m’ară/), ciori — cioară (/ç’ară/), crăp — crapă, șed — șade, lucrez — lucrează (/luktur’ază/), leg — leagă (/l’agă/) port — poartă (/p’artă/), dezghioc — dezghioacă (/dezg’akă/) etc. Fenomenul acesta ne amintește de alternanța de tipul бял „alb” — бели „albi”, поляна „roiiană” — полени „roiieni”, Стоян — Стоене (voc.) etc. din graiurile bulgare de nord-est, unde a apărut în aceeași epocă și în aceleași condiții — în legătură cu apariția corelațiilor de timbru ale consoanelor — ca în română<sup>32</sup>.

\*

Sistemul vocalic al limbii române este prezentat de obicei sub forma unui triunghi :

i	î	u
e	ă	o

2<sup>33</sup>

È extrem de semnificativ faptul că vechea bulgară a avut, după toate probabilitățile, un triunghi vocalic identic cu cel românesc<sup>34</sup>. È de

<sup>29</sup> A. Rosetti, *Slavo-romanica, Sur la constitution du système vocalique du roumain*, în „Romanoslavica”, I, p. 30.

<sup>30</sup> Vezi R. Jakobson, *Remarques...*, TCLP, II, p. 766 urm.; St. Stojkov, *Palatalnite sąglasni v bălgarskija knižoven ezik*, Sofia, 1952, p. 19 urm. (Bălgarska Akademija na Naukite, Otdelenije za ezikozn., etnogr. i lit., Izvestija na Institutata za bălgarski ezik, kn. I).

<sup>31</sup> Referitor la apariția lui *ea*, *oa* în legătură cu aceea a corelațiilor de diezare și bemolare ale consoanelor vezi articolul meu despre sinarmonism apărut în „Romanoslavica”, II, și CL, II. Vezi mai sus, nota 5. Și în rusă diftongul [ia] a apărut în urma constituirii seriei fonemelor consonantice palatalizate.

<sup>32</sup> Vezi E. Petrovici, „Romanoslavica”, II, p. 27 urm.; id., CL, II, p. 115 urm.

<sup>33</sup> Cf. A. Graur—A. Rosetti, „Bulletin linguistique”, VI, p. 5.

<sup>34</sup> Vezi R. Jakobson, TCLP, II, p. 78.

presupus că și în cazul constituirii seriei vocalelor mediale<sup>35</sup>, sîntem în prezența unei evoluții convergente bulgaro-romîne<sup>36</sup>. Unele graiuri bulgare au păstrat pînă astăzi acest triunghi vocalic<sup>37</sup>, în care însă vocala *y* (aproximativ rom. *î*) este numai o variantă pozițională a lui *i*. În limba bulgară *ы* (*î*) s-a confundat nu numai fonologic, ci și fonetic, cu *i*. Graiurile romînești păstrează pînă astăzi deosebirea fonetică între cele două variante (*î* și *i*), iar graiul muntean și îndeosebi limba literară de nuanță muntenească au conferit din nou acestor variante statutul de foneme vocalice autonome<sup>38</sup>. Datorită faptului că *î*, *i* și *ă*, *e* erau — și în parte mai sînt și astăzi — variante condiționate de consoana precedentă, ele se pot înlocui una pe alta, funcțiunea morfologică rămîbind aceeași. Astfel, de exemplu, în cadrul conjugării întîi, formelor *băgînd*, *băgăm* (de la tema verbală *bag-*, *băg-*) le corespund formele *veghînd*, *veghem* (de la tema verbală *veg-*). La fel, în cadrul conjugării a IV-a avem, pe de o parte, *ferim*, *feresc*, pe de alta, *urîm*, *urăsc*. În multe graiuri regionale, datorită pierderii diezării unor consoane, apar și forme ca *pățasc*, *pățim*, *pășasc*, *pășim*, *păzasc*, *păzim* etc.<sup>39</sup>. Conjugările romînești I și IV prezintă cîte două variante, una „dură” și una „moale”, ceea ce ne amintește fenomenul analog din flexiunea limbilor slave.

\*

Fenomene asemănătoare ale acțiunii consoanelor nediezate și diezate (precum și a lui *wau* în cazuri ca *nouo* „nouă”, *plouo* „plouă”, *luuom* „luăm”, regional *luuund* „luînd” etc.) asupra vocalelor următoare, foarte frecvente în morfologia și derivația romînească, au avut drept rezultat echivalența morfologică a vocalelor *ă* — *e* și *î* — *i* (de asemenea și a lui *o*, respectiv *u*, împreună cu *ă* — *e*, respectiv cu *î* — *i*) și au dus la fuziunea lor fonologică<sup>40</sup>. Apariția consoanelor diezate și bemolate precum și echivalența morfologică a vocalelor accentuate *e*, *o*, *a* (*e*, *o* și *e*, *o* con-

<sup>35</sup> N. I. Dukel'skij a arătat că vocalele romînești *i*, *ă* trebuie considerate ca făcînd parte din seria mixtă de tip dorsal, puternic deplasată spre partea posterioară a cavității bucale. Vezi N. I. Дукельский, Гласные современного румынского литературного языка в качественном отношении (монофонги) în Вестник ленинградского университета No. 2, Серия истории, языка и литературы, вып. 1, Ленинград, 1958, p. 117. De oarece însă, în ce privește poziția limbii, *i* se află între *i* și *u*, iar *ă* între *e* și *o*, putem și pe mai departe să numim aceste două vocale romînești mediale, chiar dacă ele sînt mai aproape de *u*, *o*, decît de *i*, *e*.

<sup>36</sup> Vezi E. Petrovici, *Înfl. sl. asupra sist. fon., op. cit.*, p. 6 urm.; id., „Janua Linguarum”, nr. III, p. 11 și p. 40.

<sup>37</sup> Lj. Miletić, *Das Ostbulgarische*, Viena, 1903, p. 74 urm. (Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkancommission, Linguistische Abteilung, II).

<sup>38</sup> În limba romînă literară de nuanță moldovenească *i* și *i* constituie numai variante ale aceluiași fonem, ca în majoritatea graiurilor romînești.

<sup>39</sup> Referitor la felul cum au căzut la rangul de variante poziționale vocalele *ă*—*e* și *i*—*i*, precum și la cauzele care au determinat apariția formelor cu *î*, *ă* sau cu *i*, *e* vezi „Romanoslavica”, II, p. 5, 11 urm., 25 urm.; CL, II, p. 97, 102 urm., 114 urm.

<sup>40</sup> Vezi E. Petrovici, *Echivalența morfologică a variantelor fonemelor vocalice romînești*, CL, I, p. 11 urm.; id., Морфологическая эквивалентность вариантов гласных фонем в румынском языке, „Revue de linguistique”, II (1957), p. 5 urm. Privitor la echivalența morfologică a vocalelor *i*—*i*—*u*, *e*—*ă*—*o* și fuziunea lor fonologică în romina comună, vezi

stituind la început numai variante poziționale, apărute în urma inflexiunii vocalice romanice) au cauzat fuziunea nu numai fonologică, ci și fonetică a acestor trei vocale ( $e, o > 'a, °a$ )<sup>41</sup>.

În felul acesta, morfeme identice, caracteristice aceluiași categorii flexionare (de exemplu aceleași conjugări) pot prezenta vocalismul  $i - \hat{i} - u, e - \hat{e} - o$  sau  $ea - a - oa$  în funcție de consoana precedentă: *veghind - băgînd - luund*<sup>42</sup>, *veghem - băgăm - luom*<sup>43</sup>, *veghea - băga - luoa*<sup>44</sup>.

\*

Am putut așadar constata că întreaga morfologie românească este pătrunsă de o fonologie prezentînd trăsături care se regăseseră și în slavă: corelațiile de timbru ale consoanelor, alternanțele avînd funcțiune morfologică ale vocalelor de diferite grade de plenitudine vocală (de ex.  $a - o - u$ : *t'arnă - torî - turnăm*;  $a - e - \hat{e}$ : *l'agă - leg, învață - înveți - învâți*); alternanța fără funcțiune morfologică a vocalelor de același grad de plenitudine vocală (de ex. în conjugările I și IV „dură” și „moale”).

Morfologia românească și-a pierdut oare prin aceasta caracterul romanic? Răspunsul nu poate fi decît negativ. Formele gramaticale românești de indicativ prezent corespund întru totul celor latinești:

leg	kar	reg.	kar°	taî	reg.	taî°
leĝ	kar'		kaŕ'	taî		taî
l'agă	kară		kar	taie		taî
legăm	kărăm		kărăm°	tăiem		tăiem°
legat'	kăraŕ'		kăraŕ	tăiaŕ'		tăieŕ
l'agă	kară		kar	taie		taî
ligo	lat. vulg.	*carro		talio		
ligas (*lĭgis)		*carras (*carris)		talias (*taliis)		
ligat		*carrat		taliat		
ligamus		*carramus		taliamus		
ligatis		*carratis		taliatis		
ligant		*carrant		taliant		

„Romanoslavica”, II, p. 25 urm.; CL, II, p. 114 urm. Și în slavă echivalența morfologică a unor vocale a dus la fuziunea lor fonologică, cf. P.И. Аванесов, Из истории русского вокализма, Звуки  $i$  и  $y$  „Вестник московского университета”, No. 1, 1947, p. 41 urm.

<sup>41</sup> Referitor la rolul pe care l-a jucat inflexiunea vocalică romanică la fuziunea fonologică și fonetică a lui  $e, o, a$ , vezi „Romanoslavica”, II, p. 9 urm.; CL, II, p. 100 urm.

<sup>42</sup> Trecerea lui  $i$  la  $u$  se datorește acțiunii labializatoare a lui  $w$  precedent asupra lui  $t$ : *luŭnd > luund*, formă întîlnită des în textele vechi și în graiurile regionale. Vezi I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, București, 1916, II, p. 273, r. 35.

<sup>43</sup> *Ibid.*, p. 92, r. 20.

<sup>44</sup> *Ibid.*, p. 288, r. 39.

Pe cînd formele latinești se disting între ele prin diferite desinențe, cele romînești folosesc ca mijloace morfologice alternanțe consonantice ( $g : \check{g}$ ), între care acelea ale consoanelor de diferite timbre fonologice (cf. mai ales formele din Bihor  $kar^o - kar' - \check{kar} - „car - cari - cară”$ , dar și în limba literară  $kar - kar' „eu car - tu cari”$ ) și alternanțele vocalelor de diferite grade de plenitudine vocală ( $leg - l'agă, torn - t'arnă - turnăm$ ).

Limba romînă nu imită nici un model străin atunci cînd distinge formele verbale de singular prezent prin opoziția consoanelor nediezate și diezate (în graiul din Bihor: bemolate, diezate și neutre) sau formele de singular și de plural ale substantivelor și adjectivelor prin opoziția „consoană bemolată — consoană nebemolată”. Asemenea forme nu există în limbile slave.

Este adevărat că alternanțe (morfoneme) ca de pildă  $k/\check{k}$ ,  $g/\check{g}$  ( $> \check{z}$ ) joacă un rol important în morfologia slavă. Ele nu sînt însă niciodată folosite pentru a deosebi singularul de plural la substantive și adjective (ca de ex. rom  $sak/sač, fağ/fağ$ ). În conjugare asemănările între romînă și slavă în ceea ce privește întrebuițarea acestor morfeme sînt mari. Cf. v. sl.  $reko, rečesi, rečetü$  etc.; rom.  $duk, duč, duče$  etc. Ambele fenomene, cel slav ca și cel romînesc, se datoresc palatalizării lui  $k$  înaintea vocalelor anterioare, apărută independent în cele două limbi.

S. Pușcariu a afirmat că „în privința morfologiei, limba romînă se aseamănă mai mult cu limbile slave decît cu cele romanice”, prin rolul covîrșitor al morfonemului în declinare, conjugare și derivațiune<sup>45</sup>. Această asemănare nu se datorește însă împrumutului, deoarece romîna nu a împrumutat de-a gata din slavă nici forme gramaticale, nici morfoneme de tipul  $k/\check{k}$ ,  $g/\check{g}$ ,  $t/\check{t}$ ,  $d/\check{z}$ ,  $p/p'$  ( $lup - lup'$ )  $n/n'$  ( $adun - adun'$ ),  $e / 'a$ ,  $o / 'a$  etc. Nu a existat în morfologia romînească o tradiție slavă care s-ar fi ciocnit cu tradiția latină, cum presupune Alf Lombard<sup>46</sup>. Cum a putut romîna să adopte procedeul slav în ceea ce privește alternanțele?<sup>47</sup> Am dat mai sus exemplul alternanțelor  $k/\check{k}$ ,  $g/\check{g}$ , care nu servesc niciodată în slavă la deosebirea singularului de plural. Alternanțele  $t/\check{t}$  ( $bat/bat'$ )  $d/\check{z}$ , ( $cad/caz'$ ), nici nu există în slavă. Dintre cele care opun consoanele de diferite timbre fonologice (de ex.  $r - r' - r^o - r^{o'}$ ) unele nu există în slavă (cele care opun consoanele bemolate celor nebemolate), altele au o funcțiune morfologică diferită de cea din limba romînă (unde deosebesc singularul de plural la substantive și adjective sau pers. I sg. de pers. a II-a sg. la prezentul verbelor). De asemenea nici alternanțele  $e / 'a$  ( $ea$ ),  $o / 'a$  ( $oa$ ) nu au putut apărea în limba romînă după model slav. Nu-

<sup>45</sup> S. Pușcariu, *Morfonemul și economia limbii*, „Dacoromania”, V, p. 213.

<sup>46</sup> Alf Lombard, *Tradition latine et tradition slave. Le roumain, résultat de leur fusion*, în „Acta Congressus Madvigiani”, Proceedings of the Second International Congress of Classical Studies (Copenhagen, August 1954), vol. V, Copenhaga, 1957, p. 115 urm.

<sup>47</sup> *Ibid.*, p. 118.

mai în ce privește morfonemul *e/a* există o analogie între dacoromână și graiurile bulgărești de nord-est (cf. rom. *s'ară* (*seară*) sg. — *ser'* (*seri*) pl., bulg. *v'ara* (вяра) sg. — *veri* (вери) pl)<sup>48</sup>. Explicația acestei coincidențe trebuie căutată în „legea fonetică” dacoromână și bulgară de nord-est conform căreia vocala *a* între două elemente cu timbru palatal devine *e*<sup>49</sup>.

\*

Morfologia românească este așadar romanică. Mijloacele ei morfologice amintesc însă pe cele slave. Aceasta se datorește faptului că fonologia românească prezintă numeroase și importante trăsături slave, datorită dezvoltării convergente a foneticii și a fonologiei românești și bulgare de est<sup>50</sup>. Fonologia românească poate fi considerată de origine slavă. Interpenetrația unei fonologii slave cu o morfologie romanică a dat naștere unei morfonologii care poate fi caracterizată ca slavo-romanică.

#### ВЗАИМОПРОНИКНОВЕНИЕ СЛАВЯНСКОЙ ФОНОЛОГИИ И ЛАТИНСКОЙ МОРФОЛОГИИ

(Краткое содержание)

Румынская морфология характеризуется рядом чередований гласных и согласных, напоминающих подобные же чередования славянской морфологии. Самые главные из всех — это чередования согласных с разными фонологическими тембрами и, вследствие появления корреляций согласных по тембру, чередование гласных первой степени вокальной полноты ([a, <sup>ea</sup>a, <sup>oa</sup>a, <sup>io</sup>a]) с гласными второй степени вокальной полноты ([ä, e, o, <sup>io</sup>]).

Корреляции согласных по тембру, появившиеся в результате конвергентного развития румынской и восточно-южнославянской (болгарской) фонологических систем, придают румынской фонологии славянский вид. Можно считать, что она славянского происхождения.

Румынская морфология, будучи латинского происхождения, следует, что в румынской флексии обнаруживается взаимопроникновение морфологии и фонологии разных происхождений.

<sup>48</sup> În graiurile bulgărești de sud-est, ca în aromână și meglenoromână, *'a* se păstrează și dacă urmează o silabă conținând un *e* sau un *i*. Cf. arom. *f'atā*—*f'ale*, bulg. de sud-est *v'ara*—*v'ari*.

<sup>49</sup> Vezi Al. Philippide, *Originea Romnilor*, II, Iași (1928), p. 18.

<sup>50</sup> Fonetica istorică tradițională a limbii române atribuie un rol neînsemnat influenței slave asupra foneticii românești, părere împărtășită și de Alf Lombard (*op. cit.*, p. 115).



INTERPÉNÉTRATION D'UNE PHONOLOGIE SLAVE  
ET D'UNE MORPHOLOGIE LATINE

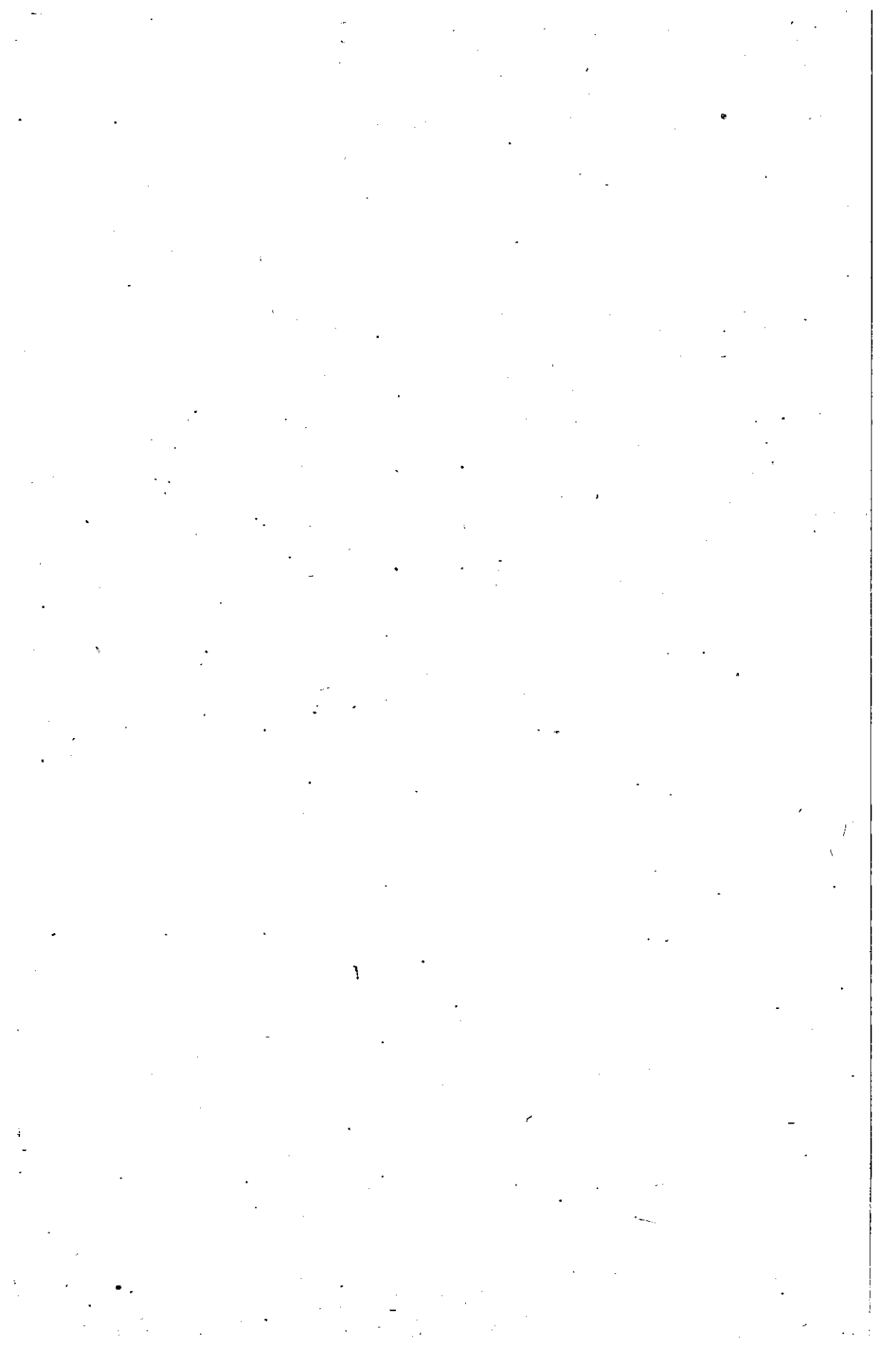
(Résumé)

La morphologie roumaine, tout en étant d'origine latine, se caractérise néanmoins par une série d'alternances vocaliques et consonantiques qui rappellent les alternances analogues de la morphologie slave. Les plus importantes sont les alternances entre les consonnes à différents timbres phonologiques et, par suite de l'apparition des corrélations de timbre des consonnes, l'alternance entre les voyelles du I<sup>er</sup> degré de plénitude vocale ([a, <sup>e</sup>a, <sup>o</sup>a, <sup>io</sup>a]) et celles du II<sup>e</sup> degré de plénitude vocale ([ă, e, o, <sup>io</sup>]).

Les corrélations de timbre des consonnes, apparues à la suite d'une évolution convergente du roumain et du bulgare, confèrent à la phonologie roumaine un aspect slave. Elle peut être considérée comme étant d'origine slave.

Nous constatons, par conséquent, dans la flexion roumaine l'interpénétration d'une morphologie et d'une phonologie d'origines différentes.

---



## PROBLEME DE FONETICĂ ȘI MORFOLOGIE

III. ÎN LEGĂTURĂ CU *i* ȘI *u* ÎN LIMBA ROMÂNĂ\*

DE

I. PĂTRUȚ

În limba română există, regional, un iod labializat în poziție finală ( $-i^o$ ). În aria consoanelor finale rotunjite, cuvinte ca *cucui*, *pipăi* se rostesc *cucui<sup>o</sup>*, *pipăi<sup>o</sup>*. În *Atlasul lingvistic român* acest fonem este notat  $-i^u$  sau, mai rar,  $-i^{u1}$ .

Creдем că de la acest iod trebuie să pornim pentru explicarea formelor în care el a fost înlocuit prin wau (*u*).

Deocamdată vom avea în vedere prefacerea  $-i^o > -u$  la unele forme verbale.

El vorba de forme, la persoana I sg. a prezentului indicativ — pe alocurea, și la a III-a pl. — și conjunctiv, ca: *mou* „moi”, *puu* „pun”, *tau* „tai”, *țiu* „țin”, *viu* „vin”, *apropiū*, *periu* etc.

\*

De la unele verbe asemenea forme apar — după indicațiile pe care le avem — în arii foarte reduse sau, poate, chiar în localități izolate. Exemplele din această categorie, pe care le-am găsit în materialul ALR, sînt toate forme ale verbelor iotacizate, cu excepția verbului *sui*<sup>2</sup>: *ceū*

\* Cf. I. Pătruț, „Cercetări de lingvistică”, I (1956), p. 119—124; III (1958), p. 255—258.

<sup>1</sup> Cf. acad. E. Petrovici, SCL, III (1952), p. 142 (hartă); cf. ALR I, vol. I, h. 12 (*cucui*), h.90 (*căleți*).

Pentru aria consoanelor finale rotunjite, cf. acad. E. Petrovici, *loc. cit.*, III (1952), hărțile 1—7, la p. 137 ș. u.; ALRM I, vol. I, h. 10, 73, 104, 180; ALRM II, vol. I, h. 9, 28, 33, 43, 68 etc.

<sup>2</sup> Exemplele sînt scoase din materialul (în parte nepublicat) ALR II și ALR I. Considerînd că aceste forme sînt interesante, avînd, totodată, nevoie și de răspîndirea lor, arătăm în notele următoare, localitățile (sub formă de numitor) din care au fost înregistrate. Cînd nu indicăm numărul hărții sau pagina, înseamnă că exemplele sînt luate din materialul nepublicat.

Unele dintre aceste forme sînt întrebuițate și la persoana a III-a pl., care însă nu a fost înregistrată de anchetatori la toate verbele acestea.

(cf. forma *cei*<sup>3</sup>) „cer”<sup>3</sup>, *d'escuu* „descui”<sup>4</sup>, *incuu* „încui”<sup>5</sup>, *mou* „moi”<sup>6</sup>, *pt'eu*<sup>7</sup> sau *k'ieu* (*pceu*) (cf. *piei*<sup>8</sup>) „pier”<sup>8</sup>, *puu* (cf. *pu*<sup>9</sup>) „pun”<sup>9</sup>, *spuu* (cf. *spui*<sup>10</sup>) „spun”<sup>10</sup>, *rămîu* (cf. *rămîi*<sup>11</sup>) „rămîn”<sup>11</sup>, sau (cf. *sai*<sup>12</sup>) „sar”<sup>12</sup>, *spau* (cf. *spai*<sup>13</sup>) „sperii”<sup>13</sup>, *tau* „tai”<sup>14</sup>, (*mă*) *suu* „sui”<sup>15</sup>.

S-a spus că formele *ceu*, *tau*, *sau*, *spau* au apărut datorită analogiei cu *dau*, *stau*<sup>16</sup>. Alf Lombard, înclinat să accepte această explicație, își exprimă totuși rezerva asupra ei pînă la adunarea unui mai mare număr de exemple de acest fel<sup>17</sup>.

Noi credem că la aceste forme trebuie să avem în vedere, în primul rînd, răspîndirea lor. Ele apar numai în regiuni cu consoanele finale delabializate sub influența altor limbi<sup>18</sup>: în graiurile nordice, influențate de limba ucraineană<sup>19</sup>; în limba romînilor din Bulgaria, din Muntenia și Oltenia, influențată, în fonetism mai ales, de limba bulgară<sup>20</sup>; în nord-vestul țării, de-a lungul frontierei maghiare, și în secuime, unde se simte o puternică influență maghiară<sup>21</sup>.

Credem deci că în aceste graiuri, expuse influenței limbilor menționate (care nu au consoane finale labializate), asemenea forme s-au născut

<sup>3</sup> ALR I /200, 227, 614, 675, 790, 870, 890, 896. Înregistrat (la conjunctiv: *să ceu*) și de C. Rădulescu-Codin, în *Legende, tradiții și amintiri istorice. Adunate din Oltenia și din Muscel*, București, 1910 (Academia Romîna. Din viața poporului romîn. Culegeri și studii X), p. 2, 123; cf. Alf Lombard, *Le verbe roumain*, vol. II, Lund, 1955, p. 1051.

<sup>4</sup> ALR II, vol. I, p. 120/353, 362.

<sup>5</sup> *Ibid.*, vol. I, p. 119/353, 362.

<sup>6</sup> *Ibid.* /353, -362.

<sup>7</sup> *Ibid.* /325.

<sup>8</sup> ALRM I, vol. I, h. 397/200, 227.

<sup>9</sup> ALR II/325.

<sup>10</sup> *Ibid.* /325, 334; ALRM I, vol. I, h. 145/324.

<sup>11</sup> ALR II/325, 334, 574; ALR I/194, 324, 576, 578, 860.

<sup>12</sup> Notat din Maramureș, de T. Papahagi (*Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. LXIX), și de la romîni din Bulgaria, de G. Weigand („Jahresbericht” XIII, p. 101).

<sup>13</sup> ALR II/362; ALRM I, vol. I, h. 138/361.

<sup>14</sup> ALR II/325, 334, 353, 362 (vezi harta noastră).

Notat și de T. Papahagi, din Maramureș, sub forma *tau* și *tău* (*loc. cit.*); de L. Morariu, în Bucovina („Codrul Cosminului”, II—III (1925—1926), p. 399): înregistrat și din fostul județ Năsăud („Bulletin Linguistique”, VI (1938), p. 189).

<sup>15</sup> ALR II/325, 334.

<sup>16</sup> Alf Lombard, *op. cit.*, vol. I, Lund, 1954, p. 407; vol. II, p. 942, 1052; L. Morariu, *loc. cit.*; „Bulletin Linguistique”, VI, p. 189.

<sup>17</sup> *Op. cit.*, vol. II, p. 1052.

Menționăm că cele mai multe din exemplele citate de noi lipsesc în lucrarea lui Alf Lombard.

<sup>18</sup> Despre delabializarea consoanelor finale cauzată de influența altor limbi, cf. acad. E. Petrovici, SCL, III (1952), p. 154.

<sup>19</sup> Cf. I. Pătruț, „Dacoromania”, XI (1948), p. 51 ș. u.; id., „Romanoslavica”, I (1958), p. 39—40; id., „Cercetări de lingvistică”, III (1958), p. 69—70.

<sup>20</sup> Cf. acad. E. Petrovici, „Cercetări de lingvistică”, I (1956), p. 24; I. Pătruț, *ibid.*, III (1958), p. 66—67; id., „Romanoslavica”, I (1958), p. 36.

<sup>21</sup> Cf. I. Pătruț, SCL, IV (1953), p. 211 ș. u.; id., „Cercetări de lingvistică”, III (1958), p. 68—69.

Pentru delabializarea consoanelor finale, sub influența maghiară în regiunea de-a lungul frontierei maghiare, cf. acad. E. Petrovici, SCL, III (1952), p. 154, nota 2; I. Pătruț, *ibid.*, IV (1953), p. 216—217.

pentru înlăturarea lui  $-i^o$ , prin prefacerea lui în wau, adică prin velarizarea lui ( $cei^o > ceu$ ).

E adevărat că înlăturarea lui  $-i^o$  se putea face și altfel: prin delabializarea lui ( $-i^o > -i$ ), ca în cazul celorlalte consoane finale ( $lup^o > lup$ ). Într-adevăr forme cu  $-i$  există în toate aceste regiuni<sup>22</sup>. Ținând seama de ele putem admite că evoluția lui  $-i^o$  în  $-u$  în aceste verbe a fost sprijinită și de o cauză morfologică: analogia cu formele existente în  $-u$  (*dau*, *stauu* etc.).

De la verbele *veni*, *ține* formele *viu*, *țiu* (*țiu*) sînt foarte răspîndite (vezi harta de la p. 46) și sînt vechi, fiind atestate în textele din secolul al XVI-lea<sup>23</sup>.

\*

Explicația acestor forme a fost parțial dată de Alf Lombard. Lingvistul suedez, analizînd verbele de felul lui *leșia*, *subția*, *apropia* etc., care au, la persoana I a prezentului indicativ și conjunctiv, forme și în  $-ii$  (*leși*i**) și (în graiuri) în  $-iu$  (*leșiu*), spune că această „ezitare” se datorește „bifurcării” grupului  $-iiu$ : pe deoparte  $-u$  s-a redus la zero după „semivocala”  $i$ , ca și după consoane (de unde au rezultat formele *leși*i** etc.) — ceea ce este întru totul adevărat —, pe de altă  $i$  din grupul  $iiu$  s-ar fi redus el însuși la un  $i$  slăbit, apoi la zero, iar cele două vocale din  $-iu$  s-au constituit în diftongul  $-iu$ <sup>24</sup>. Credem că explicația ultimă, a provenienței grupului  $-iu$ , este discutabilă<sup>25</sup>. După părerea noastră, nu trebuie să plecăm de la stadiul  $-iiu$ , cu  $-u$  plin, care, neprecedat de un grup consonantic, a amuțit încă în romîna comună, prin-secolele X—XI-lea<sup>26</sup>, ci de la stadiul  $-ii^o$  (în transcrierea ALR:  $-ii^u$ ), cu  $i$  labializat. În cazul acesta formele *viu*, *țiu* trebuie explicate ca cele discutate mai sus (*tau* „tai”, *sau* „sar” etc.), prin prefacerea lui iod labializat ( $-i^o$ ) în wau: (lat. pop. *venio*, *tenio* > rom. v. *viu*, *țiu*) > *vi*i**, *ț*i** > *viu*, *țiu*<sup>27</sup>.

Dar de ce *viu*, *țiu* (*țiu*) sînt atît de răspîndite față de *tau*, *sau* etc.? Probabil din cauza poziției iodului: el era întărit de  $i$  precedent (accentuat)<sup>28</sup> și ca atare se pretează mai greu la menținerea labializării. Acest

<sup>22</sup> Cf. în ALR II: *moi*/325, 334, (*immoi*) 574; în punctul 353: *moi* sau *mou*; *ta*i**/574; *mă su*i**/353, 362, 574.

<sup>23</sup> Cf. O. Densușianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. II, p. 36, 206.

Formele *tau*, *spuu* etc., mai puțin răspîndite, de care ne-am ocupat mai sus, par a fi mai noi. Ele nu apar, pe cît știm, în textele noastre vechi.

<sup>24</sup> *Op. cit.*, vol. I, p. 416—417.

<sup>25</sup> De altfel Alf Lombard are rezerve asupra ei: „Que l'explication que nous venons d'en donner soit exacte ou non, c'est assurément à la suite de cette hésitation qu'on a obtenu, à une époque récente, *supliu* a côté de *supl*i**” (*op. cit.*, vol. I, p. 417).

<sup>26</sup> Vezi acad. E. Petrovici, SCL, III (1952), p. 153; cf. id., „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 111.

<sup>27</sup> Prin delabializarea lui  $i^o$  s-a ajuns la forma *ț*i**, notată, în ALR II, din Moldova și din centrul Ardealului (vezi harta), existentă și la Coresi (cf. O. Densușianu, *op. cit.*, vol. II, p. 206), și *vi*i**, dispărută azi, însă atestată iarăși la Coresi (O. Densușianu, *ibid.*, vol. II, p. 206).

<sup>28</sup> Și în verbul *ține*  $i$  după  $t$  s-a menținut mult timp pe întreg teritoriul dacoromîn. O. Densușianu citează un singur exemplu cu  $i > t$  după  $t$  în textele din secolul al XVI-lea (*min-țră*, *op. cit.*, vol. II, p. 71).

### НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОНЕТИКИ И МОРФОЛОГИИ III. ОТНОСИТЕЛЬНО *i* И *u* В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

(Краткое содержание)

Автор объясняет происхождение форм настоящего времени изъявительного и сослагательного наклонений (I-ое лицо ед. числа и, реже, III-ье лицо мн. числа), как *puu* „pun”, *viu* „vin”, *apropiū* „apropii”, которые делит на три категории по их распространению: некоторые, как *puu*, *tau* „tai”, *ceū* „cer”, *incuiū* „incui”, появляются лишь в крайних областях, в которых конечные согласные делабиализованы (вероятно, под влиянием других языков); *viu* и *tiu* „tin” распространены на широких ареалах; другие, как *apropiū*, *periu*, появляются на более узких ареалах, чем последние (см. карту).

Автор считает, что исходным пунктом этих форм была тенденция устранения конечного лабиализованного йота посредством его веларизации ( $-i^{\circ} > -u$ ), процесс поддерживаемый и аналогией с столь употребляемыми формами на  $-u$ , как *daū*, *iaū*, *stiū* и т.д.

Преобразование  $-i^{\circ} > -u$  отразилось и на морфологии, поскольку в этих глаголах основа настоящего времени представляется и в варианте на  $-u$ : *pun-* / *pu<sub>i</sub>-* / *pu<sub>u</sub>-*, *vin-* (*ven-*) / *vi<sub>i</sub>-* / *vi<sub>u</sub>-*, *apropi<sub>i</sub>-* / *apropi<sub>u</sub>-*.

### PROBLÈMES DE PHONÉTIQUE ET DE MORPHOLOGIE III. A PROPOS DE *i* ET *u* EN ROUMAIN

(Résumé)

L'auteur explique la provenance des formes d'indicatif et de subjonctif présent (à la première personne du singulier et, plus rarement, à la troisième personne du pluriel) telles que *puu* „pun”, *viu* „vin”, *apropiū* „apropii”, qu'il groupe en trois catégories selon leur répartition: les unes, telles que *puu*, *tau* „tai”, *ceū* „cer”, *incuiū* „incui”, n'apparaissent que dans les régions périphériques, où les consonnes finales sont délabialisées (sans doute sous l'influence d'autres langues); *viu* et *tiu* „tin” sont répandues sur des aires vastes; d'autres, telles que *apropiū*, *periu* apparaissent sur des aires beaucoup plus restreintes que ces dernières (voir la carte).

L'auteur estime qu'à l'origine de ces formes a été la tendance d'écartier l'yod final labialisé, par sa vélarisation ( $-i^{\circ} > -u$ ), processus soutenu aussi par l'analogie avec les formes, très usuelles, en  $-u$ , telles que *daū*, *iaū*, *stiū*, etc.

La transformation  $-i^{\circ} > -u$  a eu des répercussions aussi sur la morphologie, vu que chez ces verbes le thème du présent apparaît aussi sous la variante en  $-u$ : *pun-* / *pu<sub>i</sub>-* / *pu<sub>u</sub>-*, *vin-* (*ven-*) / *vi<sub>i</sub>-* / *vi<sub>u</sub>-*, *apropi<sub>i</sub>-* / *apropi<sub>u</sub>-*.

OBSERVAȚII ASUPRA EVOLUȚIEI  $n > \underline{i}$  ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

I. STAN

În latina populară tîrzie grupul consonantic  $n + \text{ioid}$  ( $< e, i$ , în hiat) a devenit  $\acute{n}$ <sup>1</sup>. Fenomenul acesta este cunoscut în toate limbile romanice. Astfel, termenului latin *vinĕa*, de ex., îi corespund în limbile romanice: v. rom. (azi regional) *viĕne*, it. *vigna*, fr. *vigne*, prov. *vinha*, cat. *vinya*, sp. *viña*, port. *vinha*<sup>2</sup>. Fonemul  $\acute{n}$  face parte deci din sistemul consonantic romanic comun<sup>3</sup>. După cum se știe, acest fonem există nu numai în dialectul dacoromîn, ci și în dialectele romînești din sudul Dunării (aromîn, meglenoromîn și istroromîn). Așadar, e firesc să presupunem că fonemul  $\acute{n}$  era specific și consonantismului romînei comune, adică a romanității orientale<sup>4</sup>.

În dialectul dacoromîn, consoana  $\acute{n}$  provenită din latina populară nu se mai păstrează astăzi decît în Banat și regional în Hunedoara, dar în limba veche avea o mai mare extindere, fiind atestată documentar în secolele al XV-lea și al XVI-lea<sup>5</sup>. Iată cîteva exemple din cele patru dialecte romînești în care  $\acute{n}$  s-a păstrat: lat. *vinĕa*  $>$  v. dr. și reg. *viĕne*, ar. *yiĕne*, megl. *viñă*; lat. *calcanĕum*  $>$  v. dr. și reg. *călcîñ*, ar.

<sup>1</sup> Vezi Edouard Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, 4<sup>e</sup> éd., Paris, 1946, § 57 b.

<sup>2</sup> Cf. W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, III. Auflage, Heidelberg, 1935, s.v. *vinea*.

<sup>3</sup> Cf. André Burger, *Phonématique et diachronie*, „Cahiers Ferdinand de Saussure”, 1955, 13, p. 22 urm. Vezi și E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba romînă*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VII (1956), nr. 3–4, p. 163.

<sup>4</sup> Vezi acad. E. Petrovici, *Probleme de fonologie*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VIII (1957), nr. 1, p. 66–67; cf. id., *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii romîne*, în „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 101.

<sup>5</sup> Cf. O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, II, fasc. 1, Paris, 1914, p. 119–120; Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. VI, București, 1946, p. 59, 163–164. În secolul al XVI-lea formele *vinĕe*, *călcîniu*, *pustinie*, *secrinĕiu*, *fiĕniu*, *vinĕiu* etc. nu denotă păstrarea lui  $n$ , cum afirma de obicei O. Densusianu (cf. *op. cit.*, p. 119), ci prezența lui  $\acute{n}$  (din bîn. *viĕne*, *călcîñ* etc.).

*călcîvă*, megl. *călcôn*; lat. *capitanëus* > dr. reg. *căpătîn*, ar. *căpitînă*, megl. *căpitoñ*; sufixul lat. *-onëus* > v. dr. și reg. *-on*, ar. *onă*, megl. *-on*, istr. *-on*; lat. *tenëo* > v. dr. *țină*, istr. *țin(u)* (alături de *țir*); lat. *venio* > v. dr. *vină*, istr. *vin(u)* (alături de *vir*) etc.

În alte cazuri, în dialectele aromîn și meglenoromîn *n* reprezintă pe *n* + *i* flexionar: lat. *annī* > ar. *an*, megl. *an*<sup>6</sup>; lat. *exponis* > ar. *aspuñ*, megl. *spuñ*; de asemenea în formele perfectului simplu de la verbul *vinire*, în aromînă: *vină* (lat. *veni*), *vinis* (lat. *venisti*) etc.

În toate dialectele romînești frecvența fonemului *n* s-a mărit simțitor datorită împrumuturilor de origine slavă conținînd *n*, cărora în dialectul dacoromîn li s-a adăugat și cele de origine maghiară: de ex., dr. *copañe*, ar. *cupañe* (< sl. *kopaña*), dr. *clañe* (< sl. *kla(d)ña*), dr. *pustiñe* (< sl. *pustiña*), istr. *pustiñe* (< cr. *pustiña*), istr. *âñel* (< cr. *anjel*), dr. *săcriñ* (< magh. *szekrény*), dr. *\*Arăñeș* (< magh. *Aranyos*).

În unele graiuri dacoromîne, *n* provine și din transformarea lui *m* urmat de iod sau de *i* (< lat. *i* și sl. *i*)<sup>7</sup>. În graiul bănățean *n* s-a identificat cu *n'* (palatalizat sau diezat)<sup>8</sup>, încît alături de *vine*, s. f. etc., se pronunță și *vine* pers. 3, *năgră*, *nauă*, *inimă* etc. În graiurile din Transilvania, *n* apare numai în urma palatalizării mutative a lui *n'* urmat de *e*, *i* sau în poziție finală: *bine*, *carne*, *nepot*, *ninze*, *niste*, *buñ* etc.<sup>9</sup>.

Se știe că în limba romînă literară și în majoritatea graiurilor regionale romînești, atît în cuvintele de origine latină, cît și în cele de origine slavă sau maghiară, *n* a evoluat la *i*: *vine* > *viie*, *călcîn* > *călcîi*, suf. *-on* > *-oi*, *țină* > *ții*<sup>u</sup> > *țiu* (lit. *țin*), *vină* > *vi*<sup>u</sup> > *viu* (lit. *vin*), *spuñ* > *spui*; *clañe* > *claiie*, *pustiñe* > *pustiie*; *secriñ* > *sicri*<sup>u</sup> > *sicriu*, *\*Arăñeș* > *Ariieș* etc.<sup>10</sup>.

După cum a remarcat Sextil Pușcariu, evoluția aceasta fonetică constituie una din inovațiile dialectului dacoromîn față de dialectele

<sup>6</sup> În dialectele dacoromîn și istroromîn, *n* urmat de desinența *-i* a substantivelor masculine n-a trecut la *n* ca în aromînă și meglenoromînă. În ceea ce privește pe *n* din dr. *an* și istr. *ân*, S. Pușcariu îl consideră ca un reflex al lui *nni*. Forma dr. *ani* este refăcută după singular. (Cf. *Studii istroromîne*, vol. II, București, 1926, p. 114).

<sup>7</sup> Asupra vechimii și evoluției fenomenului, vezi D. Macrea, *Palatalizarea labialelor în limba romînă*, în „Dacoromania”, IX (1936–1938), p. 92–160; cf. id., *Probleme de fonetică*, Editura Academiei R.P.R., 1953, p. 41–102; cf. și acad. E. Petrovici, *Probleme de fonologie*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VIII (1957), nr. 1, p. 67.

<sup>8</sup> Vezi acad. E. Petrovici, *op. cit.*, loc. cit.

<sup>9</sup> Id., *ibid.*

<sup>10</sup> Sextil Pușcariu a arătat că *n* din împrumuturile slave sau maghiare mai recente s-a depalatalizat, devenind *n*: magh. *bársony* > *barșon*, magh. *kormány* > *corman(ă)*; sl. *povarinya* > *povarnă* etc. În unele cazuri, *n* și-a pierdut caracterul palatal și în cuvinte de origine latină cînd era în poziție preconsonantică, de ex. *dorohoncean* „locuitor din Dorohoi”, *nemțoancă* (= nemțoaică). (Pe marginea cărților, II, în „Dacoromania”, V, 1929, p. 754–755). În unele graiuri din nord-vestul Olteniei, întîlnim și cazuri de falsă regresie a lui *n*, acesta fiind identificat cu *n'*. De ex., cu prilejul anchetei pentru ALR II acad. E. Petrovici a notat hidronimul *Balta Sirbonilor* sau numele de persoană *Ciureșoanea*. Acest fenomen se datorește, desigur, influenței graiului oltenesc din sud sau limbii literare, în care nu există fonemul *n*.



românești din sudul Dunării<sup>11</sup>. Același fenomen însă distinge limba română și de celelalte limbi romanice<sup>12</sup>.

Trecerea lui *n* la *l* și în cuvintele românești de origine slavă și maghiară demonstrează după Al. Philippide, că acestea „s-au putut introduce în vremea când n din elementele băștinașe era în stadiul *n*, pot fi prin urmare de relativ recentă durată”<sup>13</sup>. Dacă prima afirmație a lui Philippide este întrutotul valabilă, a doua nu se poate susține, deoarece, după cum am arătat, fonemul *n* din elementele românești de origine latină este moștenit din latina populară, fiind caracteristic și românei comune.

Ovid Densusianu a susținut că în regiunile în care găsim termeni de origine latină cu „*n* [de fapt *n*<sup>14</sup>] dispărut” alături de cuvinte de proveniență slavă ca *bazaconie*, *danie* etc., „căderea” lui *n* în cuvintele de origine latină este anterioară apariției influenței slave în limba română. Dacă în alte regiuni *n* s-a menținut, atît în cuvintele latine cît și în cele slave, aceasta dovedește că în momentul cînd a început să se exercite la noi influența slavă, în aceste regiuni se păstra încă formele cu *n* în cuvintele românești de origine latină. De aici, Densusianu conchide că limba noastră prezenta unele trăsături dialectale destul de pronunțate chiar înainte de manifestarea influenței slave<sup>15</sup>.

Această teorie a lui Densusianu a fost combătută de acad. E. Petrovici care a arătat că împrumuturile slave de origine savantă cum sînt derivatele cu sufixele *-anie*, *-enie* nu trebuie luate în considerare la stabilirea evoluției fonetice a elementelor slave din limba română. În ceea ce privește elementele slave populare și vechi care conțineau un *n*, acestea au suferit în limba noastră aceleași transformări fonetice ca și cele de origine latină, *n* din elementele slave fiind confundat cu *n* latin<sup>16</sup>.

Acad. Al. Rosetti respinge de asemenea teza lui Densusianu, precizînd că în cuvinte ca *bazaconie*, *danie* etc., nealterarea lui *n* se explică

<sup>11</sup> Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, 1940, p. 218.

Totuși, forme ca (*vrg*) se spușe și (*șieri* (*di minte*)) din dialectul istroromîn îl determină pe S. Pușcariu să presupună că „*intr-o epocă foarte veche, n începuse și la istroromîni să se prefacă în l*” ca în dacoromînă. Dacă *n* a devenit iarăși general, aceasta se explică printr-un fel de reacțiune manifestată sub influența numeroaselor cuvinte de origine slavă cu *n*, intrate în istroromînă. În sprijinul acestei presupunerii, Pușcariu citează cuvîntul istr. *šner*, „aer”, care după el pare a fi un caz de hiperurbanism similar cu acela al termenilor bănățeni *cimpoñ* < *cimpoł* și *vătrañ* < *vătral* < srb. *vatralj* (cf. *Studii istroromîne*, II, p. 114 și „Dacoromania”, III, p. 667, notă).

<sup>12</sup> În limba franceză contemporană însă, *n* este pronunțat adesea *l*: *vigné* > *viña*, cf. și *regner* > *reñe*, *signer* > *siñe* (Paul Passy, *Petite phonétique comparée des principales langues européennes*, 3<sup>e</sup> éd., Leipzig—Berlin, 1922, p. 72; cf. și E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, Cluj, 1930, p. 94, 97).

<sup>13</sup> Al. Philippide, *Originea Romînilor*, vol. II, Iași, 1927, p. 125.

<sup>14</sup> Vezi și p. 49, nota 5.

<sup>15</sup> O. Densusianu, *op. cit.*, vol. I, p. 283—284.

<sup>16</sup> E. Petrovici, *Les éléments slaves d'origine savante en roumain et les suffixes -anie, -enie*, în „Balcenia”, I (1938), p. 83—87.

prin situația lui fonetică specială [nefiind urmat de iod]; prin urmare ele nu pot servi ca criteriu pentru stabilirea cronologiei influenței slave în limba română<sup>17</sup>.

\*

În ceea ce privește menținerea stadiului *ń* în limba română, acad. Al. Rosetti a arătat că acesta s-a păstrat mult timp în dacoromână, citind ca exemplu sufixul *-oane* din numele topic *Făuroană* și numele de persoană *Găjoane*, atestate în documentele slavo-române din secolul al XV-lea<sup>18</sup>.

Pe baza documentelor slave și latinești din secolul al XV-lea acad. E. Petrovici presupune că în această perioadă *ń* era încă general pe teritoriul țării, dovadă toponimicile *Zlătăroaia* (1467), alături de *Zlătăroaia* (1520) în Moldova, *Plăciconi* (1484), alături de *Plăcicoi* (1489) în Muntenia etc.<sup>19</sup>.

După acad. Al. Rosetti, schimbarea fonetică *ń > ȷ* nu era încheiată în secolul al XVI-lea în nordul Ardealului, Maramureș, Bucovina și Moldova, pe când în sudul Ardealului și Țara Românească *ń* „dispăruse” mai de mult<sup>20</sup>. Această din urmă afirmație este însă contrazisă chiar de faptul că autorul citează pentru Țara Românească și sudul Ardealului anumite forme din secolul al XVI-lea în care *ȷ* alternează cu *ń*: *ai* (pl. de la *an*), *pu.ńi*, *spu.ńi*, *să vi.ńi* alături de *puni*, *Lupoane*<sup>21</sup>.

Într-adevăr, o serie de nume de locuri și de persoană românești atestate în documentele din Muntenia și Moldova ne dovedesc coexistența celor două stadii fonetice atât în secolul al XV-lea, cât și în secolul al XVI-lea<sup>22</sup>.

Astfel, documentele slavo-române din Muntenia atestă foarte frecvent, începînd cu anul 1442, numele orașului *Sibiu*, în forma *Sibin*<sup>23</sup> care apare în mai multe variante grafice indicînd stadiul *ń*, după cum urmează:

*Secolul al XV-lea*: Сибин (1442, Bogdan, Doc. Ț.R. 261; 1462—1474, Dragomir, Doc. Ț.R. 12—13; 1470, Panaitescu, Doc. Sib. 9; 1478, ibid. 15;

<sup>17</sup> Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. III, București, 1940, p. 61.

<sup>18</sup> Id., *op. cit.*, vol. VI, București, 1946, p. 59; cf. și *Limba română în secolele al XIII-lea—al XVI-lea*, București, 1956, p. 42.

<sup>19</sup> Acad. E. Petrovici, *Repartiția graiurilor dacoromâne pe baza Atlasului lingvistic român*, în „Limba română”, III (1954), nr. 5, p. 16.

<sup>20</sup> Al. Rosetti, *op. cit.*, vol. IV, București, 1941, p. 51, cf. și vol. VI, p. 164—165.

<sup>21</sup> Id., *op. cit.*, vol. VI, p. 164; cf. și *Limba română în sec. XIII—XVI*, p. 114.

<sup>22</sup> Pentru Muntenia cităm exemple din I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I (1413—1508), București, 1905 [= Bogdan, Doc. Ț.R.]; Silviu Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiiul în secolii XV și XVI*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, IV, 1929, p. 3—79 [= Dragomir, Doc. Ț.R.]; Petre P. Panaitescu, *Documente slavo-române din Sibiu (1470—1653)*, București, 1938 [= Panaitescu, Doc. Sib.]; pentru Moldova am utilizat mai ales volumele de documente ale lui I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I—II, București, 1913 [= Bogdan, Doc. Șt. M.] și M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I—II, București, 1931—1932 [= Costăchescu, Doc. în. Șt. M.].

<sup>23</sup> Etimologia acestui nume a fost dată de Gustav Kisch, din sl. *siba* (< *soiba*) „Hartrigel, Kornelkirsche” + sufixul sl. *ьнъ* (*Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Hermanstadt, 1929,

1477—1482, *ibid.* 10; 1479, Bogdan, Doc. T.R. 148, Dragomir, Doc. T.R. 16; 1478—1482, *ibid.* 20; 1482, Bogdan, Doc. T.R. 187; 1491—1492, Dragomir, Doc. T.R. 77; 1493—1494, Panaitescu, Doc. Sib. 12; 1495, Dragomir, Doc. T.R. 77; 1497—1498, Panaitescu, Doc. Sib. 13; 1495—1500, *ibid.* 14); СИБНИ, СИБНИЪ (1454—1456, Dragomir, Doc. T.R. 64); СИБНИ (1482—1496, Dragomir, Doc. T.R. 25; 1492, Panaitescu, Doc. Sib. 11); СИБНИЮ (1492, Panaitescu, Doc. Sib. 11).

*Secolele al XV-lea — al XVI-lea:* СИБНИ (1495—1508, Panaitescu Doc. Sib. 17, 20; 1500, *ibid.* 18); СИБНИЮ (1495—1508, Panaitescu, Doc. Sib. 18; 1496—1507, Bogdan, Doc. T.R. 238, Dragomir, Doc. T.R. 27); СИБНИЮ (1495—1508, Panaitescu, Doc. Sib. 18).

*Secolul al XVI-lea:* СИБНИ (1507—1508, Bogdan, Doc. T.R. 224; 1509, Dragomir, Doc. T.R. 28; 1510—1511, *ibid.* 30; 1512—1521, *ibid.* 36, Panaitescu, Doc. Sib. 24, 25; 1522—1528, *ibid.* 27; 1523, *ibid.* 28; 1523—1528, Dragomir, Doc. T.R. 66; 1535—1545, *ibid.* 55); СИБНИЪ (1512—1529, Dragomir, Doc. T.R. 39; 1545—1547, *ibid.* 63); СИБНИ (1530, Panaitescu, Doc. Sib. 31, 32); СИБНИЮ (1502—1521, Panaitescu, Doc. Sib. 26; 1512—1521, Dragomir, Doc. T.R. 38; 1514—1516, *ibid.* 32; 1523, *ibid.* 41; 1526, *ibid.* 43; 1530, Panaitescu, Doc. Sib. 30, 31; 1535—1545, Dragomir, Doc. T.R. 53; 1545—1548, Panaitescu, Doc. Sib. 35; 1576, *ibid.* 36).

În aceleași documente sînt atestate și forme prezentînd stadiul *i* :

*Secolul al XV-lea — al XVI-lea:* СИБНИЮ<sup>24</sup> (1482—1483, Dragomir, Doc. T.R. 21; 1495, *ibid.* 78; 1512—1520, Panaitescu, Doc. Sib. 21, 22; 1520—1521, Dragomir, Doc. T.R. 33; cca. 1526—1529, *ibid.* 44); СИБНЮ (cca. 1500, Dragomir, Doc. T.R. 75).

Pentru Moldova situația este identică. Dăm în continuare cîteva exemple, mai ales de toponime și antroponime, în care *i* s-a păstrat :

*Secolul al XV-lea:* Dorogon [= Dorohoi], în text wr Дорогонк (1452, Costăchescu, Doc. în. Șt. M. II, 426 *passim*); grun, în text на конец рршк (1458, Bogdan, Doc. Șt. M. I, 24); Dorogun, în text wr Дороршк

p. 110—111), cf. și N. Drăganu, *Romnii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 553 *passim*.

Necunoscînd probabil documentele slavo-romne, Walter Scheiner nu menționează în studiul său, *Die Ortsnamen in mittleren Teile des südlichen Sibenbürgen*, „Balkan-Archiv”, II—III, 1926—1927, numele orașului Sibiu. De aceea, el explică numele satului Sibiel, atestat sub formele Zybintel (1495), Zybinyel (1506), Sybinyel, Sybinei (1507) din Sibiu + suf. -el (vezi „Balkan-Archiv”, III, p. 139). De fapt, Sibiel < Sibinel < Sibin + suf. -el (cf. și G. Kisch, în „Daco-romania”, V, 1929, p. 898).

<sup>24</sup> Forma oficială actuală Sibiu este recentă. După acad. E. Petrovici, ea a apărut probabil în urma unei lecturi greșite, atunci cînd grafia cu litere chirilice СИБНИЮ a fost înlocuită cu litere latine. Cf. și Jiu, Ighiu etc. Localnicii și astăzi pronunță aceste nume : Sibii (Sîgii<sup>u</sup>), Jii, Igii<sup>u</sup> etc. Trecerea lui *i<sup>u</sup>* > *y* în limba română este cunoscută în numeroase alte cazuri, fiind constatată de mai mulți cercetători. I. Pătruț, într-un studiu recent, *Probleme de fonetică și morfologie III. În legătură cu i și y în limba română* (vezi numărul de față al revistei, p. 43 și urm.) consideră că la baza acestei evoluții, în cuvinte ca *fiu* < *fi<sup>u</sup>*, *pusiu* < *pusii<sup>u</sup>*, *sicriu* < *sicrii<sup>u</sup>* etc. a stat tendința de înlăturare a lui *i<sup>o</sup>* prin „velarizarea” lui (devenind *y*), la care s-a adăugat și analogia cu cuvintele terminate în limba română în -*y* : *bou*, *rtu*, *viu*, *ltru* etc.

sau оу Дорогоуик (1459, Bogdan, Doc. Șt. M. I, 29; 1460, ibid. 29, II, 274); *Baia* [= Baia] în text до (sau оу) Бани (1458, ibid. I, 17, II, 274, 275, 276; 1499, ibid. II, 136); *Orgoaie*, în text Оргоаиe și Оргоиe (1480, Ghibănescu, Sur. izv. I, 190); *Negoaie* (1495, Bogdan, Doc. Șt. M. II, 51).

*Secolul al XVI-lea*: *Agafieșoaie* (1587, Ghibănescu, Sur. izv. X, 11).

În aceeași perioadă sînt frecvente în Moldova și forme cu *i*:

*Secolul al XV-lea*: *Bîlcoaie*, notat Бѣкоѣ sau Бѣкоѣ (1473, Bogdan Doc. Șt. M. I, 183, 184); *Lupoaie*, notat Лупои (1473, Bogdan, ibid. 183); *Orgoiești* (1480, Ghibănescu, Sur. izv. I, 191); *Orăstoaiie* (1491, Bogdan, Doc. Șt. M. I, 477, cf. și 486); *Bădioaie* (1497, ibid. II, 105).

*Secolul al XVI-lea*: *Jemăroaia* (1554, Doc. Ist. Rom. Moldova, II, 61); *Tămășoaie*, în text Тѣмѣшоѣ (1571, Hasdeu, CB, I, 18).

E interesant de semnalat faptul că în două documente din Muntenia, unul datat 1495 (Dragomir, Doc. T.R. 77—78) și altul datat între 1526—1529 (ibid. 44) apar formele Снени și Снениу în același text. De asemenea, într-un document din Moldova apare numele de persoană *Orgoaie*, alături de numele unui sat *Orgoiești* în anul 1480 (Ghibănescu, Sur. izv. I, 190, 191).

Din documente reiese deci, că spre sfîrșitul secolului al XVI-lea nici în Moldova și nici în Muntenia evoluția *n* > *i* nu era încă încheiată. Ea va lua sfîrșit — potrivit documentelor din Muntenia și Moldova — în primă jumătate a secolului al XVII-lea.

\*

Analiza procesului fonetic prin care *n* a evoluat la *i* este prezentată de acad. Al. Rosetti astfel: „n urmat de iod a fost palatalizat și apoi muiat; în această situație, poate dispărea, după ce nazalitatea sa a fost comunicată vocalei precedente”<sup>25</sup>. Apoi, după ce citează forme din secolul al XVI-lea, ca *a.rii* (= anii) se po.ri.e (= să pună), *spu.ri.u* (= spus), *ti.ri* (= ții), se vi.ri.e (= să vină), *vi.ri.e* (= vie, s.f.) etc., d-sa afirmă că grafia acestora „redă în mod aproximativ nazalizarea vocalei precedente”<sup>26</sup>. În continuare, referindu-se la formele din același secol atestate în nordul Ardealului, Maramureș, Bucovina și Moldova, acad. Al. Rosetti consideră că „n era pe cale de a dispărea în vocala precedentă, nazalizînd-o”<sup>27</sup>.

Dar în limba romînă *n* nu a apărut ca urmare a palatalizării și apoi a muiării lui *n*, căci după cum am mai spus, fonemul *n*, care este o consoană nazală dorsopalatală, pe de o parte este moștenit în romînește din latina populară, iar pe de altă parte provine din împrumuturile lexicale slave și maghiare. Prin urmare este impropriu să ne mai referim, în aceste cazuri, la „dispariția” sau „căderea” lui *n* (cum se exprimă Al. Rosetti,

<sup>25</sup> Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, vol. VI, p. 163; cf. id., *Limba romînă în sec. XIII—XVI*, p. 113.

<sup>26</sup> *Ibid.*, vol. VI, p. 164, cf. *Limba romînă în sec. XIII—XVI*, p. 114.

<sup>27</sup> *Ibid.*, vol. VI, p. 165. Altă dată acad. Rosetti a susținut că în *spu.ri.u*, se *vi.ri.e* etc., ↑ notează pe *n* moale „comme on l'admet communément” [?]. (Vezi „Bulletin linguistique”, I, 1933, p. 120).

*Ist. l. rom.*, vol. VI, p. 163, și O. Densusianu, *Hist. de la langue roum.*, I, p. 283), când de fapt este vorba de evoluția lui *n* la iod<sup>28</sup>.

Prin această evoluție, nazalizarea nu a fost comunicată numai vocalei precedente — cum afirmă acad. Al. Rosetti — ci ea a trecut mai întâi asupra lui iod însuși, în această situație nazalizându-se și vocala precedentă. Grafiile *vi. pe*, *a. ni* etc. din secolul al XVI-lea redau deci pe iod nazal<sup>29</sup>. Acest stadiu fonetic intermediar este atestat și astăzi în graiul din Țara Oașului. În *Atlasul lingvistic român*, partea I, nazalizarea lui *i* (provenit din *n* latin popular, slav sau maghiar) este notată consecvent în localitățile Cămirzana și Moisei (punctele cartografice 343 și 345) din această regiune: *clăiē*; *clăi* (material nepublicat, chestiunea 926), *ursoiē*; *ursoi* (chestiunea 1159), *ții*<sup>u</sup> (ALR I, vol. I, h. 106) *spuī* [pers. 2] (ibid. h. 107), *puroi*<sup>u</sup> (ibid. h. 130) etc.

În *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, acad. E. Petrovici a notat în localitatea Negrești (punctul cartografic 346) din aceeași regiune, atât nazalizarea lui *i*, cât și pe aceea a vocalei precedente: *bubōi*<sup>u</sup> (ALR II, vol. I, h. 117), *clăiē*; *clăi* (ALR II, serie nouă, vol. I, h. 133), . . . *niī*<sup>u</sup> (ibid. h. 493), *ăi* „ani” (material nepublicat, chestiunea 2420, *măsōiē*; *măsōi* (chestiunea 5954), *o-ncăi* (ALRT, p. 152), *să d'iīē* „să vină” (ibid.).

I. A. Candrea afirmă că în Țara Oașului nazalizarea vocalei care precedă pe iod este „destul de pronunțată”, dând numeroase exemple, toate notate cu semnul nazalizării numai pe vocală: *ăi*, *putrăgăi*, *yīē*, *purōi*, *cūi*, *mușurōi*, *lupōie*, *clăie*, *bubōi* etc.<sup>30</sup>

Constatăm deci că trei anchetatori au notat aceleași sunete, fiecare în mod diferit. Care să fie realitatea fonetică a acestor notații?

E posibil ca formele notate de I. A. Candrea și de acad. E. Petrovici să nu denote că vocala urmată de iod ar fi mai nazalizată decât orice vocală din limba literară urmată de o consoană nazală. De fapt, în acest din urmă caz nazalitatea vocalei nu mai atrage atenția. Ea este remarcată însă atunci când ocluziunea consoanei nazale următoare a dispărut, nazalitatea stăruiind în special asupra vocalei precedente. Astfel, în *Atlasul lingvistic român* I—II nazalizarea vocalei urmată de *m* sau *n* + consoană ocluzivă nu este de obicei notată. Dacă însă după consoana nazală urmează o constrictivă, vocala precedentă nazalei este întotdeauna notată cu nazalizare și foarte adesea nazala nici nu mai este notată. De aici reiese că în cazul lui iod nazal, nazalizarea acestuia a fost remarcată în mod deosebit, fiind un fenomen fonetic neobișnuit în alte graiuri sau în limba literară și datorită faptului că iod fiind o consoană fricativă, nazalizarea vocalei precedente a fost percepută mai clar, ca în cazul grupurilor formate din nazală + constrictivă.

Cea mai exactă notație este deci aceea cu nazalizarea atât a lui *i* cât și a vocalei precedente.

<sup>28</sup> I. A. Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, București, 1907, p. 13, vorbește în aceste cazuri de „reducerea lui *n* primitiv (< lat. -nī-) la *i*”, ceea ce este mai just.

<sup>29</sup> Vezi E. Petrovici, *De la nasalité en roumain*, p. 94. În orice caz, observațiile făcute de acad. Al. Rosetti cu prilejul recenzării lucrării citate a acad. E. Petrovici (vezi „Bulletin linguistique”, I, p. 118—119) nu constituie argumente pentru susținerea valorii de *n* a semnului *ī* din exemplele în discuție.

<sup>30</sup> I. A. Candrea, *op. cit.*, p. 13.

Stadiul fonetic din Țara Oașului constituie — cum s-a mai spus — o etapă a evoluției lui *î* la *î* în limba română. După denazalizarea lui iod, desigur că a dispărut și nazalizarea vocalei precedente, ajungându-se la ultimul stadiu al acestui proces fonetic, cel actual din limba literară.

O altă dovadă că *î* din Țara Oașului este nazal o constituie faptul că el apare și în cuvinte în care nu provine din *î*, ca de pildă în ca *t'êîê* (ALRT, p. 149), *găîê*; *găî* (ALR I, chestiunea 1034) etc., în care *î* s-a extins asupra lui *î*. Acest lucru n-ar fi fost posibil, dacă în cazurile citate (cu iod nazal) am avea de-a face numai cu nazalizarea vocalei precedente.

\*

Evoluția fonemului *î* la *î* în dacoromână a dat naștere în morfologia verbală a graiurilor regionale la o serie de opoziții fono-morfologice care diferă atât de la un grai la altul, cât și de la acestea la limba literară.

Un rol important în fixarea acestor alternanțe morfologice l-a avut și păstrarea în unele regiuni a caracterului bemolat (labializat) al consoanelor finale la persoana 1 sg. a indicativului prezent.

Astfel, distincția morfologică dintre persoana 1 și a 2-a sg. a ind. prez. de la verbe ca *a rămîne*, *a ține*, *a veni* etc. este marcată regional prin forme foarte variate, asupra unora din ele acționînd, desigur, și presiunea sistemului morfologic local, prin influența analogiei atât de puternică în morfologia verbului românesc.

Prezentăm pentru ilustrare, primele două forme personale ale indicativului prezent de la verbul *a ține* înregistrate de acad. E. Petrovici în *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a.

Vom constata că în urma evoluției *î* > *î*, vechea opoziție *îîî* — *îîî* din dacoromîna comună a fost înlocuită prin cinci tipuri de opoziții și alternanțe fono-morfologice. (Pentru răspîndirea geografică a acestora vezi harta de la pagina următoare).

1. În majoritatea punctelor din aria consoanelor finale bemolate, opoziția fono-morfologică este  $|i^{\circ}| - |i|$ : *îîî*<sup>31</sup> — *îîî*. În graiurile care nu cunosc bemolarea consoanelor finale, pers. 1 și a 2-a au forme identice: *îîî* — *îîî*;

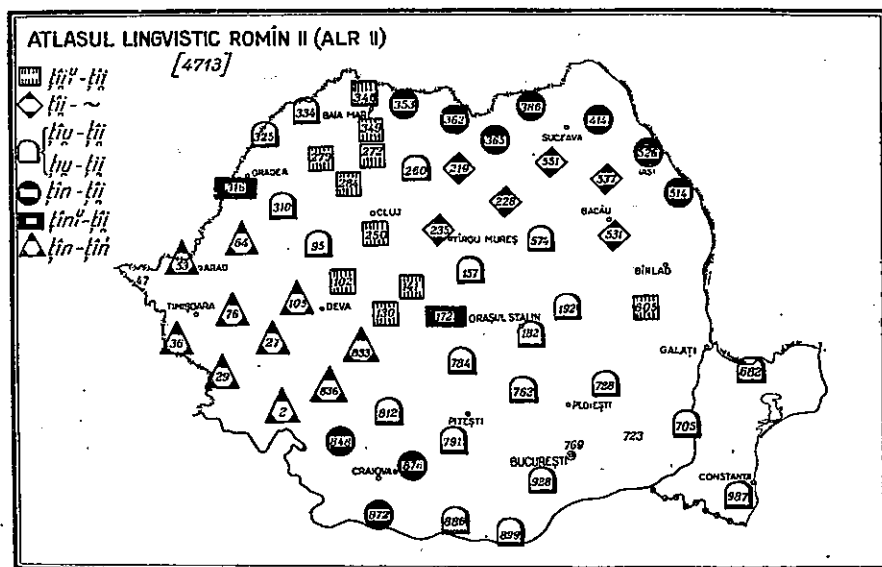
2. În regiunile în care  $i^{\circ} > u^{31}$ , distincția dintre pers. 1 și a 2-a este marcată de alternanța  $|u| - |i|$ : *îîî* (*îîî*) — *îîî* (*îîî*);

3. După analogia unor verbe ca *a aduna*, *a pune*, *a spune* etc., în unele graiuri regionale a apărut la pers. 1 forma *îîî*, față de *îîî* (pers. a 2-a), deosebirea dintre cele două persoane fiind marcată prin alternanța  $|n| - |i|$  ca în limba literară;

4. În regiunile cu consoane finale bemolate, opoziția de mai sus a devenit  $|n^{\circ}| - |i|$ , deci *îîî*<sup>31</sup> — *îîî*;

<sup>31</sup> Asupra „velarizării” lui  $i^{\circ}$  în flexiunea verbală a pers. 1 ind. prez., vezi I. Pătruț, *lucr. cit.*, p. 59. După acad. E. Petrovici, în aceste cazuri ar fi mai potrivit să se vorbească de depalatalizarea lui  $i^{\circ}$ .

5. În graiul bănăţean (şi o parte din Hunedoara), forma pers. a 2-a (*fin*) s-a păstrat din dacoromina comună. Prin faptul că în acest grai a dispărut la un moment dat labializarea consoanelor finale, persoana 1



(*fină*) din dacoromina comună ar fi devenit identică cu persoana a 2-a. Dar în acest grai,  $n$  de la persoana 1 a fost depalatalizat, iar astăzi cele două forme personale sînt marcate de opoziţia fono-morfologică /n/ — /n̄/ : *fin* (pers. 1) — *Ńin* (pers. a 2-a).

#### К ВОПРОСУ ОБ ЭВОЛЮЦИИ $n > i$ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

##### (Краткое содержание)

В этой статье автор возвращается к одному вопросу исторической фонетики румынского языка, а именно, к эволюции согласного  $n$  к йоду.

Замечаем, что в румынском языке, как и в остальных романских языках, фонема  $n$  унаследована из народной латыни (где она образовалась из латинской группы кл.  $n + e, i$  в зиянии). Таким образом, кл. латинскому термину *vinĕa* соответствуют в романских языках: в рум. (ныне областной) *viĕe*, ит. *vigna*, фр. *vigne*, пров. *vinha*, кат. *vinya*, исп. *viña*, порт. *vinha*.

Так как фонема  $n$  характерна как дакорумынскому диалекту (ныне областному), так и румынским диалектам на юге Дуная (аромын-

скому, мегленорумынскому и истрорумынскому), то автор предполагает, что она входила в консонантизм общего первобытного румынского языка.

Во всех румынских диалектах, частота фонемы *ñ* увеличилась благодаря более старым лексическим заимствованиям славянского происхождения (содержащих *ñ*), к которым прибавились, в дакорумынском диалекте, и заимствования венгерского происхождения.

В румынском литературном языке и в большинстве областных говоров, *ñ* перешел в *i* как в словах латинского происхождения, так и в словах славянского или венгерского происхождения: *viñe* (лат.) > *viie*; *clañe* (< сл. *clajie*, *sicriñ* (< венгр.) > *sicriñ*<sup>u</sup> > *sicrii*.

Такая фонетическая эволюция является нововведением дакорумынского диалекта по сравнению с румынскими диалектами с юга Дуная и отличает румынский язык от остальных романских языков.

На основании славяно-румынских документов Мунтении и Молдавии, в которых засвидетельствован ряд румынских названий мест и лиц, автор отмечает, что эволюция *ñ* > *i* проявлялась еще в первой половине XV века и в конце XVI века не была еще завершена.

Дальше, автор представляет фонетический процесс этой эволюции, показывая, что *ñ* перешел сначала в *ï*, а потом, посредством его деназализации перешел в *i*. Промежуточная стадия с носовым йодом графически передается *viñe*, *añii* в старом языке, будучи засвидетельствованным и теперь в говоре области Цара Оашулуй.

В заключении статьи автор показывает последствия морфологического порядка в областных румынских говорах фонетической эволюции *ñ* > *i*, в глаголах типа *a rămîne*, *a ñine*, *a veni* и т.д. В доказательство приводятся пять типов фоно-морфологических противоположений в I и II лицах наст. времени изъявительного наклонения от глагола *a ñine*.

#### REMARQUES SUR L'ÉVOLUTION *ñ* > *i* EN ROUMAIN

##### (Résumé)

Dans cet article, l'auteur étudie un problème de phonétique historique de la langue roumaine, à savoir l'évolution de la consonne *ñ* à yod.

Il constate qu'en roumain — tout comme dans les autres langues romanes — le phonème *ñ* est un héritage du latin populaire (où il provient du groupe latin classique *n + e, i* en hiatus). Ainsi, au terme latin classique *vinēa* correspondent dans les langues romanes : anc. roum. (aujourd'hui régional) *viñe*, it. *vigna*, fr. *vigne*, prov. *vinha*, est. *vinya*, esp. *viña*, port. *vinha*.

Vu que le phonème *ñ* est caractéristique tant au dialecte daco-roumain (de nos jours exclusivement régional) qu'aux dialectes roumains



du sud du Danube (macédo-roumain, mégléno-roumain et istro-roumain), l'auteur estime qu'il faisait partie du consonantisme du roumain commun primitif.

Dans tous les dialectes roumains, la fréquence du phonème  $\acute{n}$  a gagné en ampleur en raison des emprunts lexicaux plus anciens d'origine slave (contenant  $\acute{n}$ ), auxquels sont venus s'ajouter dans le dialecte daco-roumain les emprunts d'origine hongroise.

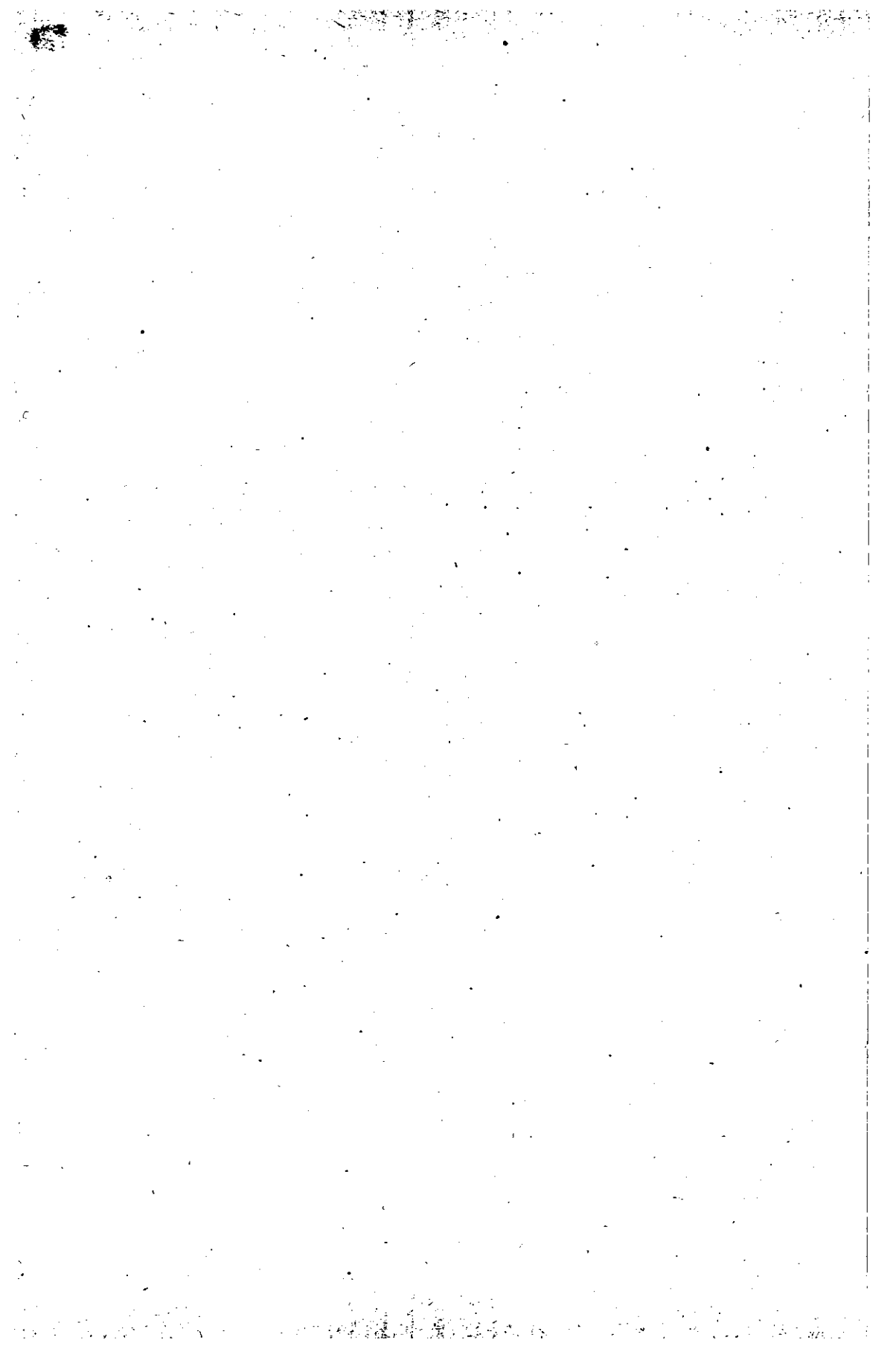
En roumain littéraire ainsi que dans la plupart des parlers régionaux  $\acute{n}$  a évolué vers  $\acute{i}$  tant dans les mots d'origine latine que dans ceux d'origine slave ou hongroise : *viñe* (< lat. ) > *viĕ*, *clăñe* (< sl. ) > *clăĕ*, *sicriñ* (< hongr. ) > *sicriĕ* > *sicriü*.

Cette évolution phonétique constitue une des innovations du dialecte daco-roumain par rapport aux dialectes roumains du sud du Danube, tout en distinguant le roumain des autres langues romanes.

Sur la base de documents slavo-roumains de Valachie et de Moldavie, où sont attestés de nombreux noms topiques et de personnes roumains, l'auteur constate que l'évolution  $\acute{n} > \acute{i}$  a commencé à se manifester dès la première moitié du XV<sup>e</sup> siècle et qu'elle n'était pas encore achevée à la fin du XVI<sup>e</sup> siècle.

L'auteur présente ensuite le processus phonétique de cette évolution. Il montre que  $\acute{n}$  a commencé par évoluer vers  $\acute{z}$  et puis, par la dénasalisation de ce dernier, vers  $\acute{i}$ . Le stade intermédiaire avec yod nasal est rendu dans les graphies *vi.ĕ*, *a.ĕi* de l'ancienne langue, étant attesté encore de nos jours dans le parler du Pays d'Oaş.

En guise de conclusion, l'auteur montre les conséquences qu'a eu sur le plan morphologique, dans les parlers régionaux roumains, l'évolution phonétique  $\acute{n} > \acute{i}$  dans le cas de verbes tels que *a rămăñe* „rester”, *a ține* „tenir”, *a veni* „venir”, etc. A des fins d'illustration, il présente les cinq types d'oppositions phono-morphologiques aux première et deuxième personnes de l'indicatif présent du verbe *a ține*.



## SCHIȚĂ A SISTEMULUI FONOLOGIC AL GRAIULUI BISTRIȚEAN

DE

GR. RUSU

La sesiunea științifică a Academiei R.P.R., din septembrie 1957, prezentînd sistemul fonematic al subdialectului crișean, am arătat atît asemănările, cît și deosebirile care există între sistemul fonologic al acestui grai și cel al limbii literare. În cadrul discuțiilor care au urmat s-a pus problema dacă graiurile regionale au sisteme fonologice proprii sau avem a face cu un sistem fonologic românesc general și cu particularități fonetice — dar nu fonologice — regionale. Noi rămînem totuși la părerea că graiurile regionale din cadrul dacoromînei posedă sisteme fonologice proprii. De altfel, cei care au studiat, din punct de vedere fonologic, anumite graiuri regionale romînești au demonstrat acest lucru<sup>1</sup>.

În cele ce urmează, vom schița sistemul fonologic al unui grai din nordul Ardealului, vorbit în partea de sud și de vest a orașului Bistrița. Exemplele sînt luate dintr-o singură localitate, din comuna natală a autorului acestui articol<sup>2</sup>. Din punct de vedere fonologic localitățile situate la sud și la vest de orașul Bistrița se prezintă la fel. Există unele deosebiri de la o localitate la alta, dar acestea sînt numai de natură fonetică. Astfel în două comune (Chintelnic și Caila) foarte apropiate de comuna Șieu Măgheruș *ă* protonic se rostește *a*: *padure, sacure, barbat* etc. În altă comună (Chiraleș) dentalele *t, d*, urmate de *e, i*, sînt rostite la fel ca în Banat (*č, đ*). Aceste particularități fonetice nu au însă nici o repercusiune asupra sistemului fonologic al graiului de care ne ocupăm.

<sup>1</sup> Vezi acad. E. Petrovici și I. Stan, *Schiță a sistemului fonologic al graiului tecucean*, în „Cercetări de lingvistică”, III (1958), p. 131—146, unde e dată și bibliografia legată de această problemă. Graiurile bulgărești au, de asemenea, sisteme fonologice diferite. Vezi Harald L. Klagstad, *A Phonemic Analysis of Some Bulgarian Dialects* (American Contribution to the Fourth International Congress of Slavicists, Moscow, September, 1958).

<sup>2</sup> Comuna Șieu Măgheruș, raionul Bistrița, regiunea Cluj, situată în partea de sud-vest a orașului Bistrița, la o distanță de aproximativ 15 km.

### Fonemele vocalice

Graiul bistrițean posedă zece foneme vocalice, spre deosebire de limba literară în care — după acad. E. Petrovici — există numai cinci<sup>3</sup>.

Sistemul vocalic este triunghiular, avînd trei serii de localizare: seria anterioară *i, e, ɛ*; seria centrală *î, ă, ȃ, a* și seria posterioară *u, o, ɔ*, și patru grade de plenitudine vocală: gradul I *a*; gradul al II-lea *e, ă, ɔ*; gradul al III-lea *e, ă, o* și gradul al IV-lea *i, î, u*

IV	<i>i</i>	<i>î</i>	<i>u</i>
III	<i>e</i>	<i>ă</i>	<i>o</i>
II	<i>ɛ</i>	<i>ȃ</i>	<i>ɔ</i>
I		<i>a</i>	

Nu toate aceste zece foneme vocalice se întîlnesc în toate pozițiile. Astfel vocalele *[e/]*, *[ă/]*, *[ɔ/]* apar numai sub accent. În poziție neaccentuată numărul vocalelor graiului bistrițean este mai redus<sup>4</sup>, prezentînd numai trei grade de plenitudine vocală:

<i>i</i>	<i>î</i>	<i>u</i>
<i>e</i>	<i>ă</i>	<i>o</i>
	<i>a</i>	

Deși unele foneme vocalice pot să apară în toate pozițiile, totuși frecvența lor diferă de la o poziție la alta. Așa, de pildă, vocalele *[i/]*, *[e/]*, și *[ɛ/]* se întîlnesc arareori la început de cuvînt.

Pentru vocala *[i/]* inițială am găsit 12 exemple: *[i/coană]*, *[i/conar]*, *[i/c]*, *[i/cui]*, *[i/lev]*, *[i/naș]*, *[i/nel]*, *[i/nimă]*, *[i/n]*, *[i/mpozit]*, *[i/njecție]*; pentru *[e/]* patru exemple: *[e/lev]*, *[e/sta]*, „*acesta*”, *[e/ia]* „*aceia*”, *[e/știa]* „*aceștia*”, iar pentru *[ɛ/]* numai două: *[ɛ/stea]* „*acestea*” *[ɛ/lea]* „*acelea*”. Vocala *[ă/]* nu apare niciodată la început de cuvînt.

Deoarece limba literară posedă un mare număr de foneme consonantice, rolul opozițiilor consonantice este mult mai mare decît al celor vocalice. În graiul bistrițean, însă, numărul fonemelor vocalice fiind mult mai mare decît în limba literară, iar cel al fonemelor consonantice, mult mai redus, opozițiile vocalice joacă, în acest grai, un rol mai mare decît

<sup>3</sup> Vezi acad. E. Petrovici, *Fonemele limbii romine*, în „Limba romînă”, V (1956), nr. 2 p. 26—37; *Sistemul fonematic al limbii romîne*, în „Studii și cercetări lingvistice” (SCL), VII (1956), nr. 1—2, p. 7—20. În prezent acad. E. Petrovici admite că sistemul fonologic al limbii literare de nuanță muntenească posedă șapte foneme vocalice, deoarece vocalele *e* și *i* sînt foneme autonome. Ele pot apărea și în poziție inițială și pot fi rostite și izolat. În sistemul fonologic al limbii literare vorbită de intelectuali originali din Moldova (limba romînă literară de nuanță moldovenească) și chiar din alte regiuni ale țării, *ă—e* și *î—i* sînt variante ale unui singur fonem. În vorbirea unui cărturar moldovean nu apar niciodată la început de cuvînt și izolat vocalele *e* și *i*, ci sînt sprijinite întotdeauna de un iod precedent: *fe, îi*.

<sup>4</sup> Referitor la apariția unor foneme numai în anumite poziții, vezi Iorgu Iordan, *O disciplină lingvistică nouă: fonologia*, în „Analele Academiei Romîne”, Memoriile secțiunii literare, Seria III, Tomul XI (1941—1942), p. 168.

în limba literară. Opozițiile apar sub formă de alternanțe între vocale de diferite grade de apertură.

Astfel alternanța vocalei /a/ (gradul I de plenitudine vocală) cu vocalele /e/, /ă/ (gradul al II-lea de plenitudine vocală) deosebește următoarele forme: sg. de pl.: [fătă — fătă], [șt'arsă — șt'ersă], [l'ăsă — l'ésă]; indic. de conj.: [apăsă — (să) apésă], [acătă — (să) aketă], [lásă — (să) lésă], [învătă — (să) învétă], [îngrășă — (să) îngreșă], [(să) țăsă — țăsă]. Opoziția a : e, ă deosebește și anumite cuvinte: [baț] (pers. a II-a indic. prez. de la vb. a bate) — [beț] (imperfect pers. a II-a pl. de la vb. a bea), [caț] (pers. a II-a indic. prez. de la vb. a căuta) — [kêț] (interj. cu care se alungă pisica), [ba] (negație) — [be] (indic. prez. pers. a III-a sau imperativul de la vb. a bea), [săt'e] (pl. de la sat) — [(mî-i) săt'e], [zășe] (pers. a III-a sg. indic. prez. de la vb. a zăcea) — [zășe] (numeral) etc. Vocalea /a/ opusă vocalei /o/ (de asemenea de gradul al II-lea de plenitudine vocală) deosebește diferite cuvinte: [párt'e — (să) pôrt'e], [măre — mōre], [(să) rádă — (să) rōdă], [bălă] (o bală de lup = un lup mare) — [bōlă], [pălă] (o pală de fîn) — [pōlă], [șără] „ceară” — [șōră] „cioară” etc.

Vocalele /e/, /ă/ de gradul al III-lea de plenitudine vocală opuse vocalelor /e/, /ă/, deosebesc indicativul prezent de imperfect: [bem — bēm], [avēm — avēm], [ținēm — ținēm], [vrem — vřem], [ved'ēm — ved'ēm], [îngrășăm — îngreșăm], [put'ēm — put'ēm], [șăd'ēm — șăd'ēm], [beț — beț], [tăiēt — tăiēt] etc.

Vocalea /o/ (de gradul al III-lea de plenitudine vocală) opusă vocalei /o/ (de gradul al II-lea) deosebește pers. I pl. indic. prez. de pers. I pl. imperfect de la vb. a lua [lom] „luăm” — [lōm] „luam”.

Din exemplele citate rezultă clar funcțiunea distinctivă a vocalelor /e/, /ă/ și /o/, opuse atît lui /a/ cît și lui /e/ /ă/, /o/.

### Fonemele consonantice

Consonantismul prezintă o singură corelație de timbru, corelația de diezare — spre deosebire de limba literară (de ambele nuanțe: muntească și moldovenească) care posedă și corelația de bemolare. La corelația de diezare participă însă numai șapte perechi de foneme consonantice, [t/ — t'/], [d/ — d'/], [n/ — n'/], [l/ — l'/], [r/ — r'/] și, în câteva cazuri, [p/ — p'/], [m/ — m'/], față de optsprezece în limba literară. Consoanele s, z, ț, ș, j au numai timbru velar, iar č, ĝ, ś, ž, y au numai timbru palatal. După cum vedem, în graiul bistrițean, numărul fonemelor consonantice diezate este mult mai mic decît cel stabilit de acad. E. Petrovici pentru limba literară<sup>5</sup>.

În ce privește proporția dintre numărul fonemelor vocalice și dintre cel al fonemelor consonantice există o mare deosebire între sistemul fonologic al acestui grai și între cel al limbii literare. La această situație

<sup>5</sup> Vezi „Limba română”, V (1956), nr. 2, p. 26—37; SCL, VII (1956), nr. 1—2, p. 7—20.

s-a ajuns în urma evoluției particulare a sistemului fonologic al graiului bistrițean.

Acad. E. Petrovici descrie diferitele etape de dezvoltare din romanică comună — trecând prin cele două faze române comune — a sistemului fonologic actual din limba română și arată totodată și felul cum s-au constituit cele două corelații de timbru : corelația de palatalizare (diezare) și cea de labializare (bemolare)<sup>6</sup>.

Dar în unele graiuri dacoromâne, inclusiv în cel bistrițean, evoluția nu s-a oprit la situația existentă astăzi în limba literară. În grupurile formate din consoane palatalizate sau labializate urmate de /a/, vocala /a/ s-a palatalizat, respectiv s-a labializat în așa măsură, încît tonalitatea consoanei a devenit egală cu aceea a vocalei următoare.

Se știe că vocala /a/, precedată de consoane diezate sau muiate, se caracterizează printr-o articulație mai mult sau mai puțin anterioară, se palatalizează, iar după consoane labializate are o ușoară articulație labială, se labializează. În limba literară și în unele graiuri regionale, gradul de palatalizare sau de labializare a lui /a/, după consoane diezate sau bemolate, este foarte mic, așa încît această palatalizare sau labializare de obicei nu este percepută. Atît după consoane palatalizate, cît și după consoane labializate, vocala /a/ se păstrează și rimează cu /a/ precedată de consoane neutre.

În unele graiuri regionale, palatalizarea lui /a/ poate ajunge pînă la *ε* sau chiar la *e*. Pe o arie întinsă, care cuprinde îndeosebi partea de nord-vest a Ardealului, și în care intră și graiul bistrițean, în grupul constituit dintr-o consoană diezată sau muiată + *a* accentuat, vocalei /a/ îi corespunde *ε* în următoarele forme gramaticale : infinitivul, imperfectul, perfectul compus și participiul verbelor de conjugarea I, infinitivul și imperfectul verbelor de conjugarea a II-a, imperfectul verbelor de conjugarea a III-a și a IV-a și singularul unor substantive și adjective feminine. În aceste graiuri și labializarea lui /a/ merge pînă la *o*. Așadar, din /a/ precedat de consoane diezate s-a dezvoltat fonemul vocalic /*ε*/, iar din /a/ precedat de consoane bemolate fonemul /*o*/. În același timp tonalitatea consoanei a coborît, respectiv a urcat, la nivelul tonalității lui /*ε*/, respectiv /*o*/ următor. Consoanele, din foneme independente cum erau înainte, au redevenit variante poziționale, iar vocalele, din variante poziționale, au redevenit foneme autonome. Funcțiunea distinctivă, care înainte revenea consoanelor, a fost preluată din nou de către vocale.

Astfel cuvintele *ba* (negație) și *bε* (pers. a III-a imperfect de la vb. *a bea*), *baș* (pers. a II-a indic. prez. de la *a bate*) și *bεș* (pers. a III-a imperfect de la vb. *a bea*) se deosebesc, în graiul bistrițean, prin opoziția vocalică : /*a*/ — /*ε*/, pe cînd în limba literară și în unele graiuri, opoziția este consonantică : /*b*/ — /*b'*/ (/bat' — /b'aș'). De asemenea, prin opoziție vocalică se deosebesc și cuvintele /kadă/ — /kōdă/, /(să) radă/ — /(să) rōdă/, /part'e/ — /(să) pōrt'e/, /babe/ — bōbe/ etc. În limba

<sup>6</sup> Vezi acad. E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanică comună a corelației palatale a consoanelor în limba română*, în SCL, VII (1956), nr. 3—4, p. 167; *Fenomene de sinarmonism în fonetica istorică a limbii române*, în „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 111!

literară, și în aceste cazuri deosebirea se face prin opoziție consonantică : /k/ — /k<sup>o</sup>/, /r/ — /r<sup>o</sup>/, /p/ — /p<sup>o</sup>/, /b/ — /b<sup>o</sup>/ (/kadă/ — /k<sup>o</sup>adă/, /radă/ — /r<sup>o</sup>adă/, /parte/ — /să p<sup>o</sup>arte/, /babe/ — /b<sup>o</sup>abe/.

Iată deci cum, printr-o evoluție fonetică, diferită de cea pe care a avut-o limba literară, s-a ajuns din nou, în graiul bistrițean, în ceea ce privește sistemul fonemelor vocalice și rolul acestora pe plan fonologic și morfologic, la o situație aproape identică cu cea din faza mai veche a românei comune. (În faza mai veche a românei comune e — e, o — o erau numai variante contextuale. În graiul bistrițean /e/ — /e/, /o/ — /o/, sînt, după cum am văzut, foneme autonome).

La apariția, în graiurile din Ardeal, a vocalei /o/ au contribuit într-o anumită măsură și cauze externe, alături de cele interne. I. Pătruț e de părere că existența acestei vocale în graiurile din Ardeal se datorește influenței maghiare. Maghiarii, neputînd „rosti corect diftongul oa, inexistent în limba lor... , l-au înlocuit prin sunetul a (rostit o), destul de apropiat de oa romînesc rostind deci *coșă, bōlă, dore*. Rostirea aceasta a fost acceptată și de romîni”<sup>7</sup>.

Dar apariția acestei vocale nu se poate pune numai pe seama influenței maghiare. Aceasta a jucat, fără îndoială, un rol important, dar nu cel determinant. Cauza principală — credem — a fost evoluția internă a graiului. Trecerea timbrului labial al consoanelor asupra vocalei /a/ n-a cauzat numai apariția vocalei /o/, ci a provocat totodată și căderea la rangul de variante poziționale a fonemelor consonantice bemolate. Ajustarea reciprocă a tonalității consoanei labializate și a vocalei /a/ următoare (sau a lui /u/ + /a/) a dus la apariția lui [o] inițial : [uare] > [oore] > [ore]. Formele [are] — [ore] au început să se deosebească prin opoziția [a] — [o]. Vocale [o] a redevenit fonem autonom. Din cauza aceasta și în perechi ca [radă] — [rođă] funcțiunea distinctivă a început să o îndeplinească opoziția /a/ — /o/, cu toate că în forma [rođă] consoana r este labializată, dar nu în mai mare măsură decît vocale următoare o.

\*

Reducerea numărului fonemelor consonantice diezate în graiul bistrițean se datorește evoluției următoare : Fonemele consonantice /s'/, /z'/, /t'/, /s'/, /j'/<sup>8</sup> și-au pierdut caracterul diezat, confundîndu-se cu corespondentele lor nediezate /s/, /z/, /t/, /s/, /j/. Din această cauză perechile /s/ — /s'/, /z/ — /z'/, /t/ — /t'/, /s/ — /s'/, /j/ — /j'/ lipsesc, deoarece acest grai posedă numai fonemele nediezate /s/, /z/, /t/, /s/, /j/. Aceasta a făcut să scadă frecvența fonemelor vocalice din seria anterioară, /i/, /e/, /e/ și a variantei [a] a fonemului vocalic /a/. După fonemele consonantice nediezate, amintite mai sus, nu se rostesc niciodată aceste vocale, ci numai /i/, /ă/, /ă/, /a/ : [sită], [sirgur], [tîrziu], [zid'esc], [cuțit], [tîine], [tușim], [răgușit], [ojină], [jîr], [sămn], [săcără], [zășe] „zece”, [încălzăsc], [tușăsc], [tușășt'e], [tăpe] „tepe”, [jăl'esc], [grijăsc], [sără] „seară”, [samă] „seamă”.

<sup>7</sup> Vezi I. Pătruț, *Influențe maghiare în limba română*, în SCL, IV (1953), p. 212.

<sup>8</sup> Consoanele diezate le notăm cu ajutorul semnului ' (apostrof) așezat sus după consoană, iar consoanele muiate cu ajutorul semnului ' (minut), așezat deasupra sau sus după consoană.

[sámîná] „seamáná”, [zámá], [urzálá], [ʦápá] „ʦeapá”, [ʦává] „ʦeavá”, [să tuşáscă], [să grijáscă] etc. Acest fenomen trebuie considerat ca fiind un rest din epoca în care *i* — *î*, *e* — *ă* erau numai variante ale cîte unui singur fonem, timbrul palatal sau velar al vocalei fiind condiţionat de acela al consoanei precedente. Deoarece /i/, /e/, /e/, /ɨ/, /ă/, /ă/ sînt astăzi foneme autonome în graiul bistriţean, ne-am aştepta ca apariţia lor să nu fie condiţionată de timbrul fonologic al consoanei precedente. Aceasta se şi constată în poziţie iniţială, unde aceste vocale apar fără a fi condiţionate de vreo consoană precedentă. (Să nu uităm că /ă/ nu se întilneşte la început de cuvînt). De aceea faptul că /i/, /e/, /e/ nu apar niciodată după /s z ʦ ʃ j/ trebuie considerat ca un rest din epoca în care *i*, *e*, *e*, constituiau numai variante poziţionale.

Lipsa fonemelor diezate /s'/, /z'/, /ʦ'/, /ʃ'/, /j'/, în graiul bistriţean, are repercusiuni şi în morfologie. Astfel formele nearticulate de sg. şi pl. ale substantivelor şi adjectivelor masculine, precum şi acelea de pers. I şi pers. a II-a sg. ale prezentului indicativului de la verbele cu tema terminată în /z/, /ʦ/, /ʃ/ sînt identice : [mîz] (sg. şi pl.), [huhuréz] (sg. şi pl.), [bulz] (sg. şi pl.), [mîf] (sg. şi pl.), [cocôş] (sg. şi pl.), [nănáš] (sg. şi pl.), [moş] (sg. şi pl.), [uncôş] (sg. şi pl.), [zisáz — (tu) zisáz], [cruţ — (tu) cruţ] etc. De asemenea sînt identice în acest grai şi formele de sg. şi pl. ale substantivelor şi adjectivelor feminine şi pers. a III-a sg. a prezentului indicativului şi al conjunctivului la unele verbe de conjugarea I şi a III-a cu tema terminată în aceleaşi consoane : [cúrsă] (sg. şi pl.), [negrişósă] (sg. şi pl.), [voioşă] (sg. şi pl.), [búzá] (sg. şi pl.), [frúză] (sg. şi pl.), [mîzá] (sg. şi pl.), [rázá] (sg. şi pl.), [cărúţă] (sg. şi pl.), [rátă] (sg. şi pl.), [miţă] (sg. şi pl.), [nănášă] (sg. şi pl.), [móşă] (sg. şi pl.), [(el) cósă — (el să) cósă], [(el) crúţă — (el să) crúţă] etc.

Acad. E. Petrovici a arătat că „în ce priveşte africatele *f'*, *d'z'*, putem presupune că încă în romîna comună exista tendinţa ca ele să-şi piardă timbrul palatal”<sup>9</sup>. Această tendinţă a devenit o lege fonetică în aproape toate graiurile dacoromîne în sensul că /ʦ'/, /z'/ şi-au pierdut caracterul palatal în toate cazurile, devenind refractare diezării. Aria lui *f'*, *z'*, adică a lui *ʦ*, *z* diezaţi, continuînd — după părerea acad. E. Petrovici — pe *f'*, *d'z'*, acoperă o mică parte a teritoriului limbii romîne (Muntenia fără partea ei apuseană)<sup>10</sup>.

Lipsa, în graiul de care ne ocupăm, a fonemelor diezate /b'/, /f'/, /v'/ şi, cu excepţia cîtorva cazuri, şi a fonemelor /p'/, /m'/ se explică prin faptul că în poziţie finală, precum şi atunci cînd erau urmate de *i* sau de *i* (< lat. *i* şi slav. *i*) s-au transformat în /pč/, /bğ/, /mń/, /š/, /z/ : [lupč] „lupi”, [s-o topčit] „topit”, [pčele] „piele”, [întrebğ] „întrebi”, [slabğ] „slabi”, [albğit] „albit”, [obğală] „obială”, [pomń] „pomî”, [mńere] „miere”, [mńic] „mic”, [şer] „fier”, [şir] „fir”, [zğerme] „vierme”, [ziţăl] „viţel”, [morcož] „morcovi” etc.

<sup>9</sup> Vezi acad. E. Petrovici, în „Cercetări de lingvistică”, II (1957), p. 102.

<sup>10</sup> Vezi id., în SCL, I, p. 190 şi 191 harta pronunţării cu timbru palatal şi cu timbru velar a lui *ʦ* în cuvintele *nepoşi*, *subfire*.



Aceste transformări ale labialelor au avut serioase consecințe pe plan morfonologic. Astfel, pe lângă faptul că fonemele din seria consoanelor neutre (nediezate) /p/, /b/, /m/, /f/, /v/ n-au corespondente în seria consoanelor diezate și, prin aceasta, numărul total al fonemelor consonantice este mai redus, și deosebirea între diferitele forme gramaticale se face, în graiul bistrăean, altfel decât în limba literară. În timp ce limba literară și unele graiuri regionale (ca cele din Muntenia, Oltenia și Banat) deosebesc singularul de plural la unele substantive și adjective masculine și pers. I de pers. a II-a sg. prez. la unele verbe prin opoziția „consoană nediezată — consoană diezată”: /lup/ — /lup'/, /scap/ — /scap'/, /scump/ — /scump'/, /șerb/ — /șerb'/, /alb/ — /alb'/, /întreb/ — /întreb'/, /pom/ — /pom'/, /dorm/ — /dorm'/ etc., pluralul subst. și adj. și pers. a II-a a verbelor avînd același număr de foneme ca singularul și ca pers. I, în graiul bistrăean deosebirea între aceste forme gramaticale se face prin opoziția zero la singular și la pers. I — /č/, /ğ/, /ń/ la plural și la pers. a II-a : /lup/ — /lupč/, /scump/ — /scumpč/, /scap/ — /scapč/, /șerb/ — /șerbğ/, /alb/ — /albğ/, /întreb/ — /întrebğ/, /pom/ — /pomń/, /dorm/ — /dormń/ etc., pluralul substantivelor și adjectivelor și pers. a II-a a verbelor avînd cu un fonem în plus față de singular și de pers. I<sup>11</sup>.

Consoanele diezate /b'/, /f'/, /v'/ — și în cele mai multe cazuri și /p'/, /m'/ — nu se mențin ca foneme autonome nici înaintea vocalei /a/. În această poziție, după cum am văzut mai sus, timbrul palatal al acestor consoane a trecut în întregime asupra lui /a/, transformîndu-l în /e/, iar consoanele, ajustîndu-și tonalitatea la e următor, au devenit variante poziționale. Consoanele diezate /p'/ și /m'/ se mențin ca foneme autonome — și vocala /a/ se păstrează după ele — în următoarele cazuri: *vul/p'a*, *p'acolo*, *p'aici* „pe-aici”, *înce/p'a* (grăi) „începe-a grăi”, *vre/m'a*, *lu/m'a*. Dar ele se opun corespondentelor lor nediezate /p/, /m/ numai în cadrul a două silabe: /ma/ — /m'a/, /pa/ — /p'a/ (*ma/m/a* — *lu/m'a*, *bru/m/a* — *vre/m'a*, *a/p/a* — *vul/p'a*, *p'ana* — *p'acolo*).

Din consoanele labiale /f'/ și /v'/, după cum am arătat mai sus, s-au dezvoltat fonemele /š/ și /ž/. În fonemele /š/, /ž/, în urma unor transformări fonetice, s-au confundat și africcatele /č/, /ğ/. Din această cauză, multe cuvinte au devenit omonime în graiul bistrăean: [šer] „cer” și „fier”, [šere] „cere” și „fiere”, [šir] „cir” și „fir”, [šară] „ceară” și „fiară”, [šină] „cină” și „fină”, [šerb] „cerb” și „fierb”, [žer] „ger” și „vier”. Întrucît fonemele /š/ și /ž/ corespund la cîte două sau trei foneme din limba literară, frecvența lor este foarte mare.

Labialele *p*, *b*, *v*, urmate de iod sau de *i*, s-au păstrat nealterate în următoarele cazuri: *p* în *copil*, *copii* și în formele de infinitiv și de perfect compus ale verbului *a pieri*; *b* în *bine*, iar *v* în toate formele verbului *a veni*.

În ceea ce privește consoanele labiale din graiul bistrăean merită să fie remarcate încă cîteva fapte fonetice, caracteristice de altfel și altor graiuri dacoromîne, unele fiind inovații față de limba literară, altele repre-

<sup>11</sup> Cf. A. Avram, *Constituirea corelației consonantice de timbru palatal în limba romînă*, în SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 59.

zentînd stadii mai vechi de limbă, în comparație cu formele corespunzătoare din limba literară. De ex. depalatalizarea lui /b'/ și /m'/: *bat*, *bată*, *margă*, *mărg*, față de corespondentele lor din limba literară și din alte graiuri, *beat*, *beată*, *meargă*, *merg*. Prin depalatalizarea lui /b'/ formele *bat*, *bată* reprezintă atît ad\_j. *beat*, *beată* cît și pers. I indic. prez. și a III-a conj. prez. de la verbul *a bate*.

Există însă cazuri în care s-au păstrat formele vechi [beșică] (< lat. *vesica*, lat. pop. *vesica*, [părêț'e] (< lat. *parițem*, lat. pop. *parțem*) față de *bășică* și *perete* din limba literară unde sînt inovații.

Fonemele /č/, /ğ/ se întîlnesc, în graiul bistrițean, pe de o parte în grupurile /pč/, /bğ/, dezvoltate din labialele /p'/, /b'/ în urma transformărilor suferite de acestea în condițiile arătate mai sus, iar pe de altă parte /č/ corespunde fonemului /k'/ din limba literară și din alte graiuri, iar /ğ/ corespunde lui /ğ/: [čeie], [oč], [čingă], [čag], [čem] pentru *cheie*, *ochi*, *chîngă*, *chiag*, *chem*; [ğem], [ğîndă], [ğorge] pentru *ghem*, *ghîndă*, *Gheorghe* etc.

Nu în toate cazurile, însă, fonemelor /k'/, /ğ/ le corespund /č/, /ğ/, ci uneori /k'/ s-a confundat cu /t'/, iar /ğ/ cu /d'/: [rășt'itor] „rășchitor”, [d'est'id] „deschid”, [d'ăță] „gheață”, [înd'ețat] „înghețat” etc.

În urma transformărilor fonetice descrise mai sus, în graiul bistrițean, în seria consoanelor diezate, au rămas numai șapte foneme consonantice care participă la corelația de diezare a consoanelor: /p'/, /m'/, /t'/, /d'/, /n'/, /l'/ și /r'/. Din punct de vedere fonetic, însă, dintre acestea numai trei (/p'/, /m'/ și /r'/) sînt diezate, adică numai acestea se caracterizează printr-o articulație suplimentară a limbii la palat. (În ceea ce privește, însă, fonemele /p'/ și /m'/ am văzut cazurile în care se mențin, felul în care se opun corespondentelor lor nediezate /p/, /m/, precum și randaamentul fonologic al acestei opoziții).

Consoanele /t'/, /d'/, /n'/, /l'/, din graiul bistrițean, se deosebesc, în ce privește realizarea lor, de /t'/, /d'/, /n'/, /l'/ din limba literară și din alte graiuri regionale. În acest grai, ocluzivele dentale palatale și lichida /l'/ sînt rostite ca palatalele corespunzătoare din limba maghiară (*ty*, *dy*, *ny* și, în unele graiuri maghiare, de ex. în graiul ciangăilor și *ly*), slovacă și cehă (*t'*, *d'*, *n'*, *l'*), sînt deci palatalizate mutativ.

Pe plan fonologic însă graiul bistrițean se deosebește de limbile amintite. În timp ce în aceste limbi consoanele palatale constituie, după cum se știe, una din seriile de localizare, anume seria palatală, opusă seriei labiale, dentale și velare, în sistemul fonologic al graiului bistrițean, și în alte graiuri din nord-vestul Ardealului, consoanele muate *t'*, *d'*, *n'* și *l'* participă la corelația de diezare (palatalizare) a consoanelor. Ele nu sînt decît corespondentele diezate ale consoanelor nediezate *t*, *d*, *n*, *l*. Raportul dintre *t'*, *d'*, *n'*, *l'* și *t*, *d*, *n*, *l* este — din punct de vedere fonologic — identic cu acela dintre *p'*, *m'*, *r'*, pe de o parte și *p*, *m*, *r*, pe de alta. Aceasta se datorește faptului că, în graiul bistrițean și în graiurile din nord-vestul Ardealului, mai există, ca foneme autonome, cîteva dintre consoanele diezate (în cazul graiului bistrițean trei: /p'/, /m'/ și /r'/). Dacă și acestea ar fi dispărut, s-ar fi ajuns, și în graiul bistrițean, la situația existentă astăzi în limbile cehă și slovacă, anume și la dispariția corelației de diezare a

consoanelor, așa cum s-a întâmplat de ex. în dialectul istroromîn. Consoanele muiate *t'*, *d'*, *n'*, *l'*, ar fi constituit, ca și în cehă și slovacă, seria palatală a consoanelor, opusă celorlalte serii.

Rezultă deci că existența corelației de diezare a consoanelor nu este condiționată de existența consoanelor muiate cum susține, între alții, A. Avram<sup>12</sup>.

Consoanele cu timbrul palatal *t'*, *d'*, *n'*, *l'*, deși au suferit, în graiul bistritean și în alte graiuri dacoromîne, o schimbare secundară în articulație, devenind muiate, totuși, din punct de vedere al sistemului fonologic al graiului respectiv, această schimbare a consoanelor palatalizate, adică muiera lor, este nepertinentă, constituie numai o trăsătură redundantă.

Dăm mai jos câteva exemple din care reiese funcțiunea distinctivă a fonemelor */t'/*, */d'/*, */n'/*, */l'/*, */r'/*.

Opoziția */t/-/t'/*: (să) */tacă/-/t'acă/*, */toc/-/t'oc/*, */bat-o/-/bat'-o/*;

*/d/-/d'/*: */dam/* „dădeam” — */d'-am/* „de-am (avea)”, (mi-e) */dor/-/d'-or/* „de-ar (veni)”, (o) */und-o/* (fost) „o undă a fost” — */und'-o/* (fost) „unde a fost”;

*/n/-/n'/*: */n-am/* (dus) — */n'-am/* (dus), */n-o/* (fost) — */n'-o/* (fost prieten), */n-o/* (dă) — */n'-o/* (dă), */ban/-/bañ/*, */bun/-/buñ/*, */prun/-/pruñ/*;

*/l/-/l'/*: */lasă/-/l'asă/* „leasă” */l-am/* (dat) — */l'-am/* (dat) „le-am dat”, (să) */leşă/* „să lase” — */l'ేశă/* „lese, pl. de la leasă”, */l-om/* „il vom...” — */l'-om/* „le vom...” */l-o/* (dus) — */l'-o/* (dus) „le-a dus”, */scol/-/scol'/*, */dascăl/-/dascăl'/*;

*/r/-/r'/*: */sara/* „seara” — */sar'a/* „sarea”, */car-o/-/car'-o/* „care-o (fost)”, */caru/-/car'u/* „cariul”, */șer/* „cer” — */șer'/* „ceri”, */sar/-/sar'/* „sari”, */par/-/par'/* „pari” etc.

În ceea ce privește opoziția */r/-/r'/* trebuie să precizăm următorul fapt. Randamentul fonologic al acesteia este mai mic decît în limba literară. Substantivele masculine terminate în sufixele *-ar*, *-or*, *-er* au păstrat pe */r'/* (*r* diezat) atît la singular, cît și la plural. Din această cauză singularul și pluralul sînt identice: [*cojocăr'*; -r'], [*porcăr'*; -r'], [*zidăr'*; -r'], [*l'emnăr'*; -r'], [*croitor'*; -r'], [*vinător'*; -r'], [*învățător'*; -r'], [*oișer'*; -r'], [*înzîșer'*; -r'], [*șofer'*; -r'] etc.

\*

Studiind sistemul fonologic al limbii romîne literare, acad. E. Petrovici se referă foarte adeseori și la graiurile regionale. D-sa constată că acestea au sisteme fonologice proprii, care se deosebesc de la un grai la altul. Dar deosebirile care există între sistemele fonologice ale diferitelor graiuri nu sînt fundamentale. Acestea „privesc numai numărul fonemelor consonantice, frecvența lor, pozițiile în care se întîlnesc consoanele cu diferite timbre fonologice, posibilitățile de grupare a consoanelor și frecvența diferitelor grupuri de consoane”<sup>13</sup>.

<sup>12</sup> Vezi A. Avram, in SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 59.

<sup>13</sup> Acad. E. Petrovici, in SCL, VIII (1957), nr. 1, p. 72.

În ceea ce privește particularitatea cea mai caracteristică a sistemului fonologic românesc, anume corelațiile de timbru ale consoanelor, graiurile dacoromâne au, după părerea acad. E. Petrovici, sisteme fonologice în esență identice. „Toate graiurile dacoromâne inclusiv limba literară, prezintă corelația palatalizării și cea a labializării consoanelor”<sup>14</sup>.

Dar în cele de mai sus am constatat că sistemul fonologic al graiului bistrițean prezintă deosebiri față de cel al limbii literare nu numai în ce privește numărul fonemelor (vocalice și consonantice), ci și în privința corelațiilor de timbru ale consoanelor. În acest grai există o singură corelație de timbru a consoanelor, cea de diezare.

Rezultă deci că limba literară „s-a fixat” față de unele graiuri regionale în sensul că a păstrat pînă astăzi cele două corelații de timbru ale consoanelor, pe cînd graiul bistrițean — și foarte probabil și alte graiuri dacoromâne — a pierdut corelația de bemolare, iar cea de diezare se reduce doar la cîteva perechi de consoane și este pe cale de dispariție ca în dialectul istroromîn.

Din faptele prezentate și interpretate în articolul de față se desprind următoarele concluzii :

1. Graiurile regionale din cadrul dacoromînei posedă sisteme fonologice proprii, unele foarte deosebite de cel al limbii literare.
2. Existența, în unele graiuri regionale dacoromîne a consoanelor muiate și lipsa acestora în limba literară nu ne îndreptățește să presupunem existența corelației de diezare în primele și inexistența acesteia în cea din urmă. Dimpotrivă, prezența consoanelor muiate în graiurile romînești din nord-vestul Ardealului constituie mai degrabă un indiciu că, în aceste graiuri, corelația de diezare este pe cale de dispariție.

## ОЧЕРК ФОНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ БИСТРИЦКОГО ГОВОРА

### (Краткое содержание)

Вследствие исследования с фонологической точки зрения определенных областных говоров, было отмечено, что они обладают собственными фонологическими системами. Исходя из этого положения, автор исследует в фонологическом отношении областной говор дако-румынского языка, распространенный в северной части Трансильвании, который он называет бистрицским говором.

Он устанавливает, что в этом говоре имеются 10 гласных фонем по отношению к пяти (или семи) в литературном языке. У гласных три ряда локализации (передний, средний, задний) и четыре степени вокальной полноты. Но в безударном положении количество гласных сводится к семи, имея лишь 3 степени открытия.

<sup>14</sup> Id., loc. cit.

Количество согласных фонем намного меньше, чем в литературном языке. Консонантизм представляет лишь одну тембровую корреляцию дизегации (палатализации), в которой участвуют лишь 7 пар согласных фонем (по сравнению с восемнадцатью — в румынском литературном языке).

Так как исследуемый говор располагает большим количеством гласных фонем и немногими согласными фонемами, вокальные противопоставления играют большую роль нежели в литературном языке. Эти противопоставления осуществляются под видом чередования между гласными разных степеней открытия.

Подчеркивается, что в отношении пропорции между количеством гласных и согласных фонем, существует большая разница между фонологическими системами этого говора и литературного языка. Эта разница является результатом фонетической эволюции бистрицкого говора, отличающейся от эволюции литературного языка. В течение этой эволюции, вследствие фонетических изменений в этом говоре, некоторые гласные из позициональных вариантов, какими были раньше, стали вновь автономными фонемами, а некоторые согласные, раньше автономные фонемы, стали позициональными вариантами. Бистрицкий говор полностью утратил ряд бемолированных (лабиализованных) согласных фонем. Лабиализованные согласные передали свой лабиальный тембр следующему гласному /a/, превращая его в /o/. Таким образом произошло взаимное прилаживание тональности лабиализованного согласного и гласного /a/. Согласный, за которым следует /o/ лабиализован, но не в большей мере чем следующий гласный.

Дальше автор анализирует морфологические последствия фонетических изменений.

Он выступает против мнения некоторых лингвистов, считающих, что в любом языке, лишь тогда можно говорить о корреляции дизегирования (палатализации) согласных, когда в данном языке имеются мягкие согласные. Приводятся в пример венгерский, словацкий, чешский и др. языки, которые, хотя и обладают такими согласными, не знают корреляции палатализации согласных. В этих языках мягкие согласные образуют один из рядов локализации, а именно, палатальный ряд, противостоящий губному, зубному и велярному рядам. В бистрицком говоре мягкие согласные *t, d, n, l* играют иную роль, чем в упомянутых языках. Они участвуют в корреляции палатализации согласных и являются лишь дизегированными корреспондентами недизегированных согласных *t, d, n, l*. В исследуемом говоре корреляция дизегирования согласных не исчезла, так как в этом говоре существует, как автономные явления, несколько дизегированных согласных (*p', m' и r'*). Если исчезли бы и последние, бистрицкий говор утратил бы и корреляцию дизегирования, так как напр. словацкий язык. Дальше автор отмечает, что румынский литературный язык „зафиксирован” по сравнению с некоторыми основными говорами в том смысле, что сохранил до сих пор две тембровые корреляции согласных, тогда когда бистрицкий говор — и очень возможно, что и другие дако-румынские говоры —

утратили корреляцию бемолирования (лабиализации), а дизирование сводится лишь к нескольким парам согласных и угасает.

В заключение показано, что основные говоры дако-румынского языка обладают собственными фонологическими системами, — у некоторых намного отличающихся от системы литературного языка. Корреляция дизирования согласных в любом языке не определяется наличием мягких согласных. Отсутствие этих согласных в литературном румынском языке и наличие их в некоторых дако-румынских говорах не оправдывает отрицания существования корреляции дизирования в первом и допущения ее в последних.

#### ESQUISSE DU SYSTÈME PHONOLOGIQUE DU PARLER DE LA RÉGION DE BISTRITȚA

(Résumé)

À la suite de l'étude phonologique de certains parlers régionaux, on a constaté que ceux-ci possèdent des systèmes phonologiques propres. En partant de cette constatation, l'auteur étudie du point de vue phonologique un parler régional appartenant au daco-roumain, en usage dans le nord de la Transylvanie, qu'il désigne sous le nom de parler de la région de Bistrița.

L'auteur constate que ce parler possède dix phonèmes vocaliques par rapport aux cinq (ou sept) qui existent dans la langue littéraire. Les voyelles ont trois séries de localisation (antérieure, centrale et postérieure) et quatre degrés de plénitude vocale. En position atone, le nombre des voyelles se réduit néanmoins à sept et ne présente que trois degrés d'aperture. Le nombre des phonèmes consonantiques est beaucoup plus réduit que dans la langue littéraire. Le consonantisme présente une seule corrélation de timbre, à savoir celle de palatalisation, à laquelle participent seulement sept paires de phonèmes consonantiques (par rapport à dix-huit dans la langue littéraire).

Vu que le parler étudié possède un grand nombre de phonèmes vocaliques et peu de phonèmes consonantiques, les oppositions vocaliques jouent un rôle beaucoup plus important que dans la langue littéraire. Ces oppositions se réalisent sous la forme d'alternances entre les voyelles ayant différents degrés d'aperture.

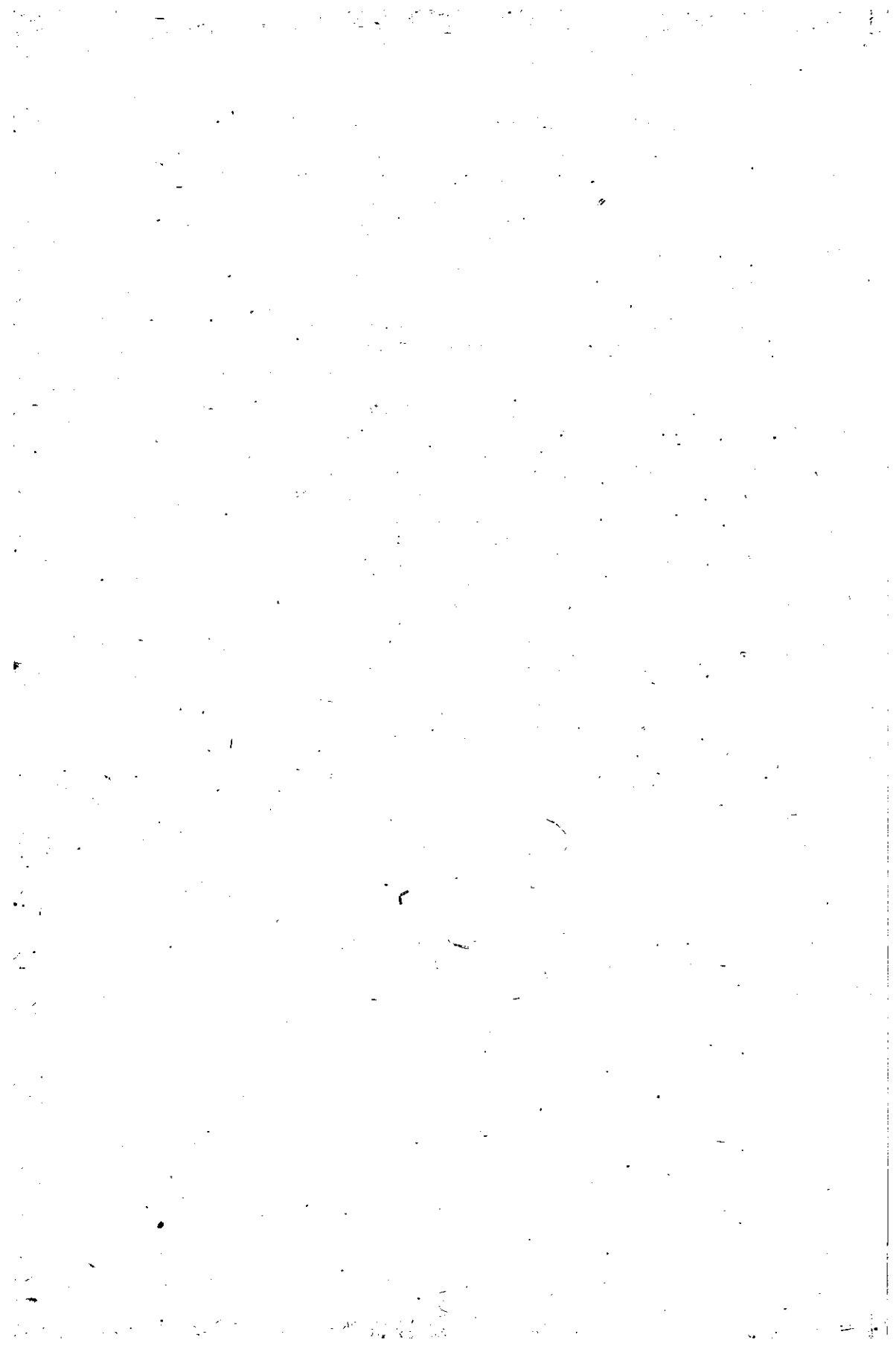
On souligne le fait que, en ce qui concerne la proportion entre le nombre des phonèmes vocaliques et celui des phonèmes consonantiques, il existe une grande différence entre le système phonologique de ce parler et celui de la langue roumaine littéraire. Cette différence est due à l'évolution phonétique de ce parler, qui est une autre que celle de la langue littéraire. Au cours de cette évolution par suite des transformations phonétiques qui se sont produites dans le parler de la région de Bistrița, certaines

voyelles, qui étaient auparavant des variantes positionnelles, sont devenues des phonèmes autonomes, tandis que certaines consonnes, autrefois phonèmes autonomes, sont devenues des variantes positionnelles. Le parler de la région de Bistrița a perdu toute la série des phonèmes consonantiques bémolisés (labialisés). Les consonnes labialisées ont transféré leur timbre labial à la voyelle /a/ suivante, en la transformant en /o/. C'est ainsi que s'est produit un ajustement réciproque de la tonalité de la consonne labialisée et de la voyelle /a/. Une consonne suivie de /o/ est labialisée, mais pas davantage que la voyelle suivante.

L'auteur analyse aussi les conséquences des transformations phonétiques sur le plan morphologique.

Il combat l'opinion de certains linguistes qui prétendent que dans une langue il ne peut être question de la corrélation de palatalisation des consonnes que si cette langue possède des consonnes mouillées. Il invoque l'exemple des langues hongroise, slovaque, tchèque, etc., qui ne connaissent pas la corrélation de palatalisation des consonnes, quoiqu'elles possèdent des consonnes mouillées. Dans ces langues, les consonnes mouillées forment une des séries de localisation, à savoir la série palatale, opposée à la série labiale, dentale et vélaire. Dans le parler de la région de Bistrița, les consonnes mouillées *t'*, *d'*, *n'*, *l'* jouent un autre rôle que dans les langues mentionnées. Elles participent à la corrélation de palatalisation des consonnes et ne sont que les correspondants diésés des consonnes non diésées *t*, *d*, *n*, *l*. Dans le parler de Bistrița, la corrélation de palatalisation des consonnes n'a pas disparu, car il existe encore dans ce parler, en tant que des phonèmes autonomes, quelques-unes des consonnes diésées (*p'*, *m'* et *r'*). Si celles-ci aussi avaient disparu, le parler de Bistrița aurait perdu, tout comme en slovaque par exemple, la corrélation de palatalisation. L'auteur remarque aussi que, par rapport à certains parlers régionaux, la langue roumaine littéraire „s'est fixée”, dans ce sens qu'elle a conservé jusqu'à nos jours les deux corrélations de timbre des consonnes, tandis que le parler de la région de Bistrița — et probablement aussi d'autres parlers du daco-roumain — a perdu la corrélation de bémolisation (labialisation), alors que celle de palatalisation se réduit tout au plus à quelques paires de consonnes, étant en voie de disparition.

Dans la conclusion de son travail, l'auteur montre que les parlers régionaux du daco-roumain possèdent des systèmes phonologiques propres, dont certains sont très différents du système de la langue littéraire. La corrélation de palatalisation des consonnes d'une langue n'est pas déterminée par l'existence des consonnes mouillées. L'absence de ces consonnes dans le roumain littéraire et leur existence dans quelques parlers daco-roumains n'est pas une raison suffisante qui nous permette de nier l'existence de la corrélation de palatalisation dans la langue littéraire et de l'admettre dans ces derniers.





## „GREȘELI” DE FRANCEZĂ ÎN ROMÎNEȘTE

DE

H. JACQUIER

Titlul oarecum paradoxal ce se citește mai sus e susceptibil de două interpretări: mai întâi poate fi vorba de „greșeli” care s-au produs pe teren românesc, fie spontan, fie dimpotrivă în urma sfortării de-a adapta sistemului limbii române aspecte sau elemente împrumutate din limba franceză. Astfel de „greșeli” sînt numeroase, iar analizarea lor este fecundă în rezultate, relative în primul rînd la problema generală a contactelor dintre două sisteme lingvistice diferite dar înrudite de-aproape. Studiul acestor fenomene, oricît de interesant ar fi, ne-ar cere un spațiu prea întins și l-am rezervat pentru partea a doua a acestei lucrări, parte care va putea să apară într-un fascicol următor.

Poate fi vorba în al doilea rînd de „greșeli” înfăptuite pe teren francez și care s-au strecurat în romînește, mai curînd pe neștiute. Aici s-au împămîntenit atît de bine încît sînt în cea mai mare parte considerate acum ca forme corecte și sînt înregistrate adeseori de dicționare. Aceste „greșeli”, ca și cele din categoria precedentă, privesc fonetismul limbii franceze, vocabularul, lexicologia, semantica, apoi frazeologia, morfologia, sintaxa și stilistica. Rîndurile care urmează, consacrate acestei din urmă categorii, nu vor trata de data aceasta, față de abundența materialului, decît unele din aceste fenomene relative la primele patru compartimente, fonetica, vocabularul, lexicografia și semantica.

S-a putut observa că termenul „greșeli” este închis cu grijă între ghilimele: într-adevăr dăm acestui cuvînt înțelesul cel mai larg, de la abaterile cele mai grave față de normele limbii și adesea față de cerințele logicii, pînă la simplele neglijențe ale vorbirii familiare. Totodată nu atribuim termenului „greșeală” o nuanță numaidecît peiorativă: știm că „greșeala” nu este întotdeauna un atentat împotriva limbii, un viciu iremediabil; dimpotrivă, de multe ori, ea este chiar un remediu adus de subiectele vorbitoare unui deficit care s-a manifestat pe cutare punct al

nomenclaturii sau al structurii limbii<sup>1</sup>. Chiar dacă nu toate „greșelile” corespund precis unor deficiențe de acest fel — și credem că cercetarea noastră va contribui să o dovedească — rămâne totuși că cele mai multe dintre ele îndeplinesc în felul lor funcția de-a satisface, într-o măsură mai mare decît masa fenomenelor „normale” ale limbii, anumite nevoi sociale și psihologice legate de eficacitatea comunicării, de claritatea, scurtimea și expresivitatea ei, fără să trecem cu vederea nevoile de ordin stilistic sau estetic, care și ele joacă rolul lor în viața limbii. Cînd fenomenul lingvistic regulat nu mai este în stare să se achite de aceste funcții, apare „greșeala” care îi vine în ajutor.

Dacă am dat noțiunii de „greșeală” extensiunea cea mai mare, ne-am străduit în schimb să le relevăm numai pe acelea dintre ele care sînt „fapte de limbă”, adică intrate într-o circulație suficientă, și le-am eliminat pe acelea care sînt în mod evident simple „fapte de vorbire” individuală. Faptele de limbă fiind ușor de recunoscut de cititorii romîni, ne-am permis, spre a ușura textul nostru și a-l potrivi cu spațiul de care dispunem, să reducem numărul citatelor și să nu păstrăm decît un minim de referințe, înainte de toate cele ce corespund cu lucrările fundamentale enumerate în lista de abrevieri de pe pagina următoare.

Existența în limba romînă a acestor „greșeli” de franceză ridică și problema bilingvismului persoanelor culte<sup>2</sup>, care au luat inițiativa acestor împrumuturi. Faptul că „greșelile” au putut intra în romînește aproape neobservate ne determină să deosebim, în interiorul bilingvismului de mai sus, o varietate perfectă și o varietate imperfectă; apoi, un bilingvism de oameni cu cultură tehnică sau specială, și altul, de oameni de cultură literară și generală. Este foarte probabil că autorii împrumuturilor de care vorbim au fost bilingvi franco-romîni aproape perfecti, însă cu o cultură specializată, care îi lăsa indiferenți față de subtilitățile limbii franceze literare și față de controversele dintre puriștii și vulgariștii francezi.

Intenția noastră nu este de a face operă de lexicografie critică; nu ne-am interzis totuși să ne alăturăm celor ce duc în momentul de față o legitimă și sănătoasă acțiune de cultivare a limbii, ferind-o de deformări, confuzii, inovații pripite sau pretențioase; revista „Limba Romînă” de pildă, grație rubricii sale permanente „Cultivarea limbii” și-a impus și sarcina menținerii purității, a îmbogățirii și a perfecționării limbii naționale în toate sensurile. Este aceasta nu numai o manifestare a unei înalte conștiințe patriotice, ci și o exactă evaluare a însemnătății limbii, a funcției ei fundamentale în organismul social și național. Această concepție normativă și critică, cu care lingviștii nu sînt încă cu toții de acord, nu duce la o simplă colecție de jurisprudență lingvistică, de sentințe pronunțate după criterii mai mult subiective și arbitrare, așa cum era vechea gramatică preceptuală școlară; nici la formulări abstracte întemeiate pe o rațiune pur teoretică, cum era gramatica generală de altădată; ci este o

<sup>1</sup> Vezi H. Frei, *La Grammaire des Fautes*, Paris — Genève — Leipzig, 1929.

<sup>2</sup> Problema a fost pusă pentru prima dată de A. Meillet și A. Sauvageot, în *Le bilinguisme des hommes cultivés*, „Revue des Cours et Conférences”, Paris, 15 décembre 1934.

adevărată știință aplicată, a cărei bază este știința riguroasă, istorică și comparată, a limbilor.

„Greșeli” de natură fonetică. — Se știe că de mai bine de un secol, francezii care trăiesc la nordul Loirei au pierdut facultatea de a-l articula pe *l* muiat; totuși multă vreme încă puriști ca Littré, autorul cunoscutului dicționar, s-au străduit să mențină această pronunțare. Cum însă nu există sunet mai greu de articulat pentru o anumită populație, decât sunetul pe care l-a pierdut de curînd, francezii mai docili față de tradiție n-au obținut alt rezultat decât articularea unui *l* obișnuit urmat de un yod; astfel de pronunțare, pentru fonetician, este tot atît de diferită de cea veche cît și pronunțarea unui simplu yod, la care s-a redus în franceza modernă rostirea lui *l'*. Altfel zis, în loc de [vitral'] pentru cuvîntul *vitrail*, s-a obținut pronunțarea [vitraly] pe cînd majoritatea vorbitorilor se mulțumea cu [vitray]. Cuvintele franceze conținînd un *l* muiat și care au intrat în romînește pînă într-o epocă recentă au adoptat și ele rostirea ipercorectă cu *l* + yod. Desigur au fost și ezitări; dar, cum limba romînă îl pierduse și ea pe *l* muiat, reducîndu-l tot la un simplu yod, și chiar mai de demult decât limba franceză; cum, pe de altă parte, cei ce cunoșteau limba franceză erau oameni din pătura cultă romînă care stăteau cei mai mulți sub influența puriștilor francezi, forme răzlețe ca *reveion*<sup>3</sup>, *brouilloane*<sup>4</sup>, *vitrai*, *detaiil* și *detaiilat* etc., pentru *réveillon*, *brouillons*, *vitrail*, *détaiil* și *détaillé*, au rămas simple „fapte de vorbire” (*faits de parole*), nerecunoscute de normă. Documentele oficiale contemporane ca *DO*<sup>\*</sup> și *DLRLC* consideră ca normale formele cu *l* + *i* consoană, ceea ce în uzul francez contemporan este o rostire greșită. Pe lîngă *revelion*, *detaiiau*, *detaiiait*, *bulion*, *pavilion*, *vitraliau* etc. au fost conservate și unele forme intrate în limbaje tehnice, ca *bilă* „bile”, pe lîngă *biliard*, *machia* și *machiaj* („maquiller, maquillage”), cu diereza lui *ia*, *falet* și *falement* („failli, faillite”), *infaillibil* „infaillible” și altele, adică precum se vede, cu mare diversitate de transcrieri.

Se poate consemna încă o pronunțare greșită franceză care a trecut în unele cuvinte romînești, fiind și fixată de ortografie: e vorba de complexul nazal [wɛ] transcris *oin* în franțuzește și pronunțat [wã] de unii francezi, mai ales din sudul Franței. Pronunțarea cu *e* nazalizat este, e drept, arhaică, căci ea reprezintă nazalizarea grupului *oi* din

<sup>3</sup> „Lumea”, 1 ian. 1946.

<sup>4</sup> Perpessicius, în ediția lui Eminescu, t. II, p. 371.

\* În studiul de față am folosit următoarele abrevieri:

- CADE = Dicționarul Enciclopedic... de Candrea și Adamescu, București, 1932.  
 DG = Hatzfeld, Darmesteter și Thomas, *Dictionnaire général de la langue française*, ed. 8, Paris, 1926, 2 vol.  
 DLRLC = Dicționarul Limbii Romine Literare Contemporane, editat de Academia R.P.R., 4 vol., Buc. 1955—58.  
 DO = Dicționar ortoepic, editat de Academia R.P.R., Buc., 1956.  
 Lar. = Larousse du XX-siècle, 6 vol., Paris, 1932 sq.  
 Littré = E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, 4 vol. și supl., ed. 2, Paris, 1881—82.  
 LRA = Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală. O gramatică a greșelilor*. Iași, 1943.  
 r., rom.; fr. = romîna, romînește; franceza, franțuzește.

timpul cînd acesta era încă rostit [wɛ] adică dinainte de revoluția franceză de la 1789 ; această rostire [wɛ] este însă singura corectă. Pe cînd grupul *oi* își continua evoluția, ajungînd pînă la pronunțarea actuală [wa], *oi* nazalizat din grafia *oin* era imobilizat de însăși nazalizarea lui în fonetismul din secolul al XVIII-lea. Pronunțarea [wã] a meridionalilor francezi se explică în felul următor : pentru ei, care vorbesc și astăzi în majoritate dialecte occitane, limba franceză, fără să fie o limbă străină propriu-zisă, este o limbă învățată din afară — prin școli, prin radio, la cazarmă etc. Necunoscînd-o printr-o tradiție orală directă, ei stau mereu sub influența grafiei și judecă astfel : dacă *oi* se pronunță [wa], *oin* trebuie să fie nazalizarea lui *oi*, deci [wã]. Sub aceeași influență a grafiei și rezemași pe aceeași inducție, stau cei mai mulți străini ; aceasta este și situația romînilor care învață franțuzește. Cred că această explicație este mai simplă și mai plauzibilă decît aceea care recurge la faptul că, emigranții francezi fiind în majoritate originari din sudul Franței, cei mai mulți profesori francezi din țară, din timpul fanarioților pînă astăzi, ar fi fost meridionali. Iată cîteva cuvinte franceze în care *oin* este redat fonetic și grafic prin *oan* : *pointe*, *pointillisme*, *poignon* cu familia lui, și chiar cuvîntul englez *pointer* „rasă de cîini”, care devin în romînește *poantă*, *poantilism* (lipsește în *DLRLC*), *poanson*, *poanșer*.

„Greșeli” de natură lexicală. — Cele mai multe „greșeli” privitoare la lexic sînt de fapt de natură semantică. Numai cîteva cuvinte franțuzești condamnate de lexicografi și de gramatici au pătruns în romînește. Dintre acestea vom cita numai două.

*Antum* se întîlnește uneori sub condeiul criticilor : se deosebesc de pildă operele antume de operele postume ale unui scriitor, cele dintîi fiind cele publicate înainte de moarte. Termenul nu cunoaște o prea mare circulație. Pe deasupra este un barbarism, luat de-a dreptul din limba franceză, unde s-a născut dintr-o confuzie. Se știe că corespondentul lui *postum* este *posthume* în franțuzește ; ortografia fonetică a limbii romîne o ferește aici de o greșală, anume de prezența literei *h* care se află printr-o falsă etimologie în cuvîntul franțuzesc. Într-adevăr, în temeiul înțelesului, s-a crezut că *posthume* este compus din cele două elemente : *post* și *humus*, acesta din urmă fiind pus în legătură cu *inhumer* „înhumă” ; originea adevărată a lui *posthume* este în realitate adjectivul latinesc *postumus* „cel din urmă”, termen care se aplica de obicei unui copil născut după moartea tatălui. Cît despre *anthume*, oricît de comod ar fi, este de două ori greșit, o dată pentru că este o creație artificială fără etimon latinesc, și a doua oară pentru că, chiar dacă ar avea un termen corespunzător în latinește, ar fi greșit din pricina etimologiei cu *humus*. De aceea este absent din *Littre* și din *DG* ; singur *Lar.*, mai primitiv față de neologisme, îi acordă două rînduri pentru a ne informa că a fost făurit de scriitorul umorist Alphonse Allais. Nici *DEC*, nici *DLRLC* nu-l înregistrează pe *antum*.

Cuvîntul *autarcie* are mai multă personalitate. Cititorul își aminteste poate unele controverse purtate în presă înaintea celui de-al doilea război mondial, în jurul ortografierii acestui cuvînt. Lipsa de acord provenea din faptul că erau în realitate două cuvinte concurente : unul

mai vechi, *autarhie*, izvorît din grecescul  $\alpha\upsilon\tau\alpha\rho\chi\iota\alpha$ , care înseamnă „putere absolută, autocrație”, altul, adevăratul neologism, înviat tot din grecește pentru a desemna regimul economic al statelor autoritare (fasciste) de pe atunci, anume  $\alpha\upsilon\tau\alpha\rho\kappa\epsilon\iota\alpha$  „îndestulare prin sine”, adică „independența economică a unui stat care a suprimat importul de mărfuri”. Termenul exista la Platon și la Aristotel, ceea ce arată că economia închisă fascistă nu era o noutate absolută. Cum cuvintele grecești sînt adaptate în limbile romanice prin intermediul transcrierii lor latinești, și cum litera grecească  $\kappa$  este redată în latinește prin litera *c*, este evident că ortografia corectă, atît în romînește cît și în franțuzește, este *autarcie*. Acad. I. Iordan, în *LRA*, p. 35, consacră un alineat acestei chestiuni; d-sa dă definiția exactă dar arată că trebuie scris *autarchie* cu *ch* pronunțat *k* — ceea ce nu se potrivește însă cu tradiția romanică pomenită mai sus; etimologia grecească este corectă, sprijinită și de forma germană, *Autarchie*, a cuvîntului. D-sa notează la sfîrșit că „la francezi a învins forma cu *ch* pronunțat  $\xi$ ”. Eram în 1943.

Îmi permit să transcriu aici un fel de foaie de observație, pe care am notat și data: 6 iunie 1938; urmăream pe vremea aceea foarte atent presa franceză și presa romînească. „De doi ani aproximativ observ progresul în presa (franceză) a ortografiei corecte *autarcie*. Semn îmbucurător, cînd te gîndești că propaganda pentru forma *autarcie* s-a făcut printr-o simplă consultație a lui Meillet, un scurt oracol al Oficiului Limbii franceze și pilda citorva ziare cu o bună ținută literară. E și dovada că intelectualii nu și-au uitat încă greceasca de la liceu”. Despre situația concomitentă din România, eu notam că „*autarhie* parecă s-a instalat definitiv, fără reacție din partea publicului cult”. Această stare se oglindește, cu oarecare întîrziere, în dicționarele celor două țări respective: *Lar.*, apărut mai de mult (prin 1930) nu dă decît cuvîntul *autarchie*, cu sensul corect de autocrație; în schimb *Nouveau Petit Larousse illustré*, ediția 1939, care și el nu dă decît *autarchie*, agăță de acest cuvînt înțelesul lui *autarcie*. Lexicografii erau însă în întîrziere față de uzul general, care continua să progreseze, așa încît în 1946, *Dictionnaire Quillet de la langue française* nu înregistrează decît termenul *autarcie* — e drept, cu asteriscul care ne previne că acesta nu figurează încă în dicționarul Academiei Franceze — dar cu etimologia și definiția exactă și cu adaosul că „forma *autarchie* trebuie alungată”. În schimb *DLRLC* și *DO* nu cunosc decît *autarhie*, adică „autocrația”, iar *DLRLC* definește cuvîntul prin înțelesul lui *autarcie*. Această greșeală este gravă nu numai pentru că este o eroare lingvistică, ci și pentru că e vorbă de un concept de economie politică, știință de o însemnătate cardinală într-un stat care construiește socialismul.

„Greșeli” de natură lexicologică. — Fiecare limbă își poate făuri din cuvinte împrumutate și din afixe proprii cuvinte hibride pe care uzul pe urmă le consacră. De pildă fr. *inapte* este un barbarism pentru latinist: exista de mult în latinește un cuvînt construit la fel, cu *aptus* și cu prefixul negativ; numai că rezultatul este *ineptus*. Fiindcă *ineptus* intrase în franțuzește cu sensul lui particularizat, era nevoie de un alt cuvînt care să fie negativul lui *apte*; astfel s-a format *inapte*, chiar cu prețul unui

barbarism, căci era indispensabil. Cei trei termeni *apte*, *inepte* și *inapte* au intrat și în românește : *apt*, *inept*, *inăpt* ; cu un prefix propriu s-a alcătuit și un al patrulea cuvânt , *neapt*, echivalent cu *inapt*. De notat că și limba engleză posedă triada *unapt*, *inapt* și *inept*, față de pozitivul *apt*. Precum se constată, împrumuturile îmbinate cu alcătuirea indigenă de cuvinte pot duce la o stare pletorică care este altceva decât adevărata bogăție a unei limbi.

Orice inovație într-o limbă, orice neologism în sensul cel mai larg, este mai întâi o „greșeală” față de ansamblul sistemului cu toate normele sale ; sistemul limbii nu o primește dintr-o dată, ci o ține cîtva timp sub observație. Sînt unele compartimente ale limbii în care inovațiile sînt mai primejdioase — cum este morfologia sau lexicologia — fiindcă pot declanșa acolo alte inovații „în lanț” : de pildă, adoptarea unui sufix nou ușurează formarea unui șir indefinit de neologisme derivate cu ajutorul acestui sufix. Este cazul derivării de verbe din conjugarea I în limba franceză, pornindu-se de la substantivele în *-ion*, și ele neologice ; astfel, de la *ambition*, *confection*, *émotion*, *démision*, *illusion*, *impression*, *mention*, *solution* etc. derivăm o serie întreagă de verbe cu infinitivul în *-onner*, verbe care cel puțin prezintă avantajul unei conjugări regulate, cu toată lungimea lor și aparența lor greoaie și inestetică : *ambitionner*, *confectionner*, *émotionner* etc. Nu sînt creații cu totul indispensabile, căci cele mai multe pot fi înlocuite fie printr-un verb din aceeași tulpină dar mai scurt, fie printr-o perifrază verbală de tip curent : ex. *émouvoir*, *se démettre*, *faire illusion*, *faire impression*, *faire mention*, *résoudre* etc. Nu numai puriștii ci și mulți alți oameni de cultură manifestă oarecare rezervă față de această categorie de neologisme verbale. Limba română a fost mai primitoare : nu numai că a acceptat toate formațiile din acest tip existente în franțuzește, ci a preluat și procedul de formație, astfel încît astăzi, pe lângă *ambitiona*, *confectiona*, *émotiona* etc. are și neologisme ca *achiziționa*, *recepționa* și altele, care nu există încă în limba franceză. Limba română fiind obișnuită cu cuvinte simțitor mai lungi decît cuvintele franceze, problema toleranței estetice nu se pune față de volumul fonic al acestor verbe. Pe de altă parte multe dintre ele aduc servicii reale : de ex. *émotiona* îl înlocuiește avantajos pe *mișca*, care înseamnă și *mouvoir* și *émouvoir* : se știe că limba română are o antipatie față de polisemie, în care ea vede un dușman al clarității și al preciziei. În felul acesta, o colecție întreagă de cuvinte care erau privite ca un fel de „greșeli” în franțuzește, s-au împămîntenit și normalizat în românește.

„Greșeli” de natură semantică. — În limba franceză ca în celelalte limbi se produc, cu intenție sau involuntar, devieri de sens, confuzii și alte accidente semantice care alcătuiesc diferite grade de „greșeli” ; acestea la rîndul lor pot fi „împrumutate” de alte limbi exact ca și celelalte tipuri de greșeli. Astfel de accidente sînt numeroase ; nu vom alege însă decît unele, mai caracteristice pentru cunoașterea mecanismului împrumuturilor.

Un grup de greșeli reprezintă devieri de la sensuri mai abstracte și se referă mai ales la limbajul filozofic, ca de pildă : *transcendental*, termen

specific kantian, relativ la formele a priori ale cunoașterii, luat adesea în înțelesul lui *transcendant*, adică dincolo de experiența noastră a realității concrete; această confuzie este frecventă, uneori inevitabilă, dar mai des pricinuită de pretenția naivă a vorbitorului de a se arăta familiarizat cu vocabularul filozofic. Este de regretat că *DLRLO* care definește corect cei doi termeni, atribuie totuși lui *transcendental* și înțelesul lui *transcendent*; — *senzualism* capătă adeseori înțelesul lui *senzualitate* ca și *senzualisme* în franțuzește față de *sensualité*; și în cazul acesta *DLRLO* înregistrează sensul greșit pe lângă cel corect într-un mod obiectiv, fără nici o critică; — lui *criticist* i se dă uneori, mai cu seamă pe terenul românesc (fr. *criticiste* se apără se mai bine față de *critique*) — sensul lui *critic*, de ex. în expresia *spirit criticist* în loc de *critic*. Se știe că *criticist* se referă tot la filozofia lui Kant; termenul nu-i înregistrat de *DLRLO*;

— fr. *alternative*, r. *alternativă* „situație între două căi sau soluții posibile”, aproape sinonim, pe planul abstract, cu fr. *dilemme*, r. *dilemă*, care și el suferă aceeași deviere, de pildă într-o frază ca aceasta: *Mă aflu între două alternative, între două dileme*, în loc de: *între cei doi termeni ai unei alternative* etc. Se face o a doua greșeală cu *alternativă*, anume când termenul e luat în sens de *alternanță* sau *alternare*; această confuzie este evident mai gravă decît prima;

— fr. și r. *avatar* (lipsește în *DLRLO*) pe lângă sensul brahmanic de reîncarnare a lui Vișnu, are și pe acela — e folosit mai ales la plural — de „una dintre metamorfozele succesive ale unui om”; o oarecare asemănare formală cu *aventure* i-a anexat înțelesul acestui din urmă cuvînt; este totuși o greșeală grosolană de a vorbi de *avatarurile* cuiva în sensul de „pățanii”; — fr. *luxurieux* ca și r. *luxurios* nu pot fi luate cu sensul de *luxueux*, *luxos*, nici de *luxuriant*, adică „împodobit cu o vegetație bogată”; astfel de confuzii, în fr. ca și în rom., trădează lipsa de cultură;

— e bine să se deosebească fr. *intense*, r. *intens* și fr. *intensif*, r. *intensiv*: deși *intensiv* are caracterul intensității, o cultură, o muncă *intensivă* nu este numai decît *intensă* în toate clipele: *intensiv*, în orice caz, nu poate fi folosit ca un fel de superlativ al lui *intens*;

— o stațiune nu poate fi *climaterică*, deși denumirea a devenit oficială, ci numai *climatică*; aceeași confuzie s-a produs multă vreme și în fr.; astăzi se știe că *climatérique* se zice numai de anumite epoci critice ale vieții umane;

— fr. *base*, r. *bază* sînt luate astăzi în sensul de „fondement”, „temelie”; a fost un timp cînd, cel puțin în franțuzește, acest sens al cuvîntului *base* nu se potrivea cu cerințele purității limbii. Astăzi această sinonimie este curentă și admisă de toată lumea, afară de cîțiva puriști;

— fr. *authentique*, r. *autentic* se spune de un act, de o tradiție, de un izvor istoric etc. a căror certitudine este garantată într-un mod oficial sau formal; n-ar trebui decît să fie întrebuintat în sensul general de „adevărat, sigur”. Avem de-a face și aici cu o uzurpare de către limbajul curent, a unui termen tehnic sau științific;

— fr. *économie*, *économiser* au luat înțelesul de „cruțare” de „scădere a cheltuielilor”, sens care a respins pe planul al doilea înțelesul primitiv, etimologic, de „gospodărire a casei”, — același fenomen s-a petrecut în romînește, poate în afara influenței limbii franceze, căci această

evoluție semantică e atât de firească încît s-a produs în mai toate limbile. Pentru vorbitorul atent la potrivirea cuvintelor, o expresie ca *economie domestică* rămîne totuși un pleonasm ciudat; *economia politică* este în schimb o metaforă normală;

— fr. *valeureux*, r. *valoros*, luat cu sensul general de „avînd o mare valoare” este o lărgire a sensului potrivnică uzului tradițional francez (cum un cuvînt ca *valorosus* nu există în latinește, romînescul *valoros* este luat probabil din fr.). Sensul curat al lui *valeureux* este foarte apropiat de „viteaz, curajos” fr. *vaillant*;

— fr. *barbarisme*, r. *barbarism*, nume tradițional al unei „greșeli” grave împotriva limbii, nu trebuie să fie confundat cu *barbarie*: această confuzie ar fi ea însăși un barbarism;

— există în rom. ca în fr. două verbe înrudite de-aproape dar cu înțeles distinct: *compenser* și *récompenser*, *compensa* și *recompensa*. Adesea al doilea este întrebuițat cu sensul celui dintîi: ex. *Și-a recompensat pierderile*; la fel cu locuțiunea adverbială *ca sau în recompensă*, care uneori înseamnă și ea *drept compensație*. Cele două verbe au putut fi luate direct din latinește, deși în franțuzește aceeași confuzie în folosirea lor este frecventă în uzul popular de azi: *en récompense, pour récompenser*, în loc de *en compensation, pour compenser*. Această confuzie este în realitate un arhaism, o supraviețuire în limbajul poporului a unor întrebuițări curente pînă în secolul al XVII-lea. Cum este puțin probabil ca fenomenul din limba romînă să fie de origine clasică franceză sau să reproducă uzul popular și oral din Franța modernă, este posibil ca acest fenomen să se fi născut pe teren romînesc, fie spontan, fie sub o influență latinizantă, căci și în latinește *recompensare*, de altfel mai tîrziu și mai rar atestat, poate avea sensul lui *compensare*. Pe bună dreptate *DLRLC* admite pentru fiecare cuvînt un singur sens, cel corespunzător cu uzul limbii franceze literare de azi. Amintim că italiana deosebește prin gen *ricompenso* „răsplată, recompensă” și *ricompensa* „despăgubire, compensație”; — iată acum o deviere semantică mai subtilă și care scapă foarte ușor atenției vorbitorilor care nu sînt puriști; e vorba de întrebuițarea adjectivului *susceptibil*, atât în rom. cît și în fr., într-un sens contrar cu sensul lui fundamental: anume înțelesul de „capabil, în stare să ...”, deci un înțeles prin esență activ. Or sensul propriu al cuvîntului este „apt să primească unele modificări, anumite efecte”, adică un sens net pasiv, deși nu cu totul pasiv, căci o aptitudine comportă o „atitudine” (e același cuvînt), adică unele dispoziții vagi la acțiune. Sensul cel mai obișnuit astăzi este cel activ. Sînt ușor de constatat însă numeroase situații intermediare, nu prea definite pentru că sînt mascate de expresia însăși, între activul pur și pasivul pur. Mă voi mulțumi cu un exemplu „Unele corelative sînt *susceptibile de-a face obiectul* unor considerații logice subtile”<sup>5</sup>. În aparență, mai ales urmat de verbul activ prin excelență *a face*, *susceptibil* ar avea aici un sens activ; în realitate expresia frazeologică *a face obiectul*, prin legătura sa cu alte cuvinte, prezintă un înțeles mai curînd pasiv: activ este de fapt autorul considerațiilor despre unele corelative. Astfel de cazuri ne

<sup>5</sup> „Cercetări filozofice”, nr. 1, 1958, p. 79.



arată bine cum s-a putut trece de la sensul pasiv original la sensul actual, care este indiferent pasiv sau activ. Trebuie notată o nuanță suplimentară care însoțește mai totdeauna întrebuintarea actuală generalizată a lui *susceptibil*; această nuanță ne împiedică să vedem în el echivalentul perfect al lui *capabil*: e o nuanță de eventualitate, deci de siguranță incompletă în ce privește afirmarea caracterului „*susceptibil*”. Dacă spun de pildă: „*Cet homme est susceptible des plus hauts faits*”, evident, puștii vor protesta, căci am dat lui *susceptible* un sens activ prea direct; dacă analizăm însă impresia noastră, găsim echivalentul următor: „*Cet homme serait éventuellement capable etc.*” dacă anumite condiții ar fi realizate, pe care nu le enunțăm sau chiar nu le cunoaștem. Această nuanță este tocmai una din expresiile acelei tendințe contemporane, foarte răspândită, care izvorăște probabil din progresul spiritului științific și critic, și care ne îndeamnă să evităm orice afirmare grăbită sau sumară: lumea, societatea umană, forțele și fenomenele lor sînt prea complexe ca să nu păstrăm o atitudine prudentă. Antiteza activ-pasiv, *capabil-susceptibil*, exprimată într-un mod absolut, se potrivea cu mentalitatea oamenilor din secolul al XVIII-lea și tu universul lor conceput mai schematic. Atunci partizanul „gramaticii generale” ar fi putut într-adevăr să condamne ca o „greșeală” de limbă gravă sensul activ dat lui *susceptibil*. Dar și limba și gramatica parcă s-au complicat și ele, și am ezita astăzi înainte de a pronunța aceeași condamnare;

— pentru a încheia trecerea în revistă a acestor fenomene semantice de deviere legate mai mult de gîndirea abstractă, științifică sau tehnică, voi însemna cîteva date din acelea pe care intenționez să le grupez o dată în jurul denumirii de *iluminism* și al înțelesului care se dă astăzi acestui termen mai ales în domeniul limbii romîne. Se întîmplă extrem de rar ca în franțuzește să se întrebuinteze cuvîntul *illuminiisme* pentru a desemna mișcarea „luminilor”, adică „*la philosophie des Lumières*” din secolul al XVIII-lea, mai ales din Franța; aceasta mă face tocmai să cred că acest uz, din ce în ce mai răspîndit acum în R.P.R., este de origine italiană, căci Italia este singura țară unde, de mai de mult, un Voltaire sau un Diderot pot fi botezați „ilumiști”. Aici, în R.P.R., rezistențele au fost efective pînă în timpul din urmă; acum, în 1958, termenul cu sensul lui greșit — un adevărat contra-sens — a pătruns printre filozofii colaboratori ai Academiei R.P.R.<sup>6</sup> Oare nu se știe că tocmai în epoca Luminilor și în opoziție cu raționalismul lor au existat mai multe secte ocultiste și mistice, dintre care unele au și ales numele de „Ilumiști”, și ale căror îndeletniciri mergeau de la exhibiții de magnetism uman și de magie șarlatanească pînă la ședințe secrete de iluminare extatică. Saint-Germain, Swedenborg, Weishaupt între alții ilustrează acest curent într-adevăr *iluminist* care nu are nimic comun, chiar dacă unii din exponenții lui invocă numele rațiunii, cu puternica mișcare ilustrată de marii materialști din secolul al XVIII-lea. E supărător să găsești înregistrată în *DLRLC* această confuzie care este, pe drept cuvînt, o evidentă greșeală de limbă.

<sup>6</sup> Citim în tabla de materii a lucrării *Din istoria filozofiei în România*, t. II, 1958: *Idei iluministe* (sic) în „*Țiganiada*” lui I. Budai-Deleanu.

Grupez aici alte „greșeli” semantice de caracter mai puțin abstract și dintre care ultimele se observă sau s-au observat mai cu seamă în unele pături sociale burgheze :

— fr. *officieux*, r. *oficios* : termenul a avut multă vreme ca unică semnificație aceea de „îndatoritor” ; apoi s-a aplicat și ziarelor care, spre a face un serviciu guvernului, publicau unele știri pe care acesta nu dorea să le comunice prin mijloacele *oficiale* ; astfel, foarte probabil, s-a ajuns la sensul actual de „semioficial” ; condamnat încă de unii puriști. Este aproape cert că același sens al cuvântului românesc provine din limba franceză ;

— fr. *saynète*, r. *scenătă* : în cele două limbi — rom. se ia după confuzia din fr., căci sufixul *-ette* are valoarea diminutivală numai în fr. — termenul a fost simțit ca un diminutiv, cu sensul de „mică piesă de teatru” ; sensul acesta nu este propriu-zis greșit : greșită este numai ratașarea semi-conștientă a cuvântului la cuvântul *scène*, *scenă*. Se știe că etimologia cuvântului fr. *saynète* este spaniolul *sainete*, al cărui înțeles propriu este „bucată grasă, de slănină de ex., și fină, care poate fi pusă între două felii de pâine”. După Gaston Paris această scurtă piesă spaniolă, de gen comic, a putut fi așezată la origine între două piese serioase mai mari, ca într-un sandvici.

— fr. *publiciste*, r. *publicist* : la început, numai „specialist de drept public, de politică” ; apoi, ziarele și revistele ocupându-se și ele de chestiuni de politică, cuvântul a însemnat pînă la urmă cel ce *publică* într-un organ periodic. Greșită este legătura semi-conștientă care se face în spiritul vorbitorului între *publicist* și verbul a *publica* ;

— fr. *pylône*, r. *pilon* cu înțelesul lor actual de „pilier”, de „stîlp” de piatră sau de fier, de dimensiuni mari, mai ales pentru transportul energiei electrice, au suferit o deviere sau o confuzie semantică : fr. *pylône* „portic sau poartă uriașă la intrarea într-un templu, mai cu seamă egiptean” a luat sensul curent de azi printr-o apropiere semi-conștientă de cuvintele paronime *pîle* (de pod), *pilier* ; „greșeala” este consacrată astăzi de *DLRLC* care o înregistrează ca fiind înțelesul cel mai uzual. Greșeala însăși, care n-a putut să se producă decît pe teren francez, arată că e vorba de un împrumut românesc ;

— r. a *se schimba*, cu sensul „a-și schimba hainele” înregistrat fără observație de *DEC* și de *DLRLC*, corespunde perfect cu fr. *se changer*, pe care poate îl reprezintă. Cîm însă această elipsă îndrăzneată — granița dintre figurile de stil și greșeli este foarte vagă — este totuși firească și se întîlnește și în poezia populară, proveniența franceză nu este asigurată : Littré o admite și el fără protest ;

— dau acum cîteva fenomene semantice anormale care se întîlnesc sau se întîlneau mai cu seamă în anumite categorii sociale care duceau o viață mondenă : *palpitant* aplicat de ex. unei cărți : *am citit o carte palpitantă*, este o „hipalage” familiară condamnată de puriști și care provine cu siguranță din fr. : *un livre palpitant* ;

— metonimia curentă o *serată*, o *petrecere dansantă*, fr. *une soirée dansante*, are aceeași origine ;

— *carosabil*, în expresia rom. *un drum carosabil* este o altă formație îndrăzneată, fără îndoială și ea de origine fr. : *un chemin carrossable*, adică pe care pot trece nu numai „carosele” (nu și căruțele !) ci și automobilele. Expresia a fost studiată de acad. Al. Graur și criticată sub forma *cărușabil*<sup>7</sup> ;

— metonimia familiară *deplorabil*, puțin corectă când este aplicată nu unui obiect ci unei persoane, de ex. *ea a fost deplorabilă în scena recunoașterii*, este luată indiscutabil din fr. ; — *simpatic*, aplicat fie obiectelor, fie persoanelor care stîrnesc simpatia, și nu unor persoane care resimt împreună același sentiment — acest sens original ar fi singurul riguros corect — este imitat din fr. *sympathique* în această întrebuintare ; la fel antonimul *antipatic*, creație familiară tot atît de curentă astăzi ;

— *enervat* „fără vlagă, fără energie” ca omul căruia i s-au tăiat „nervii”, adică tendoanele, este luat în sens contrar și cu nuanță peiorativă (supraexcitat în mod neplăcut de altcineva, „agasat” — alt franțuism) este o „greșeală” prin „contrasens” luată din limba franceză, unde circulă de mult ;

— *personalitate*, care are un înțeles tehnic (psihologic) bine definit de „individualitate conștientă, cu toate caracterele sale proprii”, își vede acest sens mereu lărgit sau deviat, devenind sinonim cu „personaj mare, însemnat” ; a înlocuit în fond vechea expresie „față simandicoasă”. Această deviere pare să se fi produs mai întîi pe teren francez (*personnalité*) ;

— aceeași observație despre devierea înțelesului lui *cunoștință*, folosit mai ales la plural : *cutare este din cunoștințele mele*, cu sensul de *relații*, de *cunoșcuți*. Ar fi, după vechiul purist Emile Deschanel, această deviere semantică, „le dernier degré de la vulgarité”, „ultimul grad de vulgaritate”, deși această „greșeală” a circulat mai întîi în păturile „de sus” ale societății ; ea poate fi privită ca rezultat al unei brahilogii („persoanele cu care am făcut *cunoștință*”) sau ca o simplă metonimie ;

— am adunat aici, la sfîrșitul acestui lung paragraf despre devierile mai mult sau mai puțin „greșite” de natură semantică, cîteva fenomene care provin direct din fr., dar indirect — acest lucru e mai puțin cunoscut

— din limba engleză : în primul rînd *crucial*, care este luat în mod curent în englezește, în fr. și în rom. cu sensul de „foarte însemnat, decisiv”, aplicat unui moment, unei situații concrete. Este de fapt un termen tehnic, cu un sens riguros, creat de Francis Bacon pentru a caracteriza o experimentare decisivă intervenind la o „răscruce” a două căi diferite de cercetări experimentale. Extensiunea abuzivă a acestui înțeles s-a produs mai întîi în limbajul jurnaliștilor ; originea engleză a fenomenului este dovedită<sup>8</sup> ;

— *confrunța*, luat într-un înțeles apropiat de *înfrunța*, circulă mai puțin ; a fost luat probabil tot din stilul ziaristic franțuzesc ; extinderea sensului este curentă însă în englezește. Dăm acest exemplu : „Problemele cu care poporul nostru va fi *confruntat*” ; construcția și forma corectă ar fi : „Problemele pe care poporul nostru va trebui să le *înfrunte*,

<sup>7</sup> Vezi „Viața românească”, nr. din noiembrie 1939, la cronica lingvistică, p. 89 sq.

<sup>8</sup> Vezi „Revue de Philologie française”, fasc. 2, 1931, p. 139.

să le rezolve". Se întâlnește și construcția : „Multe dificultăți ne vor confrunta" (*Many difficulties will confront us*). Sensul propriu, singur corect în rom. ca în fr., este acela de „a pune față în față două persoane", de pildă doi martori, doi preveniți etc.;

— *controla*, cu sensul secundar de „a domina, a stăpîni" circulă mai des decît precedentul fiindcă nu implică și anumite construcții noi; este tot un anglicism, ajuns în țară probabil prin intermediul limbii franceze : „S.U. controlează insula Taiwan" înseamnă că o stăpînesc efectiv. Originea fenomenului semantic, care este un eufemism sau o litotă, adică o atenuare în exprimarea gândului, se află în pudoarea stilului diplomatic al imperialismului anglo-saxon;

— *a realiza*, nu cu sensul normal de „a da o realitate" unui proiect de pildă, ci de „a vedea în imaginație cu claritatea și precizia realității", este un anglicism (*to realize*) atît de răspîndit în fr. (*réaliser*), încît circulă mereu în uzul cel mai familiar, unde a ajuns să fie sinonim cu „a-și da seama" „se rendre compte". Această inovație semantică circulă mai puțin în limba rom. în care a intrat prin intermediul limbii franceze.

Încheiem aici lista „greșelilor" de semantică cărora le vor urma „greșelile" de frazeologie, de morfologie, de sintaxă și de stilistică.

## ФРАНЦУЗСКИЕ „ОШИБКИ" В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

### (Краткое содержание)

В результате связей между румынским и французским языками, первый заимствовал много слов из французского. Среди этих заимствований можно различить две категории явлений, представляющих собой, по отношению норм французского языка, „ошибки" неравномерного значения. Существуют, во-первых, недостатки в механизме заимствования, ошибки или смешения в приспособлении французского явления к системе румынского языка. Эти „ошибки", возникшие на румынской почве, становятся очевидными, когда вновь переводим их на французский язык. Имеются с другой стороны некоторые „ошибки" более или менее значительные, которые существовали и во французском и которые проникли почти спонтанно в румынский язык, где часто перестают быть „ошибками".

Эта последняя категория является предметом настоящей статьи. Дается анализ и комментируется количество „ошибок", относящихся к фонетике, словарю, лексикологии и семантике. Ошибки, относящиеся к фразеологии, морфологии, синтаксису и стилистике, как и все „ошибки" первой категории, составят предмет будущей статьи, имея в виду изобилие материалов.

В связи с вопросом контакта между различными, но родственными языковыми системами, исследования показывают, что французские

„ошибки" легко включаются в румынскую систему, становясь естественными явлениями.

В связи с вопросом двуязычия образованных лиц, возникшим в результате этих заимствований, необходимо различать внутри двуязычия одно совершенное и другое несовершенное и, одновременно, двуязычие лиц со специальным или техническим образованием и другое двуязычие лиц с литературным и общим образованием. Возможно, что французские „ошибки" были заимствованы лицами, владеющими почти в совершенстве обоими языками, но получившие специальное образование, безразличное к тонкостям французского литературного языка.

Функциональная теория языковой „ошибки" (Н. Грей) не особенно применима в данном случае: действительно, нет никакого основания, чтобы некоторые „ошибки", возникшие на французской почве, были предназначены исправлению недостатков, заранее имеющих в румынском языке.

#### „FAUTES" DE FRANÇAIS EN ROUMAIN

##### (Résumé)

Etant donné les rapports étroits du roumain avec le français et les emprunts fréquents du premier au second, on peut distinguer deux catégories de phénomènes existant en roumain et constituant à l'égard des normes françaises des „fautes" de gravité très variable: d'abord des ratés dans le mécanisme de l'emprunt, des erreurs ou des confusions dans l'adaptation des phénomènes français au système de la langue roumaine. Ce sont là des „fautes" nées sur terrain roumain et qui apparaissent nettement si elles sont retraduites en français. Il y a d'autre part des „fautes" préexistant en français, plus ou moins graves elles aussi, et qui sont entrées sans effort en roumain, où elles perdent souvent tout caractère d'incorrection.

C'est à cette dernière catégorie qu' est consacré le présent article. Il y est analysé et commenté un certain nombre de „fautes" intéressant la phonétique, le vocabulaire, la lexicologie et la sémantique; celles qui concernent la phraséologie, la morphologie, la syntaxe et la stylistique, de même que toutes les „fautes" de la 1-ère catégorie, sont réservées pour un prochain article, en raison de l'abondance des matériaux.

Touchant le problème des contacts entre systèmes linguistiques différents mais apparentés, l'enquête montre que les „fautes" françaises s'intègrent sans difficulté au système roumain, où elles deviennent phénomènes normaux.

Au sujet du problème du bilinguisme des personnes cultivées soulevé par ces emprunts, l'utilité apparaît de distinguer à l'intérieur de ce bilinguisme un bilinguisme parfait et un bilinguisme imparfait, de même que celui des personnes de culture technique ou spécialisée et celui des

personnes de culture générale et littéraire. Il est probable que l'emprunt de „fautes” françaises par le roumain est le fait de personnes au bilinguisme franco-roumain à peu près parfait mais à la culture technique ou spécialisée, indifférente aux finesses de la langue littéraire française.

La théorie fonctionnelle de la „faute” de langue (H. Frei) ne semble pas trouver beaucoup d'applications dans le cas présent : il n'y a pas de raison, en effet, pour que des „fautes” nées sur terrain français aient quelque chance de répondre à des déficits préexistant en roumain.

CU PRIVIRE LA ROLUL SENSULUI VERBELOR  
ÎN DETERMINAREA VALORII GRAMATICALE  
A PARTICIPIULUI

DE

RITA CHIRICUȚĂ-MARINOVICI

După *Gramatica limbii române* „participiul este modul care sub formă de adjectiv denumește acțiunea suferită de un obiect”<sup>1</sup>. Nu toate participiile însă se comportă ca adjectivele. Există o serie de participii cu valoare numai verbală. Delimitarea participiilor cu valoare adjectivală de participiile cu valoare verbală, deși a format, mai ales în vremea din urmă, obiect de preocupări intense, nu este o problemă rezolvată. Până acum problema valorii participiului s-a pus mai mult gramatical. Arnold Pancrätz, în studiul său, *Das Partizipium Perfekti Passivi und seine Anwendung im Rumänischen*<sup>2</sup>, pune problema mai mult morfologic; Gy. Herczeg, în studiul său, *La syntaxe du participe passé dans la langue littéraire roumaine*<sup>3</sup>, privește problema participiului din punct de vedere sintactic; R. Ocheșeanu și L. Vasiliu, în articolul *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului*<sup>4</sup>, în vederea delimitării participiilor cu valoare nominală de cele cu valoare verbală, aduc criteriile de ordin gramatical etc.

Problema valorii participiului nu este legată numai de gramatică. După cum am arătat în comunicarea prezentată la sesiunea științifică a Academiei R.P.R. în septembrie 1957, *Cîteva probleme în legătură cu verbele privite sub raport semantic*, în interpretarea valorii participiului trebuie să se țină seama neapărat de sensul verbului respectiv. La fel pune problema V. Marin, în studiul său apărut între timp la Chișinău, *Cu privire la valoarea calitativă a participiului în limba moldovenească literară contemporană*<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> *Gramatica limbii române*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., p. 318.

<sup>2</sup> În „Balkan-Archiv”, I, 1925, p. 71—149.

<sup>3</sup> În „Acta Linguistica”, Budapeșt, 1952, tom. II, fasc. 1—2, p. 211—223.

<sup>4</sup> În „Limba română”, an. III, 1954, nr. 6, p. 16—21.

<sup>5</sup> În „Însemnări științifice”, vol. XXXI (filologie), Ed. de stat a Moldovei, Chișinău, 1957, p. 59—65.

În acest studiu autorul arată că la stabilirea valorii participiului trebuie să se țină seama și de trăsăturile lexico-semantice ale verbelor respective<sup>6</sup> și că „o analiză, bazată pe principiul semantico-gramatical, ar putea duce la rezultate interesante”<sup>7</sup>. S. Stati, în studiul său, *Valorile participiului*<sup>8</sup>, pune problema ținând seama și de conținutul semantic al participiilor.

Verbele pe care le-am analizat sub raport semantic în vederea stabilirii valorii participiului lor, sînt luate în marea lor majoritate din *Dictionarul limbii române literare contemporane și îndeosebi* din volumul I.

Lucrarea are două părți. În prima parte ne vom ocupa de valoarea gramaticală a participiilor pe categorii semantice. În a doua parte vom arăta în ce funcții sintactice este decisivă interpretarea valorii lor pe baza conținutului semantic și care sînt raporturile gramaticale în măsură să dea participiilor o anumită valoare, independent de categoria semantică din care fac parte. Vom prezenta participiile în diferitele lor funcții sintactice. În felul acesta vom vedea în ce măsură determină sensul participiilor funcția lor sintactică precum și concordanța dintre conținutul lor semantic și funcția lor sintactică în determinarea valorii lor gramaticale.

Criteriul delimitării valorii participiului în funcție de sensul pe care îl exprimă este valabil numai pentru cazurile în care valoarea participiului nu e determinată de anumite raporturi sintactice.

Din punct de vedere al valorii lor gramaticale, participiile se împart în două grupuri mari:

I. Participiile care au atît caracter verbal cît și caracter nominal predominînd unul din aceste caractere după sensul pe care îl exprimă, ea: *aurit*, *îmblănit*, cu caracter nominal și *ajuns*, *coborît*, cu caracter mai mult verbal. Indiferent de caracterul care predomină, aceste participii se raportează la un substantiv ca determinant al acestuia prin latura lor nominală.

II. Participiile cu caracter pur verbal întrebuintate numai în timpurile compuse ale activului cum e participiul verbelor: *a dormi*, *a lenevi*, *a chiuli* etc. Acestea nu pot fi raportate la un substantiv decît ca parte componentă din timpurile compuse ale activului.

Această împărțire corespunde clasificării verbelor în verbe care exprimă devenirea și în verbe care exprimă starea. Participiile din grupul I cu dublu caracter aparțin verbelor care exprimă devenirea printr-o modificare față de un stadiu precedent (*a albăstri*, *a vopsi*), printr-o atitudine (*a favoriza*, *a avantaja*), printr-o raportare (*a se împrieteni*, *a se alia*) etc. Participiile din grupul al II-lea cu caracter numai verbal aparțin în majoritatea cazurilor verbelor care exprimă starea (*a agoniza*, *a suferi*), constatarea unei situații (*a depinde*, *a consta*), o activitate (*a activa*) sau o mișcare (*a bijbi*) care nu se răsfrînge asupra unui obiect etc.

Din grupul I fac parte mai ales participiile cu sens pasiv ale verbelor tranzitive care prin răsfrîngerea acțiunii asupra unei ființe sau a unui

<sup>6</sup> Cf. lucr. cit., p. 59.

<sup>7</sup> Lucr. cit., p. 60.

<sup>8</sup> S. Stati, *Valorile participiului*, în „Limba română”, an. VII (1958), nr. 5, p. 27—33



lucru duc totdeauna la un rezultat, la o modificare în sensul arătat mai sus (ca de ex. *argintat*). În acest grup intră și unele participii cu sens activ ale unor verbe intransitive (ca de ex. : *cugetat*), ale unor verbe reflexive (ca de ex. : *repezit* cu sensul de cel „care se repede”) și ale unor verbe tranzitive (ca : *avut*). Din al doilea grup fac parte participiile cu sens activ ale unor verbe intransitive (ca de ex. : *a cadra*) și participiile unor verbe reflexive din categoria reflexivului dinamic (ca de ex. : *a se rățoi*).

În cele ce urmează vom încerca să arătăm care sînt verbele ale căror participii formează cele două grupuri distincte și care sînt factorii de ordin semantic care fac să predomine caracterul nominal sau verbal al participiilor. Ne vom limita doar la prezentarea cîtorva dintre aceste categorii semantice.

\*

După cum s-a arătat mai sus în primul grup includem participiile care au atît valoare adjectivală cît și valoare verbală. Predomină de obicei una din aceste laturi, nefiind exclusă trecerea de la o valoare verbală la valoarea nominală sau interpretarea valorii aceluiași participiu în mod diferit, în funcție de ceea ce vrem să exprimăm. Astfel în ex. : *pește sărat*, participiul *sărat* are valoare nominală atunci cînd vrem să exprimăm însușirea de „sărat” a peștelui și are valoare verbală atunci cînd vrem să arătăm că peștelui i s-a adăugat sare, în ambele cazuri avînd sens pasiv. Drept consecință a valorii nominale de care aceste participii nu sînt lipsite datorită rezultatului pe care îl exprimă nici chiar în cazurile în care predomină valoarea verbală, ele pot fi raportate la un substantiv cu funcție de determinant. Valoarea lor nominală sau verbală e determinată de sensul pe care îl exprimă și anume :

### A. Participiile cu valoare nominală

Spre deosebire de adjective, aceste participii prezintă însușirile prin prisma realizării lor, iar acțiunile prin prisma rezultatului și anume prin prisma trăsăturii sau a condiției sau a stării etc. la care ele dau naștere, ca de ex. : *albăstrit*, care are sensul de „colorat, vopsit în albastru”, *argintat*, „acoperit cu un strat subțire de argint” etc.

Uneori felul acțiunii prin care se realizează o stare nu este arătat. El poate fi multiplu și variat. Astfel *asfixiat* are sensul de „înăbușit, cu respirația curmată”, starea respectivă putînd fi obținută prin gaze otrăvitoare, prin strangulare, înecare etc.

Alteori participiile din acest grup exprimă numai caracterul, felul însușirii noi, fără să redea imaginea ei concretă, ca de ex. : *decorat*, *dichisit*, *împodobit*, aspectul concret care stă la baza acestor noțiuni abstracte putînd fi variat. Tot astfel *acomodat*, *adaptat*, *ajustat*, *apropiat* (cu sensul de „acomodat”), *conformat*, *coordonat* exprimă stări care arată sensul modificării în raport cu ceva, conținutul concret al stărilor respective nefiind exprimat.

Au de obicei valoare nominală participiile care arată o însușire evidentă și anume :

1. Participiile verbelor care exprimă modificarea sau apariția unei însușiri sau a unei stări esențiale pentru lucrul denumit de substantivul pe care îl determină, ca de ex. : *argintat, potolît, îmblănit*.

2. Participiile unor verbe care exprimă constatarea unei însușiri, ca de ex. : *blestemat*.

3. Participiile cu sens figurat, ca : *învăluit* (despre glas).

1. Participiile verbelor care exprimă modificarea sau apariția unei însușiri sau a unei stări. Dintre acestea amintim :

a. Participiile care exprimă o trăsătură sau o stare fizică, psihică, intelectuală etc. în urma modificării sau în urma trecerii de la o condiție la alta :

— trăsături care privesc aspectul sau starea fizică : *ascuțit, cizelat; bășicat, bătucit, cariat, cojit, găurit; anchilozat, chircit, încordat, înmuiat; blejdit, bulbucat* (despre ochi); *aliniat, arcuit, boțit, ciufulit, coafat; încolăcit, abîrlit; castrat, mutilat, schilodit, sfărîmat, strivit, zdrobit; chelit, îmbătrînit, încăruntit; amețit, amorțit, buimăcit, căpiat; cherchelit; balonat, congestionat, îmbujorat; ârs* (despre cărămizi, mîncări), *călit, clocit* (despre mîncări și lichide), *coagulat, congelat, copt* (despre fructe, minte, bube), *covășit; acrit, afumat, argintat, albăstrit, brumat, ceruit, colbăit, colorat; ardeiat, condimentat, sărat; baricadat; broșat, cartonat, îmblănit; costumat, îmbrăcat, înarmat; adnotat, articulat; amestecat, compus, conjugat* (cu sensul de „îmbinat”).

— trăsături care privesc starea psihică : *agitat, alarmat, amăgit, amărit, amuzat, animat, astîmpărat, avîntat, blazat, bosumflat, consternat, consolat, contrariat, convins, crispat, enervat, îndrăgostit, ofensat, supărat, umilit, zăpăcit*.

— trăsături care privesc situația morală : *compromis, decăzut*.

— trăsături care privesc starea materială : *ajuns, căpătuit*.

b. Participiile care exprimă o situație sau o stare cu valoare de însușire rezultată în urma unei acțiuni de raportare dintre diferite lucruri sau persoane : *adoptat, căsătorit, cununat, înfiat; aliat, aservit, captivat, întovărășit; exilat, izolat, îndepărtat; alăturat, alipit, anexat, angrenat* (despre roți).

2. Participiile unor verbe care exprimă constatarea unei însușiri. Dintre acestea amintim :

a. Participiile care exprimă o stare fizică sau materială : *atîrnat* (cu sensul de „care atîrnă”); *avut*.

b. Participiile care exprimă o însușire sugerată de o atitudine : *apreciat* (cu sensul de „care se bucură de stimă, de considerație; stimat, prețuit” subînțelegîndu-se însușiri în măsură să determine atitudinea exprimată de verb), *căutat* (cu sensul de „prețuit, apreciat” subînțelegîndu-se anumite însușiri pozitive care fac ca un lucru să fie căutat), *cinstit*.

c. Participiile care exprimă o trăsătură caracteristică constând în săvârșirea obișnuită a unei acțiuni sau în felul obișnuit de a se manifesta exprimat de acel verb : *afectat, alintat, avîntat, blîbîit, chibzuit, cugetat, dezmiardat, repezit*.

d. Participiile verbelor care exprimă o trăsătură cîștigată în urma săvîrșirii frecvente a acțiunii exprimate de acel verb : *călătorit* (care a călătorit mult), *citit* (care a citit mult), *învățat, muncit*.

3. Participiile cu sens figurat. Ele exprimă o însușire sugerată de acțiunea concretă a verbului respectiv. Unele din aceste sensuri figurate devin cu timpul sensuri de bază și nu mai sînt simțite ca figurate : *deșirat* (cu sensul de „înalt și slab”), *îndesat* (cu sensul de „mic și gras”), *învăluit* (despre glas) ; *adormit, amorțit, amuțit, apus* (cu sensul de „dispărut pentru totdeauna”), *răsărit* (cu sensul de „deosebit, de seamă”) ; *aghesmit* (cu sensul de „amețit de băutură”) ; *acrit, ardeiat, ațîțat, cătrănit* (de minie), *cernit* (cu sensul de „întristat”), *constîpat, plouat*, trăsături denumite de aceste participii prin comparație cu efectul acțiunii verbelor respective ; *afurisit* (cu sensul de „rău la suflet, ticălos, blestemat”), *binecuvîntat* (cu sensul de „care merită laude sau preamărire pentru acțiunea sa binefăcătoare”), *blagoslovit* (v. „binecuvîntat”), *blestemat* (cu sensul de „rău, ticălos, mișel”), trăsături în măsură să determine acțiunea exprimată de verb.

## B. Participiile cu valoare verbală

Au de obicei valoare verbală :

1. Participiile la care acțiunea de realizare a rezultatului pe care îl exprimă este evidentă : *alunecat*.

2. Participiile în anumite raporturi gramaticale. Acestea vor fi arătate în a doua parte a lucrării.

1. Participiile la care acțiunea e evidentă fiind pe primul plan. Dintre acestea amintim :

a. Participiile care exprimă o însușire realizată printr-o acțiune, însușire exprimată în mod static de un adjectiv din aceeași tulpină, ca : *alcalinizat : alcalin, ambiționat : ambițios, armonizat : armonic, aromatizat : aromat, asurzit : surd, banalizat : banal, caliclit : calic, caricaturizat : caricatural, chiorit : chior, concretizat : concret, curățat : curat, curbat : curb, slăbit : slab*.

Tot de această categorie aparțin participiile care exprimă starea socială apărută în urma acțiunii de trecere la ea, aceeași stare fiind exprimată în mod static de un substantiv : *boierit : bôier, cătănit : cătană, vornicit : vornic*.

Cînd participiul acestor verbe este singura formă de exprimare a noii stări care nu constituie o categorie existentă prin ea însăși, ca în cazul lui *răspopit*, el poate fi considerat și ca avînd valoare nominală. În general drumul acestor participii la o valoare nominală rămîne deschis. Astfel în *Dicționarul limbii române literare contemporane* găsim atestate o serie

de astfel de participii cu valoare nominală ca : *abstractizat, anemiât, boierit, idealizat* etc.

b. Participiile care exprimă o însușire gradată față de o stare precedentă arătând în același timp și acțiunea prin care a fost realizată intensitatea respectivă : *agravat, ameliorat, amplificat, diminuat*.

Bineînțeles nu putem considera în mod rigid aceste participii ca avind valoare verbală. Ele pot fi foarte ușor simțite ca avind valoare nominală prin însușirea pe care o exprimă, ca de ex. : *ușurat, ameliorat*, care sînt atestate în *Dicționarul limbii române literare contemporane* ca avind valoare nominală. Unele dintre ele nu au un corespondent adjectiv fiind singura formă de exprimare a însușirii sau a stării respective : *concentrat, diluat*. În astfel de cazuri ele au valoare nominală.

c. Participiile care exprimă rezultatul unei acțiuni de modificare care însă nu se leagă în mod necesar de o însușire : *bătut* (despre covor ; n-a ajuns să fie asociat cu însușirea de „curat” pe care o cîștigă covorul în urma acțiunii respective), *clătit, clătărit* (despre vase), *reparat* (despre unelte).

d. Participiile care exprimă rezultatul unei mișcări ca : *alunecat, sprijinit, căzut* (cu sensul propriu), *cabrat*.

e. Participiile care exprimă o stare printr-un raport care cere precizarea elementelor sale (cînd acestea sînt denumite printr-un substantiv introdus de prepoziția *din*) : *alcătuit* (*casă alcătuită din mai multe apartamente*), *înjghebat* (*baracă înjghebată din scînduri*).

f. Participiile care exprimă rezultatul unei atitudini față de cineva : *atins, biciuit, bocat, bruftuluit, bruscat, brutalizat, cîrpit, îmbrîncit ; ațruntat, apărat, asaltat, asuprit, atacat, boicotat, buzunărit, combătut, înfruntat ; amenințat ; admonestat, amendat, avertizat, prevenit ; ajutat, avantajat, cocoloșit, cruțat, favorizat, mîngîiat ; aplaudat, batjocorit, beștelit, bisat, bîrfit, calomniat, cicălit, criticat, învinovătit ; arogat, cerut, cerșit*.

g. Participiile care exprimă o atitudine rezultată din sensul acțiunii respective : *amînat, așteptat, continuat ; acceptat, admis, consimțit, primit ; asumat, cheazășuit ; cooptat*.

h. Participiile verbelor care exprimă un raport atunci cînd acest raport nu duce la o modificare a trăsăturilor esențiale ale lucrului sau ale persoanei denumite de substantivul pe care îl determină. Prin sensul pe care îl au aceste participii exprimă legătura cuiva sau a ceva cu mediul înconjurător. Participiile din această categorie pot exprima :

— un raport local : *așizat, agățat, aminat ; băgat, cantonat, cazat, conăcit, cuibărit, încarțiruit ; cățărat, coborît, cocoțat, cufundat, urcat ; amerrizat, aterizat, poposit ; apărut, apus* (cu sens concret), *asfințit* (cu sens concret).

Notăm aici și participiile care exprimă rezultatul unei acțiuni de străbateră, de parcurs : *călcat* (cu sensul de „cutreierat”), *colindat, cutreierat, parcurs*.

— un raport dintre două sau mai multe lucruri :

— un raport existent : *conținut* (*lichidul conținut de . . .*) ; un raport realizat în urma unei acțiuni : *asamblat, atașat, fixat, înșurubat ; adunat, cîrduit, colectat, colecționat, îngrămădit*. Asociația dintre

diferite lucruri, ființe sau concepte pe plan abstract : *asemuit* (cu sensul de „confundat”), *asimilat* (cu sensul de „identificat”), *comparat*, *confundat*, *confruntat*, *identificat*.

— un raport personal : *asistat*, *cîrmuit*, *condus*, *crescut*; *acostat*, *abordat*, *ăgrăit*, *întîmpinat*, *vizitat*.

— raportarea unui lucru la cineva sau ceva : *absorbit*, *aspirat*, *ciugulit*, *ingerat*, *înghițit*, *înglobat*, *respirat*. Uneori acțiunea raportării poate fi caracteristică pentru un lucru ca : *a absorbi* (pentru plămîni etc.), *a atrage* (pentru magnet), *a suge* (pentru burete).

— un raport de posesie : *acaparat*, *capturat*, *ciorđit*, *ciupit*, *confiscat*, *răpit*; *acordat*, *căpătat*, *cîștigat*, *cumpărat*, *dat*, *oferit*, *primit*; *amanetat*, *arvunit*, *cheltuit*, *plătit*.

i. Participiile verbelor care exprimă o acțiune de cercetare, de examinare, în vederea cunoașterii : *analizat*, *ascultat* (cu sensul de „audiat”), *audiat*, *cercetat*, *consultat*.

j. Participiile verbelor care exprimă o realizare sub aspectul unui rezultat concret. Din punct de vedere al duratei, realizarea poate fi dependentă de acțiunea care îi dă naștere : *articulat*, *cîntat*, *cuvîntat*, *fluierat*. Tot din această categorie fac parte participiile care exprimă legătura cu mediul înconjurător prin simțuri sau grai : *adulmecat*, *auzit*, *întrebat*, *spus*.

Alteori realizarea are o existență proprie : *căpițit*, *clădit*, *construit*, *creat*, *înființat*; *pictat*, *sculptat* — cînd sînt raportate la obiectul rezultat în urma acțiunii respective, ca în : *tabloul pictat* sau *bustul sculptat*.

Realizarea este rezultatul unui proces intelectual : *calchiat*, *compus*, *conșeptut* (cu sensul de formulat), *inventat*, *născocit*, *plănuit*.

\*

Înainte de a arăta legătura dintre acțiunea sensului participiului și a funcției sale sintactice în vederea determinării valorii sale gramaticale, vom arăta care sînt participiile care intră numai în alcătuirea timpurilor compuse ale activului.

Din acest grup fac parte numai participiile cu caracter pur verbal. Ele provin dintre verbele intransitive și cele reflexive dinamice. Din punct de vedere al sensului lor, în acest grup includem :

1. Participiile unor verbe ale stării care pot fi dinamice, ca : *a copilări* sau statice, ca : *a depinde*.

2. Participiile verbelor intransitive care prin rezultatul acțiunii lor au valoare tranzitivă, ca : *a cînta* (subînțelegîndu-se „un cîntec” pentru că nu există acțiunea de a cînta fără acest rezultat).

3. Participiile unor verbe intransitive cu un complement indirect, ca : *a abuza* (*de ceva* sau *de cineva*).

1. Participiile unor verbe care exprimă o stare. Din acest grup amintim :

a. Participiile verbelor care exprimă constatarea unei stări, a unei însușiri, cu alte cuvinte o stare inactivă : *a aparține*, *a atîrna* (cu sensul de „a depinde”), *a depinde*; *a căuta* (cu sensul de „a arăta”); *a consta*; *a corespunde* (sub raport local); *a costa*.

De această categorie țin și verbele care exprimă o însușire relevantă prin comparație cu cineva sau ceva : *a aminti*, *a arăta* (deopotrivă cu...), *a armoniza* (cu...), *a cadra* (cu...), *a concorda*, *a contrasta*, *a corespunde*, precum și verbele care exprimă constatarea valorii unui lucru : *a conta* (pentru cineva).

b. Participiile verbelor care exprimă o stare activă, dinamică. Din punct de vedere al sensului, aceste verbe pot exprima :

— o stare fizică, psihică : *a agoniza*, *a bolii*, *a suferi*. Uneori starea exprimată se confundă cu o atitudine : *a catadixi*, *a chiuli*, *a cîrni* („a se codi”), *a cloci* (cu sensul de „a lenevi”), *a lenevi*.

— o stare care presupune un raport : *a coabita*, *a coexista*, *a colabora*, *a conlocui*, *a conlucra*, *a conviețui*, *a coopera*.

— o acțiune de deplasare cînd se exprimă mișcarea în sine, fără raportări locale : *a bate* (despre vînt, brumă, zăpadă), *a bijbi*, *a bîntui*, *a călări*, *a călca*.

2. Participiile verbelor intransitive care prin rezultatul acțiunii lor au sens tranzitiv, unele avînd un complement subînțeles, altele un complement intern. Prin neexprimarea acestui complement, participiile din acest grup nu pot fi raportate la un substantiv. Aceste verbe exprimă acțiuni continue care în mod formal nu duc la atingerea unei modificări sau a unui rezultat, ceea ce explică neputința raportării participiului lor la un substantiv. Dintre acestea amintim :

a. Participiile verbelor tranzitive cu întrebuintare absolută, complementul fiind subînțeles, ca : *a adulmeca*, *a asculta*, *a consimți*, *a continua*.

b. Participiile verbelor care exprimă o acțiune cu un rezultat concret neexprimat care se subînțelege :

— o acțiune al cărui rezultat e o materie sau un lucru : *a aburi* (= a scoate aburi), *a afuma* (= a scoate fum), *a clădi*, *a colbăi* ; *a clăi*, *a cuiba*.

— o acțiune al cărui rezultat aparține de domeniul sunetelor : *a bîlbîi*, *a conferenția*, *a vorbi* ; *a boci*, *a bombăni*, *a cîrcăi*, *a crîeni* ; *a chiui*, *a chioti* ; *a buciuma*, *a cetera*, *a cînta*, *a colînda* ; *a ciripi*, *a behăi*, *a lătra* ; *a claxona* ; *a bocăni*, *a bontăni*, *a ciocăni*, *a scîrțîi*.

— rezultatul unei acțiuni intelectuale : *a complota*, *a argumenta*, *a raționa* ; *a activa*, *a acționa*.

3. Participiile unor verbe intransitive cu un complement indirect : *a abuza* (de ceva sau de cineva), *a beneficia* (de ceva), *a conta* (pe cineva sau pe ceva) ; *a aspira* (la ceva), *a năzui* (la ceva), *a tinde* (să...).

### Problema concordanței dintre conținutul semantic și funcția sintactică a participiului în determinarea valorii sale gramaticale

În prima parte a lucrării am arătat valoarea gramaticală a participiului în funcție de sensul pe care îl exprimă. Această interpretare e valabilă în cazurile în care funcția sintactică a participiului nu scoate în evidență o valoare sau alta. În cele ce urmează vom arăta concordanța care există între valoarea gramaticală impusă participiului de anumite funcții

sintactice și valoarea gramaticală pe care o au participiile privite sub raport semantic.

Funcțiile sintactice în care valoarea gramaticală a participiului e determinată de sensul lui sint cel de atribut, de complement circumstanțial de mod, de construcție participială cu valoare de propoziție circumstanțială de mod concesiv. Aceste funcții nu influențează valoarea participiului. Ele pot fi îndeplinite de toate participiile care pot fi raportate la un substantiv, indiferent de sensul lor, indiferent de valoarea gramaticală pe care le-o dă sensul.

Problema complementului circumstanțial de mod a fost studiată de M. Rădulescu<sup>9</sup> fără să fi arătat importanța pe care o are valoarea gramaticală a participiului în îndeplinirea acestei funcții.

După cum am arătat, funcția de complement circumstanțial de mod nu impune participiilor o anumită valoare și deci nu se cere îndeplinită de participii cu un anumit sens. Această funcție poate fi îndeplinită de orice participiu, indiferent de valoarea nominală sau verbală pe care o are acesta prin sensul lui. Totuși, după cum arată acad. Iorgu Iordan „teoretic vorbind, orice adjectiv se transformă în adverb de mod, dacă determină un verb” și „cu adjectivele merg participiile, care sînt prin natura lor adjective...”<sup>10</sup>.

Există totuși oarecare deosebiri între complementul circumstanțial de mod exprimat printr-un participiu care arată o stare sau o însușire, cu alte cuvinte printr-un participiu cu valoare nominală și între complementul circumstanțial de mod exprimat printr-un participiu cu valoare verbală. În primul caz participiul arată care este starea subiectului în momentul săvîrșirii acțiunii, ca în ex. : *se lăsă trudit pe scaun* ; *doarme alungit pe canapea* ; *vorbește alintat* ; *stau izolați*. În al doilea caz participiul nu mai exprimă modul prin starea subiectului în momentul săvîrșirii acțiunii, ci prin specificarea acțiunii exprimate de predicat, ca în ex. : *unii susțin că poezia s-a născut cîntată* ; *versurile acestea le-am auzit spuse (sau recitate)* sau prin specificarea stării constatate prin acțiunea predicatului, ca în ex. : *se văzu ajuns la destinație* ; *se trezi coborît din tramvai* ; *n-a apucat să-l vadă ajuns la casa lui*.

Valoarea participiului dintr-o construcție echivalentă cu o propoziție circumstanțială de mod concesiv va fi cea determinată de conținutul său semantic atunci cînd participiul e introdus de prepoziția *deși* : *deși învățat, tot n-a știut să răspundă* (part. are valoare nominală) ; *era plăcută, deși amărîtă* (part. are valoare nominală) ; *deși vizitat, se simțea singur* (part. are valoare verbală) ; *deși sosit în ultimul moment, tot n-a pierdut nimic* (part. are valoare verbală).

În construcții ca : *spintecată și tot nu va face ce vor ei* participiul va avea valoare verbală, indiferent de sensul său, prin actualizarea acțiunii.

Complementul circumstanțial de cauză exprimat printr-un participiu echivalează cu o propoziție cauzală ; *avantajat* (= fiind avantajat),

<sup>9</sup> M. Rădulescu, *Numele predicativ circumstanțial*, în „Studii de gramatică”, vol. II, 1957, p. 121—129.

<sup>10</sup> Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Ed. Minist. Înv., 1956, p. 664.

*se hotărî să rămînă* (part. are valoare verbală); *favorizată* (= fiind favorizată), *își luă nasul la purtare* (part. are valoare verbală); *lucrurile aduse* (= fiind aduse), *putu să se odihnească* (part. are valoare verbală); *om citit* (= fiind un om citit), *se străduia să dea un răspuns potrivit* (part. are valoare nominală); *femeie amărită* (= fiind o femeie amărită) *nu-i ardea de glume* (part. are valoare nominală). Construcțiile participiale cauzale fiind echivalente cu o propoziție cauzală, au bineînțeles valoare verbală. Deosebirea care există între aceste construcții participiale prin valoarea gramaticală diferită a participiilor după sensul lor, poate fi comparată cu deosebirea dintre participiile în funcție de nume predicativ și participiile din diferitele forme ale diatezei pasive. În cazul cînd participiile prin sensul lor au valoare nominală, cauza exprimată de aceste construcții este constatarea unei însușiri, a unei stări etc. Cînd participiul are valoare verbală, cauza exprimată de aceste construcții e o acțiune.

În virtutea concordanței dintre funcția sintactică și conținutul semantic al participiului în determinarea valorii sale gramaticale, participiul dintr-o construcție echivalentă cu o propoziție circumstanțială de timp are valoare verbală atît prin funcția respectivă cît și prin conținutul său semantic. Această funcție nu poate fi îndeplinită de un participiu care exprimă o însușire cu valoare generală, cu alte cuvinte de un participiu cu valoare nominală, ca de ex. : *bîlbîit*, *cîtit*, *învățat*. Pentru ca participiul să poată îndeplini această funcție, însușirea pe care o exprimă trebuie să poată fi încadrată în timp. Pentru aceasta acțiunea trebuie să fie pe primul plan, participiul trebuie să exprime momentul cînd are loc acțiunea care duce la însușirea pe care o exprimă. În mod obișnuit pot îndeplini funcția de circumstanțială temporală participiile cu valoare verbală care exprimă o acțiune de raportare sau de realizare etc. ca în ex. : *odată cîntecul cîntat, se apucă de treabă*; *adevărul spus (sau auzit), plecă mai departe*; *coborît de pe scenă, trecu prin mulțimea care îl ovaționa*; *ajuns acasă, începu să citească*.

Participiile cu valoare nominală care exprimă o însușire rezultată în urma unei modificări sau participiile cu valoare verbală care exprimă o atitudine, se leagă de acțiunea pe care o complinesc cu funcție cauzală, modală etc. ca în ex. : *amețit, căzu* (part. are valoare nominală); *luat pe neașteptate, se zăpăci* (part. are valoare verbală). Bineînțeles în mod secundar ele exprimă oarecum și timpul cînd are loc acțiunea prin înlănțuirea firească a lucrurilor între ele, condiția sau cauza premergînd întotdeauna efectului.

Complementul circumstanțial de relație exprimat printr-un participiu arată calitatea cuiua la care se referă acțiunea verbului pe care îl complineste. Scoate în relief deci caracterul nominal al participiului prin însăși natura lui. În consecință nu vor putea avea această funcție decît participiile verbelor care exprimă o însușire. Participiul în această funcție nu poate fi construit decît cu prepoziția *de* : *de gătită și de spălată, nimic de zis*; *de amărit, era amărit*.

De numele predicativ exprimat printr-un participiu s-au ocupat mai mulți lingviști. G. Beldescu arată că „poate fi nume predicativ participiul care constituie în mod evident o caracteristică a subiectului.



Prédicatul nominal ca participiu este confundat adesea cu diateza pasivă a unui verb-predicat verbal. Deosebirea între o construcție și alta se poate stabili de regulă în context, luând în considerare, în același timp, aspectul momentan sau durativ al verbului la participiu și intenția vorbitorului<sup>11</sup>. În cele ce urmează voi încerca să arăt în ce condiții de ordin semantic poate îndeplini participiul funcția de nume predicativ, în ce condiții cea de parte componentă a formelor diatezei pasive.

Unele participii cu valoare pur nominală care se confundă cu adjectivele (cîteva din grupul A. 2. c., A. 3.), nu pot intra în compunerea diatezei pasive; alături de verbul *a fi* ele vor avea totdeauna funcția de nume predicativ: *e acrit* (cu sens fig.), *e afurisit*, *e băut*, *e blestemat* (cu sens fig.), *e decăzut*.

Majoritatea participiilor la care predomină valoarea nominală (participiile din grupul A.) au alături de verbul *a fi* la indicativ prezent și imperfect funcția de nume predicativ, la celelalte timpuri pe lângă această funcție putem avea și cea de parte componentă a formelor diatezei pasive. Să se compare ex.: *băiatul e asfixiat*; *ciorapii sînt găuriți*; *inelul este aurit*, în care participiile au funcția de nume predicativ exprimînd constatarea unei stări sau însușiri cu ex.: *băiatul a fost asfixiat*; *ciorapii au fost găuriți*; *inelul a fost aurit*, în care participiile pot avea atît funcție de nume predicativ (cînd exprimă constatarea însușirii sau a stării respective), cît și funcție de parte componentă din perfectul compus al diatezei pasive (cînd exprimă acțiunea prin care a fost realizată însușirea sau starea respectivă atunci cînd se subînțelege numele de agent). Posibilitatea îndeplinirii ambelor acestor funcții este dovada cea mai grăitoare că aceste participii deși au o valoare nominală sînt de proveniență verbală.

Participiile a căror trecere de la o valoare verbală la una nominală e deschisă (part. din grupul B. 1. a., b., c., unele din d., din h., unele dintre participiile care exprimă un raport local, un raport dintre diferite lucruri), pot avea alături de verbul *a fi*, indiferent de timp, atît funcția de nume predicativ, cît și de parte componentă a formelor diatezei pasive. În ex.: *soluția e alcalinizată* sau *soluția a fost alcalinizată* participiul poate avea sensul de „făcut alcalin” sau „cu caracter alcalin”.

Cînd prin sensul lui participiul are valoare verbală (part. din grupul B. 1. e., f., g., din h. cele care exprimă un raport personal, raportarea unui lucru la cineva, un raport de posesie, din i. j.) alături de verbul *a fi* nu va avea altă funcție decît de parte componentă a formelor diatezei pasive: *copilul e urcat în cîmpac*; *e mereu confundat cu fratele lui*; *paltonul a fost încercat în grabă* etc.

Participiile care sînt introduse lângă verbul *a fi* prin prepoziția *de* sînt de obicei participii care prin sensul lor au o valoare verbală și au deci funcția de parte componentă a formelor diatezei pasive: *era de nerecunoscut*.

Unele participii nu sînt folosite nici ca nume predicativ, nici în formele diatezei pasive (cu excepția cazurilor cînd exprimă o condiție, o acțiune simultană sau anterioară), cum sînt verbele care exprimă o acțiune

<sup>11</sup> G. Beldescu, *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ*, p. 13.

de moment al cărui rezultat e însăși săvârșirea acțiunii respective (unele part. din grupul B. 1. d. și unele din h.): *alunecat, apărut, apus, răsărit, poposit.*

În determinarea valorii participiului pe lângă sensul pe care îl are și funcția sa sintactică, trebuie să se țină seama și de ambianța în care figurează. Astfel sub influența unui determinant care exprimă un complement de agent, un complement circumstanțial instrumental, de loc, de timp, de mod, sau un complement indirect, indiferent de sensul pe care îl are sau de funcția lui sintactică, are valoare verbală, în text echivalând cu o propoziție atributivă, ca în ex.: *am o masă vopsită* (= care a fost vopsită) *de fratele meu*; *în casă numai pereți mînjiți* (= care au fost mînjiți) *cu cărbune*; *era un om umblat* (= care a umblat) *prin lume*; *am văzut casa văruiată* (= care a fost văruiată) *de curînd*; *locuință decorată* (= care este decorată) *cu gust*; *casă dăruiată* (= care s-a dăruiat, care a fost dăruiată) *muncitorilor*. În aceste ex., indiferent de valoarea pe care le-am atribui-o după sensul pe care îl au, este evidențiat caracterul verbal al participiilor printr-o referire la momentul cînd s-a săvîrșit acțiunea (atunci cînd part. e determinat de un complement circumstanțial de timp) sau printr-o referire la săvîrșirea acțiunii (cînd alături de participiu e exprimat numele de agent, instrumentul acțiunii, locul acțiunii, modul săvîrșirii ei).

În funcție de atribut determinat de un complement indirect în cazul dativ, pe lângă faptul că însuși raportul gramatical respectiv scoate în evidență caracterul verbal al participiului, nu pot figura decît participiile care prin sensul lor au valoare verbală. Un participiu care prin conținutul său semantic este adjectiv nu va putea fi complinit de un complement indirect în dativ. Urmărind funcțiile participiilor pe baza valorii lor nominale sau verbale am ajuns la concluzia că participiile cu valoare nominală pot avea funcție de atribut determinat de un complement indirect numai cînd acesta e introdus de prepoziția *pentru*. În acest caz complementul indirect poate fi confundat cu un atribut prepozițional care exprimă scopul, ca în ex.: *șorțulețe pictate pentru copii*. Funcția sa de atribut prepozițional sau de complement indirect e condiționată de valoarea nominală sau verbală atribuită participiului pe care îl complinește. Cînd participiul e considerat ca avînd valoare nominală, „*pentru copii*” va avea funcție de atribut prepozițional, sensul propoziției fiind de „șorțulețe cu picturi care servesc pentru copii”. Cînd participiul e considerat ca avînd valoare verbală, „*pentru copii*” va avea funcție de complement indirect, sensul propoziției fiind de „șorțulețe care au fost pictate pentru copii”. Cînd participiul va avea prin sensul său valoare verbală, complementul său indirect nu va putea fi interpretat decît ca atare, ca în ex.: *șorțulețe aduse pentru copii*.

În concluzie în aprecierea valorii participiului trebuie să ținem seama neapărat de sensul pe care îl exprimă participiul respectiv. Uneori criteriul semantic al aprecierii valorii sale este singurul valabil, atunci cînd participiul are funcție de atribut, de complement circumstanțial de mod, de construcție participială concesivă. Funcțiile sale sintactice de complemente circumstanțiale sau de construcții participiale nu-i imprimă o altă valoare decît cea pe care o are prin conținutul său semantic. Cînd funcția sa sintactică impune participiului o anumită valoare (ca de ex. cea de construcție

temporală sau de complement circumstanțial de relație), funcția respectivă o vor îndeplini, după cum am văzut, participiile provenite din categorii semantice cu valoare similară (în funcție de construcție echivalentă cu o circumstanțială temporală vom întâlni de cele mai multe ori participiile verbelor care exprimă acțiuni de raportare, de deplasare, spre deosebire de complementul circumstanțial de relație care va fi exprimat prin participii ale verbelor care exprimă o modificare).

Anumite determinări ale participiului pot să scoată în relief latura sa verbală.

În general problema valorii participiului e legată de un stadiu din evoluția limbii. Cristalizarea unor participii în forme pur adjectivale care nu mai pot avea funcții verbale este cea mai bună dovadă că participiile sînt supuse legilor dezvoltării limbii. Dacă sensul concret al unor participii cu valoare nominală ca : *constipat*, *îndesat* sau *plouat* le permite să intre în timpurile compuse ale activului sau ale reflexivului, ca în ex. : *s-a constipat*, *și-a îndesat merindele în desagă*, *l-a plouat*, sensul lor figurat în schimb a pierdut orice legătură cu verbul și deci nu poate avea decît funcțiile unui adjectiv, ca în ex. : *un om constipat* („necomunicativ”); *un om îndesat* („mic și gras”); *un om plouat* („descurajat, abătut”) etc.

Cristalizarea problemei valorii participiului este legată, ca orice problemă de limbă, de evoluția a însăși gîndirii omenеști, limba fiind nemijlocit legată de gîndire.

## К ВОПРОСУ О РОЛИ ЗНАЧЕНИЯ ГЛАГОЛОВ В ОПРЕДЕЛЕНИИ ГРАММАТИЧЕСКОЙ ЗНАЧИМОСТИ ПРИЧАСТИЯ

(Краткое содержание)

Автор показывает, что в понимании значимости причастия надо учитывать обязательно значение глагола.

В первой части статьи уделяется внимание грамматической значимости причастий по семантическим категориям. С этой точки зрения причастия разделены на две большие группы. В первую группу включены причастия, имеющие значение прилагательного, так и именное значение с преобладанием одного из этих значений. Обычно именное значение имеют причастия, которые указывают на очевидный признак, а именно: 1. причастия от глаголов, выражающих изменение или появление признака или основного состояния предмета, называемого существительным, которое его определяет, как напр.: *argintat*, *poto-lit*, *îmblănit*; 2. причастия от глаголов, выражающих наличие признака, напр.: *blestemat*; 3. причастия с переносным значением, как

напр.: *plouat* (в смысле „descurațat”, „abătut”). Обычно имеют глагольное значение: 1. причастия, у которых действие осуществления выражаемого ими результата — очевидно, как напр. *alunecat*; 2. причастия из определенных грамматических отношений. Далее автор указывает подробнее категории глаголов, которые включаются в эту группу.

Во вторую группу включаются причастия, имеющие лишь глагольное значение. В результате эти причастия не могут выполнять другой функции, кроме составной части в сложных временах активного залога. Эти причастия происходят от непереходных глаголов и от возвратно-динамических, которые в семантическом отношении выражают: 1. состояние, которое может быть динамическим, как: *a copilări*; или статическим, как: *a depinde*; 2. действие с переходным значением, как: *a cânta* (подразумевая „în cântec”, так как не бывает действия „петь” без этого результата).

Во второй части работы показано соответствие, существующее между грамматическим значением, придаваемым причестию определенными синтаксическими функциями и грамматическим значением причастий, с семантической точки зрения. Таким образом, в роли обстоятельства времени или обстоятельства отношения причастие имеет глагольное значение, соответственно именное значение, как своей функцией, так и выражаемым смыслом. Синтаксические функции, в которых грамматическое значение причастия определено его смыслом — это функция определения, обстоятельства образа действия, причастного оборота, со значением предложения обстоятельственного уступительного образа действия. Эти функции не воздействуют на значение причастия. Они могут выполняться всеми причестиями, которые можно отнести к существительному, безразлично от их смысла и грамматического значения, придаваемого им смыслом. Однако даются некоторые уточнения. Так, существуют некоторые различия между обстоятельством образа действия, выраженным причестием с именным значением и между обстоятельством образа действия, выраженным причестием с глагольным значением. В первом случае причастие указывает на состояние подлежащего в момент совершения действия, как в примере: *se lăsa trudit pe scaun*. Во втором случае причастие уже не выражает образ действия через состояние подлежащего в момент совершения действия, а через указание действия, выраженного сказуемым, как в примере: *unii susțin că poezia s-a născut cântată*. Далее, анализируются причинные причастные обороты временные, чтобы потом показать, в каких условиях семантического порядка причастие может выполнять функцию именной части сказуемого и в каких условиях функцию составной части в формах страдательного залога и т.д.

Автор уточняет, что в определении значения причастия, помимо его смысла и синтаксической функции, надо учитывать и контекст, в котором оно находится.

À PROPOS DU RÔLE DU SENS DES VERBES DANS LA DÉTERMINATION  
DE LA VALEUR GRAMMATICALE DU PARTICIPE

(Résumé)

L'auteur montre que dans l'interprétation de la valeur du participe, il est indispensable de tenir compte du sens du verbe.

Dans la première partie du travail, elle s'occupe de la valeur grammaticale des participes par catégories sémantiques et, tenant compte de ce point de vue, elle les divise en deux grands groupes. Le premier groupe comprend les participes qui ont tant une valeur adjectivale qu'une valeur nominale, avec la prédominance de l'une de ces valeurs. Les participes qui expriment une qualité évidente ont d'ordinaire une valeur nominale, à savoir : 1. les participes des verbes qui expriment la modification ou l'apparition d'une qualité ou d'un état essentiel pour l'objet nommé par le nom qu'il détermine ; par exemple : *argintat* „argente”, *potolit* „calmé”, *îmblănit* „fourré” ; 2. les participes de certains verbes qui expriment la constatation d'une qualité ; par exemple : *blestemat* „maudit” ; 3. les participes à sens figuré, comme par exemple : *plouat* (dans le sens de „découragé”, „abattu”). Ont d'habitude une valeur verbale : 1. les participes où l'action de réalisation du résultat qu'ils expriment est évidente, comme par exemple : *alunecat* „glissé” ; 2. les participes dans certains rapports grammaticaux. On indique de manière détaillée les catégories de verbes qui font partie de ce groupe.

Le second groupe comprend les participes qui n'ont que la valeur verbale. De ce fait, ces participes ne peuvent revêtir que la fonction de partie composante des temps composés de la voix active. Ces participes proviennent des verbes intransitifs et réfléchis dynamiques, qui du point de vue sémantique expriment : 1. un état qui peut être dynamique, comme : *a copilării* „passer son enfance” ou statique, comme : *a depinde* „dépendre” ; 2. une action à valeur transitive, comme : *a cânta* „chanter” (en sous-entendant „une chanson”, parce que l'action de chanter n'existe pas sans ce résultat).

Dans la seconde partie du travail, on montre la concordance qui existe entre la valeur grammaticale imposée au participe par certaines fonctions syntaxiques et celle qu'ont les participes envisagés du point de vue sémantique. Ainsi, en fonction du complément circonstanciel de temps ou de relation, le participe a une valeur verbale, respectivement une valeur nominale, tant par la fonction qu'il remplit que par le sens qu'il exprime. Les fonctions syntaxiques où la valeur grammaticale du participe est déterminée par son sens sont celles de complément du nom, de complément circonstanciel de mode et de construction participe à valeur de proposition circonstancielle de mode concessive. Ces fonctions n'influent pas sur la valeur du participe. Elles peuvent être remplies par tout participe rapporté à un nom, indifféremment de son sens et de la valeur grammaticale que lui confère le sens. Il existe cependant certaines différences entre le complément circonstanciel de mode exprimé par un

participe à valeur nominale et entre celui exprimé par un participe à valeur verbale. Dans le premier cas, le participe montre quel est l'état du sujet au moment de l'effectuation de l'action, comme par exemple : *se lăsă trudit pe scaun* „il se laissa choir sur la chaise exténué”. Dans le second cas, le participe n'exprime plus le mode par l'état du sujet au moment de l'effectuation de l'action, mais par la spécification de l'action exprimée par le verbe, comme par exemple : *unii susțin că poezia s-a născut cântată* „d'aucuns soutiennent que la poésie est née chantée”. Puis on analyse tour à tour les constructions participe causales et temporelles et l'on montre dans quelles conditions d'ordre sémantique le participe peut remplir la fonction d'attribut du sujet, de partie composante des formes de la voix passive, etc.

L'auteur précise qu'à la détermination de la valeur du participe il faut tenir compte non seulement du sens qu'il revêt et de sa fonction syntaxique, mais encore de l'ambiance dans laquelle il figure.

## CU PRIVIRE LA SINONIMIA DINTRE *PISC* ȘI *GRUI*

DE

M. HOMORODEAN

Precizăm de la început faptul că, după cunoștința noastră, sinonimia dintre cuvintele *pisc* și *grui* a fost semnalată pînă acum doar în mod parțial și numai de dicționare.

Vom încerca, în cele ce urmează, să conturăm mai precis și mai complet raportul semantic dintre aceste cuvinte și să remarcăm o serie de alte fapte lingvistice care pot fi deduse din studierea acestui raport.

Pentru început, vom expune conținutul semantic al lui *pisc* și al lui *grui*, în ordinea probabilă a filiației sensurilor<sup>1</sup>.

Ne vom ocupa, mai întîi, de cuvîntul *pisc* (pronunțat și redat și *chise*) care are un conținut semantic mai bogat.

1. Sensul prim, adică cel mai apropiat de al etimonului — pe care îl vom discuta ceva mai jos — este cel de „plisc, cioc” azi dispărut din limbă. Acest sens este atestat în *Floarea Darurilor* (a. 1700) la GCR I 341<sup>2</sup>. Redăm contextul : „Poate . . . să aseamene neștine pizma unei pasări,

<sup>1</sup> În această lucrare ne-am servit atît de materialul oferit de dicționare, cît și de cel al fișerelor *Dicționarului Academiei* și *Dicționarului graiurilor limbii romine*, acest din urmă dicționar fiind în curs de elaborare.

<sup>2</sup> Pentru indicarea izvoarelor folosite în această lucrare, am păstrat, în general, abrevierile întrebuițate de *Dicționarul limbii romine* al Academiei Romine și de *Dicționarul limbii romine literare contemporane*. Dăm în continuare abrevierile care prezintă unele modificări față de cele ale dicționarelor amintite, ca și abrevierile altor lucrări, nefolosite de aceste dicționare :

A II—V = Material cules în anchete dialectale, efectuate de către echipe de cercetători ale institutelor de lingvistică din Cluj și București și ale Secției de filologie a Institutului de istorie și filologie din Iași. Cifra romană, din cadrul siglelor, indică numărul de ordine al anchetelor (A II : ancheta din Valea Sebeșului, reg. Hunedoara ; A III : ancheta din Valea Jiului ; A IV : ancheta din Țara Hațegului ; A V : ancheta din Valea Bistriței, în Moldova), iar cifra arabă, numărul de ordine al localităților anchetate, în fiecare regiune, în parte (de ex., A II/6 : localitatea Răchita, din Valea Sebeșului) ;

ALR I—II = *Atlasul lingvistic român*, ancheta I și II (*material nepublicat*) ; cifrele arabe din fracțiune arată la numărător numărul chestiunii, iar la numitor numărul cartografic al localității anchetate ;

care iaste atîta de pizmătarită, cît deaca-și vede puii ei că să îngrășă în cuibul ei, îi loveaște cu piscul ei în coaste ca să slăbească". Cf. și piscă „os avis", la ANON. CAR. <sup>3</sup>.

Cu ajutorul analogiei, pornind de la sensul menționat, acest cuvînt, vechi și cu o largă răspîndire pe teritoriul locuit de romîni <sup>4</sup>, și-a însușit în decursul timpului o serie de sensuri multiple, o parte din ele azi învechite, altele pătrunse în limba comună, iar altele păstrate ca regionalisme.

B(1938) = *Biblia, adică dumnezeiasca scriptură a vechiului și noului testament*, tradusă după textele originale ebraice și grecești de Vasile Radu și Gala Galaction. București, 1938;

B(fr. 1836) = *La Sainte Bible qui contient le Vieux et le Nouveau Testament*, revue sur les originaux, par David Martin. . . Paris, 1836;

CARTOJAN, IST. LIT. VECHI I—III = Cartojan, *Istoria literaturii romîne vechi*, vol. I—III. București, Fundația pentru literatură și artă, 1940—1945;

CHEST. IV = Muzeul limbii romîne. *Răspuns la Chestionarul IV (Nume de loc și de persoane*. Cluj, 1930). În fracțiune se dă la numărător numărul chestiunii, la numitor numărul de ordine al localității. La materialul obținut în afara răspunsurilor la chestiuni, în locul fracțiunii se menționează s. (= material suplimentar);

COSINZEANA I = *Cosinzeana*, revistă literară ilustrată, anul I (1911), Orăștie;

CRINJALĂ, RUM. VL. KARP. = Dumitru Crinjală, *Rumunské olivy v Karpatách se zvláštním zřetelém k moravskému Valašsku. Influențe românești în Carpați, cu privire specială asupra regiunii Valašsko din Moravia*. Praga, 1938;

DGR I—IV = George Ioan Lahovari, *Marele dicționar geografic al Romniei, întocmit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe*, vol. I—IV. București, 1898—1902;

DLRLC = Academia Republicii Populare Romîne; *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I—IV. București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1955—1957;

DLRM = Academia Republicii Populare Romîne. Institutul de lingvistică din București, *Dicționarul limbii romîne moderne*. București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1958;

GOELZER, NDLF = Eugène Benoist și Henri Goelzer, *Nouveau dictionnaire latin-français*. . . ed. a XI-a. Paris, f. a.;

IORDAN, N.L.R. I = Acad. Iorgu Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Romîna*, vol. I. București, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1952;

LAROUSSE U. = *Larousse universel en 2 volumes. Nouveau dictionnaire encyclopédique*, publié sous la direction de Claude Augé, vol. I—II. Paris, 1922—1923;

MEYER, REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg, 1911, ed. a II-a, 1930;

N. T. GR. LAT. = *Novum Testamentum graece et latine, Textus latinus ex Vulgata versione*. . . Lipsiae, 1907;

SŁAWSKI, SŁOWNIK ET. POLSK. IV = Franciszek Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, zeszyt 4 (*graja-ile*). Kraków, 1955;

STUDI RUM. II = *Studi Rumeni*, publicati a cura della Sezione Rumena dell'Istituto per l'Europa Orientale, anno. I, vol. II (1927) Roma;

ZINGARELLI, VOC. L. IT. = *Vocabolario della Lingua Italiana* [illustrato], compilato da Nicola Zingarelli, ed. a V-a. Milano, 1936.

<sup>3</sup> Cf. megl. piscă, idem (DR III 449). În dialectul dacoromîn, acest prim sens pare a se păstra azi în regionalisme ca: piscăroi „barză" (ALR I 1040/65) acest cuvînt, însemnînd deci, la origine, „pasărea care are ciocul mare" și piscui atestat în Deda-Toplița din Reg. Auton. Maghiară, cu sensul de „a obține ceva de la cineva prin insistențe; a ciupi" (com. Tr. Marcu).

<sup>4</sup> Vechimea și răspîndirea apreciabilă a acestui cuvînt este bine cunoscută. Ea poate fi dovedită, printre altele, și prin vechimea și răspîndirea numelor topice *Piscul*, care se bazează pe sensuri referitoare la toponimie ale cuvîntului și pe care le vom discuta mai departe. Pentru ilustrarea celor de mai sus, credem că este de ajuns să amintim doar cîteva date, parțiale, oferite de unele lucrări ca: BOGDAN, GL., unde numele *Piscu Bahluț* e atestat la 1468, și IORDAN, N.L.R. I 22, unde se arată că acest nume, „cu atribute de tot soiul" și cu unele derivate ale sale, are o largă răspîndire pe teritoriul țării noastre, după cît se pare, fiind mai frecvent în Oltenia, Muntenia și Moldova.



2. Mai apropiate de sensul prim par a fi accepțiile care au la bază ideea de „ceva ascuțit (și încovoiat, adus de vîrf)” și anume :

a) „partea dinainte, ascuțită (și încovoiată) a unei corăbii (a. 1645 HERODOT 3/21; cf. a. 1776 MINEIUL 161/17) sau a unor ambarcațiuni mai mici (pescărești) : a unui caic (TEODORESCU, P. P. 651) a unei luntre, lotci sau dube” (CONTEMPORANUL VI, nr. 1, p. 22; cf. ANTIPA, p. 62, 365, 465, CHEST. IV s.), cu sinonime sau corespondente ca proră, cioc, botniță, bour; lat. rostrum navis, magh. hajó orra (LB). Menționăm aici nuanța de sens, întilnită mai rar : „partea din spate a unora din ambarcațiunile amintite mai sus; pupă” (ANTIPA, p. 465; cf. com. SANDU-ALDEA) :

b) „fiecare din cele două vîrfuri încirligate ale tălpilor săniei” (prin Bucovina și Moldova : PAMFILE, I. C. 154; cf. CHEST. IV s., ALR II 5648/386, 514, A V, com. MARIAN), cu sinonime ca cîrma ce (pl.) (PAMFILE, I. C. 154) și tic (Valea Jiului : A III/3, 4, 19 și Țara Hațegului : A IV/6) ;

e) „partea scobită, în formă de jghiab mic (puțin încovoiat) de la gura cîntălăului [= cană pentru apă]” (A II/12).

3. Sensurile următoare se datorează unui proces crescînd de abstractizare și generalizare. Pornindu-se de la forma ascuțită, cu vîrf, a ciocului de pasăre, cuvîntul *pisc* a ajuns să designeze unele obiecte, lucruri care aveau și ele o formă ascuțită, terminîndu-se cu un vîrf. În legătură cu aceasta, menționăm următoarele :

a) În localitatea Cavnice, rn. Lăpuș, reg. Baia-Mare, am înregistrat sintagma *de-a piscul* = de-a țurca. Aici, *pisc* designează, desigur, acel beșor ascuțit la ambele capete, cu care se joacă copiii, încercînd să-l arunce cît mai departe, cu ajutorul altui băț și care se mai numește și țurcă (cf. DLRLC, s.v.)<sup>5</sup>.

b) Am putea integra aici și pe *piscoaie* (pronunțat și *chiscoaie*, mai ales în Moldova, *piscoaie* în Banat, Țara Hațegului și Valea Jiului : REV. CRIT. III 164; cf. GREGORIAN, CL. 60, H XVIII 103, ALR II 6776/27, 36, 47, 76, 833), cu pl. *piscoaie*, dar și *piscoi* și cu varianta *pișcoaie* (pronunțat și *chișcoaie*) (ION CR. II 8, cf. H III 140, IX, 202) cu sensul mult răspîdit de „parte a morii în formă de uluc sau jghiab (mai îngust la unul din capete) prin care curge făina de sub pietre, în ladă; vrană”. (DAMĂ, T. 153; cf. PAMFILE, I. C. 186, PĂCALĂ, M. R. 468, H II 29, IV 145 etc., ALR II 6776/105, 172 etc., A V). Cf. și : *Nouă mori de sub pămînt Și-alte nouă mori de vînt Măcinînd tot la argînt Cu piscoaie pe fereastră Să curgă bănet în casă.* (TEODORESCU, P. P. 88). *Că mi-i moara lîngă casă Cu piscoaia pe fereastră Și curge făina-n casă* (MARIAN, SA. 49) etc. Menționăm și sensuri derivate, ca : „copăiță la moară” (ALR II 6769/514) și „jghiabul prin care curge mustul (la teascul de struguri) sau săul (la teascul pentru stoarcerea jumărilor de său)” (PĂCALĂ, M. R. 429; cf. ALR. II 6138/228).

<sup>5</sup> În alte părți, același joc apare sub forma *de-a piscă* (Voiniceni — Tg. Mureș : ALR II 4360/235). Această formă ar putea să se datoreze unei analogii cu alte nume de jocuri de copii, redat de obicei, sub forma de fem. sg. art. (cf., de pildă, sinonimele : *de-a cacica*, *de-a țurca* etc.).

Amintim aici și pe *piscoi* s.n. (pronunțat și *chiscoi*) cu pl. *piscoaie*, atestat tot cu sensul de „jghiab prin care curge făina la moară” (cf. PAMFILE, I. C. 189, H I 8, XII 32 etc., ALR II 6776/182, 531, 537). Cf. și: *Că am moară după casă Cu chiscoiul pe fereastră* (ION CR. III 380).

Precizăm însă, că aceste forme mai au și alte sensuri, mai îndepărtate de cele amintite pînă acum. Astfel: *piscoaie* „fluier care intră în alcătuirea diferitelor instrumente muzicale (ca cimpoi, orgă etc.)” (LIUBIANA, M. 63; cf. ALEXANDRIA, 161); „fluierătoare făcută din coajă de salcie sau din soc” (VICIU, GL.; cf. BUDAI-DELEANU, T. 194, ALR I 1469/12, 18 etc.); *piscoi*, atestat atît cu primul sens (cf. DLRM), cît și cu cel de „haut-bois” (CIHAC II 257).

e) Un stadiu de evoluție puțin mai înaintat al lui *pisc* prezintă accepția mult răspîndită de „piesă a căruței sau a carului, constînd dintr-un lemn (sau din două brațe de lemn unite) în formă de furcă, care se fixează de osia din față și de care se prinde proțapul” (DAMÉ, T. 9; cf. DENSUSIANU, T. H. 328, PĂCALĂ, M. R. 455, PAMFILE, I. C. 133, H IV 254, ALR II/172, A III/3, 6) cu sinonime ca: *craci* (H XVIII 283, 306; cf. CHEST. IV s.), *fulcă*, *furcele* (PAMFILE, I. C. 133). Datorită unei extensiuni de sens, *piscul* (complinit uneori prin *dinapoi*) a ajuns să designeze, ce e drept mai rar, și „piesa căruței sau a carului, constînd dintr-un lemn (sau din două brațe de lemn unite) în formă de furcă, care se fixează de osia din spate și de inima carului” (DAMÉ, T. 10, cf. PAMFILE, I. C. 133); *fulculițe*, *gemănări* (PAMFILE, I. C. 133; cf. PĂCALĂ, M. R. 455). Amintim, tot aici, și o altă accepție, strîns legată de precedentele și anume, cea întîlnită prin Muntenia și Moldova, de „lemnul care leagă crucea de opleanul dinainte al sâniei; de vîrful lui, adică de capătul lui din față, se leagă proțapul” (DAMÉ, T. 22; cf. CHEST. IV s., ALR II 5650/784, 5647/235, 520, 531); *limbă*, *splină* (DAMÉ, T. 22)<sup>6</sup>.

4. Faza cea mai înaintată a amintitului proces de abstractizare și generalizare o reprezintă ideea generală de „unghi, colț, vîrf”. Tipică și poate și ultima în această direcție de dezvoltare semantică, pare a fi accepția cunoscută în Muntenia, Oltenia și Moldova, de „unghiul ascuțit (respectiv obtuz) format, în cazul unei țesături greșite, de firele de la băteală cu cele de la urzeală” (ȘEZ. VIII 150; cf. CIAUȘANU, GL., ION CR. IV 60, PAMFILE, I. C. 277, HV, 151, ALR II 723)<sup>7</sup>.

5. Legate de ideea generală mai sus-amintită sînt o serie de accepții referitoare la toponimie, accepții care, în fond, se pot reduce la una singură, de bază, aceea de „loc distinct delimitat de alte forme topografice și care are formatul unui unghi”. Expunem aceste sensuri în ordinea naturii locurilor la care ele se referă, începînd cu formele topografice joase sau plane și mergînd, treptat, spre cele mai ridicate.

<sup>6</sup> Tot unei extensiuni, avîndu-se probabil ca punct de plecare acest din urmă sens, se datorează și accepția mai puțin răspîndită, atestată la Mircești-Roman, de „cruce la sanie” (ALR II 5646/537).

<sup>7</sup> Cf. și derivatele *piscat-ă* (despre o țesătură), „cu pisc” (CIAUȘANU, GL.) și *piscurie* (despre o cămașă), „cu pisc” (RĂDULESCU-CODIN, TR. N. 190).

a) Un sens vechi, dispărut azi, este cel de „golf de mare”, atestat în Biblia de la 1688 (Faptele Apostolilor 27/39) p. 864/57. Redăm contextul: *Socotîia, un piscu avîndu țarmure, la carele sfătuiră de voră putia să împingă corabia*<sup>8</sup>.

b) Amintim, în continuare, o serie de sensuri referitoare la forme proprii uscatului: „insulă (în rîu)” (Sîngeorz-Băi: PAȘCA, GL.); (prin complinire, uneori, cu *pîrăului* sau *de gîrlă*) „fișie îngustă de pămînt (de o oarecare înălțime) de forma unui unghi, cuprinsă între două ape care se unesc” (A II/6; cf. A III/1, A IV/1, 6, 8, CHEST. IV s.); „loc cu pădure, între două ape; craie de pădure” (A IV/2, 3); „cap, vîrf de peninsulă” (SCRIBAN, D.)<sup>9</sup>.

Laterale, s-au putut dezvolta din sensuri ca cele de mai sus, accepții ca: „două dealuri ce se întîlnesc, formînd un unghi ascuțit între ele” (DENSUSIANU, T. H. 328); „fișie de pămînt cuprinsă între două păduri” (A IV/1); „loc de finaț sau pășune în formă de triunghi, cuprins între două coaste sau două căi care se întîlnesc” (CHEST. IV s.); „clin de arătură” (ALR II 5104/704, 769)<sup>10</sup>.

Revenim la sensurile amintite, adică la cele de „loc cuprins între două ape care se unesc” și „peninsulă”. Observăm că, datorită condițiilor topografice oferite de regiunile muntoase sau deluroase, unde „locurile cuprinse între două ape care se unesc” sînt constituite, de obicei, din picioare de deal sau de munte, cuvîntul *pisc* a ajuns să-și însușească și alte sensuri, ca: „bot de deal către sat sau apă” (A V); „vîrf de deal care se ridică către șes” (CHEST. IV s.); „piept ce se înfige ca o peninsulă înaltă în luncă” (PORUCIC, E. 27); „capătul unui deal sau munte” (A V) și, mai departe: „un fel de deal mai lung și care merge tot mai sus”

<sup>8</sup> Ar fi fost necesară, poate, confruntarea acestui context cu cel corespunzător, dintr-un exemplar elinesc al bibliei. Se știe însă, că traducătorii Bibliei de la 1688 au folosit, în întocmirea acestei cărți, și exemplare românești, pe care le-au confruntat cu cel elinesc (cf. CARTOJAN, IST. LIT. VECHI III 216). De altfel, sensul de „golf de mare” al lui *pisc* pare a fi pe deplin adevărat prin confruntarea contextului respectiv cu cele corespunzătoare, aflate în alte exemplare ale bibliei, românești sau străine, de vechime diferită. Așa ar putea fi următoarele contexte: Și *sânru* oarecarele socotîia aibăndu ariră, într'ansu svetuiră-se se pîticare iaste, se scoată corabia (COD. VOR. 94/12). Socotîia unu *sănă*, avăndu țarmure, în carele socotîia, dăre pute să ũrnesci corabîia (N. TEST. (1648), ap. COD. VOR. 95). Vedea un *stn de mare*, avînd țarm de nisip. Și au hotărît să scoată corabia într-acolo, de le va fi cu puțință (B(1938) 1254). *Sinum* vero quendam considerabant habentem litus, in quem cogitabant, si possent, eijcere navem (N.T. GR. LAT. (1907) 576). Ils aperçurent un *golfe* ayant rivage, et ils résolurent d'y faire échouer le navire, s'il leur était possible (B (fr. 1836) 138).

<sup>9</sup> Probabil, astfel de sensuri sînt exprimate și în contextele: *Ș-a arat joile Văile, Vinerile Piscurile, Marșile Hîrtoapele, Cîi țîi luau vederile* (TEODORESCU, P. P. 154; cf. VASILIU, C. 180). *Locurile cele mai potrivite pescuirii lui [a scobarului] sînt prundurile, piscurile sau piepturile lor, ochiurile sau gîturile vîltoilor* (F R. ATILA, P. 240).

<sup>10</sup> În legătură cu cele de mai sus, ca un mod de exprimare figurat, poetic, ar putea fi interpretat contextul: *O acțiune mare... pornită din adevărată dragoste de neam și de țară, desigur ar putea încă salva acest pisc de țară [al Văii Jiului]* (COSINZEANA I, nr. 3, p. 37).

(CHEST. IV s.); „crac de deal, plai lung” (A III/10)<sup>11</sup>. De aici, apoi: „culme” (DLRLC); „dungă, creastă a muntelui” (A III/5); „muchie de deal” (VASILIU, C. 204). La acest sens, DLRLC dă următorul citat: *Veni și sultan Murad cu oștile lui și ocoli pre Iancu-vodă în mijlocul cîmpilor Rîgăi, într-un pisc de deal* (BĂLCESCU, O. I 48).

6. În continuarea expunerii dezvoltării semantice a lui *pisc*, amintim binecunoscutul sens de „virf mai înalt (și mai ascuțit) de deal sau de munte”, atestat în materialul cules pe teren, ca și în opere ale literaturii vechi sau în folclor, dar, cu deosebire, în opere ale literaturii culte moderne și contemporane<sup>12</sup>. Menționăm aici și sensul derivat, de „virf de stîncă”, atestat în contextul: *Mi-ar place să străbat ... codrii umbroși ... și piscurile de stîncă, după urmele ... caprei-negre* (ODOBESCU, III 77).

Unor astfel de sensuri par a se raporta și unele derivate, augmentative sau diminutive, ale lui *pisc*. Așa sînt, de pildă, *piscan* și *pisculeț*, în contexte ca: *Colea-n deal într-un piscan Mi-a-nfrunzit d-un făgulean* (MAT. FOLK. 279) și *Hotarul acestor sate să fie... drept peste Bahlui la fîntîna ce-i în capul pisculețului* (a. 1493 BOGDAN, D. ȘT. II 25). *Într-un virf de pisculeț Mi-a crescut d-un nuculeț* (TEODORESCU, P. P. 344). Cf. și *piscotei* „diminutiv al lui pisc” (cf. RĂDULESCU-CODIN 58).

Nu este exclus ca mai ales formele diminutive ale lui *pisc* să designeze, uneori, niște ridicături mai mici de teren, de mărimea unei movile. Aceasta, întrucît se știe că, în numeroase cazuri, virfurile mai mici de dealuri sau de munți sînt constituite, de fapt, din astfel de movile situate pe culmi de deal sau de munte. Un astfel de sens are și *piscușor* „o ridicătură a solului mai mică decît un deal” (CHEST. IV 78/501). Să se vadă și contextul: *Fugea îndată în pădure, fiindu-le trecirea ... piste un piscușor ... încunjurat de un pîlc de ciritei* (DRĂGHICI, R. 120).

Revenind asupra celor menționate ceva mai sus, credem că crearea sensului de „virf mai înalt (și mai ascuțit) de deal sau de munte” — la baza căruia, după cum se poate observa, stă, nu ideea generală de „colț, virf în plan orizontal”, ca în cazul sensurilor precedente, ci cea de „colț, virf în plan vertical” — ar putea fi explicată în două moduri.

În primul rînd, sensul acesta ar fi putut rezulta prin extensiune, din sensuri ca „bot de deal sau de munte”, „crac de deal”; „plai lung” etc. Aceasta, întrucît se știe, că, pentru cel care privește de la poale și din față un astfel de „picior de deal sau de munte”, mai ales cînd acest picior are o pantă mai repede, această formă de relief, în ansamblul ei, îi apare mai degrabă ca o ridicătură conică.

În al doilea rînd, cuvîntul *pisc* ar fi putut să-și însușească sensul despre care e vorba printr-o simplă raportare la ideea de „vertical”, a

<sup>11</sup> Aici aparține și contextul: *Foaie verde rug întins. Coboară neica pe pisc Pe un cal galbăn tînchis* (Tîndălești-Gorj: ȘEZ. IX.91).

<sup>12</sup> Redăm numai cîteva din numeroasele exemple: *Și s-au suit într-un pisc de deal să poată cunoaște cîtă samă de oaste va fi la turci* (LET. I 227). *Din văile umbroase ale munților Tazlăului, cu piscuri pierdute în pulbere de lumină, negurile albe se înălțau spre văzduhuri* (HOGAȘ, M. N. 151, ap. DLRLC). *Pîcla se lăsă pe poalele Ceahlăului și piscul rămase nins, dincolo de lume și singur* (SADOVEANU, F. J. 366, ap. id.). Cf. și: EMINESCU, O. IV 119, ISPIRESCU, L. 288, CHEST. IV s., A III/2, 8, 16, 17, 18, A IV/2, 5 etc.

ideii generale de „unghi, vîrf”. Cazuri de dezvoltare semantică similară ne-ar putea oferi, de pildă, cuvintele *cioc, cioacă* etc. și, dintr-un anumit punct de vedere, *colț* (cf. DA).

Este interesant faptul că, după cîte ne-am putut da seama, sensul de „vîrf de munte sau deal” al lui *pisc* este, în limba comună, mai puțin răspîndit decît ne-am aștepta. În anchetele de toponimie efectuate în Valea Bistriței, Valea Jiului și Țara Hațegului am întîlnit o seamă de informatori, de obicei mai în vîrstă, care cunoșteau apelativul topic *pisc* numai cu sensurile pe care le-am grupat în jurul celui de „loc cuprins între două ape care se unesc” și a celui de „bot de deal”. Nu este exclus ca, cel puțin în parte, răspîndirea mai largă — în comparație cu celelalte sensuri — a sensului de „vîrf de deal sau de munte” în limba comună, să se datoreze influenței limbii literare, unde este des întîlnit.

Remarcăm, în sfîrșit, faptul că în studiile de toponimie romînească numele topic *Piscul* a fost, în general, explicat numai prin sensul, am zice literar, de „vîrf de munte sau de deal”. Neglijarea celorlalte sensuri ale acestui apelativ topic a determinat pe unii cercetători să formuleze explicații mai puțin plauzibile ale unor nume de locuri. Astfel, acad. Iorgu Iordan în N.L.R. I 24 (cf. și BULL. LINGU. VI 38) caută să explice, cu probabilitate, numele *Piscul*, întîlnite în regiunile de șes, prin raportarea lor la forme ca sl. *pēsükü* „nisip”. Este clar însă, că cel puțin unele din aceste nume ar putea fi explicate cu destulă siguranță prin *pisc* „loc cuprins între două ape care se unesc”, „peninsulă” etc.

Materialul toponimic oferit de DGR IV, cu excepția mai ales a numelor topice explicate prea sumar, confirmă și uneori întregește conținutul semantic expus mai sus al apelativului topic *pisc*. Astfel, accepția de „insulă” pare a fi reprezentată prin nume topice ca : *Piscul Lupului*, capătul de nord al Ostrovului Lupului, unde canalul Lata se unește cu Stuparița, pe teritoriul comunei Tichilești, raionul Brăila (cf. p. 729); *Piscul Raței*, numele unei păduri de ostrov, situată în apropierea Brăilei și care se mărginește de jur împrejur cu Dunărea Veche (cf. p. 730).

Relativ puțin numeroase sînt numele *Piscul*, purtate de vîrfuri de deal sau de munte. Este adevărat că o parte din numeroasele nume *Piscul*, înregistrate ca fiind ale unor dealuri sau munți, ar putea să fie date acestor ridicături după unele vîrfuri mai înalte ce s-ar găsi pe trupul lor. Destul de numeroase vor fi însă și cazurile în care astfel de ridicături, constituite mai ales din ramificații de munți sau de dealuri, își datorează numele de *Piscul* formei lor lunguete (ascuțite, în plan orizontal).

În sfîrșit, în cazurile în care astfel de ramificații vor fi încheiate printr-un vîrf de munte sau de deal, este greu de precizat dacă aceste ridicături își datorează numele *Piscul*, lui *pisc* „loc (înalt) în forma unui unghi, distinct delimitat de alte elemente topografice (mai ales ape)” sau lui *pisc* „vîrf (de munte sau de deal)”.

Este posibil ca, cel puțin în unele din aceste din urmă cazuri, să avem a face cu o accepție mai cuprinzătoare a lui *pisc*, de „ridicătură conică”, care, după cum am arătat, a putut premerge celei de „vîrf (de munte sau de deal)”.

Vom încerca să expunem câteva din numele *Piscul* purtate de locuri sau de împrejurimi ale unor locuri al căror aspect topografic corespunde, parțial, accepțiilor amintite mai sus. Ordinea în care vom înșira aceste nume credem că este de natură să oglindească, în linii mari, evoluția semantică, în continuare, a apelativului topic *pisc*: *Piscul Roșu*, loc unde se varsă pârăul Valea Popei din reg. Iași, com. Borăști (Guza Vodă), raionul Negrești, în râul Șacovățul (cf. p. 730); *Piscul Leșilor*, zăvoi de salcie, pe valea Argeșului, în reg. București (cf. p. 729); *Piscul*, sat și comună în reg. Galați, așezat pe un pisc de deal între văile străbătute de piraiele Suhaiul și Gerul. „Legenda spune că pe apa dintre Piscul și Peneul staționau în vechime vase plutitoare, dar, că în urmă, apa retrăgându-și cursul, a rămas aici numai o gîrlă alimentată de ploi, din vărsăturile Siretului și matca Gerului. Această gîrlă înconjură Piscul din trei părți, așa că-i dă făptura unei peninsule”. *Piscul*, sat în raionul Snagov, situat între balta Țigănești și râul Ialomîța (cf. p. 726); *Piscul Lungului*, deal cu vii în com. Mărgineni, reg. Pitești; are două vîlcele, una spre est, numită Valea Lungului și alta spre vest numită Papa (cf. p. 729); *Piscul Scroaței*, deal în reg. Craiova, care se lasă din Dealul Măgurilor; desparte valea Ploscuța de afluentul său de pe stînga, pârăul Scroafa (cf. p. 730); *Piscu-nașul*, ramificație a muntelui Penteleul, între Miclăușul și Piciorul Caprii, care se prelungește spre est pînă în apropiere de râul Slănicul (cf. p. 731); *Piscul Calului*, pădure pe muntele cu același nume, în com. Lerești, reg. Pitești; se învecinează la est cu râul Argeșul și la vest cu Rîul Tîrgului; *Piscul Ovinelui*, pădure în apropiere de com. Sinaia; ocupă cele două coaste expuse la vestul și nordul promotorului [sic!] ce se întinde spre confluența Prahovei cu Valea Rea (cf. p. 727); *Piscul Roșu*, deal pe teritoriul com. Luncavița din raionul Măcin, reg. Galați; se desface din dealul Piscul Înalt și Tuțuiat și se întinde printre Valea Codrului și a Stancăii; vîrfurile sale este format din granit roșu (cf. p. 730); *Piscul lui Ciocan*, pisc, pe culmea de deal ce se lasă din creasta Carpaților printre gîrlele Drajna și Ogretinul, com. Drajna de Sus, raionul Teleajen, reg. Ploiești (cf. p. 728); *Piscul Domnului*, pisc, pe culmea ce se lasă din creasta Carpaților, printre gîrlele Drajna și Teleajenul, com. Drajna de Jos, raionul Teleajen, reg. Ploiești. Aici, la confluența râului Drajna cu Teleajenul, se termină culmea de deal ce începe din muntele Craiului și se lasă spre sud (cf. p. 728).

Am lăsat la urmă nume ca *Piscul*, com. în reg. Craiova, situată pe șesul Piscul și pe marginea de nord a plantației de dafini, numită Grindul cu Bani. DGR mai menționează, printre altele, că limita de nord a comunei se întinde pînă în movila despărțitoare între com. Piscul și com. Tunari și că „cîteva movile variază monotonia cîmpiei [din jurul localității], între care: Movila Țiganului, Movila Fetelor . . . și Înșiratele” (cf. p. 724—725) și *Piscul*, com. în reg. Craiova, situată pe șesul numit Piscul și pe piscul dealului Piscul. Despre această comună, DGR amintește că se mărginește la sud cu comuna Grindeni și că terenul ei „este șes și prezintă mici ondulațiuni care poartă în general numele de dealurile Piscul” și care sînt plantate cu vii (cf. p. 725—726). Dacă ipoteza noastră este justă, aceste două nume, prin natura locurilor sau a împrejurimilor locurilor la care ele se referă, ar putea oglinzi și o altă accepție a lui *pisc*, nementionată pînă

acum : cea de „(deal în formă de) colină”, pentru care cf., printre altele, *pisc* „piept ce se înfige ca o peninsulă înaltă în luncă” (PORUČIĆ, E. 27).

Vom încerca acum să urmărim dezvoltarea semantică a lui *grui*, raportînd-o, cînd e cazul, la cea a lui *pisc*.

Trebuie să precizăm, de la început, că cuvîntul *grui* (cu „variantea” *grui*, în Banat, Țara Hațegului și Valea Jiului : DENSUSIANU, T. H. 319 ; cf. GREGORIAN, CL. 58, H XVII 8, XVIII 137, A IV/2) are și el o mare vechime și o destul de largă răspîndire în limba romînă. În același timp, însă, acest cuvînt prezintă un conținut semantic relativ mai puțin variat și mai sărac decît *pisc*, marea majoritate a sensurilor lui referindu-se la toponimie<sup>13</sup>.

1. Avînd în vedere acest fapt, credem că expunerea evoluției semantice a lui *grui* trebuie începută prin menționarea sensurilor legate de acest domeniu, al toponimiei.

a) Urmărind filiația logică a acestor sensuri, se pare că sensul, pe care trebuie să-l amintim mai întîi, este cel de „dîmb lungăreț, în forma tărniții fără un obînc” și care aparține, de fapt, derivatului *gruiet* (Bucovina : com. A. TOMIAC, ap. DA).

Acest sens se referă deci, la un anume tip de „colină” (cf. DLRLC, s.v. *grui*). Se știe că, spre deosebire de cîmpie, în regiunile muntoase sau deluroase această formă de relief se găsește mai rar izolată, de obicei ea fiind aici „atașată” unei forme de relief mai mari : unui deal sau unui munte. În atare condiții topografice, este firesc ca *grui* să designeze, de fapt, un picior de deal sau de munte, picior care, după cum am văzut în cazul lui *pisc*, este, de multe ori, cuprins între două cursuri de ape.

Intr-adevăr, la asemenea forme de relief se referă următoarele sensuri : „deal între două ogașe [= pîraie]” (Maidan-Oravița : H XVIII 137) ; „loc cu pădure între două pîraie” (A IV/2) ; *gruiet* „limba sau coama unui deal care se întinde între două văi” (Bucovina : com. MARIAN, ap. DA).

După cum se observă, sinonimia dintre *grui* și *pisc* se face simțită încă de pe acum. De altfel, această sinonimie va fi aproape în mod consecvent prezentă și de acum înainte.

Astfel, pornind de la sensuri ca cele menționate mai sus, cuvîntul *grui* a putut ajunge — în împrejurări similare celor amintite în cazul lui *pisc* — să-și însușească, ca și acesta din urmă, și accepția de „bot de deal” (PORUČIĆ, E. 28, ap. IORDAN, N.L.R. I 13).

Cunoscut fiind apoi faptul că, în regiunile muntoase și deluroase, drumurile, respectiv plaiurile urcă pe spinarea versanțelor mai line, adică a picioarelor de deal sau de munte cu pantă mai lină, nu este exclus ca la astfel de forme de relief să se refere cel puțin unele din următoarele citate luate din DA (s.v. *grui*) : *Mă sui-am ... pe gruiul Colnicului* (SBIERA, F. S. 95). *Dragă mi-e cărarea-n grui* (RETEGANUL, TR. 95). *Pe cărarea*

<sup>13</sup> Ca și în cazul lui *pisc*, o dovadă asupra apreciabilei vechimi și răspîndiri a lui *grui* în limba romînă, poate constitui vechimea și răspîndirea pe teritoriul țării noastre și în unele regiuni ale unor țări învecinate, a numelui topic *Gruiul*. DRĂGANU, ROM. 205—206 arată, printre altele, că nume ca *Grui* și *Hruia*, atestate în Slovacia de vest și de est, au trebuit să fie primite de slovaci și ucraineni, de la romîni, încă înainte de sec. al XII-lea.

cea din grui Stau ... un flăcău cu draga lui. (SĂM. III 100) etc. Și pentru acest sens, cf. *pisc* „crac de deal, plai lung”.

Din sensul de mai sus s-a putut dezvolta cel de „coastă de deal” (Oravița: cf. DA)<sup>14</sup>, ca și cel de „muchie de deal” (CADE), pentru care, cf. *pisc*, idem.

b) Sensurile de „umăr de deal sau de mal”, „dîlmă țuguiată” (PORUCIC, E. 28, ap. IORDAN, N.L.R. I 13); și, mai ales, cele de „munte conic” (H X 106) și „virf (de deal)” (CADE) s-au putut dezvolta, de asemenea, printr-un proces semantic similar celui arătat mai sus, în cazul lui *pisc* „virf de munte sau de deal”.

În sfîrșit, accepții proprii lui *grui*, sau unor diminutive ale lui (*gruineț*: DENSUSIANU, T. H. 319, *gruinețe*: A III/1) ca: „ridicătură pe un șes, nu tocmai mare, deluț frumușel” (cf. DA); „delucian” (H XVII 14; cf. II 176, IX 387, XI 57, 95, XII 169, XVIII 3); „delușor” (CADE); „deal (mic)” (PORUCIC, E. 28, ap. IORDAN, N.L.R. I 13; cf. DENSUSIANU, T. H. 319, GREGORIAN, CL. 58, ALR II 4250/141); „dîmb, hîlm” (SCRIBAN D.); „movilă” (DLRLC; cf. A III/1) pot constitui dezvoltări semantice laterale, o bună parte din ele putînd avea, ca punct de plecare, sensul considerat prim, adică cel de „colină”<sup>15</sup>. Este posibil însă, ca un număr însemnat din aceste sensuri să nu fie decît rezultatul unor definiții prea vagi, formulate de izvoarele folosite de noi.

2. Înșirăm, în continuare, accepțiile lui *grui*, referitoare la alte domenii. Observăm că aceste accepții par a fi mai disparate atît între ele, cît și față de cele referitoare la toponimie, amintite pînă acum. Precizăm însă, că, așa după cum se va vedea, în majoritatea lor și aceste sensuri își au corespondente printre cele ale lui *pisc*.

Datorită acestui fapt, DA a și încercat, de altfel, să explice unele din accepțiile de care este vorba, ca datorîndu-se unei analogii cu *pisc*.

a) Amintim, în primul rînd, pe *gruiul (obului)* „țîța urciurului” (ALR II 3953/95) și *grui* „gura urciurului, adică partea urciurului pe unde se bagă apa” (ALR I 696/290), pentru care, cf. *pisc* „partea scobită, în formă de jghiab mic, de la gura cîntălăului [= cană pentru apă]”.

b) Menționăm, în sfîrșit, sensurile mai cunoscute ale lui *grui*, referitoare la unele părți ale carului sau ale sâniei și anume: „piesă a carului sau a căruței, constînd dintr-un lemn (sau din două brațe de lemn unite) în formă de furcă, care se fixează de osia din față și de care se prinde proțapul” (DAMÉ, T. 9, 14; cf. PAMFILE, I. C. 133, GREGORIAN, CL. 58, H I 36, com. A. TOMIAC, ap. DA), cf. *pisc*, idem; „un lemn de care se agață ruda sâniei; lemnul este băgat cu un capăt în opleanul dinainte și la mijloc e prins cu un cui de crucea sâniei” (VICIU, GL.; ALR II 5647, 5650/310), cf. *pisc*, idem; „lemnul de la sanie, în forma unei furci, în care se prinde proțapul printr-un cui” (com. MARIAN, ap. DA); „crucea sâniei” (PAMFILE, I. C. 154); cf. *pisc*, idem.

<sup>14</sup> Cf. pentru acest sens, și adj. *gruios* „pieziș”. Locul ăsta-i tare *gruios*. (Vărmaga, lingă Săcărtimb: VICIU, GL.).

<sup>15</sup> Pentru modul în care mare parte a accepțiilor acestui apelativ topic se oglindesc în numele topice *Gruiul*, cf. DGR III 655-656.



Din cele de mai sus rezultă, în primul rând, identitatea parțială, sub raport semantic, dintre *pisc* și *grui*. Această identitate parțială constă în faptul că conținutul semantic al lui *grui* este cuprins aproape în întregime în cel al lui *pisc*.

În al doilea rând, se observă o mare asemănare între evoluțiile semantice ale acestor două cuvinte.

Toate acestea ne determină să presupunem o mare asemănare, dacă nu chiar identitatea, sub raport semantic, a etimonurilor cuvintelor discutate.

Din punctul de vedere al originii sale, cuvântul *pisc* se pretează a fi explicat prin raportarea lui la elemente fie ale unor limbi romanice sau germanice, fie ale unor limbi slave.

În primul caz, *pisc* „bec, pointe, pic, cime, sommet d'une montagne, proue d'un navire” este pus în legătură cu forme ca : sard. *pizzu* „bec”; ml. *pizz*, sic. *pizzu*, vit. *pinzo*; sp. *pinzas*, it. *pinzette*; fr. *pince*, ca și rom. *pișcă*, it. *pizzicare*; veneț. *pizzare*, sp. *pizar*, *pinchar*; catal. *pessigar*; port. *piscar*; prov. *pezugar*; valon. *pissi*; fr. *pincer*; alb. *piskoig*, *pitskoig*; ngerm. *pfetzen*, *pfitzen*, neerl. *pitsen* și în sfârșit, rom. *pițigă*, *pițigoi*, *pițiguș*; port. *pisco* „rouge-queue” (cf. CIHAC I 206). După părerea lui Cihaac, astfel de cuvinte s-ar putea raporta la rom. *pic* (pl. *picuri*) și, prin acesta, la vechiul romanic *pic* „pointe” (cf. și lat. *picus* „pic, pie”, care prezintă același radical: *pic*) (cf. *id.* 203).

PUȘCARIU (ET. WB. 114) nr. 1304, îl apropie și el pe *pisc* „Gipfel” de rom. *pica*, *pic* (un ~), *pițiga* și *pișca*, precizînd că aceste forme se bazează pe radicalul germanic *pic* (c) —.

Dintre lucrările care au căutat să explice cuvintele *pisc*, *piscoaie* și *piscoi* prin raportarea lor la unele forme slave, amintim în primul rând pe CIHAC (II 257—258). De astă dată, *pisc* „bec, pointe, pic, cime, proue d'un navire” este pus în legătură cu ceh. *pysk* „lèvre, museau, bec”, *pyskati* „fouiller avec le groin, avec le bec” și pol. *pysk* „museau, groin, bec, proue d'un navire”, *pyśkać* „fouiller avec le museau”. În același loc, acest izvor, punînd pe *piscoaie* „anche (en général), anche d'un moulin” și *piscoi* „haut-bois” alături de *piscuiesc* (*chiscuiesc*) „piauler, siffler, gazouiller” și de *piștesc* (*pițesc*, *chiștesc*, *ghîtesc*, *pițesc*, *chițesc*) „suinter, dégoutter, découler, s'assoupir”, *piștelniță* „marais”, raportează toate aceste forme la vsl. *piskŭ*, *piskalo* „tibia”, *piskati-pištŭ* „tibia canere”, *pištali* „fistula”, *pištati* „sonum edere”; rus. *piskati*, *pisknuti*, *pištati*, *pisnuti* „siffler, piauler (des certains animaux)”, *piskŭ*, *piskanie* „sifflement, action de jouer du haut-bois”, *pištalka*, *piščali*, *piščalka*, *piskŭlka* „chalumeau”; pol. *piskać*, *piskotać*, *piśkać*, *piśnać*, *piszczyć* „siffler, piauler, jouer de la flûte, du fifre”, *pisk* „action de piauler”, *piszczal*, *piszczel*, *piszczalka* „chalumeau, fifre”, ceh. *piskati*, *pisknouti*, *pištěti* „siffler, piauler, suinter” (cf. *piștesc*), *pisk* „sifflement”, *piskoř*, *piskora* „sifflet, anche, gosier”, bg. *piskun* „sourdine du sifflet”, *pištělkŭ* „sifflet”, *pišti* „crier”, nsl. *piskati*; *pisk*, *pišal*, *pišala*, *pišalo* „sifflet, flûte”, cr. srb. *piskati*, *pisnuti*, *pištati*, *pištiti* „siffler, jaillir”, *pisk*, *pisak* „embouchure, anche, soupape d'un instrument de musique”, *pištalinica*, *pištalina* „terrain marécageux, terra aquosa ubi aqua prosilit”.

Etimologiile, formulate de alte dicționare, pentru aceleași forme, *pisc*, *piscoaie*, și *piscoi*, prezintă unele diferențieri atât față de cea de mai sus, cât și între ele însele.

După SCRIBAN, D., *pisc* < vsl. *piskü* „fluier”, pol., ceh. *pysk* „bot, plisc”, iar *piscoaie* și *piscoi* < vsl. *piskü* „fluier”, *piskati* „a cînta din fluier”.

Pentru a-l explica pe *pisc*, CADE face apel la un vsl. \**pyskü* (< rus., pol., ceh. etc. *pysk* „bot”). După același izvor, *piscoaie* și *piscoi* „vrană la moară” (< *pisc*), în timp ce *piscoaie* „fluier” (< bg. *piskunü*).

În sfîrșit, TDRG îl compară pe *pisc* cu nslov. *pisk*, pol. etc. *pysk* „Schnabel”, iar pe *piscoaie* și *piscoi* le consideră ca fiind derivate ale lui *pisc*, dat fiind faptul că obiectele designate de aceste cuvinte — vrană morii și fluierul (ca parte a cimpoiului, a orgii etc.) — au o formă asemănătoare cu cea a ciocului (cf. și DLRM).

Se pune, desigur, întrebarea : cum se explică lipsa de unitate a etimologiilor propuse pînă acum pentru formele *piscoaie* și *piscoi* și, implicit, pentru *pisc*?

Se observă din cele de mai sus că *piscoaie* și *piscoi*, prin sensurile pe care le au („vrană la moară” și „fluier”) se pot raporta, în ultimă instanță, atât la forme ca ceh., pol. *pysk* „cioc, bôt, rît” cât și la vsl. *piskü* „fluier”.

După cât se pare, pînă acum nu s-a putut preciza raportul existent între aceste două categorii de cuvinte.

Lipsa unei determinări precise a raportului dintre forme ca ceh., pol. *pysk* și vsl. *piskü* a împiedicat, la rîndu-i, precizarea raporturilor existente atât între rom. *pisc* și vsl. *piskü*, cât și între rom. *piscoaie* și *piscoi* pe de o parte, și rom. *pisc*, ceh., pol. *pysk* și vsl. *piskü* pe de altă parte.

Remarcăm însă, că în discuția de față interesează mai puțin natura raporturilor existente între cuvintele amintite mai sus<sup>16</sup>. Important este, în primul rînd, faptul că rom. *pisc* poate fi raportat, în mod nemijlocit, la forme ca ceh., pol. *pysk*, și că, avînd în vedere marea asemănare de ordin formal și semantic dintre aceste forme slave și forma romînească, originea slavă a acesteia din urmă pare neîndoielnică.

Așa fiind, trebuie să relevăm un alt fapt și anume acela că atât rom. *pisc*, cât și etimonurile sale slave au aceeași accepție de bază : cea de „gură la animale”.

În legătură cu originea lui *grui*, menționăm că ea n-a fost, încă, îndeajuns de bine precizată. Pentru explicarea acestui cuvînt s-au propus mai multe etimologii. O parte din ele le redăm, așa cum au fost expuse, succint, de DRĂGANU (ROM. 206—207). În acest loc se arată că „*Dict. Acad. Rom.*, II, 321, îl compară, cu îndoială, cu lat. *grumus*, al cărui diminutiv *grumulus* a dat arom. *grumur* (P. Papahagi, AAR, XXIX lit., 224; cf. și Meyer-Lübke, REW<sup>1</sup>, pp. 289—290, nr. 3887 și 3889), d.-rom. *grumură* (cf. Lacea, *Dacoromania*, II, 624).

<sup>16</sup> Vom încerca să discutăm natura acestor raporturi într-o altă lucrare a noastră.

Wedkiewicz, l. c., dînd corespondentele slave, dovedește imposibilitatea originii slave a cuvîntului. J. Brüch, *Archiv f. das St. d.n. Sprachen* cxxxv — 1916, p. 416—417, dă ca radical pe *grunium* „Schweinsrüssel”, trimitînd la v.-fr. *groin* „hauteur d'un coteau d'une montagne”, cf. fr. *groin de porc*, arom. *gruîu* „Kinn”, eng. de jos *gruon* „Kinn”, ca mai înainte G. Meyer, *Alb. Stud.*, 4, 96; Pușcariu, *EtWb*, 64, nr. 744; W. Lehmann, *Z.f. vgl. Sprachf.*, xli, 391. Deoarece această etimologie pleacă de la un radical nereconstruit, a fost admisă pe urmă și de Spitzer (*Jahrbuch f. Philologie*, I—1925, 139, și *Dacoromania*, III, 657). Dar G. Pascu, *Archivum Romanicum*, VI—1922, 214, nu admite nici explicația lui Brüch aprobată de Spitzer, și, întemeindu-se pe sensul de „jeune arbre” (Pascu, *Cîmilituri*, I, 163), propune radicalul tracic \**goroneum* din *gor-*, *gar-*, „arbre, forêt, montagne” (cf. bg. *gorá* = „montagne” și „forêt”), iar această părere și-o menține în volumul *Rumänische Elemente in den Balkansprachen*, Genève, 1924, p. 56, nr. 220, și în *Dictionnaire étymologique macédo-roumaine*, Iași, 1925, vol. I, p. 190, nr. 1790”.

În continuare, N. Drăganu, discutînd etimologia propusă de Pascu, arată că această etimologie „nu este probabilă, nu numai pentru că pleacă de la un radical reconstruit, ci și pentru că nu este sigur că sensul de „jeune arbre” este cel original: de obicei originalul este numele configurației de teren, iar după aceasta se numește ceea ce se găsește pe ea (cf. *pădure*). În sfîrșit, ceea ce ne dau cîmiliturile nu este totdeauna sigur”.

Astfel, N. Drăganu ajunge la concluzia că „cea mai sigură dintre etimologiile propuse este cea a lui Brüch”, menționînd însă, în același timp, că „C. Tagliavini, l. c., arată că ar fi posibilă și existența unui vechi *groniu* cu sensul de «arbore»”.

Aici, N. Drăganu se referă la faptul că C. Tagliavini, în *STUDI RUM.* II 235 — 236, pornind de la aceeași accepție de „arbore tînăr”, atribuită rom. *grui* de G. Pascu, presupune — cu multă rezervă — că formele *grui*, *gruî* ar putea avea la bază un lat. balc. \**gruneum* (corespunzător gree. γρόβον) derivat dintr-o formă preelenică γρουός „trunchi”.

La rîndul ei, ipoteza lui C. Tagliavini este respinsă de O. Densusianu (GR. S. III 470), întrucît, după acesta, sensul de „arbore tînăr” al lui *grui* nu există, el fiind luat dintr-o ghicitoare greșit interpretată. În continuare, O. Densusianu dă și el, după cît se pare, deplină dreptate explicației formulate de Brüch, arătînd că „cuvîntul românesc nu poate fi desigur izolat de fr. *groin*, înțelesurile de „bot, cioc” și „deal” fiind redade adeseori prin același cuvînt”.

Etimologia propusă, printre alții, de J. Brüch a fost adoptată, de altfel, și de CADE, SCRIBAN, D. și, recent, de DLRM.

Cu toată verosimilitatea ei, această etimologie a fost combătută însă, de CRÎNJALĂ (RUM. VI. KARP. 286 — 291). Vom reda mai pe larg cele cuprinse în această lucrare.

Referindu-se la eventualitatea unei legături dintre numele topic românesc *Grui* (după *grui* „Hügel”) și unele forme balcanice asemănătoare, autorul observă, în primul rînd, că ar. *gruîu* este atestat numai cu sensul de „Kinn” și nu și cu cel de „Hügel”. Cît despre numele de persoană

și de familie srb. *Gruj, Grujo, Gruja, Grujica* (> rom. *Gruia*), acestea reprezintă o formație hipocoristică de la srb. *grub* și deci, n-au nimic comun cu *grui* „Hügel”. Pe lângă aceasta, elemente ca cele de mai sus n-au pătruns în toponimia din Balcani.

Bazat pe aceste considerente, D. Crinjală conchide că numele topice românești de tipul lui *Gruj* n-au putut fi aduse de români din Balcani.

Comparând-se apoi, formele românești cu cele din limbile slave din regiunea nordică a Carpaților, sub raportul vechimii, frecvenței și viabilității lor, se constată, printre altele, următoarele fapte :

În limba română, cuvântul *grui* nu poate avea o vechime prea mare. Numele topice românești, care cuprind forme mai vechi ale acestui cuvânt, nu sînt atestate decît de prin sec. al XV-lea (cf. DRĂGANU, ROM. 234), dar și aceste nume se găsesc situate în regiuni influențate, sub raport lingvistic, de ucraineni.

În general, după cum afirmă D. Crinjală, cuvântul *grui* a fost în trecut și este și azi, puțin răspîndit în limba română, unde se simte încă, ca fiind un element străin. O dovadă a lipsei de viabilitate a acestui cuvânt în limba română ar fi și faptul că în această limbă el ar fi întîlnit numai sub o singură formă : cea de *grui*, dar și această formă fiind destul de tînără.

Altfel s-ar prezenta însă lucrurile în limbile slave din regiunea nordică a Carpaților.

Se remarcă, în primul rînd, faptul că densitatea numelor topice slave de tipul lui *Grui* (cf., de pildă, cele amintite la p. 287—288) din această regiune (adică, partea de est și de vest a Slovaciei și regiunea de vest a Ucrainei transcarpatice) este cu mult mai mare decît cea a numelui topic *Gruj* pe teritoriul românesc.

La aceasta se alătură faptul că în limbile slave din această regiune (la care, de astădată, se adaugă și Moravia), apelativul topic corespunzător are o viabilitate pronunțată, reflectată, mai ales, în diversitatea formelor și a derivatelor sale (cf. cuvintele amintite la p. 286—287).

Bazat pe astfel de fapte, D. Crinjală susține, din nou, originea slavă a lui *grui* (cu diversele lui forme din limbile slovacă, ucraineană, poloneză etc.), și, implicit, a rom. *grui*<sup>17</sup>.

După D. Crinjală, cuvîntul, în speță, apelativul topic slav discutat s-a format pe-un teritoriu polono-slovaco-ucrainean, undeva în cuprînsul Slovaciei de est, regiune ce formează o unitate distinctă sub raport lingvistic și etnografic. Cei care au răspîndit acest nume, în trecut, în Carpați, trebuie să fi fost ucrainenii. Românii au putut lua numele topic (?) din regiunile mai influențate de ucraineni și să-l răspîndească, apoi, în celelalte regiuni locuite de români.

Dintre toate etimoniurile propuse pentru *grui*, singurul care ar putea fi considerat ca sinonim al unor forme slave ca ceh., pol. *pysk* „cioc, bot, rit”

<sup>17</sup> Pentru confirmarea originii slave a acestor cuvinte, autorul se referă la lucrări ca BERNEKER, SL. WB. 346 și KARŁOWICZ, SGP II 120. Să se vadă, în acest sens, și SŁAWSKI, SŁOWNIK ET. POLSK. IV 340, lucrare mai recentă, unde, de asemenea, rom. *grui* e raportat la forme ca pol. *grai, groń, grui*, ucr. *grun* slovac. *grui*, ale căror sensuri legate de toponimie se referă la diferite forme de relief, de la ridicături de diverse mărimi și părți ale acestora și pînă la locuri plane (poieni).

este lat. \**grünnium* „rit de porc”. De altfel, după cum a reieșit și din cele de pînă acum, acesta este cel mai plauzibil etimon al rom. *grui*.

Vom încerca, în continuare, să verificăm faptul dacă, într-adevăr, lat. \**grünnium* a putut genera o evoluție semantică similară celei a formelor de tipul ceh., pol. *pysk*, respectiv, rom. *pisc*. În acest sens ne vom folosi de întreg conținutul semantic oferit de formele romanice considerate ca fiind derivate din această formă latină.

După cum reiese din datele de care dispunem, sensul original de „rit de porc” al lat. \**grünnium* s-a păstrat, pînă azi, în it. *grugno*, fr. *groin* prov. *gronh*, catal. *gruny* (cf. MEYER, REW).

O serie din sensurile mai îndepărtate, atestate pentru unele din formele romanice, se pot datora analogiei. Însirăm aceste sensuri în ordinea relativă a îndepărtării lor de sensul original.

Un prim sens, în această ordine, ar putea fi cel de „dicke Nase” al calabr. *vroña* (cf. MEYER, REW).

În continuare, credem că trebuie înregistrate sensurile apelativului topic românesc, *grui*, bazate, după cum am arătat, pe sensul de „dîmb lungăreț de forma tarniții fără un obline”, al dim. *gruiet*. Se observă, într-adevăr, că forma acestei ridicături de relief, de fapt o colină, este mult asemănătoare formei ritului de porc. Probabil, am putea aminti aici și sensul, puțin mai evoluat, de „hauteur d'un coteau d'une montagne” al v. fr. *groin* (cf. DRĂGANU, ROM. 206).

Sensurile pe care le însirăm mai jos se pot datora unui proces mai înaintat de abstractizare și generalizare, similar celui menționat în cazul rom. *pisc*. Printr-un astfel de proces, pornindu-se de la forma lunguiață, mai îngustă la unul din capete, a ritului de porc, cîteva din formele romanice au ajuns să designeze, ca și rom. *pisc*, unele lucruri, obiecte etc. care au și ele o formă lunguiață și care se termină, uneori, chiar cu un virf (considerat în plan orizontal sau vertical). Astfel ar fi, în primul rînd, cazul eng. de jos *gruon*, arom. *gruñu* „Kinn” (cf. DRĂGANU, ROM. 206), după care, în continuare, menționăm rom. *grui*; cu amintitele sensuri de „gură sau țîță (a urciului)” și „pisc (la car sau la sanie)”, acesta din urmă în mod greșit atribuit, pînă acum, unei analogii cu *pisc* (cf. DA).

Se observă că, cu toate lacunele existente în conținutul semantic al unora dintre formele romanice amintite (lipsa sensului de bază sau al unor sensuri intermediare), aceste forme romanice se pot integra efectiv în ansamblul evoluției semantice generate de lat. \**grünnium*.

Lacunele de care am vorbit s-ar putea explica, cel puțin parțial, printr-o insuficiență a izvoarelor de documentare, care nu vor fi reușit, pînă acum să înregistreze în întregime conținutul semantic al fiecărei forme romanice, în parte.

Alături de acestea, pot fi însă, și alte cauze, acestea din urmă putînd avea o importanță primordială.

Este posibil ca lat. \**grünnium*, prin vechimea și largă lui răspîndire teritorială, să-și fi însușit, pe alocuri, încă în faza latinei vulgare, unele sensuri, mai mult sau mai puțin îndepărtate de cel original și care vor fi variat, totodată, de la o regiune la alta a teritoriului acestei limbi. De la un caz la altul reflexele romanice de azi ale lat. \**grünnium* au putut păstra

și dezvoltă, în mod independent unele față de celelalte fie numai sensul originar, fie atât sensul originar, cât și unele din sensurile derivate, fie, în sfârșit, numai unele din sensurile derivate.

În legătură cu rom. *grui*, datorită faptului că acest cuvânt prezintă sensuri destul de numeroase și atât de disparate (pe de o parte, cele referitoare la toponimie, pe de altă parte, cele referitoare la părțile carului etc.) care nu pot fi explicate decât prin raportarea lor, independentă, la sensul de bază de „rît de porc”, ne exprimăm părerea că acest din urmă sens a putut fi propriu chiar cuvintului românesc, într-o fază mai veche a limbii române<sup>18</sup>.

Reținem din cele de pînă acum faptul că, într-adevăr, întreaga evoluție semantică generată de lat. \**grūnnium* prin mijlocirea formelor românice amintite — printre care și rom. *grui* — este identică cu cea a rom. *pisc*, respectiv cu cea a unor forme slave ca ceh., pol. *pysk*.

Așadar etimonurile sinonime care au determinat marea asemănare dintre conținutul și evoluția semantică a rom. *pisc* și *grui*, nu pot fi altele decât forme slave de tipul ceh., pol. *pysk* „cioc, bot, rît” și lat. \**grūnnium* „rît de porc”.

Referindu-ne în special la discuțiile purtate în legătură cu originea lui *grui*, este de la sine înțeles că, în lumina faptelor de mai sus, se înlătură toate celelalte etimologii propuse pînă acum pentru acest cuvânt.

În legătură cu etimologia propusă de G. Pascu, bazată, în parte, precum se știe, pe material oferit de cimilituri, am vrea să menționăm faptul că, chiar în cazul în care am atribui o oarecare valoare acestui material, el poate fi supus și altor interpretări.

PASCU (c.163) argumentează existența sensului de „arbore” al lui *grui*, prin compararea a două variante ale unei cimilituri referitoare la „bute (poloboc)”: „alunul ține *gruiul*, *gruiul* ține balta, balta ține gloata” și „alunul ține *gorunul*, *gorunul* ține gloata și gloata ține balta”. Deci, după G. Pascu, sensul de „arbore” al lui *grui* poate fi îndreptățit prin faptul că *grui* din prima variantă a fost înlocuit în cea de-a doua variantă cu *gorun*.

Cimiliturile de mai sus sînt citate din GOROVEI, c. 35. În același loc (GOROVEI, c. 34—36) se găsesc și alte variante ale acestora, referitoare și ele, tot la „bute (poloboc)”, ca: „am o vacă cu *buricul* în spate”; „am un frate cu un *cui* în spate” (p.34); „am o găină cucuiată, o țin în pimniță înțuiată și, cum intru s-o descui, îi pun mîna pe *cucui*” (p. 36). Rezultă, de aici, că *grui* din prima cimilitură ar putea fi „echivalent” și, cu *buric*, *cui* sau *cucui* din cimiliturile de mai sus. Această, întrucît toate aceste cuvinte s-ar putea referi, de fapt, la *cepu*l butoiului, considerat ca „punct distinct” sau „ieșitură, parte mai ridicată” a suprafeței exterioare a acestui vas.

<sup>18</sup> S-ar putea să avem a face aici, de pildă, cu un caz similar celui al lui *colări* „poienițe mici care înșing, uneori, stîncile mai mari” (< lat. *collare* „podoabă ce se atîrnă la git”), despre care, Sextil Pușcariu (DR. IV 681) afirmă că ar reprezenta „unul din numeroasele cazuri cînd un cuvînt latinesc a fost înlocuit în înțelesul lui original prin alte cuvînte și s-a mai păstrat doar ca o relictă, într-un sens figurat”.

Rămîne însă, într-adevăr, de neexplicat pînă acum sensul lui *grui* de „copac tînăr, suptîrel și drept”<sup>19</sup>, accepție atestată, ce e drept, o singură dată (Munții Sucevei : ȘEZ. v. 76) și pe care G. Pascu își întemeiază, în primul rînd, etimologia sa. Se pune întrebarea dacă nu am avea a face aici, de fapt, cu un omonim.

În legătură cu etimologia formulată de D. Crinjală, menționăm că, în lumina celor de pînă acum, principalele argumente pe care ea se bazează (caracterul relativ recent, frecvența și viabilitatea redusă a cuvîntului *grui* în limba romînă) cad din capul locului. După cum am văzut, cuvîntul *grui* (<lat. \* *grūnnium*) prezintă, pe lîngă o serie de derivate, un conținut semantic destul de bogat și de variat și are, în același timp, o largă răspîndire teritorială (în special ca apelativ și nume topico). Toate aceste fapte denotă; cel puțin pentru trecut, pronunțata viabilitate a acestui cuvînt pe terenul limbii romîne.

Implicit, trebuie să admitem ipoteza lui Melich, acceptată printre alții de DRĂGANU, ROM. 205—206, după care apelativele și numele topice înrudite cu rom. *grui*, întîlnite mai cu seamă în Carpații nordici și proprii unor limbi ca ucraineana, poloneza, slovacă, maghiara etc., se datorează influenței lingvistice exercitate de păstorii romîni, care, în trecut, vor fi pendulat adesea în această regiune.

Mai rămîne de stabilit, în continuare, dacă evoluțiile semantice identice, generate (în limba romînă) de forme slave de tipul ceh., pol. *pysk* și lat. \**grūnnium*, constituie un caz izolat sau dacă avem a face aici cu un fenomen mai general.

În acest scop, vom urmări mai întîi conținutul semantic al cîtorva cuvinte romînești sau străine, care prezintă, la origine sau undeva pe parcursul evoluției lor semantice, accepții similare celor ale etimonurilor rom. *pisc* și *grui*.

Este vorba de cuvinte care prezintă accepții referitoare la „gura animalelor” sau, într-un sens mai larg, la „partea din față a capului animalelor (sau al omului)”.

Vom împărți aceste cuvinte în trei categorii, după cum, prin accepțiile lor, ele se referă la : a) ciocul păsărilor ; b) botul sau rîtul unor animale ; c) nasul (omului sau al animalelor) :

a 1) mr. *chipită* „pointe ; bec ; pic, crête, sommet” (DR III 449) ;  
 2) *cioc* „termen general pentru partea anterioară (lunguiată) a gurii păsărilor ; (peiorativ) gură (a omului) ; botul ascuțit al unor pești ; partea (anterioară și) ascuțită sau lunguiată a unui obiect, vîrf, capăt : *ciocul corăbiei* = proră ; *ciocul leucei* ; *ciocul ibricului* = buza prin care se toarnă din ibric ; (la plutire) unealta cu care se scot lemnele din apă, *ciocoroi*, cf. țapînă ; (la păsări) moț de pene ; colț (de stîncă) ; barbison, țacălie” etc. Cuvîntul are la bază interjecția *cioc*, onomatopee care imită loviturile repetate într-un obiect tare, așa cum le face pasărea cînd ciugulește. Pentru înrudirea etimologică și semantică, cf. *ciocă* cu sensuri ca : „deal, înălțime, vîrf de deal sau de munte ; cîrlig (ca parte a unor unelte) ; unealtă de soc în formă de lulea, în care e vîrît capătul interior al carabei la cîmpoi ; tîrnăcop” etc. (cf. DA) ;

<sup>19</sup> Greșit înregistrat de DA (s.v. *grui* „cocor”) ca „tînăr subțirel și drept, copuc” (? !).

3) *clobanț* „cioc (de păsări); (în batjocură sau glumă) gură; cârlig (la diferite instrumente)”; — rezultat, probabil, printr-o contaminare între *clonț* și ucr. *kljuba* „coabă, cârlig al luntrașilor” (cf. ceh. *klubák* „cioc”) (cf. DA);

4) *clonț* „cioc (de păsări); (în glumă sau în batjocură) gură; (probabil prin confuzie cu *colț*) dinte mare; (prin confuzie cu *clanț*) stană de piatră acută; inima seminței, germene, colț” etc.; cf. și *clonțan* „stîncă țuguiată, vîrf de stîncă”; — din vsl. \**kljunci* (bg. *kljunecă* „cioc”) derivat din *kljună* „cioc” (cf. DA);

5) *plisc* „cioc de pasăre (mai lung și mai ascuțit)” (STOICA, VIN. 20); (peiorativ) „gură” (DLRM); „rit de porc” (AV); „capătul ascuțit al sulitei” (cf. SADOVEANU, O. I 195, 220); „coastă de deal steril, acoperit cu piatră” (LIUBA-IANA, M. 82) și derivate ca: *pliscălu* „ritul porcului” (AV); *pliscău* (Stejar-Arad) „deal nu prea înalt, de forma căciulii” (CHEST. I V 91/89); *pliscoaie* „parte a carabei cimpoiului” (PAMFILE, J. 327); *pliscoi* „țevișoară de pai sau de gîscă” (CADE); „instrument muzical, mai mult jucărie copilărească” (H XVIII 78); cf. și: *pliscoiat* „cu vîrf, țuguiat, ascuțit” (CADE); — rezultat, probabil, din slav. (srb., pol. etc.) *pysk*+*pliskati* „klatschen, plätscheren” (>rom. *plescăi*) (cf. TDRG).

Cele de pînă acum; să se compare, de pildă, cu:

6) lat. *rostrum* „bec (d’oiseau); pointe recourbée d’un objet (d’une serpente); pointe du soc (de la charrue); *rostrum lucernarum* = bec de lampe; *rostrum insulae* = pointe d’une île; mûseau, mufle, groin, gueule, sucoir (des abeilles); éperon de navire; l’avant du navire, la proue” etc. (cf. GOELZER, NDLF);

7) fr. *bec* „cioc, clonț, plisc (la păsări); (fam.) gură; capăt, vîrf al unui obiect (al unui condei etc.); extremitatea unui obiect muzical, care se ține între buze (*bec de clarinette, de saxophone*); țeavă, bec (de gaz); limbă de pămînt la confluența a două râuri sau care înaintează în mare” (cf. și LAROUSSE U.);

8) it. *becco* „cioc (la păsări); (în glumă) gură; cioc al unui urciur, a unui vas de picurat, a unei sticle cu gîtul strîmt; proră; gurița, îmbucătura flautului sau a clarinetului”; cf. și *beccastrinò* „sapă groasă și lunguiată, cu care se scot pietre”; *becchetto* „vîrf al glugii; (la pl.) părțile unor încălțăminte groase cu trei cusături, în care sînt făcute găuri pe unde se trec legăturile, nojițele; obiect, lucru oarecare terminat cu vîrf”; *becuccio* „țevișoară încovoiată a unei retorte, prin care iese apa picurînd; țevișoara de la lămpile de gaz, la capătul căreia se dă foc gazului” etc. (cf. ZINGARELLI, VOC. L. IT.);

9) germ. *Schnabel* „cioc; proră”;

10) magh. *csőr* „cioc; (ironic) gură; vîrf (al pantofului)”.

b 1) *bot* „partea anterioară (mai mult sau mai puțin lunguiată) a capului animalelor; (în glumă sau în batjocură) gură; cioc (cînd este gros și mare): (ornit.) *bot-gros* = cireșar (*Coccothraustes vulgaris*), *bot-roș* = căldăraș (*Pyrrhula europea*); partea anterioară și ascuțită sau lunguiată a unui obiect, capăt, vîrf: *botul cizmei, botul căunii, botul dealului* = coada unui deal; piscul luntrei; prora corăbiei; cioculețul leucei de la căruță; hobotul săniei”; cf. și *botniță* „bot la luntre și la sanie” (cf. DA); „crucea săniei” (cf. DA s.v. hobot); — pentru etimologie, după V. Bogrea (DR



III 448), cf. *hobot* „nas mare și diform; crucea săniei”; (<sl. *chobotŭ* „bot, rît”) (cf. DA);

2) *ciort*: *ciortul cozii* = rădăcina cozii, partea din care crește perii din coada calului; de aici, prin analogie, pornindu-se de la forma ciuntită, retezată, a rădăcinii cozii, și: *ciort* „rît de porc; bot de cal; cioc (de rață); gură (de cană sau de urciore)” (cf. și DA);

3) *rît* „groin, boutoir, museau, trômpe” (CIHAC II 314); „pisc al corăbiei” (cf. TDRG, s.v. *pisc*); *rît*=os avis (ANON. CAR., ap. DR III 448); — cuvîntul are la bază vsl. *rŭtŭ*, *rotŭ* „apex, rostrum, os, prora”; ceh. *rot*, *ret*, *rtu* „bouche, lèvres”; nsl. *rt. ert* „pointe, museau”; cr. *rat*, *ert* „pointe”; cf. bg. *rŭt* „colline”, nsl. *rot* „prairie sur une colline” (cf. CIHAC II 314, s.v. *rît*);

4) *tic* „bot, rît; cioc de pasăre” (CADE; cf. SCRIBAN, D.); (Valea Jiului și Țara Hațegului) *ticul săniei* = botul săniei (A III/ 3, 4, 19, A IV/6) (cf. vsl. *tykati* „a împunge”) (SCRIBAN, D.);

5) germ. *Schnauze* „bot; rît; cioc (la câni, ibrice, urcioare etc.); plug de zăpadă”;

e 1) *nas*, pe lângă sensul comun, mai are și sensurile de „proeminență a unei piese, servind pentru a o fixa într-o anumită poziție, pentru a o distanța de altă piesă etc.; cioc; partea din față a fuzelajului unui avion” (cf. DLRLC), pentru care, cf. lat. *nasus* „nez; bec, goulot, anse” (cf. GOELZER, NDLF); it. *naso* „nas; lucru, obiect în forma vârfului de nas, cioc, vîrf; prora”; *naso della sella* = partea anterioară a oblineului șelei” etc. (cf. ZINGARELLI, L. IT.); fr. *nez* „nas; prora”;

2) germ. *Nase* „nas; vîrf de stîncă ieșit în afară; peninsulă, limbă de pămînt”; *Bergnase* „bot de deal”;

3) magh. *orr* „nas; prora a unei corăbii; rît (de porc); bot (al unui animal); vîrf (al unui pantof)”; *hegyorra* „bot de deal”.

Precizăm că, în afară de cîteva cazuri în care evoluția semantică a unora din aceste cuvinte a putut fi influențată de conținutul și evoluția semantică ale altor cuvinte cu care au venit în contact, se poate spune că, mai ales de la o limbă la alta, cuvintele mai sus amintite au avut o dezvoltare semantică independentă.

Nu intenționăm să ne ocupăm de evoluția semantică a fiecăruia dintre aceste cuvinte, în parte, și nici să urmărim mai îndeaproape evoluția semantică generală a acestei categorii de cuvinte<sup>20</sup>. Ne mulțumim să observăm că, așa după cum reiese din simpla expunere a conținutului lor semantic, aproape fiecare din aceste cuvinte — și, cu atît mai mult, toate aceste cuvinte luate la un loc — prezintă o evoluție semantică analogă, în general, cu cea a rom. *pisc* și *grui* și, implicit, cu cea a etimonurilor acestora, forme ca ceh., pol. *pysk* și lat. \* *grŭnnium*.

Așadar evoluțiile semantice identice, generate în limba romînă de aceste din urmă cuvinte, sînt departe de a constitui un caz izolat. Aceste

<sup>20</sup> Schișarea unor trăsături de ordin general a unei astfel de evoluții semantice necesită, desigur, discutarea unui material cu mult mai bogat decît cel expus aici. O astfel de preocupare ar putea constitui obiectul unui studiu de ansamblu, studiu care depășește cu mult scopul articolului de față.

evoluzii se integrează pe deplin în evoluția semantică generală a cuvintelor referitoare la „gura animalelor”, respectiv, la „partea din față a capului animalelor (sau al omului)”.

Explicarea unei astfel de evoluții semantice generale ar putea fi următoarea :

Existența la baza sau pe parcursul evoluției semantice a acestor cuvinte a unei și aceleiași accepții generale — ca cea amintită mai sus — a putut determina apariția, aproximativ, a aceluiași proces de abstractizare și generalizare, proces care a putut da naștere, în general, aceluiași analogii și, prin aceasta, uneia și aceleiași evoluții semantice generale, cu un caracter relativ unitar.

#### ОТНОСИТЕЛЬНО СИНОНИМИИ МЕЖДУ *PISC* И *GRUI*

(Краткое содержание)

Семантическое отношение между словами *pisc* и *grui* было мало исследовано, так как синонимия этих слов была отмечена до сих пор лишь частично и только в словарях.

Чтобы лучше подчеркнуть эту синонимию, автор, используя в большой мере неизвестный документальный материал, излагает параллельно содержание и семантическую эволюцию этих слов.

На основе обсуждаемого материала замечаем, что богатое содержание и многосторонняя семантическая эволюция старого и распространенного слова *pisc* основывается на значении „клюва” (птичьего), ныне исчезнувшего из языка. Также отмечается, что большинство значений слова *grui* находит соответствие среди многочисленных значений слова *pisc* (так, напр., среди значений относительно форм почвы, некоторых частей вола или саней и т.д.).

Большое сходство содержания и семантической эволюции этих слов предполагает синонимию их этимонов. Это могут быть лишь славянские формы чешского-польского типа *pysk* „bec, museau, groin” и лат. *\*grūnnium* „groin”.

Аналогическая семантическая эволюция, вызванная в румынском языке этими этимонами, не является отдельным случаем. Она свойственна вообще словам, называющим „часть животных”, или, в более широком смысле, „переднюю часть головы животных (или человека)” (ср. аром. *chipitiă*, рум. *cioc, clobanț, clonț, plisc*, лат. *rostrum*, фр. *bec*, ит. *beco*, нем. *Schnabel*, венг. *csőr*, рум. *bot, ciort, rîț, tic*, нем. *Schnauze*, рум. *nas*, лат. *nasus*, фр. *nez*, нем. *Nase*, венг. *orr*).

À PROPOS DE LA SYNONYMIE ENTRE PISC ET GRUI

(Résumé)

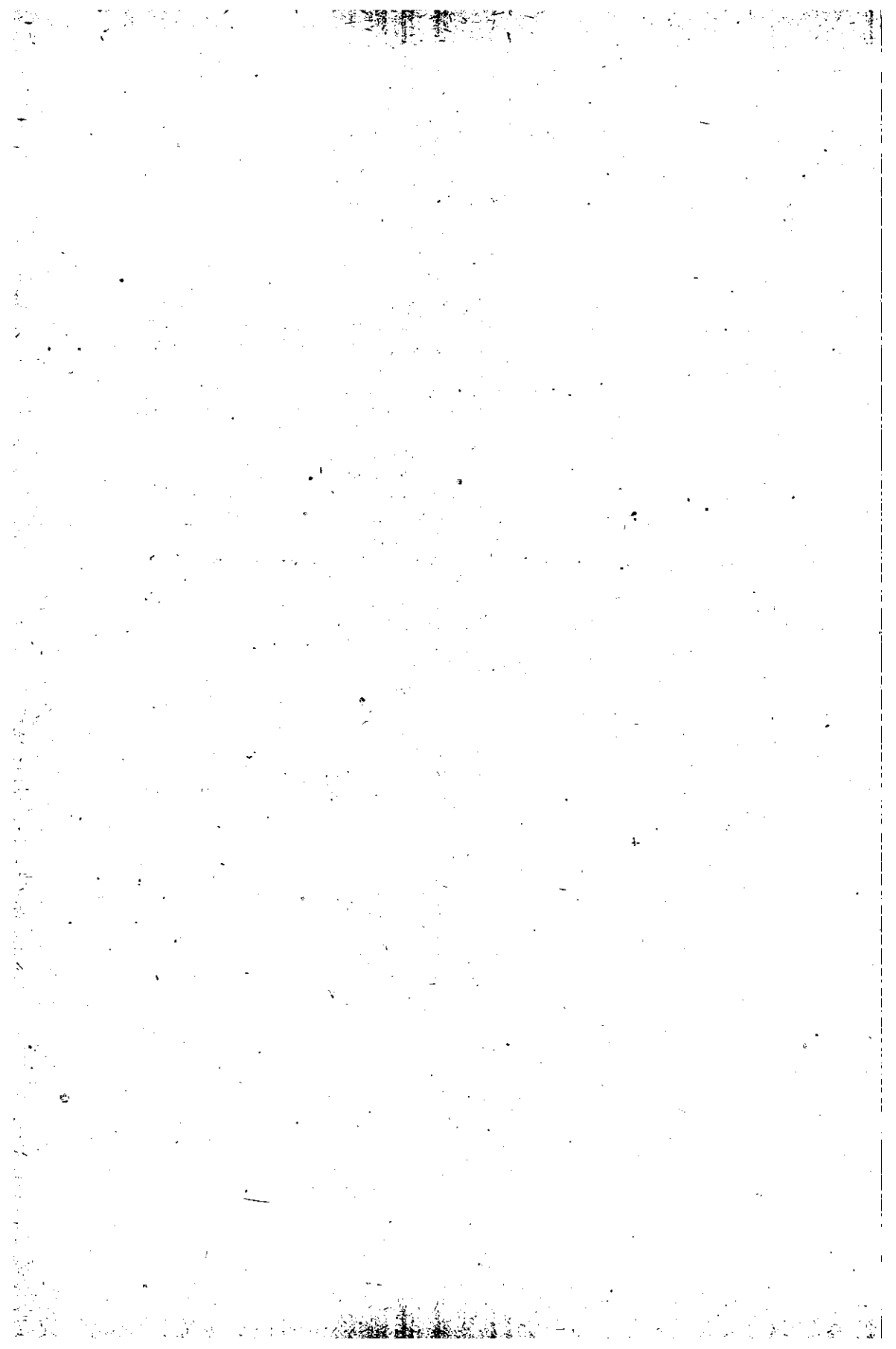
Le rapport sémantique entre *pisc* „cime, sommet” et *grui* „sommet, tertre” n-a pas formé jusqu'à présent l'objet d'une étude approfondie, la synonymie de ces mots n'ayant été signalée que de manière partielle et seulement par les dictionnaires.

Afin de mettre en relief cette synonymie, l'auteur expose parallèlement, sur la base de documents pour la plupart inédits, le contenu et l'évolution sémantique de ces mots.

On remarque que le riche contenu et l'évolution sémantique multilatérale du mot *pisc* — mot ancien et très répandu — se fonde sur le sens de „bec (d'oiseau)”, qui a disparu de la langue. On remarque également le fait que la plupart des acceptions de *grui* ont des correspondants parmi les acceptions — beaucoup plus nombreuses — de *pisc* (telles que, par exemple, les sens qui ont trait aux formes du relief, à certaines parties du char ou du traîneau, etc.).

La grande ressemblance qui existe entre le contenu et l'évolution sémantique de ces deux mots permet de supposer la synonymie de leurs étymones, lesquels ne peuvent être que des formes slaves du type tch. pol. *pysk* „bec, museau, groin” et lat. *grinnium* „groin”.

L'évolution sémantique analogue générée en roumain par ces étymones ne constitue pas un cas isolé. Elle est propre, en général, aux mots qui désignent „la bouche des animaux” ou, dans un sens plus large, „la partie de devant de la tête des bêtes (ou de l'homme)” (cf. macédo-roum. *chipitã*, roum. *cioc*, *clobanț*, *clonț*, *plisc*, lat. *rostrum*, fr. *bec*, it. *becco*, all. *Schnabel*, hongr. *csőr*, roum. *bot*, *ciort*, *rît*, *tic*, all. *Schnauze*, roum. *nas*, lat. *nasus*, fr. *nez*, all. *Nase*, hongr. *orr*).



## BRANUL ÎN LUMINA TOPONIMIEI

DE

G. GIUGLEA și N. ORGHIDAN

Branul e o deschidere largă, care curmă Carpații nu departe de curbura lor. Între Bucegi și Piatra Craiului, pe o distanță de 15 km, nici o înălțime nu depășește cota de 1335 m. Locuințele omenești, împrăștiate în largul acestei suprafețe de ambele părți ale fostei granițe, urcă pînă la acea cotă, pornind de pe la 700 m. Nicăieri în lungul arcului carpatic viața omenească de pe ambele povirnișuri ale munților nu e în contact așa de strîns. Hotarul cătunelor brănene, spațiul lor de muncă, se ridică însă mult mai sus peste cota citată, cuprinzînd în mare parte și cele două mari masive care le mărginesc la răsărit și apus.

E vorba, prin urmare, de un mediu de munte prin excelență și cea dintîi funcțiune a așezărilor brănene a fost exploatarea pastorală a acestui mediu. Păstoritul e practicat și astăzi pe o scară întinsă, ca în puține alte părți ale țării. Trebuie să adăugăm însă că chiar și în aceste locuri aspre, improprii pentru arături, plugăria a fost corolarul nedespărțit al păstoritului. Nu există gospodărie brăneană care să nu-și aibă micul ei ogor de semănături, precum și pîlcul de pomi roditori.

Dar Branul a mai avut și o altă funcțiune importantă de împlinit. Aci era trecătoarea principală, prin care se făcea legătura Țării Românești cu Ardealul. Șleaul, pe care în timp de pace forfoteau chervanele negustorilor, iar în timp de război oștile năvălitorilor, se cerea întreținut și apărut.

Am socotit interesant de urmărit, cum se reflectează în toponimie aceste funcțiuni oarecîm contradictorii ale Branului, adăpost al unei vieți patriarhale, pe de o parte, cale de circulație vie și adeseori de năvăliri, pe de altă parte.

\*

Pentru culegerea numirilor am folosit, în lipsa altui mijloc mai bun, o hartă turistică. Pe această hartă am desenat un cadrilater 60 × 63 cm astfel ca el să cuprindă ceea ce s-ar putea numi unitatea geografică a Branului (suprafața dintre Bucegi și Piatra Craiului, dintre Tohanul Nou și

Podul Dîmboviței). Această figură am împărțit-o în 16 careuri și am procedat la culegerea numirilor în ordinea de numerotare a careurilor (v. schița alăturată). O bună parte din aceste numiri ne erau cunoscute mai dinainte din ieșirile pe teren, altele au putut fi verificate în urmă prin anchete, astfel că numai puține din numirile culese au rămas necontrolate. Lista noastră, astfel compusă, nu conține decât o parte din numirile cunoscute și folosite de localnici. Am renunțat să o completăm prin culegeri directe, spre-a avea o bază de lucru obiectivă și lesne de controlat<sup>1</sup>.

### I. NUMIRILE TOPICE DUPĂ ETIMOLOGIA LOR

Am cules un număr de 356 numiri, care reprezintă un total de 738 elemente topice, unele numiri fiind compuse din două sau mai multe elemente topice. Rezultatul anchetei noastre cu privire la originea acestor elemente topice e arătat în următorul tablou statistic :

Nume topice	Elemente topice	Originea elementelor topice <sup>2</sup>											
		rl	r	rs	s	rg	g	rm	m	rt	t	rt	ob
356	738	383	71	220	15	6	1	9	1	5	—	1	26
Procente		52,12	9,6	29,7	2	0,81	0,13	1,21	0,13	0,67	—	0,13	3,5

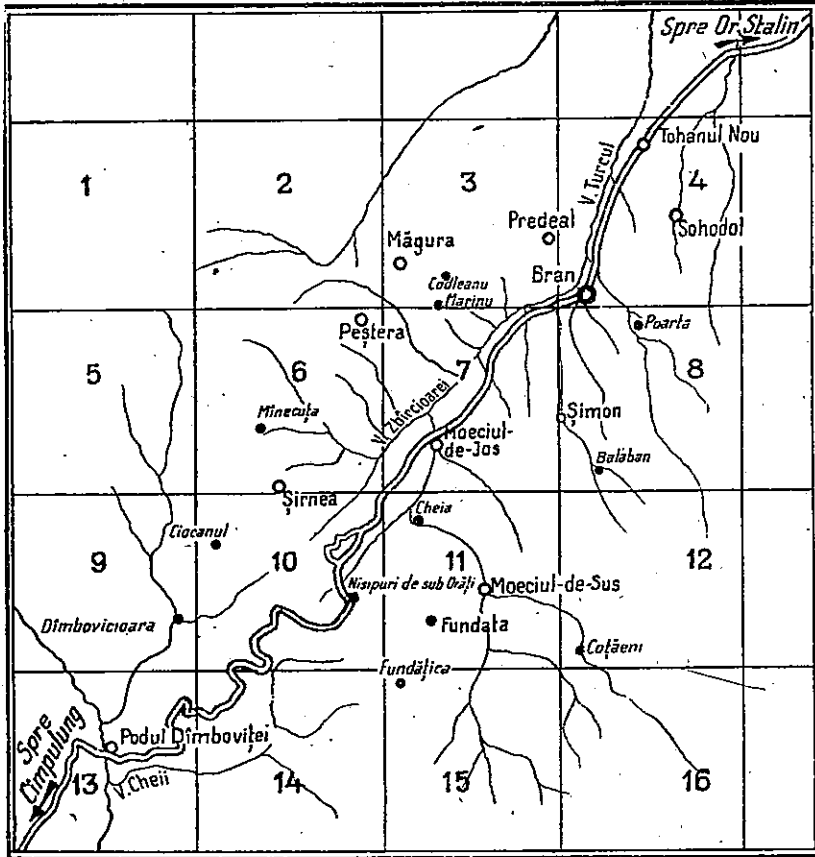
a) *Elemente românești de origine latină (rl)*. În această categorie socotim elementele cu baza recunoscută latină. Marea majoritate a acestor elemente topice o formează apelative curente în limbă. Unele din ele au o frecvență foarte mare (cuvîntul *vale* cu derivatul *vâlcel* apare de 86 de ori pe listele noastre, *munte* de 21 de ori). Circulația vie a celor mai multe din cuvintele întrebuintate ca nume topice ar putea lăsa impresia că acestea sînt de dată recentă. Elementele de origine latină, în majoritatea cazurilor, nu ne ajută să tragem concluzii cu privire la vechimea numirilor. Cuvinte ca *vale*, *munte*, *cetate*, *piatră*, *rfu* se prezintă din primele veacuri ale istoriei limbii noastre cu fonetismul lor de astăzi, puțin deviate de la baza lor latină, în comparație cu alte limbi romanice. Alături de astfel de cuvinte curente, cu circulație vie în graiul de azi al populației, listele noastre cuprind însă și câteva cuvinte, pe care localnicii nu le mai înțeleg și care s-au fixat în toponimie ca mărturii sigure ale unui trecut mai îndepărtat. Un astfel de exemplu este *cățunul* (N. 253, 256; 260 din liste)<sup>3</sup>, *vale* și *munți* din

<sup>1</sup> Anchete de felul celei pe care o prezentăm aci am făcut și pentru alte regiuni din Ardeal, tot pe bază de hărți.

<sup>2</sup> Lista prescurtărilor : rl = românești de origine latină, r = românești de origini nedeterminate, rs = românești de origine slavă, s = slave, rg = romîno-germane, g = germane, rm = romîno-maghiare, m = maghiare, rt = romîno-turce (turco-tătare), t = turce (turco-tătare), rt = romîno-țigănești, ob = de origine obscură.

<sup>3</sup> Pe hartă cuvîntul e înregistrat *Cățun* și *Cățun*. Noi îl cunoaștem sub forma *Cățun*, *Cățunul Mare* și *C. Mic* sau *Cățunașul*. Tot astfel ne-a informat și Prof. I. Moșoiu din Bran-Șimon, autor al unei frumoase descrieri a Branului (21). [Cifrele cursive din paranteză trimit la numărul de ordine din *Bibliografia* de la sfîrșit.]

apropierea unui circ glaciatic, deci aplicat probabil în forma lui originală de *cățin* cu înțelesul de „vas, blid”. Cuvântul încetînd de a mai circula în limba vie, o dată cu pierderea înțelesului s-a îndepărtat de la prima lui formă *cățin* (lat. *catinum*) devenind *cățun*. În Munții Făgărașului, un iezor, a cărui asemănare cu un blid e bătătoare la ochi, se numește *Cățun*,



în urma confundării celor două cuvinte asemănătoare ca sunet (*cățin*, și *cățun*). În Munții Rodnei, același cuvânt transformat în *cățim* (pl. *cățimuri*) se folosește cu înțelesul de „stîncărie”.

Alte două cuvinte, care nu mai sînt înțelese bine de localnici, sînt apelativele *muscel* și *grui*. Așa se explică împerecherile tautologice *Dealul Muscelului* (N. 78) și *Dealul Gruiului* (N. 284).

Nici cuvîntul *gros* (pl. *groși*), cu înțelesul de „buștean” din numele *Vîrful Grosilor* (N. 301), nu mai circulă în graiul localnicilor.

Procentul mare al elementelor de origine latină vine să confirme observația lui Altheim, dovedită ca valabilă și pentru alte regiuni (12).

b) *Nume românești de origini nedeterminate* (r). În această rubrică am trecut elementele topice, a căror origine nu e încă bine stabilită, dar care fac parte incontestabil din fondul vechi al limbii și au o circulație foarte vie, cum sînt: *măgură, stîină, baci* ș.a.. Unele pot fi autohtone: *copil, toacă, părău, groapă*. Tot aci am repartizat cuvintele de natură onomatopeică, presupunîndu-le ca formate în interiorul limbii romîne (de ex. : *gâlgoaie*), precum și neologismele. Numărul relativ mare al elementelor astfel notate (71 în total) se explică prin repetarea de mai multe ori a unora din ele (*stîină, părău, baci*).

c) *Elementele de origine slavă*. Deosebirea între formele vii și cele fixate în numele topice, astăzi neînțelese de populație, apare mult mai evidentă la elementele de origine slavă. Am împărțit aceste elemente în două categorii: unele care fac parte din patrimoniul limbii vorbite și sînt cunoscute ca apelative sau ca nume proprii (rs). Tot aci am trecut și cele cîteva elemente care la baza slavă, neînțeleasă de populația de azi, au primit sufixe românești (ca *Dîmbovicioara, Zbîrcioara, Brătoaia*). A două categorie o formează acele elemente slave care nu circulă în limba vie, nu sînt înțelese de populație și care s-au păstrat numai în numele topice citate (s). Printre cele 15 elemente din această categorie se află cîteva nume de așezări (*Bran, Predeal, Sohodol, Șirnea, Tohanul Nou*), trei nume de văi (*Dîmbovița, Covaia, Valea Clincii*), precum și cinci forme de teren (*Predeal, Veličan, Cozia* (de trei ori), *Culmea Borei* și *Vîrful Vătarnița*). Trebuie să observăm, că numele *Cozia* e înregistrat sub această formă numai de hărți, localnicii îl pronunță *Coja*, de unde derivatul *Cojanul*, nume de familie în Peștera, cătunul de la poalele acestui munte.

E posibil ca unele din numele citate să fi circulat în trecut ca apelative, dar cu timpul populația să le fi uitat înțelesul. Printre acestea pot fi *Predeal, Sohodol, Bran* chiar, care nu e nume de persoană, ci se referă la lucrările de apărare din trecătoare, cum se va vedea mai la vale. Cazul s-a petrecut în mod sigur, în regiune, cu două din numele înregistrate de noi și trecute în categoria elementelor slavo-romîne (rs), pentru că ele mai circulă încă în unele părți ale țării, dar locuitorii din Bran le-au uitat complet înțelesul. Unul este numele *Plaiul lui Lom* (N. 245), în care *Lom* are astăzi aparența unui nume de persoană, dar la început a fost folosit probabil în înțelesul de „curătură” (16, p. 7). Locul numit astfel e pe drumul principal care duce din Bran, prin Strunga, în Bucegi și care, dată fiind importanța lui, trebuia amenajat și curățit de pădure. În aceeași situație se află *Posada* (N. 278), care prin alte părți mai e cunoscut ca apelativ cu înțelesul de „pichet de vamă, loc de popas, un fel de dare” (16, p. 184), dar pe care brănenii l-au uitat. El a avut un caracter oficial în legătură cu trecătoarea.

Tot prin oficialitate s-au impus desigur și cele cinci nume de sate citate. Ele fac parte din marele număr al numirilor slave de așezări, pe care le întîlnim atît dincoace cît și dincolo de munți și care datează dintr-o vreme cînd limba slavă era folosită ca limbă oficială. Vechimea multora din ele reiese din faptul, că în secuime de ex., ca și în Țara Birsei, pe deasupra numirilor de așezări slave s-a așternut stratul numirilor mai noi, date de secui și sași, despre care știm că au venit în sec. XII—XIII.



Pe cale de etimologie populară, sașii au transformat pe *Vulcan* în *Wolken-dorf*, pe *Rîșnov* în *Rosenau* ș.a.

È interesant de constatat prezența pe lângă formele slave a unor dublete românești. Astfel de ex. la *Vulcan* mai este o vale și un deal cu numele *Lupșa*; lângă *Valea Sohodol*, pe care se află satul cu același nume, este și *Valea Seacă*; lângă castelul Bran (loc apărat, defileu întărit, poartă), se află satul cu numele *Poarta*.

Trebuie să subliniem faptul că înțelesul numelor slave corespunde situației reale, deci aceste nume sînt originale, date pe loc, nu sînt aduse din altă parte. Așa de ex. *Valea Covaia* este într-adevăr *încovoiată*, *Vîrful Velican* impresionează prin forma lui dominantă, muntele *Predealul* (1237 m) e așezat chiar pe fosta graniță (v. 16, p. 54). În schimb, satul *Predeal* stă pe o cumpănă de ape, deci cuvîntul pare să fi avut și acest înțeles. *Șirnea* e așezat la loc înalt (1200 m) și deschis, pe valea lată a Rogozii, de unde se arată o frumoasă priveliște (bulg. *șirina* — „livadă, șes” — din baza *șiră* „lățime” (4). Interesant este din acest punct de vedere și numele *Vîrful Vătarnița* (v. mai jos).

Alături de aceste cîteva cuvinte, care, deși puține, ne fac totuși să întrezărim o epocă îndepărtată, anterioară fixării sistemului administrativ maghiar, celelalte 220 elemente de origine slavă sînt cuvinte vii în limba de azi a poporului. Unele din ele au o circulație foarte mare, ca de ex. apelativele *deal*, *vîrf*, *colț*, *pisc*, *pod*, *peșteră* etc. Un grup mai mic de elemente — vreo 21 în total — au, cum am spus, radicale slave, care nu circulă în limba noastră, dar care au primit sufixe românești. Toate împreună fac parte din tezaurul lingvistic românesc, curent.

d) *Elemente de alte origini*. Față de marea masă a numirilor românești de origine latină și slavă, cele provenite din alte limbi (maghiară, germană, turcă) sînt într-un număr cu totul redus. Cele mai multe din acestea sînt sau nume proprii ca *Tămaș*, *Balaban*, *Noaghia*, *Sasul*, sau apelative ca *gang*, *urias*, *uliu*, *uluc*, *lance*, toate pătrunse de mult în limba noastră, nefiind legate în chip special de regiunea aceasta. Subliniem două nume de origine maghiară. Unul e *Șimon*, numele satului din spatele castelului Bran. È un nume de persoană, amintind — presupunem noi — pe acel *Șimon Aurifaber*, fost, pe la anul 1550, castelan al Branului („Capitaneus darabantorum pixidariorum”). Celălalt este *Băngăleasca* (N. 340) de la *Bangălă*, nume de familie cunoscut în Bran (magh. *bangá*, *bangó*, *bangoló*, din bază slavă). Sînt singurele urme topice, găsite de noi, din timpul celor cinci secole cînd cetatea Branului a avut garnizoană maghiară.

e) *Elemente de origine obscură*. În această categorie avem trecute 26 cuvinte. Unul este numele satului *Moeci* (de patru ori). Despre el s-a emis părerea că ar fi hipocoristicul lui *Moise* (25). Îl presupunem un compus al bazei *moi* (cf. *Moian*, *Moinea*, *Moinescu*) cu sufixul *-eci* (ca *Gîrneci*, *Mîneci*, *Cîrneci*, *Șcîrneci*). Dintre celelalte nume proprii trecute în această categorie e de semnalat mica familie compusă din numirile: *Bucșu*, deal în *Moeci* (N. 154), *Bucșa* (N. 345), munte lângă *Strunga* (1840 m), apoi *Valea Bucșii* (N. 342), la care se mai adaugă două nume care nu sînt trecute în lista noastră, anume *Bucșoiul* sau *Bucșoia*, la N. de vîrful *Omul*, precum și

numele întregului masiv *Buceci* (forma *Bucegi* e nouă, născută prin disimulare). Numele *Bucșa* e răspândit în Țara Birsei și în Țara Oltului ca nume de familie.

Forma mai veche a numelui Buceci a fost *Buceaciul*, cum se vede din următorul citat: „Pentru cei ce țin stîni în muntele *Buceaciului* și în muntele lui *Leaotă*, în hotarul Dîmboviței” (13).

Cea dintîi explicare a numelui *Buceci* a plecat de la radicalul slav *buk-* „fag” (11).

S-au citat în sprijinul acestei etimologii formele *Bucov*, *Bucovăț*, *Bucovina*. Foarte apropiate sînt formele *Bucecea* și *Buczacz*, aceasta din urmă pentru un sat în Galiția, pe care, după Miron Costin, l-ar fi ars Ștefan cel Mare. Ca argument în același sens s-a invocat și apelativul sîrbesc *buceac*, cu înțelesul de „pădure de fag”, a cărui formă la plural e *buceci* (?). Trebuie să menționăm însă că munții citați aici au prea puțină pădure de fag. Semnul lor caracteristic sînt întinsele goluri alpine și sub acestea, pădurea de brad. Locuitorii din Bran și, în genere, cei din Țara Birsei înțeleg prin Buceci mai ales părțile înalte ale masivului, ocupate de golurile alpine. Am văzut apoi că numele mai vechi al masivului a fost *Buceaciul*, cu aparența unui nume de persoană, ca și *Bucșu*, *Bucșa*. Un munte cu același nume e și în Munții Sibiului: *Vîrful Buceciului*, 1736 m și ceea ce e de subliniat, în apropierea lui se află un alt munte, numit tot după o persoană și cu aceeași bază: *Buclea*, 1719 m.

E întrebare dacă toate aceste nume de persoane au ca radical pe sl. *buk-* „fag” și nu alt cuvînt, asemănător ca formă, dar cu alt înțeles, cum ar fi de ex. rom. *bucă* (comp. *Capșa*, *Mieșa*, *Miclea*). S-a mai exprimat părerea că numele citate ar fi hipocoristice ale lui *Bucur* (25), fără să se aducă argumente convingătoare.

Un alt nume greu de explicat e *Clăbucetul* (N. 338). Aria lui de răspîndire e cuprinsă aproximativ între Oituz și Jiu. La extremitatea răsăriteană a acestei zone găsim forma *Clăbucul*, 1366 m, iar lângă Lăcăuț se întîlnește aceeași formă însă la plural și cu fonetism săcuiesc, *Kalabucs*, 1617 m. În regiunea Voineasa, lângă muntele Robu, o vale se numește *Clăbuceasa*. Un munte la sud de Surian e numit *Globucet*, 1907 m. Departe de această zonă, tocmai în Sălaj, lângă Zalău, se află un deal cu numele *Călăbuciu*, 364 m, iar la nord de Hust, un alt deal poartă numele *Klobuk*, 487 m. În Peninsula Balcanică n-am găsit decît formele *Klobucista*, munte și sat lângă Florina și *Klobucar*, sat în Epir.

G. Vîlsan a încercat să explice numele *Clăbucet* din serbo-croatul *klobuk* „căciulă, clăbăț” considerîndu-l sinonim cu *Căciulat*, deci cu vîrful „împădurit” (29). Trebuie să menționăm că munții cu acest nume au, dimpotrivă, vîrfurile despădurite, ceea ce firește n-a fost totdeauna așa și nu vrem să spunem că pentru acest motiv etimologia nu ar fi bună. La Predeal, de ex., unde sînt patru munți cu acest nume, se vede bine că despăduririle au fost făcute de om, în interesul păstoritului. Dar sufixul colectiv *-et* ne îndreaptă atenția mai mult spre domeniul plantelor (conf. *făget*, *brădet*, *pinet*, *ulmet*). În serbo-croată apelativul *klobuk* indică și unele plante. În slovenă el însemnează: pălărie, coif, coama casei, pereții clopotului, bășică, un fel de burete mare, diferite plante (3). Derivatul

romînesc în *-et* presupune un radical existent în limbă. Și în romînește cuvîntul *clăbuc* are mai multe înțelesuri : bășică, spumă, pleavă, rotocol de fum, gîndac puturos (2). În Ardeal e cunoscut apelativul *cloambă* cu înțelesul de „creangă” (2). Noi vedem în Clăbucet un derivat romînesc cu sufixul *-et* și cu sensul de „ciunget”, adică loc cu copaci ciungăriți, cu „clăbucii” (cloambele) uscate, căzute, după cojirea copacului.

Dintre elementele cu originea neclară mai amintim numele *Sălătruc* (N. 289), al unui loc din apropierea ruinelor cetății lui Negru Vodă. Numele, deși rar, e răspîndit pe o arie întinsă (sat în raionul Curtea de Argeș, sat și munte în Oltenia, munți în Moldova și Hațeg, vale la E de Țarcu și în bazinul Petroșani, sat și vale la N de Dej).

Prima parte poate fi sau sl. *sol* „sare” sau rom. *sare*, cu *r* disimilat. Partea a doua amintește pe *bălătruc*, „pisălog de sare”.

## II. NUMIRILE TOPICE DUPĂ SEMNIFICAȚIA LOR

### 1. Numiri privitoare la lumea fizică

a) *Oronimice*. Din punct de vedere al semnificației lor, topicele culese pot fi împărțite în mai multe grupuri. Cele mai multe (peste 80 %) se referă la formele de teren, înălțimi și văi, ceea ce nu e de mirare într-o regiune cu relief atît de variat. Multe din aceste nume sînt compuse dintr-un apelativ urmat de un nume de persoană (Vîrful Tămășelul, Muntele Guțanu, Piscul Stoica). Dintre apelativele întrebuintate pentru înălțimi, *muntele*, cel mai des întrebuintat (în listele noastre e înregistrat de 21 de ori), are un înțeles mai cuprinzător. Spre deosebire de *vîrful*, aproape tot atît de frecvent (de 20 de ori), el arată, în majoritatea cazurilor o unitate de exploatare pastorală și nu o anumită formă de relief (cf. *Muntele Secătura* N. 243, care în realitate nici nu e munte).

Pentru numirea formelor stîncoase, singuratece, care caracterizează în special relieful calcaros, se întrebuintează apelativul *colț* (de 15 ori). Înălțimile mai mici sînt indicate prin apelativul *deal* (de 12 ori). *Piscul* (de 5 ori) arată punctul culminant al muntelui, el poate indica însă și înălțimea dintre două văi confluențe, promontoriu. *Mucea* (de 4 ori) arată o spinare îngustă, indiferent de înălțime, spre deosebire de *culme* (de 3 ori), care se înalță peste împrejurimi. *Gîlma* (de 3 ori) și *dîlma* (o singură dată) indică înălțimi izolate, rămase în relief din cauza rocii mai tari (sinonime cu *cornetele* din Mehedinți). *Gruicul* (de 2 ori) indică aici o înălțime între văi (interfluvii), ca și *muscel* în regiunea dealurilor.

Numele formate din apelativele înșirate, însoțite de un nume propriu, exprimă vag natura accidentului de teren. Altul e cazul cînd, în locul numelui propriu, se folosește un cuvînt menit să indice el înfățișarea, o particularitate sau destinația formei de teren. Exemple : *Muntele Grohoțișul* (N. 349), *Muntele Fundurile* (N. 104), *Gruicul Morii* (N. 65), *Vîrful Tomnatecului* (N. 346). Altădată, pentru mai multă precizie, se folosesc adjective : *Dealul Mic* (N. 67), *Măgura Mare* (N. 77), *Măgura Mică*

(N. 69), *Poiana Frumoașă* (N. 110). În același scop se recurge la prepoziții, construindu-se expresii topice: *Gruviul cu Mistecine* (N. 63), *La Om* (N. 19), *La Comori* (N. 119), *În Spărturi* (N. 98) etc. Adesea se folosesc metafore: *La Găoan*, *Cerdacul Stanciului*, *Țimbalu* (N. 30), *Clăile Pietrii Craiului* (N. 24), *Poliza* (264), *Strunga* (N. 348). Când o formă e impresionantă ca individualitate nu se mai simte nevoia atributului, ci se folosește apelativul simplu: *Colții* (N. 223). Cum vedem din aceste câteva exemple, s-ar putea vorbi de un stil al toponimiei.

Trebuie să menționăm că în vorbirea curentă localnicii nu folosesc atât de des apelativul, care pentru unele din numele înregistrate pare a fi un adaus al cartografului, ci pronunță numai numele propriu (atributul): *Velicanul*, *Gutașu*, *Mărtoii*, *Vlădușca* etc.

O nomenclatură proprie e legată de anumite forme specifice ale reliefului regiunii. Așa de ex. văiungele paralele, cu *scorot* sau *horj* (pietriș ce curge la vale hîrjîind), tăiate pe versantul răsăritean al Pietrii Craiului, mai puțin prăpăstios ca cel apusean, se numesc și *șiștoace* (N. 18). Pentru mocanii din Săcele șiștoaca e „o vale îngustă, uneori cu iarbă, printre stînci”. Relieful carstic mai e indicat prin nume ca: *Cheia* (de 10 ori), *Peștera* (de 5 ori), *În Spărturi*, *În Gropi* (doline), *Prăpăstii*, *Colții*, *Grohotișul* (obișnuit *Grototișul*), *Gangul Grovului*. Nume ca *Podul lui Călineț*, *Valea Podurilor*, *Podul Dimboviței*, indică un relief de terase. *Gaura* și *Cățunul* se referă, cum am spus, la relief glaciar.

b) Numele de văi și de ape (hidronimice) urmează, ca număr, imediat după cele referitoare la înălțimi. Cele mai frecvente nume din această categorie sînt formate cu apelativele *vale*, *vălcel* sau *părău*, după care urmează determinativul. Acesta poate fi un adjectiv (*Valea Strîmbă*, *Valea Năzdrăvană* etc.), un nume de persoană, de munte (din care izvoarăște), sau de așezare (pe unde trece), la genitiv sau nominativ (ex. *Păriul Cojocarului*, *Valea Gaura*, *Valea Moecului*, *Valea Fundățica*). Întîlnim și aci fraze sau expresii topice, ca *Valea cu Pietrile*, *Izvorul din Plai*, *Valea la Uluce*. Apele mai mari se numesc obișnuit fără apelativ: *Dimbovița*, *Bîrsa*, *Turcu*. Acesta din urmă se numește astfel numai după unirea celor două văi, care îl compun: *Zbircioara* și *Valea Moecului*. Puternicul curs de apă ce iese de sub *Piatra Craiului* ca un izvor vaclusian (*Fîntănele Domnilor*) și se varsă în *Bîrsa* la Zărnești, e numit cu apelativul simplu, folosit ca topic: *Rîul*. Nume ca *Gîlgoae*, *Urlătoarea Porții*, *Valea Seacă*, acesta în opoziție cu *Valea cu Apă*, vin să completeze nomenclatura carstică, citată mai sus. *Urlătoare* are înțelesul de „cascadă” (N. 272), numită și *Moara Dracului* (în muntele *Gaura*), care nume s-a dat și unui mare con de grohotiș (pe povișnișul apusean al Pietrii Craiului).

## 2. Nimirii privitoare la plante și animale

În comparație cu nimirile privitoare la formele de teren și la ape, numeroase, cum am văzut (297 din totalul de 356), cele privitoare la vegetație și faună sînt puține (20 pentru plante, 6 pentru animale).

Dintre plante sînt menționate: *stevia* (*steghia*, *steghioara*, *stieoara*), întîlnită de 4 ori prin locuri unde au fost stîni; *rogozul* (de trei ori);

*scăieții*; *gălbînările* (nume de flori, întâlnite și pe versantul estic al Bucegilor, la Bușteni), precum și copacii: *ulm*, *paltin*, *mesteacăn*, *brad*, *tisă*.

Dintre animale sînt citate: *șapul*, *găina* (de munte), *coțofana*, *uliul*, *rața* și *cucul* (La *Cuculeț*, N. 280). Acest ultim nume poate avea la origine înțelesul de înălțime și nu pe acela de pasăre<sup>4</sup>.

### 3. Numele privitoare la viața omenească

a) Numele mare de *asezări* (22 în total) se explică prin caracterul împrăștiat al locuințelor. În realitate acest număr e mai mare, căci aproape nu e față sau picior de deal, care să nu adăpostească cel puțin o gospodărie. Caracterul de împrăștiere a locuințelor reiese foarte clar din nume ca aceste: *Dealul Voineștilor* (N. 126), *Piscul lui Corboș* (N. 147), *Dealul Corboșestilor* (N. 136), *Valea lui Nene* (N. 137), *Muceha lui Gîrniță* (N. 141). Gospodării izolate, întemeiate de cîte un predecesor întreprinzător, pe moșia lui (numele *Moșoiu* e frecvent în regiune), au servit ca centre, în preajma cărora s-au înfiripat cu timpul alte gospodării asemănătoare. În modul acesta, au luat ființă mici grupuri de locuințe care s-au integrat în cătunele și satele respective și care astăzi continuă să poarte nume ca *Balaban* (ține de *Șimon*), *Codleanu*, *Marina*, *Gumanu*, *Mînecută* etc.

În această ordine de idei, e de subliniat numărul mare de nume proprii în toponimia Branului. Din cele 356 topice înregistrate, 94 sînt compuse cu nume proprii.

b) *Păstoritul*, ocupația de predilecție a brănenilor, a lăsat urme importante în toponimie. Cuvîntul *stîna* se întâlnește de 17 ori în listele noastre. Uneori în jurul unui nume de stîna se grupează o familie întreagă de nume pentru diferite forme cum sînt: *Stîna lui Vlad* (N. 15), *Vlădușca* (N. 14), *Muntele Vlădușca* (N. 16), *Valea Vlădușca* (N. 47), *Șiștoaca Vlădușca* (N. 17), *Șiștoaca Baciului* (N. 18), sau *Stîna Mărtoii* (N. 31), *Valea Mărtoii* (N. 52) etc. Nume ca: *La Arsură* (N. 85), *Păriul Ars* (N. 210) ca și ceilalți termeni pentru despăduriri, colectați de noi (*runc*, *lom*, *secătură*, poate și *clăbucet*), se referă în mare parte tot la păstorit, știut fiind obiceiul ciobanilor de a-și mări suprafața de pășune în paguba pădurii, prin foc, cojire etc. Tot spre păstorit ne îndreaptă nume ca *Valea Zbulelor* (oi cu lina răvășită), *Valea Vopsetelor*, *Valea Șteghiei*, *Valea Mielului*, *Vîrful Tomnatec(ului)*, *Sălătruc*, *Poiana Urdei*, *La Coșare*, *Jigărea* ș.a. Numele *Plaiul*; *Plaiul Mare*, *Plăicul* ne indică drumurile pe culmi, folosite din timpuri străvechi de păstori. Cele mai multe din numeroasele nume privitoare la formele de teren au fost date de păstori.

<sup>4</sup> Numeroși munți în țară la noi poartă numele *Cuc*, *Cucă*. În unele cazuri poate fi vorba, firește, de pasăre respectivă (cf. *D. Șoimului*, *Vulturului*, *Uliului*, *Coșofenei*, *Suligaia*, *Orlea*, *Zăganul* etc.). Dar *cuc* în unele limbi romanice, precum și în albaneză, are și semnificație de „vîrf de munte” probabil de la *cucullus*, *cuculla*, „glugă, gugi”, datorită asemănării de formă. În partea de apus a Peninsulei Balcanice numele *Kuk* pentru înălțimi e foarte frecvent. Că unele din numele de la noi au aceeași accepțiune se poate deduce mai ales din numeroasele derivate: *Cucui*, *Cucuiata*, *Cucuieti*, *Cuculeu* (Ungurii din regiunea Cluj-Huedin le zic moșilor *kukulyok*, sinonim cu oameni de la munte).

În concluzie, se poate spune că toponimia Branului e saturată de elemente păstorești.

Numele *La Arie* (N. 306) e o dovadă că pe lângă păstorit se mai practică, în măsura permisă de împrejurări, și agricultura.

c) *Nume privitoare la viața sufletească a oamenilor.* Alături de bogata nomenclatură privitoare la viața materială, puține sînt numele care se referă la manifestările sufletești ale locuitorilor, la credința și superstițiile lor. Un nume ca *Valea Speriată* (N. 335), arată tendința de antropomorfizare a naturii, *Valea Năzdrăvană* (N. 305), *Peștera Dracilor* (N. 195), *Grohotișul Dracului* (N. 205), alături de *Valea Bunei* (N. 306), arată — ceea ce se știe de mult — că, în închipuirea poporului, natura e locuită de ființe supranaturale, unele ostile, altele favorabile omului. Locurile rele, bolovănoase, greu accesibile, sînt lăcașul diavolului care, în toponimia țării noastre, are un capitol bogat (16). Iată cîteva dovezi: *Valea, Podul, Moara, Grohotul. . . Dracului, Iadului, Tărtărăului, Besnea, Pisiac*, (așa se numește o parte stîncoasă a muntelui Postăvarul, aflată deasupra prăpastiei numită *Valea Dracului. Pisiac*, de la *pis* „păcură”, în bulgară, iar în albaneză „păcură” și „abis, iad”).

Numele *Valea Bunei* ar putea avea și altă semnificație. El pare a fi un eufemism adresat unei ființe temute, cu intenția de a o îmbuna sau de a nu-i stîrni mînia. Pentru păstori, unul din cele mai temute animale e *nevăstuica*, vietate mică și vicioasă, drăgălașă chiar, despre care însă omul din popor crede, că are mușcătura veninoasă și că e răzbunătoare. De aci, numele de alintare ce i se dă, nu numai la noi ci și în alte părți. Bulgarii, de ex., o numesc *bula*, *bulcica* cuvînt care mai însemnează „turcoaică” (cadîină), „mac, rîndunică” și care în limba turcă, de unde a fost împrumutat, însemnează „mătușă”. La popoarele romanice, numele latinesc *mustela* (*mustella*), diminutiv de la *mus*, a fost împins în umbră de alte nume de dezmierdare, unele umoristice: *comadreja* (*commater* „cumătră” la spanioli, care în afară de acest apelativ mai au numeroase diminutive ca *bunucca*, *bunietsa* (derivate de la *bona*), *bilidilla* (deriv. de la *bella*), *cumaire*, *cumairelo*, în sudul Franței, *cumatrella* în Munții Abruzzi din Italia (corespunzător dimin. *cumetriță*, din unele părți de la noi, cumătra fiind vulpea), apoi derivate din *bella* și din *donna* (*domina*): *bellola*, *biellula*, *bellula* în Italia, *domnicella* în Portugalia, *donna das paredes* (=doamna pereților) în Galicia, *paniquesa* (=brînză cu pîine) în Aragon etc.). O bogată ilustrare lingvistică a acestor numiri privitoare la nevăstuică e dată de marele lingvist spaniol R. Menéndez Pidal în „Orígenes del Español” cu hărți (v. Bibl. 23, precum și lucrările de sub 6 și 28).

Poate tot așa trebuie înțelese unele din toponimicele frecvente în țara noastră: *Dealul, Valea, Muntele, Cetatea-Fetii* (ung. *Léányvár*), *Fata Mare, Fetiița*, sinonime bulg. *Deva* (cu dimin. rom. *Devița*) și *Moma*; apoi *Plaiul, Dealul, Muntele, Valea. . . Muierii* (*Valea Muierii* e înregistrat și pe listele noastre de trei ori); precum și muntele *Doamnele, Rîtul Doamnei* ș.a.

În legătură cu credințele poporului e numele *Grohotișurile Cheii și Uriașilor* (N. 303) și poate *Vîrful Iuda* (N. 151). Asupra acestora vom reveni mai la vale. Aci mai adăugăm cîteva cuvinte despre numele *Sintilie*, trecut în listele noastre de trei ori (N. 318, 328 și 330).

În toponimia românească numele de sfinți, atât de frecvente la alte popoare (la maghiari de pildă) sînt rare. Numele *Sf. Ilie* îl mai găsim pentru un munte între Doftana și Teleajen. La izvoarele Bîrsei e muntele *Fața Ilie*, 1641 m, iar în Munții Făgărașului la N. de Titești e muntele *Fața Sf. Ilie*, 2019 m.

Acest ultim munte e vestit în bazinul Titești pentru bilciul și petrecerea păstorească ce se ținea în vremuri acolo. Amintirea lui se mai păstrează în numele *Calea Bîlciului*, dat plaiului ce urcă din Valea Oltului de-a lungul fostei frontiere.

În Săcele (Țara Bîrsei) s-a păstrat obiceiul de a se organiza în fiecare an, de ziua Sfîntului Ilie, o petrecere numită *Sintilia*, care în vremurile mai de demult avea proporții mult mai mari. Ciobanii tineri coborau din munți, ca să ia parte la joc și cu acea ocazie se puneau de obicei la cale și viitoarele căsătorii. E foarte probabil că astfel de petreceri și chiar tîrguri ca pe Fața Sf. Ilie de la Titești, se țineau și pe ceilalți munți cu acest nume, deci și pe muntele Sintilie de la Bran. În apropiere e *Poiana Mîndrilor* (N. 327), la care duce *Șleaul Mîndrilor* (N. 332), care de asemenea par a fi o reminiscență a acelu obicei.

Mai adăugăm că numele de *Sf. Ilie* e foarte răspîndit în Peninsula Balcanică, pentru numeroase minăstiri închinete acestui sfînt. Una e ridicată chiar pe Olimp, ceea ce nu e de mirare, știut fiind că o parte din atribuțiile lui Zeus au trecut asupra sfîntului creștin, sărbătorit de păstori, pentru că ziua de pomenire îi cade în timpul verii.

*Sintilia* e sinonimă rugilor și nedeilor. I. Conea s-a ocupat de aceste vechi obiceiuri din viața păstorilor noștri, într-o comunicare la Academia R.P.R. (10).

d) *Reflexe istorice în toponimia Branului*. În comparație cu păstoritul, funcțiunea de trecătoare și, pînă de curînd, aceea de așezare la frontieră a Branului, a avut un ecou mai slab în toponimia lui. Puține cîte sînt, numirile din această categorie aruncă oarecare lumină asupra unui trecut depărtat.

Încă de pe vremea romanilor s-a simțit valoarea strategică a acestei trecători. Pe aici era drumul principal, care unea Dunărea cu Ardealul. Cetatea *Jidava* de lingă Cîmpulung și castrul *Grădiștea* sau *Feldioara* (*Erdenburg*) de lingă Rîjnov<sup>6</sup>, aveau menirea să apere trecătoarea la cele două capete ale ei. E posibil că romanii au executat lucrări de fortificații și în interiorul trecătoarei și că unele din numirile, pe care le vom discuta aci, se referă și la astfel de lucrări mai vechi, rămase pînă azi neidentificate.

Începem cu numele *Bran*. Sub el se înțelege atât partea centrală a comunei, unde se află castelul, numit și el cu acest nume, cît și totalitatea cîtunelor care alcătuiau împreună vechea unitate administrativă a Bra-

<sup>6</sup> Ruinele acestui castru așezat la loc deschis, pe dreapta Bîrsei, numite *Grădiște* de romîni și *Erdenburg* de sași, se numeau mai demult *Orlenburg*, *Orlea*, cum reiese din relatările cronicarilor S. Massa și M. Fux (5, vol. IV). Numele *Orlea* (sl. *orilu*, „vultur”) cu diferite derivate, e răspîndit atât la noi, cît și în Peninsula Balcanică, pentru sate și îndeosebi pentru înălțimi, dintre care unele cu ruine de cetăți. El pare a cuprinde reminiscențe vechi.

nului. Cuvîntul, cunoscut în limba noastră și ca nume de persoană, are aci înțelesul de loc de apărare, întărit, poartă<sup>6</sup>.

Castelul Bran e clădit pe o stîncă, fragment de terasă, la 60 m deasupra albiei Turcului. Zidurile ce înconjurau castelul cuprindeau în interiorul lor și cheia tăiată aci de Turcu în solzul de calcar al Măgurii, astfel că trecerea pe vale, în sus și în jos, nu se putea face decît prin porțile, păstrate pînă nu demult, ale acestor ziduri.

Satul de la intrarea dinspre N a micului defileu se numește *Poarta*, despre care am spus că e sinonim cu Bran<sup>7</sup>.

Dintr-un document al regelui Ludovic cel Mare, din 16 nov. 1377, reiese că actualul castel al Branului a fost zidit în a doua jumătate a sec. al XIV-lea de sași, care au promis regelui să clădească un *novum castrum in lapide „Tydrici”*. Cronicarul Ioan de Küküllő, contemporan al regelui Ludovic, omul de încredere și duhovnicul lui, afirmă același lucru, anume că după campania împotriva lui Vlaicu (1369) regele a clădit mai întîi cetatea Severinului și după cîțiva ani o cetate foarte puternică spre Brașov, numită *Bran (Terch)*, lângă hotarul muntean și a ținut-o în stăpînire sa, întărind-o cu oameni înarmați, cu pedestrași și cu arcași din Anglia pentru pază (19).

Pe baza documentului menționat s-a dedus, că pînă la 1377 n-a existat o altă cetate în trecătoare, afară de cetatea de la Podul Dîmboviței, clădită, cum se crede, de cavalerii teutoni (15).

Ținînd seama de natura terenului, socotim imposibil de admis să nu fi existat fortificații mai vechi decît actualul castel, care să apere defileul Turcului. Astfel de fortificații e posibil să fi fost și mai sus de castel, în locul numit *Dealul Cetății* (879 m), unde tîrziu în urmă, pe vremea imperialilor, s-au clădit apoi puternice întărituri, cu șanțuri și parapete tăiate în stîncă. Lucrări similare se văd și pe stînga Turcului, sub Măgură. Localnicii au pentru aceste construcții noi un nume special, din timpul cînd au apărut ele: *festunguri*.

<sup>6</sup> Din tema *borniti*. În vechea serbo-croată *bran* „luptă, apărare”, *brana* „împotrivire, zăgaz”, în slovenă *brln* „apărare”, *brana* „apărare, grilaj”, în cehă *bran* „armă”, *brana* „șanț, poartă” etc. (Berneker). Îi întîlnim și în alte părți ale țării noastre, pentru înălțimi altădată probabil fortificate, ca de ex. în defileul Streiului, lângă Crivadia: *D. Branu*, 736 m, precum și la S de Tîrgul Jiu, acolo unde Jiul străbate valul de înălțimi ce mărginește spre S depresiunea subcarpatică olteană. Pe același deal sînt și urme de cetate. Un munte *Branu* (2028 m) este în partea de apus a muntelui Retezat. Aci pare a fi numele de persoană. În fostul județ Suceava pe un loc numit *Brana* se văd două rînduri de șanțuri circulare.

<sup>7</sup> Încă din limba latină cuvîntul *porta* avea și înțelesul de „defileu, cheie, trecătoare”. Cuvîntul s-a păstrat pînă azi, ca topic sau în literatură, pentru numeroase locuri pe teritoriul fostului imperiu roman (*Portae Hispaniae*, *Porta Vestfalica*, *Pfortzheim*, *Porta*, pe Olimp, *Stenon Portes* lângă Larisse, *Porta Mezesina* la Anonim). La figurat, din cauza fortificațiilor trecătorile se numeau *Porta Ferrea*, turc. *Demir Kapu*, ung. *Vas Kapu*. În evul mediu, alături de *porta*, s-a ivit pentru trecători cuvîntul *clus* (de la *claudere*, *clausura* sl. *Klisura*). De la acest cuvînt, *clus*, ung. *Kolos* și nu de la *Miklos* cum s-a susținut (9), ne-a rămas numele orașului Cluj, așezat într-un loc, unde se putea închide Valea Someșului prin fortificații pe ambele maluri (*Feléc*, *Fellegvár*, „cetate pe înălțimi”).

Prin extensiune, numele *Poartă*, *Porți* s-a dat și așezărilor înfiripate la intrarea sau ieșirea din trecători.



Urmează, deci, că prin acel „*novum castrum*” trebuie să înțelegem un castru nou, mai mare și mai puternic (potrivit lui Ioan Küküllő), în locul altuia vechi, care nu mai corespundea cerințelor.

Toponimia vine în sprijinul acestui mod de interpretare. Numele *Bran* n-a putut apărea în 1377, o dată cu clădirea noului castel. La 1377 nu mai exista în regiune o oficialitate slavă care să-și fi impus numele ei pentru noua construcție. Dacă localnicii folosesc pînă azi numele slav *Bran*, înseamnă că îl au mai dinainte, de la acele presupuse întărituri mai vechi. Acest nume e probabil să se fi ivit o dată cu celelalte nume slave de așezări, din care am citat *Sohodol*, *Predeal*, *Vulcan*, *Rînov*. Ca nume al unor lucrări de apărare, ce nu puteau fi construite decît de stăpîinii vremelnici ai locurilor el trebuie să fi apărut simultan cu numele slave ale altor lucrări similare, cum e cetatea de pe Tîmpa, *Brassovia*, citată sub forma *Barassu* pentru prima oară în 1252, dar în incinta cetății găsindu-se temelii unei biserici din sec. al XI-lea (14), cum e *Deva*, citată în 1269, *Bălgradul* (Alba Iulia) citat în 1097, *Turda*, în 1075 etc. (10). Dacă nu ar fi existat la Bran întărituri mai vechi cu numele acesta, românii ar fi primit numele unguresc al noului castel, așa cum s-a întîmplat cu numele altor cetăți clădite de unguri (Miclăușoara-Miklosvár, Feldioara-Földvár, Sighișoara-Szegesvár etc.). Acolo unde au existat cetăți mai vechi, noi am păstrat numele slav, chiar dacă ungurii le-au dat nume de ale lor (Bălgrad-Gyulafehérvár Grădiște-Várhely ș.a.). Numele unguresc al Branului e *Törösvár*, germ. *Törtzburg*. În documentele ungurești și săsești (de ex. în *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*) numele acesta apare sub diferite variante: *Terch*, *Turtch*, *Turtz*, *Thyrtsch*. În documentele slavo-romîne, Branul e numit și *Turč*, care ar putea fi o variantă a numelui oficial maghiar, de origine neclară<sup>8</sup>.

<sup>8</sup> Cel dintîi care a încercat să explice numele *Töröcs*, *Törtz*, *Turtz* a fost profesorul I. Clinciu (8). El pleacă de la forma *Turč* a documentelor romîno-slave. Numele l-ar fi dat cetății bizantinei care numeau pe unguri *turki*. Ungurii însă nu și-au zis niciodată *turci* și nu e de crezut că ei ar fi putut primi pentru o cetate de pe propriul lor teritoriu un nume dat de străini.

Filologul Gustav Kisch (16) credea că acest nume ar fi o corupție a numelui de persoană *Teodoric-Dietrich* (cf. „*lapis Tydrici*” din documentul lui Ludovic cel Mare, citat mai sus).

Un *Teodoric* apare citat magistrul al cavalerilor teutoni într-un document din 1212. Se vorbește și despre o placă de metal cu acest nume, din 1509, care ar fi existat în arhiva Brașovului (15).

Iată însă că același nume sub forma *Turč* îl mai găsim în nordul Oașului pentru un cătun și o comună, așezate amîndouă pe rîul *Turč*, afluent al *Turului*, care se varsă în Tisa. Dealul din care izvorăște *Turčul* se numește *Töröcsihegy* (760 m). E vorba deci de aceleași nume ca ale cetății Branului (*Törösvár*, *Törtzburg* etc.). Cazul nu e izolat, deci nu poate fi vorba de o simplă coincidență. *Arpaș*, *Viștea*, *Colun*, *Făgăraș*, *Veneția*, *Tohan*, *Bran*, chiar, sub forma *Branisko Pass*, trecătoare între fostele comitate Zips și Sáros, unde în apropiere e și un tîrg cu numele *Sibiul Mic*, — cel mare, ung. *Nagy Szeben*, fiind Sibiul nostru — se găsesc în Cehoslovacia subcarpatică (vezi și Iosif Schiopul, *Țările Romînești, înainte de sec. XIV*, Buc., 1945).

Repetarea acestor nume geografice presupune o mișcare de populație. Trebuie să notăm că situația numelui *Turč* din nord e clară. Acolo avem un rîu *Turul*, numele slav al bourului (comp. rîul *Tur*, afluent al Arieșului, cu satul *Tur*, și cu orașul întărit *Turda*). *Turčul*, adică Turișorul, e afluent al *Turului*. În sud situația ne apare complicată din cauză că rîul de sub castelul Bran se numește *Turcul* (nu *Turul* sau *Turčul*).

În interiorul trecătoarei, sus pe *Drumul Carului* (N. 150), așa e numit șleaul principal al vestitului păs, se află un loc numit *La Cetățuie* (N. 149), cu urmele unor fortificații neidentificate. La răsărit de acest loc, peste *Valea Moeciului* (*Băngăleasca*), se află *Vârful Iuda*, 1029 m (N. 151).

Aproape de *Giuvala* întâlnim numele *Grădiștea* (N. 228) pentru un loc care domină *Valea Moeciului* și unde se poate închide *Drumul Carului*. Tot aici avem numele *Dealul Cheia* (al Cheii) sau *Pajura* (N. 231), aceasta din urmă referindu-se la stema țării (sintem lângă *Giuvala*, pe fosta graniță). Aici e și numele *Crucea Pajurii* (N. 226), unde era vama înaintea celei de la *Giuvala*.

De la *Giuvala* drumul coboară repede pe un teren prăbușit în trepte. Ultima treaptă e mărginită spre S. și V de la *Valea Cheii* și de bazinul *Podul Dimboviței*.

Pereți prăpăstioși de calcar dau ocol din trei părți acestui podiș, făcându-l foarte greu accesibil. Într-un singur loc, straturi de gresie așternută peste calcar, ca o punte, înlesnesc coborișul spre *Podul Dimboviței*. Pe un gheb de calcar, aflat la picioarele *Dealului Orății* (N. 291) și mărginit spre nord de o prăpastie adâncă de vreo 20 m, *Valea Orății* (N. 292)<sup>9</sup>, se văd ruinele *Cetățuii* sau ale *Cetății lui Negru Vodă* (N. 286). E o poziție cheie pentru trecătoarea Branului la ieșirea ei în bazinul *Dimboviței*. Cercetări arheologice au stabilit că această cetate a fost clădită de cavalerii teutoni (15). Cetatea lui *Negru Vodă* se mai numea altă dată și *Cetatea Neamțului* (1). Sașii au fost și aici moștenitorii cavalerilor teutoni, cum reiese din numele *Dealul Sasului* (N. 290), *Valea* și *Muntele Ghimbavului* (N. 281), unde sașii din comuna *Ghimbav* și-au ținut vitele la pășune pînă în vremurile apropiate de noi.

Alături de *D. Orății* se află *Vârful Groșilor* (N. 301), nume despre care presupunem că se referă nu la o exploatare tîrzie de pădure, ci tot la întăriturile de aci (comp. *prisacă*, *îndagine*, *gyepü*, *bucium*). Marginea prăpăstioasă dinspre *Valea Cheii* a acestui deal poartă numele *Grohotișurile Cheii și Urișilor* (N. 303), nume în care ultimul cuvînt e o aluzie la vechii locuitori ai cetății.

Teutonii au clădit cetatea *Negru Vodă* pe pămînt dăruit în acest scop de rege, în sarcina căruia cădea paza hotarelor țării. De aci numele *Piatra Craiului*, trecut de la împrejurimile imediate ale cetății (*lapis regis*,

Amintim însă amănuntul interesant, că la o distanță nu prea mare de castel, pe stînga văii *Poarta*, se află un deal numit de localnici *Turjubete*.

*Turcu*, numele riului cu defileul de sub castel, ar putea fi și un nume de persoană, refăcut după formă, socotită ca plural, *Turc* (cf. numele *Turcea* (26) în Țara Oltului) sau născut prin etimologie populară. Comp. și ung. *torok*, *tork* „gîtlee, defileu” (ca fr. *gorge*).

<sup>9</sup> În documente, numele apare sub forma *Oratia*, *Oraty*. Pe o hartă a Transilvaniei, din 1868, e trecut sub forma *Oradia*. Populația cunoaște numele sub forma *Orăți*. Pe valea Prahovei, locul cel mai greu de trecut odinioară de chirigii se numește „La Orăți”. Același nume îl găsim la ieșirea Teleajenului din munți, deasupra *Mineciului*. Cuvîntul pare a fi o formă evoluată a *varadiei* cu înțelesul de „întăritură, cetate”.

*Königstein, Königstul*) asupra întregului masiv care mărginește trecătoarea Branului spre apus (N. 24, 56).

În limba slavonă, cuvântul *craci* putea fi înțeles și ca „ținut de margine”. Aici era și un oficiu de vamă, nu chiar la cetate, ci în locul numit azi Posada (N. 278). În documente, ca loc al văzii e arătat *Rucărul*, care la început nu era acolo unde e astăzi, ci mai la răsărit, lângă Posada (1). În documentele latinești, Rucărul se numea *Rubea* sau *Ruffa Arbor* („arboarele roșu”), care n-ar fi altceva decât *Horodbaum*, adică bariera de lemn a cetății (15).

*Rucărul* e considerat ca nume propriu german (27).

Printre numele privitoare la apărarea trecătoarei mai e, în fine, *Vîrful Vătarnița* (N. 296). E vorba de un punct culminant (1060 m) pe stînga Dîmbovicioarei, cu admirabilă vedere asupra bazinului Podul Dîmbovicioarei, în lungul lui.

Prin situația lui, vîrful acesta se impunea ca un bun loc de pază și de supraveghere a drumului de pe valea Dîmboviței, în serviciul cetății Negru Vodă din apropiere. Menționăm că la ieșirea din defileul Timocului Alb, se află satul numit *Vratarnița*.

Cuvîntul e un derivat al lui *vrata* („poartă, defileu”) + *-ar* + *-niță*, cu înțelesul de locul unde stă portarul, „post de veghe”. Forma romînească a putut lua naștere din originalul slav prin disimilare.

#### 4. *Brăneni, moroieni, colibași*

Ne-a mai rămas să adăugăm ceva despre numele locuitorilor din Bran. La explicarea numelor de sate e bine să se știe și cum sînt numiți locuitorii satelor respective de către vecinii lor. Astfel, ca să amintim cîteva exemple, locuitorii din Săcele sînt numiți *seceleni*, dar și *mocani*, cei din Ghimbav, *ghimbășeni* (de la forma mai veche *Ghimbah*, cu *h* final devenit *ș*, ca în *burduh-burduș*), cei din satul Vlădeni, *vlădăreni*.

Locuitorii Branului se numesc îndeobște *brănean*, *brăneni*. Sînt cunoscuți însă și sub numele de *moroieni*. Cu deosebire mocanii din Săcele îi numesc astfel. Numele e cunoscut și prin satele din Țara Oltului, unde se întrebuițează însă rar (26).

Calificativul *moroian* a trecut și peste munți și s-a fixat în numele satului *Moroieni* de pe valea Ialomiței, ceea ce arată că satul respectiv a fost întemeiat de păstori originari din Bran<sup>10</sup>.

Cuvîntul apare, formal, ca un derivat al lui *moroî*, astăzi apelativ cu sensul de „strigoî”. A fost pus în legătură cu bulg. *mora*, „visrău, coșmar” (2). Nu credem că numele *moroieni*, dat locuitorilor din Bran, poate fi interpretat astfel. E mai probabil că el vine de la înțelesul *negru* (cf. *morlacci* de la *maurovlahi*, care, după unii autori, au fost numiți astfel din cauza îmbrăcămintei de culoare închisă, apoi *Kara Iflak*, *Kara Bogdania* etc.).

<sup>10</sup> V. și *Moroiești*, o parte din comuna *Nămdești*, precum și *Valea Moroianului*, vale în comuna Aldeni (fostul jud. Buzău).

Ne gândim și la posibilitatea derivării acestui calificativ de la etnicul *maur* (prin intermediul formelor *măuroi-mooroi -moroi*), care pleacă tot de la noțiunea *negru*. Acest nume a avut un puternic ecou la popoarele romanice, cum se vede din bogata listă dată de *Meyer Lübke* (20) s.v. *maurus*. Germanii au pe *Mohr*, cu unele derivate, ungurii pe *mór*. Ar fi de mirare să nu se fi păstrat acest nume și în limba română, când el a avut o vie circulație în părțile noastre, începând din antichitate<sup>11</sup>.

Îl găsim, credem, în numele de plantă *moreă* (zîrnă, *Solanum Nigrum*), căreia i se zice astfel probabil din cauza fructelor ei negre și pentru că preferă locurile umbroase (22). L-am întâlnit și ca toponimic în masivul Retezat, nu departe de Cîmpul lui Neag: *Valea* și *Pârâul Maurului*, înregistrat pe hartă. Nu l-am putut însă verifica la fața locului.

Calificativul *moroieni*, dat brănenilor, însemnează urmași ai unui strămoș numit *moroi* sau locuitori veniți dintr-o localitate *Moroi*.

Cităm aci un exemplu de analogie pentru felul de derivare, formală și semantică, arătat mai sus. Pe Borcea, la vale de Călărași, este satul *Roseji* care acum o jumătate de veac se numea *Roseji Volnași* (coloniști liberi), cu cătunul *Roseji Clăcași*, aceștia: mai ales țigani, ceea ce a atras pentru cătun numirea populară *Cioroiu*. Astăzi se numesc *cioroieni* locuitorii din ambele părți ale comunei.

Am avea deci un paralelism: *moroi-moroieni* ca *cioroi-cioroieni*.

Persistența lui *maurus* în dacoromână se lămurește și prin expresia „stă maur în mijlocul cîmpului” (comunicată din regiunea Orăștiei de M. Homorodean, cercetător la Institutul de lingvistică din Cluj), despre cineva care se zărește de la distanță, adică „stă ca o momie, ca o ciuhă”. Pentru conservarea în limba română a formei primitive *maur* avem cazul lat. *taurus* > *taur* etc.

În jocul numit „furca”, personalul principal, în regiunea dintre Arieș și Someș, se numește *moroi* — *muroi*, fiindcă este uns cu funingine. Despre *moroi*, sinonim cu *strigoii*, vezi dicționarele.

O parte din locuitorii Branului sînt cunoscuți și sub numele de *colibași*, anume cei cu locuințe împrăștiate, din cătunele înalte *Măgura*, *Pestera*, *Șirna*, *Fundata*. Despre ei s-a afirmat, că ar fi populat aceste înălțimi abia în sec. al XIX-lea (15). Afirmatia aceasta e contrazisă nu numai de analiza toponimică făcută de noi, ci și de alte fapte. Ne referim în special la tipul casei brănene, care, departe de a avea înfățișarea unei colibe, arată o desăvîrșită adaptare la mediu, ceea ce presupune o lungă evoluție. Popularea platformei brănene, în cuprinsul căreia trăiesc colibașii, a fost înlesnită încă din timpul cînd regii arpadieni au început organizarea apărării vechilor frontiere. Această organizare a mers mîna în mîna cu vaste despăduriri, de care a profitat mai ales populația de păstori. Toate ruinele de cetăți din Țara Birsei sînt înconjurate de locuri despădurite,

<sup>11</sup> În Dacia Traiană, mai multe unități militare purtau nume ca: *Numerus Mauretanorum Tibiscensium*, *Numerus Mauretanorum Oplatanensium* (după localitatea Optatiana, la N de Cluj), *Numerus Porolissensium*, *Numerus Mauretanorum S* (*Saldal*) la Răcari, lângă Craiova. Tot în Dacia Superioară sînt pomeniți *Mauri Gentiles* sub împărații Traian și Hadrian. Vezi și Wagner, *Die Dislokationen der römischen Auxiliärformationen*, 1938, Berlin (notă datorită arheologului D. Tudor).

păstrate astfel pînă azi. Unele din aceste terenuri sînt locuite, cum e *Bran* și *Poiana Mărului-Holbav*, altele au fost locuite dar populația s-a concentrat ulterior la piciorul muntelui, cum e cazul *Crișbavului*, unde, lîngă *Dealul Cetății* (1.104 m) sînt întinse locuri de finețe, două din ele numite *Cătunașul Mic* și *Cătunașul Mare*. Acolo locuia la început o parte a garnizoanei cetății, oameni de luptă și de serviciu, „servientes castris”, situație analogă în preajma tuturor vechilor cetăți de hotar din Ardeal și Banat. Un *cotun* era și sub cetatea *Brassovia*, păstrat pînă azi ca un colț aparte, cu acest nume, în cartierul Șchei. Cătunele au avut un rol important pe lîngă cetăți (18). În Bran întîlnim acest nume de patru ori (N. 186, 209, 293, 325).

LISTA NUMELOR TOPICE <sup>12</sup>

## Careul 1

1. Valea Runcu	rl	rl	
2. Valea Boșii	rl	r	Boșea NP.E și în Țara Oitului (26).
3. Valea Vlădușca	rl	rs	NP. deriv. de la Vlad (v. mai jos) + -ușcă.
4. Plaiul Mare	rl	rl	Pt. <i>plai</i> v. CADE (2).
5. Capul Tămașului (1413 m)	rl	ru	Tămaș NP., aici cu înțelesul de „munte” (nceputul muntelui).
6. Virful Tămășelul (1600 m)	rs	ru	
7. Valea Cheii	rl	rl	
8. Colții Găinii	rs	rl	
9. Vălceaua Găinii	rl	rl	
10. Plaiul Găinii	rl	rl	V.N. 4.
11. Toaca 1436 m	r		V. și Muntele Toacheș. N. 37.
12. Sasul	rg		
13. Dealul Popii	rs	rs	
14. Vlădușca	rs		V.N. 3 NP.
15. Stîna lui Vlad	r rl	rs	NP.
16. Muntele Vlădușca	rl rs		NP.
17. Șiștoaca Vlădușca	ob	rs	NP.
18. Șiștoaca Baciului	ob	r	Pt. <i>baci</i> v. Bernecker s.v.
19. La Om	rl	rl	E punctul cel mai înalt al Pietrii Craiului;
20. Piscul Baciului (2 244 m)	rs	r	comp. Omul din Bucegi.
21. La Lanțuri	rl	rs	
22. La Zăplaz	rl	rs	Cu înțelesul de „luci”.
23. Colții Grindului	rs	rg	Grindu NP.
24. Clăile Pietrii Craiului	rs rl	rs	
25. Valea Tămașului	rl	ru	V.N.5. NP.
26. Valea Șperlei	rl	ob	
27. Muchea Coțofenii	rl	ob	Numele păsării, probabil onom. Aluzie la mișcarea cozii. Comp. „a coțai”, biște din coadă.
28. Valea Podurilor	rl	rs	„Poduri” cu înțelesul de terase.
29. Podul lui Călineț	rs rl	rs	NP.
30. Țimbalul	rs		V. CADE (2).

<sup>12</sup> Semnul o înaintea unui nume arată o așezare omenească. NP.=nume de persoană.

## Careul 2

31. Muntele Mărtoii (1 423 m)	rl	rl	Mărtoii NP., cf. <i>mirlan</i> , de la <i>mărit</i> „bărbat”.
32. Stîna Mărtoii	r	rl	V.N. 31.
33. Muntele Șteghioara	rl	rs	Șteghioara (ștevioara) deriv. rom.
34. Valea Șteghiei	rl	rs	
35. Pădurea Înaltă (1 200—1 500 m)	rl	rl	
36. Fața Șteghioarei	rl	rs	
37. Muntele Toacheș	rl	r	V.N. 11 Toaca. Aici NP. Există și forma <i>Toancheș</i> .
38. Stîna Petrului	r	rl	Pătru NP.
39. Vîrfurile Velicanului	rs	s	
40. Valea Măgurei	rl	r	
41. Dealul Șipotului (1 144 m)	rs	rs	
42. Muchea lui Gîrniță (1 168 m)	rl	rl	Gîrniță NP.
43. Valea cu Apă	rl	rl	
44. Silha lui Căiță	ob	rl	rs. NP.
45. Prăpăștiile Zirneștilor	rs	rs	
46. Muntele Fața Rîului	rl	rl	
47. Valea Vlădușca	rl	rs	V.N. 3
48. Prăpăstea	rs		Prăpăstii.
49. Cheia lui Coadă	rl	rl	NP.
50. Cheia Banu	rl	rs	Banu NP.
51. Valea Cheii	rl	rl	
52. Valea Mărtoii	rl	rl	V.N. 31 și 32.
53. Valea Curmăturii	rl	rl	
54. Stîna din Curmătură	r	rl	
55. Curmătura (Pietrii Craiului)	rl		
56. Vîrfurile Pietrii Craiului Mică	rs	rl	rs
57. Crucea Eroilor	rl	r	(Nume nou).
58. Colțul Pietrii	rs	rl	
59. Zănoaga	rs		
60. Poiana Zănoaga	rs	rs	
61. Stîna din Zănoagă	r	rl	rs
62. Valea Zănogii	rl	rs	

## Careul 3

63. Gruiul cu Mîstecine (895 m)	rl	rl	rl	Pt. Mîsteceni.
64. Fîntînile Domnilor	rl	rl		
65. Gruiul Morii	rl	rl		
66. La Podul Comenzii (1 180 m)	rl	rs	r	
67. Dealul Mic	rs	rl		
68. Pădina Măgurei (900 m)	rs	r		
69. Măgura Mică (1 300 m)	r	rl		
70. o Măgura	r			
71. Dealul Mireului	rs	ob		Probabil deriv. din sl. <i>mira</i> de unde Mîrea NP. (26). Comp. bg. <i>mirno</i> , <i>mîren</i> „liniștit, blînd”.
72. o Bran	s			
73. o Predeal	s			
74. Vîrfurile Prăvăciorului	rs	rs		Prăvăciorul (derivat rom. din <i>pravă</i> , semn de hotar).
75. Dealul Tohănița (861 m)	rs	rs		
76. Părul Cojocarului	r	rs		
77. Măgura Mare (1 375 m)	r	rl		

## Careul 4

78. Dealul Muscelului (800 m)	rs	rl	
79. Rîtul Turcu	rl	rt	
80. o Tohanul Nou	s	rl	NP. cf. Togan.
81. o Sohodol	s		

## Careul 5

82. Cerdacul Stancului	rt	rs	
83. Drumul Grănicerilor	rs	rs	
84. Fundurile	rl		
85. La Arsură	rl	rl	
86. Vîrful Pietricica	rs	rl	
87. La Coşare	rl	rs	
88. Valea Trăsnită	rl	rs	
89. Valea Muicrii	rl	rl	
90. Părăul Gherlanului	r	ob	Gherlani (= ghiorlani) sînt numiți locuitorii din satele de peste cumpăna apelor, sinonim cu <i>găureni</i> .
91. Valea Covaia	rl	s	Rad. Kovq (3). A <i>incovoia, potcovă, nicovală</i> .
92. Cheița Brusturetului	rl	rl	
93. Valea Pietrile	rl	rl	
94. La Crucea Spărturii	rl rl	rl	
95. Piatra Galbină	rl	rl	
96. Gilma Spărturilor (1474 m)	rs	rl	
97. Colțul Spărturilor (1473 m)	rs	rl	
98. În Spărturi	rl	rl	
99. Valea Pietrilor	rl	rl	
100. Muntele Piatra Galbină	rl rl	rl	
101. Valea Copilului	rl	r	
102. Valea Zbirlei	rl	rl	Zbirlea NP.V.N. 224.
103. Valea cu Țapă	rl rl	rl	Regiunea e calcaroasă.
104. Muntele Fundurile	rl	rl	V. și N. 84.
105. Valea Fundurilor.	rl	rl	
106. Stîna Fundurilor	r	rl	
107. Stîna lui Dulamă	r rl	rt	
108. Stîna lui Grindu (sau a lui Stinghe)	r rl	rg	<i>Grindu</i> cunoscut ca NP. (în Orașul Stalin).
109. În Gropi	rl r		
110. Poiana Frumoasă	rs	rl	
111. Vâlceaua lui Stinghe	rl rl	rg	Stinghe NP.
112. Valea Căpăținelor	rl	rl	
113. Valea Cheii	rl	rl	
114. Valea Seacă	rl	rl	

## Careul 6

115. Valea cu Pietrile	rl rl	rl	
116. Joaca	rl		
117. Stîna din Cozia	r rl	s	Localnicii pronunță Coja.
118. Muntele Cozii	rl s		V. N. 117.
119. La Comori (1 400 m)	rl	rs	
120. Colțul Coziei (1 504 m)	rs	s	V. N. 117.
121. Curmătura Groapelor	rl	r	
122. La Găvan (1 475 m)	rl	rl	
123. Colțul Păltiniș	rs	rl	

124. Valea Rogozu	rl	rs	
125. o Șirnea	s		Baza sl. <i>șiră</i> „lățime, loc deschis”.
126. Dealul Voineștilor (1081 m)	rs	rs	
127. Valea Ulmului	rl	rl	
128. Gaura Zbircoarei	rl	rs	Deriv. rom. Pt. radical v. CADE. V.N. 148.
129. Valea Lungă	rl	rl	
130. Părăul Negru	r	rl	
131. Valea Strimbă	rl	rl	V.N. 91.
132. Valea Oazenei	rl	ob	Comp. Ozana (Humulești).
133. Valea Coacăzii (Peșterii)	rl rl	(rs)	
134. Dealul Peșterii	rs	rs	
135. Valea Corbeștilor	rl	rl	
136. Dealul Corboșestilor	rs	rs	Deriv. în -oș + -ești V.N. 147.
137. Valea lui Nene	rl rl	rl	
138. Valea Bisericii	rl	rl	
139. o Mînecuță	rl		NP.
140. o Peșteră	rs		
141. Muchea lui Gîrniță	rl rl	rs	V.N. 42.
142. Dealul Bisericii	rs	rs	

## Căreul 7

143. o Codleanu	rs		NP. (grup de case).
144. o Marinu	rs		NP. (grup de case).
145. Măgurița (1050 m)	r		
146. Giumanul	ob		V.N. 247.
147. Piscul lui Corboș (961 m)	rs rl	rl	V.N. 135 și 136.
148. Valea Zbircoarei	rl	rs	V.N. 128.
149. La Cetățuie	rl	rl	
150. Drumul Carului	rs	rl	
151. Virful Iuda (1029 m)	rs	rs	
152. Părăul Țingulești	r	ob	Comp. țingău, țincu și țingălu (CADE).
153. Părăul lui Pioraș	r rl	rl	Pioraș NP. deriv. din Piaru.
154. Bucșu		ob	NP. Baza (?)
155. Valea Livadei	rl	rs	
156. Valea Mielului	rl	rl	
157. o Moeciul de Jos	ob rl	rl	Probabil baza <i>moi</i> + <i>-eci</i> , ca Moian. Cf. Mîneci, Cîrneci, Sfirneci, Buceci.

## Căreul 8

158. Dealul Cetății	rs	rl	
159. Valea Grajdului	rl	rs	
160. Valea Rece	rl	rl	
161. o Șimonu	u		
162. o Balabanu	rt		NP. și nume de pasăre.
163. Noaghia	u		NP.
164. Valea Porții	rl	rl	
165. Zănoaga	rs		
166. Valea Oprișului	rl	rs	NP.
167. Muchea Buricii	rl	rl	NP.
168. Muchea Orbului	rl	rl	
169. Valea Clinței	rl	s	NP. Comp. bg. <i>klinčo</i> („zgîrcit”).
170. Bradul Înalt (1012 m)	r	rl	
171. Valea Dinciului	rl	r	NP. Dinu + <i>-ci</i> .



## Careul 9

172. Colții Văii Muierii	rs	rl	rl	
173. Valea Scăieșilor	rl		rs	Deriv. rom. în -ete. Ptr. bază v. CADE.
174. Colții Plaiului	rs		rl	V. N. 4.
175. Vâlceaia Vopselelor	rl		rs	Numele în legătură cu păstoritul.
176. Sfna din Plai	r	rl	rl	
177. Părăul Peștera	r		rs	
178. Valea Popii	rl		rs	
179. Valea Gîngului	rl		rs	NP. Comp. gîngav, gînganie.
180. Colții Dîmbovicioarei	rs		rs	
181. Valea Bratoaiei	rl		rs	
182. Valea Frunților	rl		rl	
183. Poiana la Morminte	rs	rl	rl	
184. Plăicul	rl			
185. Valea Berila	rl		rs	NP. Tema ber+ -ilă. Cf. Berivoi etc. (16).
186. o Cătunașul Coțâenii	r		ob	NP.V.N. 27.
187. Colțul Izvorului	rs		rs	
188. Valea Muierii	rl		rl	
189. Părăul Dîmbovicioarei	r		rs	
190. Părăul Urzicatuului	r		rl	
191. Dealul Cocăneasa	rs		rs	Poate, Ciocăneasa.
192. Valea Ciocan	rl		rs	
193. o Dîmbovicioara	rs			
194. Plaiul Mare	rl		rl	E vorba de plaiul care duce de la Podul Dîmboviței pe Piatra Craiului.
195. Peștera Dracilor	rs		rl	
196. Peștera Dîmbovicioara	rs		rs	
197. Izvoarele din Plai	rs	rl	rl	
198. Valea Rea	rl		rl	
199. Piciorul Valea Rea	rl	rl	rl	
200. Muntele Ciocanu	rl		rs	
201. Pîscul Breazului	rs		rs	NP.
202. o Cătunașul Ciocanu	r		rs	
203. Vâlceaia Breazului	rl		rs	NP.
204. Gaura Brusturetuului	rl		rl	
205. Valea Brusturetuului	rl		rl	
206. Cheia Lungă	rl		rl	
207. Valea Podurile	rl		rs	
208. La Gilgoae	rl		r	Cuvînt onomatopeic.
209. Cheia Strîmbă	rl		rl	
210. Părăul Ars	r		rl	
211. Părăul Gilgoaelor	r		r	V. N. 208.
212. Părăul Uliului	r		ru	
213. Părăul Rogozului	r		rs	
214. Părăul Rîpilor	r		rl	

## Careul 10

215. Mormîntul Florichii	rl		rl	
216. Gilma Țiganului	rs		rț	
217. Rogoaza	rs			
218. Gilma Danciu	rs		rs	
219. Valea Izvorului zis și Valea Din- cioarei	rl		rs	(Prescurtare din Dîmbovicioarei sau de- riv. din Dînciu?)
220. Muntele Dîmbovicioarei	rl		rs	

221. Valea Muierii	rl	rl	V. și N. 89.
222. Poiana Urdei	rs	rl	
223. Colții	rs		
224. Valea Zburlelor	rl	rl	V.N. 102. A zburli, zbirli.
225. Muntele Giuvala	rl	ob	
226. La Crucea Pajurei	rl	rs	Aici era fosta graniță, cu stema Austro-Ungariei.
227. Predealul (1 237 m)	s		
228. Grădiștea	rs		Loc altădată întărit pe drumul de trecere a vechiului hotar și a cumpenii apelor.
229. Valea Grădiștei	rl	rs	
230. Plaiul lui Darie	rl	s	NP. în Țara Birsei și a Oltului (26).
231. Dealul Cheia sau Pajura	rs	rl	Recte Dealul Cheii.
232. Valea Bobeș	rl	rs	NP.

## Careul 11

233. Colțul lui Băncilă	rs	rl	rs	NP.
234. o Cheia	rl			
235. Dîlma Pădurilor	rs		rl	
236. Colțul Ars	rs		rl	V.N. 85 și 210.
237. o Fundata	rl			
238. Virful Sărămetul	rs		ob	
239. La Odac	r		ob	Probabil în loc de odaie (infl. turcă, conac, iatac).
240. o Moeciul de Sus	ob	rl	rl	V.N. 157.
241. La Bisericuță	rl		rl	
242. Dealul Cremenei	rs		rs	
243. Muntele Secătura (1 160 m)	rl		rl	
244. Valea lui Lambă	rl	rl	rs	Lambă NP. Comp. <i>Lamba</i> (Lammbach) în Postăvar. V. înțelesul lui <i>lambă</i> în CADE. În apropiere de Dealul Limbeștilor (N. 248).
245. Plaiul lui Lom	rl	rl	rs	Lom NP. (V. și 2). Comp. Loman.
246. Valea Lungă	rl		rl	
247. Valea lui Rusman	rl	rl	rs	NP. ca Girdoman, Caraiman. V.N. 146.
248. Dealul Limbeștilor	rs		rs	V.N. 244.
249. Valea Moeciului	rl		ob	V.N. 157.

## Careul 12

250. Valea Tisii	rl		rs	
251. Vălcelul Stînii	rl		r	
252. Predușul	rs			Preduf (din sl. <i>preduh</i> ).
253. Valea Cățunului Mic	rl	rl	rl	
254. Pădurea Guțan	rl		rs	NP. Comp. Guțu, Guțulescu, bulg. guțu V.N. 351.
255. Plaiul Pleașa	rl		rs	
256. Piciorul Cățunului	rl		rl	V.N. 250.
257. Stîna Mănoiu	r		r	NP.
258. Poteca Calul Popii	rs	rl	rs	
259. Valea Gaura	rl		rl	
260. Cățunul Mare	rl		rl	
261. Virful Lancia	rs		ru	
262. Muntele Gaura (2 275 m)	rl		rl	
263. Valea Gălbînărilor	rl		rl	Nume dat după florile care cresc acolo.
264. Polița	rs			
265. Grohotul Dracului	rs		rl	V.N. 195.

266. Stîna Vlădoaia	r	rs	NP. V. și N. 3, 14, 15, 16, 17.
267. Pîntecele (1 710 m)	rl		
268. Stîna Pîntecilor	r	rl	
269. Vălcelul Stîni	rl	r	
270. Virful Goaga (1 648 m)	rs	r	Astăzi se zice Gogu NP. Comp. alb <i>gogă</i> (CADE).
271. Valea Șteioarei	rl	rs	Deriv. rom. de la ștevie.
272. Urlătoarea Porții	rl	rl	
273. Valea Ciuboții	rl	rs	
274. Valea Drincea	rl	rs	Drincea NP. din tema sl. <i>dren</i> „corn”.

## Careul 13

275. Cheile de la Plaiul Mare	rl	rl	rl	
276. Piscul Jugei	rs	rs		NP. Jiga devenit ca jutar pt. jitar.
277. Valea Raței	rl	rs		
278. Posada	rs			Vechi punct de vamă.
279. Poiana Roghina	rs	rs		(Rovină).
280. La Cuculeț	rl	rl		Aici poate în înțeles de „munte (cuc) cucă, cucui” (vama cucului).
281. Muntele Ghimbavul	rl	g		Weindenbach. Sașii din Ghimbav (Țara Birsei) aveau locuri de pășune aici.
282. Valea Strîmbă	rl	rl		
283. Cheița Cheii	rl	rl		
284. Dealul Gruului	rs	rl		
285. La Cetățuie	rl	rl		
286. Cetățuia sau Cetatea lui Negru Vodă	rl	rl	rl	rs
287. Piscul Stoica	rs	rs		NP.
288. La Fîntîna Dealului	rl	rl	rs	
289. La Sălătruc	rl	ob		Cf. Bălătruc, pisălog de sare.
290. D. Sasului	rs	rg		
291. Dealul Orății	rs	ob		
292. Valea Orății	rl	ob		
293. o Cătunașul Nisipuri de sub Orăți	r	rs	rl	rl
294. o Podul Dîmboviței	rs	s		
295. Cheile Dîmbovicioarei	rl	rs		
296. Virful Vătarnița	rs	s		

## Careul 14

297. Virful lui Neagu	rs	rl	rs	NP.
298. Stîna Padinile Dealului	r	rs	rs	
299. Valea Padinile Dealului	rl	rs	rs	
300. Valea Stîni	rl	r		
301. Virful Groșilor	rs	rl		
302. Valea Cheii	rl	rl		
303. Grohotișurile Cheii și Uriașilor	rs	rl	ru	
304. La Arie (840—880 m)	rl	rl		
305. Valea Năzdrăvană	rl	rs		
306. Valea Bunei	rl	rl		
307. Curmătura Dragoslovenilor	rl	rs		
308. Culmea Zăbava	rl	rs		
309. Poiana Ciucului	rs	r		NP. tema <i>cioc</i> , <i>ciuc</i> , <i>ciucă</i> , <i>ciocăcă</i> . Comp. și ung. <i>csucs</i> și <i>csücsülni</i> .
310. Poiana Zăbavei	rs	rs		
311. Valea și Gangul Crovului	rl	rg	rs	
312. Virful Zacote (1 536 m)	rs	r		Deriv. de la a <i>zăcea</i> (comp. <i>Jocote</i> , la românii din Serbia). Probabil sinonim cu <i>meriză</i> , <i>dormitor</i> . Loc de odihnă pt. animale.

313. Culmea Zăcotelor	r	rl	
314. Stîna Rudărița	r	rs	
315. Valea Prepeleagului	rl	rs	
316. Valea Zacote	rl	rl	V.N. 313, 330.
317. Valea Rudărița	rl	rs	
318. Muntele Simtilie (1421—1792 m)	rl	rs	V.N. 328 <i>Sintilie</i> .
319. Muntele Căpățîna	rl	rl	
320. Stîna Fundățica	r	rl	
321. Valea Fundățica	rl	rl	
322. Culmea Borei (1198 m)	rl	s	De la sl. bor, bora „pădure (de conifere)”.
323. Valea Uluce	rl rl	rt	
324. Valea Vișa	rl rl	sr	NP.

## Careul 15

325. o Cătunașul Fundățica	r	rl	
326. Colții Șle(a)ului	rs	rs	Șleau cu înfelesul de „drum”.
327. Poiana Mîndrilor	rs	rs	
328. Valea Simtilie	rl	r	V.N. 318, 330 <i>Sintilie</i> .
329. Dosul Stănicioaia	rl	rs	Deriv. de la Stan, Stănică NP.
330. Virful Sintilie (1792 m)	rs	r	V.N. 318, 328.
331. Creasta Pietrilor Albe (1889 m)	rl rl	rl	
332. Șleaul Mîndrilor	rs	rs	V.N. 326.
333. Muntele Jigărea	rl	rl	NP. Tema bg. jig. 1. Semn cu fierul înroșit. 2. Mîhnire, tristețe.
334. Virful Dudelor Mici (1846 m)	rs ru	rl	Dudă, „țevă, cîmpoi, bucium”.
335. Valea Speriată	rl	rl	
336. Valea Jigării	rl	rs	V.N. 333.
337. Virful Goranului (1602 m)	rs	rs	NP. de la gor (ca Munteanul).
338. Muntele Clăbucetul	r	ob	
339. Valea Moeciului de Sus	rl ob	rs	V.N. 157 și 249.

## Careul 16

340. Valea Băngălească	rl	ru	NP. Bangălă (ung. bangoló „nătărău”).
341. Muntele Bărbulețul	rl	rl	
342. Valea Bucșii	rl	ob	NP.
343. Virful Lacul	rs	rl	
344. Valea Lacul	rl	rl	
345. Virful Bucșea (1840 m)	rs	ob	NP.
346. Virful Tomnatec (1108 m)	rs	rl	
347. Muntele Strungărița (1981 m)	rl	r	
348. Strunga (1 954 m)	r		
349. Muntele Grohotișul	rl	rs	Se zice și Greotișul.
350. Valea Grohotișului	rl	rs	
351. Valea Prăvalelor	rl	rs	V. CADE
352. Valea Prăvălișului	rl	rs	
353. Colții Strungilor	rs	r	
354. Colții Țapului	rs	r	
355. Muntele Guțanul	rl	rs	NP., cf. Guță, hipocoristic al lui Georgi.
356. Virful Guțanu (2177 m)	rs	rs	

## BIBLIOGRAFIE

1. Marele Dicționar geografic al României, 1898—1902.
2. CADE = I. A. Candrea, *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Carlea Românească”*, București, [1931].
3. Berneker Dr. Erich, *Slavisches Elym. Wörterbuch*, Heidelberg, 1908—1913.
4. Prof. Dr. Gustav Weigand, *Bulgarisch-Deutsches Wörterbuch*, Leipzig, 1913.
5. *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*.
6. Hans Bohringen, *Das Wiesel...* Basel-Zürich, 1935.
7. I. A. Candrea, *Probleme de toponimie*, *Cursuri*, 1930—1936.
8. I. Clințiu, *Din trecutul Branului*, „*Rev. Transilvaniei*”, 1910.
9. Drăganu N., *Romnii în veacurile IX—XIV, pe baza toponimiei și a onomasticeii*. Acad. Rom., 1933.
10. I. Conea, *Vechile trguri*, „*Probleme de Geografie*”, IV, 1957.
11. G. Giuglea, *Schiță din toponimia rom.* „*Anuarul de Geografie*” 1909—1910.
12. G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității în Dacia prin limbă și toponimie*, București, 1944.
13. G. Giurescu, *Harta Stolnicului Cantacuzino*, Buc., 1943.
14. Kurt Horedt, *Zur siebenbürgischen Burgenforschung* în „*Südost. Forsch.*” VI (1941) H. 3—4. S. 576—614.
15. W. Horvath, *Das Burzenland*, IV, 1. Teil, Kronstadt, 1929.
16. Acad. I. Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, vol. I, Buc., 1952.
17. Gustav Kisch, *Festschrift Bischof-Teutsch*, 1931.
18. C. Lacea, *Cetatea de pe Tîmpa...* Buc., 1944 (Acad. Rom.).
19. I. Lupaș, *Lecturi din Ist. Rom.*, Buc., 1928.
20. W. Meyer-Lübke, *Romanisches Elym. Wörterbuch*, ed. a III-a, 1930.
21. I. Moșoiu, *Branul și Cetatea Branului*, Buc., 1930.
22. Zaharia C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, 1929.
23. R. Menéndez Pidal, *Origenes del Español*, ed. a III-a, Madrid, 1950.
24. Dr. G. Pascu, *Sufizele românești*, Buc., 1916.
25. Sextil Pușcariu, în „*Dacoromania*”, vol. VII, 1934, p. 114—115.
26. Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, Buc., 1936.
27. W. Scheiner, *Die Orstnamen im mittleren Teile des südl. Siebenbürgens*, „*Balkan Archiv*”, III, 1927.
28. Elsbet Schot, *Das Wiesel in Sprachen. Volksglauben der Romanen*, Tübingen, 1935.
29. G. Vilsan, *Valea superioară a Prahovei*, 1924.

## BRAN В СВЕТЕ ТОПОНИМИИ

## (Краткое содержание)

Авторы, филолог-романист и географ, объясняют происхождение топонимических названий той зоны, где расположены деревни Брана, как и экономической зоны области. В этих названиях отражается, особенно, пастушеская жизнь и исторические факты. Сотрудничество географа было необходимо, так как авторы убеждены, что топонимию нельзя изучать без географии.

С точки зрения происхождения названий, дана, в процентах, статистическая таблица на 2-ой странице.

Отмечаем, по их особенному лингвистическому характеру, названия *Doamnele*, *Fetița* и т.д., славянское *Deva*, ласкательные названия для ласочки, миловидное животное, но, по убеждению народа, очень опасное для скота. Эпитеты даются для укрощения ласочки, для того чтобы обезвредить ее. Основательное представление этого этно-лингвистического факта дает Р. Менендес Пидаль в „*Origines del Español*“, изд. III, 1950.

Отмечается также сохранение слова *maurus* в румынской топонимии и в живой речи нашего народа.

## BRAN À LA LUMIÈRE DE LA TOPONYMIE

## (Résumé)

Les auteurs, un philologue et un géographe, expliquent l'origine des noms topiques de la zone où se trouvent les villages des alentours de Bran ainsi que de l'espace économique de la région. Dans ces noms se reflètent en particulier la vie pastorale et des faits historiques. Les auteurs ont estimé nécessaire la collaboration du géographe car, selon leur conception, la toponymie ne peut être étudiée sans l'aide de la géographie.

L'origine des noms est consignée, en pour-cents, dans le tableau statistique de la page 128.

On relève — en raison de leur caractère linguistique spécial — les noms *Doamnele*, *Fetița*, etc., le slave *Deva* (= fille), des appellatifs caressants donnés à la belette, un gentil animal, mais que le peuple estime dangereux pour le bétail. Les épithètes tendent à apprivoiser la belette et à la rendre inoffensive. Une présentation substantielle de ce fait ethno-linguistique est donnée par R. Menéndez Pidal dans „*Origines del Español*“, III<sup>e</sup> éd., 1950.

On relève également la conservation de *maurus* dans la toponymie roumaine et dans le langage vivant de notre peuple.

ETIMOLOGIA TOPONIMICULUI *HORDOU*

DE

ACAD. E. PETROVICI

*Hordou* este numele vechi al satului în care s-a născut poetul G. Coșbuc. Astăzi satul se numește *Coșbuc*.

Cea mai veche atestare a acestui toponimic este din anul 1523, când apare sub forma *Hordo*. În anii 1547 și 1548 documentele atestă o formă fără *h* inițial: *Ordo*. În anii următori (1576, 1577) reappare cu *h* inițial. În secolul al XVIII-lea toponimicul ia aspectul de astăzi: *Hordoul* (a. 1723), *Hordou* (a. 1750). Forma maghiară mai recentă este *Hordó* (a. 1760).

N. Drăganu a încercat<sup>1</sup> să explice acest nume din magh. *erdő-ová* „păzitor de pădure”, care a trecut în limba românească sub forma *ardău* cu același sens. Trecerea lui *e* maghiar inițial la *a* în elementele maghiare ale limbii române constituie o normă. Cf. magh. *Erdély* > rom. *Ardeal*. Cuvântul *ardău* există în graiul românesc din valea superioară a Someșului Mare. Pentru a-l explica pe *o* din prima silabă a toponimicului — care ar fi trebuit să aibă un *a* inițial, dacă ar fi fost o formă românească — N. Drăganu presupune că forma cu *o* în prima silabă pare a fi „mai curînd de origine slovăcească (tăutească) ori ruteană decît românească deoarece limba românească n-are trecerea lui *e* în *o*”. „*Ordoul* sau *Hordoul* a trebuit să fie numit astfel după un „ardău” de origine ruteană sau slovacă, în vreme ce apelativul *ardău* în graiul țăranilor de pe valea Someșului de sus este dezvoltarea românească a ung. \**erdő* < \**erdő* < *erdő-ová*”<sup>2</sup>.

La această din urmă afirmație se poate însă face următoarea observație. Dacă românii din valea superioară a Someșului Mare numesc pe „păzitorul de pădure” *ardău*, e de presupus că ei întrebunțează acest termen indiferent de apartenența etnică a pădurarului respectiv. O populație românească ar fi numit \**La Ardău*, \**Ardău* un loc unde și-a făcut casă un *ardău*. Un loc (o localitate) nu-l numește individul, respectiv in-

<sup>1</sup> N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 49—54.

<sup>2</sup> *Ibid.*, p. 50 urm.

divizii care locuiesc în acel loc, ci locuitorii din localitățile vecine. Dacă un ucrainean (numit în graiurile populare din Ardeal *rus*) se așază într-un ținut locuit de români, atunci locul unde stă respectivul rus și satul care s-a dezvoltat în jurul casei lui va fi numit de românii din jur cu un cuvânt românesc : *Rusu*, și nu cu cuvântul ucrainean corespunzător (de ex. *Rusin*). (Populația maghiară numește satele care poartă numele de *Rusu* : *Orosz-falu* sau *Oroszmező*)<sup>3</sup>. Prin urmare dacă atribuim formelor *Hordou* (*Ordou*) particularități fonetice ucrainene sau slovăcești, atunci trebuie să presupunem existența în preajma Hordoului, în epoca în care a fost creat toponimicul, a unei populații ucrainene sau slovace. Despre slovaci nu poate fi vorba în această regiune. Ucrainenii însă au locuit în număr mare prin părțile Năsăudului. Însuși N. Drăganu a arătat cu ajutorul toponomasticii și al documentelor istorice existența unei numeroase populații „rutene” prin aceste meleaguri<sup>4</sup>. Cele două sate între care este așezat Hordoul pe valea Sălăuței, anume *Telciu* și *Salva*, au nume de origine slavă, despre care N. Drăganu afirmă că ar putea fi și „rutene”, întocmai ca și celelalte nume de sate de pe valea superioară a Someșului Mare, care toate ne sînt venite din slavă<sup>5</sup>.

Numele *Telciu* și *Salva*, de origine slavă, nu prezintă particularități fonetice, care să ne permită să determinăm limba slavă care le-a creat. Totuși, fiind vorba de o regiune apropiată de teritoriul lingvistic slav de răsărit, e natural să ne gândim la slava orientală, așa cum face și N. Drăganu : „Slavii veniți pe Valea Someșului de sus e firesc să fi fost Ruși ruteni (A n t e s), dată fiind vecinătatea Bucovinei, Galității și chiar a Ucrainei”<sup>6</sup>. Acești slavi răsăriteni, din momentul așezării lor în această regiune pînă la completa lor asimilare în masa românească, au rămas în contact neîntrerupt în cursul secolelor cu slavii orientali așezați la nord și nord-est. De asemenea grupuri de slavi orientali au continuat să se așeze prin aceste părți pînă în zilele noastre<sup>7</sup>. E firesc, prin urmare, ca inovații lingvistice propriu-zis ucrainene să se fi răspîndit și la acești slavi.

O asemenea inovație fonetică ucraineană este rostirea că *h* a lui *g* slav comun. Pe teritoriile satelor din preajma Hordoului se întîlnesc o seamă de nume topice care prezintă trecerea *g* > *h*. Astfel în *Salva* : *În Hîlbochi* (< ucr. *hlybókyj* „adînc”); în *Telciu* : *Gura lui Hrihoru* (< ucr. *Hryhorij* „Grigorie”); în *Mocod* : *Dolhaia* (< v. ucr. *dolhaja*, ucr. mod. *douha* „lungă”), *Gura Dolhaiei*, *Dolhaia la Cruce*, *Poiana Dolhii*; în *Zagra* : *Hrihoroaia* (numele unei coaste; în *Zagra* există și numele de familie *Hrior* < *Hrihor* < ucr. *Hryhorij*); în *Mititei* : *Hreada* (< ucr. *hrjada* „strat, răzor”) etc.<sup>8</sup>.

E așadar sigur că în preajma Hordoului au trăit ucrainenii care prezentau în graiul lor trecerea *g* > *h*, atestată în graiurile ucrainene de prin

<sup>3</sup> S. Moldovan—N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populațiune română din Ungaria, Sibiu, 1909*, p. 187—188.

<sup>4</sup> Drăganu, *op. cit.*, p. 73 urm.

<sup>5</sup> *Ibid.*, p. 79.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 85.

<sup>7</sup> *Ibid.*, p. 82.

<sup>8</sup> Dintr-o listă a numelor topice din ținutul Năsăudului întocmită de prof. G. Giuglea.



secolul al XII-lea. Și *h* inițial al toponimicului Hordou poate reprezenta un *g*. De asemenea *-ou* final pare a fi sufixul slav comun *-ov-*. Într-adevăr în ucraineană orice *v* la sfârșit de silabă se pronunță *u*. Se pare că aceasta constituie un arhaism în limba ucraineană, rămas din epoca slavă comună când *v* avea un caracter bilabial (nu labio-dental, ca în limbile slave actuale). Așadar Hordou poate fi explicat ca fiind la origine un adjectiv posesiv format cu ajutorul sufixului *-ov-* (= *ou*) dintr-un nume de persoană \**Hord* (< ucr. *hordyj* „mîndru”). În Ucraina este obișnuit în zilele noastre un derivat al acestui \**Hord*, anume *Hordij*, care are în rusă corespondentul *Gorděj*. Din adjectivul slav comun \**gürd-* „mîndru” au fost formate și la slavii de sud și de vest nume de persoană, iar din acestea toponimice. La sîrbi există numele de persoană *Grđ*, *Grđan* (< *Grđ* + suf. *-an*), *Grđomil* (< *Grđ* + *o* + *mil*), *Grđoman* (< *Grđ* + *o* + *man*)<sup>9</sup>; la bulgari *Gărda*, *Gărđan*, *Gărđen*, *Gărđanjo*, *Gărđjo*<sup>10</sup>; la cehi *Hrd*<sup>11</sup>. Și la romîni se întîlnesc nume de persoane și de localități avînd la bază același radical: *Gîrdea*<sup>12</sup> (cf. bulg. *Gărđjo*), *Gîrdanovți* (< *Gîrdan* + *ov* + *ți*, nume de sat atestat în sec. al XV-lea lângă Cerniți, raionul Turnu-Severin)<sup>13</sup>, *Gîrdăneasa* (sat în fostul județ Mehedinți)<sup>14</sup> < *Gîrdan* (cf. bulg. *Gărđan*) + *easa*, *Gîrdești* (< *Gîrdea* + *ești*; sate în fostele județe Teleorman și Tutova)<sup>15</sup>, *Gîrdoia* (< \**Gîrd* + *oia*), cătun în fostul județ Mehedinți<sup>16</sup>, *Gîrdomanul* (cf. sîrb. *Grđoman*), munte în fostul județ Mehedinți<sup>17</sup> etc. Unui slav de sud *Grđ* sau unui slav de vest (ceh) *Hrd* în ucraineană trebuie să-i corespundă \**Hord* (cf. sîrb. *trg*, ceh *trh*, rom. *tîrg*, ucr. *torh*). Derivate ale lui \**Hord* sînt formele de astăzi *Hordij* și, la romîni, *Hordilă* (cf. toponimicele din Moldova *Hordila* și *Hordilești* în fostul județ Vaslui). Despre cel din urmă, *Marele dicționar geografic al Romîniei* scrie: „Satul își are numele de la un vechi locuitor Ștefan Hordilă, care s-a așezat cel dintîi pe acest loc pe la 1750”<sup>18</sup>. Putem așadar presupune existența în ucraineană a unui nume de persoană \**Hordila*. Un alt nume de persoană ucrainean, derivat din același radical, stă la baza toponimicului din Ucraina de vest: *Hordynja*<sup>19</sup> (< *Hord* + suf. *-ynja*).

<sup>9</sup> Fr. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927, p. 52 [266] urm.

<sup>10</sup> G. Weigand, *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, vol. XXVI—XXIX (1921), p. 158.

<sup>11</sup> Miklosich, *loc. cit.*

<sup>12</sup> M. Costăchescu, *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931—1932, vol. I, p. 53, rîndul 27 (anul 1407), vol. II, p. 342, rîndul 27 (anul 1448).

<sup>13</sup> P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești, I. Documente interne (1369—1490)*, București, 1938, p. 99 rîndul 26 (anul 1408—1418), p. 129 rîndul 13 (anul 1421).

<sup>14</sup> D. Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al Romîniei*, București, 1872, p. 206.

<sup>15</sup> *Marele dicționar geografic al Romîniei*, III, p. 486—487 și Frunzescu (*loc. cit.*) dau forma *Gărdești*.

<sup>16</sup> *Marele dicționar geografic al Romîniei*, III, p. 557.

<sup>17</sup> *Ibid.*, *loc. cit.*

<sup>18</sup> *Ibid.* III, p. 729.

<sup>19</sup> Miklosich, *op. cit.*, p. 144 [28].

Așadar *Hordou* (< *Gord* + *ov*) este un toponimic relativ nou (sec. al XV-lea), de origine ucraineană, care la început a fost un nume topic de felul celor de astăzi, din satele vecine, ca *Gura lui Hrihoru* (Telciu), *În Hîlbochi* (Salva), *Hreada* (Mititei) etc., înșirate mai sus. Forma *Hordou* prezintă însă o problemă de fonetică istorică ucraineană. Anume sufixul *-ov* are în ucraineana actuală aspectul *-iu*, deoarece orice *o* în silabă închisă (terminată în consoană) a devenit *i*. Cf. *koń* > *kiń* „cal”, *nos* > *nis* „nas” etc. Graiurile din Ucraina Transcarpatică păstrează însă pînă astăzi stadiile intermediare ale trecerii *o* > *i*, anume *y*, *ы*, *ii*, *'u*, *u*<sup>20</sup>. Sufixul *-ov* are, în unele din aceste graiuri, forma *-uy* (în ucraineana literară *-iu*). Dacă graiuri ucrainene din teritorii învecinate cu ținutul Năsăudului mai păstrează pînă astăzi stadiul *u* al fostului *o* din silabă închisă, e de presupus că ucrainenii care au locuit odinioară pe Valea Sălăuței au păstrat pînă la completa lor asimilare stadiul arhaic *o*. Prin urmare forma *-oy* a sufixului *-ov*, în locul formei literare ucrainene *-iu*, nu exclude originea ucraineană a toponimicului *Hordou*. Inovația ucraineană *o* > *i* n-a pătruns pînă în graiul ucrainean, cu totul periferic, vorbit odinioară în preajma Hordoului.

#### ЭТИМОЛОГИЯ ИМЕНИ СЕЛА HORDOU

##### (Краткое содержание)

Топонимическое название (название села) *Hordou*, упоминаемое в документах с 1523 г., имеет в своей основе древнеукраинское притяжательное прилагательное \**гордов*, образованное от имени лица \**Горд* (сравн. укр. *Гордій*, русск. *Гордей*, рум. *Hordilă* [ < укр. \**Гордила*], чешск. *Hrd*, сербо-хорв. *Грд*, *Грдан*, *Грдомил*, *Грдоман*, болг. *Гърда*, *Гърдан*, *Гърден*, *Гърдньо*, *Гърдьо*, рум. *Gârdea* [сравн. румынские топонимические названия *Гырдаповци*, *Гырдяняса*, *Гырдесть*, *Гырдоая*, *Гырдоманул*]), представляющее украинское прилагательное *горд* (*гордий*) < общесл. \**gurd-* (старосл. *грьдь*). Форма суффикса *-оц*, звучащего в украинском литературном языке *-іц* произносящийся *-іц*, (< общеславянский \**-ov-*) показывает, что украинское население, у которого румыны заимствовали это топонимическое название, прежде чем ассимилироваться в румынскую массу (вероятно, в течение XVI века), еще произносило *o* в закрытом слоге. В некоторых закарпатских украинских говорах суффикс *-іц* произносится *-иц* даже и до настоящего времени.

<sup>20</sup> I. Pańkevyc, *Ukrajins'ki honory pidkarpats'koji Rusy i sumežnych oblastei*, Praga, 1938, p. 48 urm.

## L'ÉTYMOLOGIE DU TOPONYME HORDOU

## (Résumé)

Le nom de village *Hordou*, attesté à partir de 1523, représente l'adjectif ancien ukrainien \**hordou* (\**Гордоо*) dérivé du nom de personne ukrainien \**Hord* (\**Горд*) (cf. les noms de personnes ukr. *Гордиў*, russe, *Гордеў*, roum. *Hordilă* [*<* ukr. \**Гордуна*], tchèque *Hrd*, serbo-croate *Grđ*, *Grđan*, *Grđomil*, *Grđoman*, bulgare *Грѣда*, *Грѣдан*, *Грѣден*, *Грѣднѣо*, *Грѣдѣо*, roum. *Gîrdea* [cf. les toponymes *Gîrdanoviți*, *Gîrdăneasa*, *Gîrdești*, *Gîrdoaia*, *Gîrdomanul*], ayant à sa base l'adjectif ukrainien *горд* (*гордуў*) *<* sl. comm. \**gŕrd-* (v. sl. *grŕdŕ*). La forme *-ou* du suffixe, qui présente dans l'ukrainien littéraire l'aspect *-is* (prononcé *-iu*) (*<* sl. comm. \**-ov-*) est un témoignage du fait que la population ukrainienne, à laquelle les Roumains ont emprunté ce toponyme, avant de s'assimiler à la population roumaine (probablement au cours du XVI-e siècle), prononçait encore *o* en syllabe fermée. Dans certains parlers ukrainiens transcarpatiques le suffixe *-is* se prononce même à l'heure actuelle *-uu*.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

Very faint, illegible text, possibly a letter or report, covering the upper half of the page.

PRENUMELE DE LA LIVADIA ȘI RÎU-BĂRBAT  
(ȚARA HAȚEGULUI)<sup>1</sup>

DE

AL. CRISTUREANU

Satele Livadia de Cîmp, Livadia de Coastă și Rîu-Bărbat sînt situate pe lunca Streiului, în apropiere de versantul nordic al Retezatului, lângă tirgușorul Pui (raionul Hațeg, reg. Hunedoara). Cele două Livadii se întind pe malurile Streiului, iar satul Rîu-Bărbat e așezat la sud de Pui, lângă riul cu același nume.

Toate sînt sate vechi, în epoca feudală fiind conduse de cneji, deveniți cu timpul nemeși<sup>2</sup>. Locuitorii Livadiilor au fost și grăniceri ai regimentului de la Orlat. Rîu-Bărbat apare în documente la 1391, iar Livadia la 1404.

În 1948 erau 701 locuitori la Ld. de Cîmp, 391 la Ld. de Coastă și 255 la R. B.<sup>3</sup> Față de 1910 și 1930 populația tuturor celor trei sate decorește<sup>4</sup>. Locuitorii se ocupă îndeosebi cu agricultura, precum și cu creșterea vitelor, pomăritul și munca la pădure, o parte dintre ei fiind și muncitori sezonieri sau permanenți în centrele industriale apropiate.

În 1930, dintre locuitorii din Ld. de Cîmp erau 56,6% știutori de carte, din Ld. de Coastă 35,6% și de la R.B. 70,7%. După naționalitate,

<sup>1</sup> Materialul documentar cuprins în articolul de față a fost cules în ancheta întreprinsă de cercetătorii științifici de la Institutele de lingvistică din Cluj și București pentru *Monografia graiurilor din Valea Jiului*. Monografia se află în curs de redactare.

Partea de antroponimie a revenit lingviștilor clujeni. Din Țara Hațegului, pentru antroponimie, s-au anchetat doar satele amintite, în 1956.

<sup>2</sup> Nemeș = nobil (magh. nemes). În cazul dat ne referim la o pătură de păstori și țărani cărora, pentru vitejia lor, li s-a decernat de către regii Ungariei titlul de nemeș și, bineînțeles, privilegiile ce le reveneau după titlu. Vezi și O. Densușianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 57.

<sup>3</sup> Sigle: Ld. = Livadia, R.B. = Rîu-Bărbat

<sup>4</sup> În 1910 la Ld. de Cîmp erau 859 locuitori, la Ld. de Coastă 405, iar la R. B. 388 locuitori. În 1930 erau 774, 397 și 309 locuitori. Pentru 1930 vezi *Recensămîntul general al populației României din decembrie 1930* al Institutului central de statistică.

în toate cele trei sate, marea majoritate a populației o formează românii, după care urmează, ca număr, maghiarii, apoi țiganii, germanii, evreii și alții.

Concomitent cu ancheta din Valea Jiului, s-a cercetat și sud-estul Țării Hategului, ținându-se seama de strinsa legătură ce a existat între populațiile regiunilor respective. În anchetă, cele două Livadii au fost considerate ca o unitate, deci le vom trata tot așa în articolul de față. Ancheta de antroponimie s-a făcut cu un chestionar special. Cea mai mare parte a materialului s-a obținut prin copierea de nume din registrele de stare civilă și din registrele agricole<sup>5</sup>. Datele culese încep cu anul 1875. Deoarece în material sînt cuprinse și numele celor decedați în ultimul sfert al secolului trecut, cadrul cercetărilor cuprinde o perioadă de peste o sută de ani.

Termenul de „prenume”, enunțat în titlu, îl tratăm în accepțiunea dată de *Dicționarul limbii române literare contemporane*, „nume care se dă fiecărui om la naștere, numele mic, numele de botez”.

Informatorii au răspuns că numele noilor născuți sînt alese „de mama și tatăl copilului” Ld. și „de părinți după voia lor” R.B. După indicațiile informatorilor prenumele se dau „după tată sau după mamă, după bunici ca să rămîră numele” Ld. și „după nănaș, după moșu al bătrîn, după părinți (cei mai mulți) și după sfinți (unii după calendar)” R.B. Aprecierile informatorilor le privim cu rezerva cuvenită răspunsului de moment. Ele nu arată, în această privință, diferențe de la un sat la altul.

O caracteristică a unor prenume străvechi este preluarea lor din domeniul florei, faunei, pietrelor scumpe etc. Prenume de acest fel, în perioada analizată, sînt: *Trandafira* R.B.; *Viorél* Ld. și *Viorica* Ld.

Cele mai răspîndite prenume sînt cele de proveniență calendaristică, multe din acestea avînd derivate și hipocoristice devenite, cu timpul, prenume independente. Din categoria prenumelor de proveniență calendaristică fac parte: *Adám* Ld., R.B., *Agáfia* și *Agápia* R.B.; *Aléxa* Ld.; *Ana* Ld., R.B. cu derivatele *Anica* Ld., R.B.; *Anișca* Ld., R.B. *Anița* Ld., R.B., *Anița* Ld., R.B.; *Anastasia* (f) R.B. cu hipoc. *Násta* R.B.; *Anastásie* (m) R.B.; *Andrița* (m) R.B. și *Andrúț* Ld. deriv. de la *Andrei*; *Anisia* (f) R.B.; *Antón* R.B., cu var. *Antónie* R.B. și *Antóniu* R.B.; *Arón* Ld., R.B.; *Atanasia* (f) R.B.; *Atanásie* (m) R.B.; *Augustín* R.B.; *Avrám* R.B.; *Barbára* Ld.; *Constánin* Ld., R.B., pronunțat și *Costantin*; *Dávid* R.B.; *Domníca* R.B., *Eléna* Ld., R.B. cu var. *Ileána* Ld., R.B., *Ilína* R.B.,

<sup>5</sup> S-au extras nume din următoarele registre: la Ld. (pentru ambele sate) din Registrul de născuți pe 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1890, 1900, 1910, 1920, 1930, 1940, 1950; Registrul de căsătorii: 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1900; Registrul de decese: 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890 și din Registrul agricol.

Pentru R. B. s-au extras date din Registrul de născuți: 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1900, 1910, 1911, 1920, 1921, 1930, 1931, 1940, 1942, 1943, 1945, 1947, 1948, 1950; Registrul de decese: 1875, 1876, 1877, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890 și Registrul agricol.

*Ilinca* R.B.; *Léna* Ld., hipoc. de la *Eléna* cu deriv. *Lenúța* Ld., R.B., *Ína* Ld., R.B., formă trunchiată de la *Ílna*; *Elisavéta* R.B., cu *Savéta* Ld., R.B., formă trunchiată, cu hipoc. *Véta* Ld.; *Éva* Ld., cu deriv. *Evúța* Ld.; *Febrónia* R.B.; *Filip* Ld.; *Gavril* R.B. și *Gabriel* R.B.; *Gheórghe* Ld., R.B., cu deriv. hipoc. *Ghiță* R.B.; *Iáacob* Ld., R.B.; *Ílie* Ld., R.B.; *Ioachím* Ld.; *Ioán* Ld., R.B., cu var. *Íón* rostit *Íón*, *Íuán*, *Íuón*, cu deriv. *Ionél* Ld., *Ioána* R.B. și *Ónea* (m) R.B.; *Iosía* (m) Ld.; *Iósif* Ld., R.B.; *Írina* R.B.; *Isáe* Ld., R.B.; *Macrina* R.B.; *Manásie* (m) Ld.; *Manólie* Ld.; *Mária* Ld., R.B., rostit și *Márea*, cu var. *Mária*, cu deriv. *Marioára* ori *Márioára* Ld., R.B. *Maríța* Ld. și var. *Maríți* Ld., *Mariúca* Ld., *Maríúța* și *Máriúța* Ld., R.B.; *Márta* R.B.; *Marțián* Ld.; *Mihail* R.B.; *Mítru* Ld. hipoc. de la *Dumítru*; *Móise* R.B. sau *Móisa* (m) Ld.; *Monica* Ld.; *Nicoláe* sau *Niculáe* Ld., R.B.; *Nistór* R.B.; *Palagía* R.B.; *Pamfil* R.B. cu var. *Pamfílie* Ld. și *Pamfíliu* R.B.; *Parténie* Ld.; *Pável* sau *Pávál* Ld., R.B. și *Pául* Ld., R.B.; *Pétru* sau *Pátru* Ld., R.B.; *Ravéca* Ld., R.B., cu var. *Rabéca* și *Revéca* Ld., R.B.; *Solomé* (m) R.B., *Solómia* (f) Ld. *Salómia* (f) R.B.; *Samuíl* Ld., R.B. și *Samoílă* R.B.; *Savíca* R.B., deriv. de la *Sava*; *Simión* R.B.; *Sófia* Ld., R.B., cu var. *Sufia* Ld.; *Sofrónie* (m) Ld., R.B. și *Șofrón* Ld.; *Solomón* Ld., R.B.; *Susána* Ld. R.B.; *Ștéfan* Ld., R.B., cu hipoc. *Fánúe* Ld.; *Tánáse* sau *Tánásă* Ld., R.B. de la *Atanásie*; *Teodór* R.B. și *Teodóru* R.B., cu var. *Tódor*, Ld. *Toáder* R.B., *Teodóra* Ld., R.B., cu deriv. hipoc. *Doríca* R.B. de la *Teo(dorica)* cu o nuanță de dezmierdare; *Teofil* Ld.; *Terézia* Ld., cu var. *Teréjia* Ld.; *Trésia* R.B.; *Trífu* Ld.; *Tóma* Ld.; *Vasíle* Ld., rostit și *Vasíle*, cu var. *Vasílie* Ld., R.B.; *Veroníca* R.B.; *Victorín* R.B.; *Zaharía* R.B.; *Zéno* R.B. formă trunchiată de la *Zenóbie*; *Zoița* R.B. deriv. de la hagiograficul *Zoe*.

Se știe că în antroponimia românească, datorită apartenenței românilor la ortodoxism, s-au răspândit prenumele calendaristice de tip răsăritean, aceste prenume oglindind influența greacă sau slavă exercitată asupra lor.

Unele prenume de felul lui : *Adam*, *Aron*, *Avram*, *David*, *Eva*, *Iosia* etc. din Vechiul Testament s-au răspândit, poate, prin intermediul protestanților, sau al sectanților religioși din părțile Hațegului. Alte calendaristice ca : *Augustin*, *Barbára*, *Francisc*, *Marțián*, *Terezia* sau dubletele *Antoniu*, *Gabriel*, *Paul*, *Pamfíliu* provin sau prin intermediul clerului greco-catolic ori prin preluarea lor de la naționalități de altă confesiune.

Apropiate de prenumele calendaristice sînt cele provenite de la numirile sărbătorilor. De exemplu : *Dumínecúț* Ld., adică „cel născut duminică”, respectiv într-una din duminicile mai importante; *Floáre* sau *Floára* Ld., R.B., cu deriv. *Floríca*, R.B. după numele florilor, înrudit cu numele care au radicalul latin *Flor* —, cu aluzie apropiată la „floare”; *Páscu* Ld.; *Sínziána* Ld., R.B.; *Vinérea* Ld. și *Vínereádnă* Ld., de la ziua de vineri, consacrată în tradiția creștină ca zi deosebită, personificată și în folclor (sf. Vineri).

Tot o proveniență religioasă atestă prenumele *Creștína* Ld. R.B., variantă de la calendaristicul *Cristína*, rezultată prin apropiere de „creștină”; *Iordán* Ld. de la numele personificat al râului din mitologia creștină sau după numele hagiografice de acest fel; *Rusalín* R.B. prin trunchiere

de la oraşul Ierusalim, sau dat în legătură cu rusaliile. Prenumele date după zile sînt acum disparente, fiind una din particularităţile arhaice ale sistemului de denominaţie. Decernîndu-le, cei vechi credeau că pun noul născut sub patronajul unui sfînt sau al unui eveniment religios deosebit. Uneori sfîntul respectiv era mai puţin important, dar intrase în domeniul superstiţiilor sau miturilor populare.

Unele prenume, ca şi o mare parte a numelor de familie purtate de romîni, sînt de provenienţă slavă. Pătrunderea lor la romîni se datoreşte strînselor legături sociale, politice, religioase şi culturale cu slavii. Aceste prenume erau foarte răspîndite în secolele al XIII-lea—al XVII-lea, fiind uneori mult mai frecvente decît cele de provenienţă calendaristică. Unele dintre ele sînt calendaristice la origine, altele oglindesc influenţa unor prenume sau derivate slave sudice. Din categoria prenumelor slave sînt : Alceu Ld. sau *Alceu* R.B. ; Anca Ld. ; Băiúţ Ld. deriv. hipoc. de la slavul Bajo ; Bera (m) Ld. ; Cóta (m) Ld. ; Dán Ld., R.B. ; Dánlă R.B. ; Iáncu Ld. ; Ilián Ld. ; Iován R.B. ; Láscu Ld., R.B. de la sîrb. şi bulg. Lasko, fără a exclude şi influenţa maghiarului Laczko, provenit de la Laci (Ladislau), cu deriv. pe teren romînesc *Láscuţ* Ld., R.B. ; Mícu Ld., de la romînescul „mic” sau slavul ori maghiarul Miko ; Násta R.B. cf. bulgarul Nasta ; Opríţa (f) R.B., deriv. de la *Oprea*, din bulgarul Oprja, considerat de bulgari ca romînesc ; Revúţa Ld., cf. slavul Revea ; Rista (?) Ld. ; Rusía R.B. poate fi un derivat de la m. Rusu ; Voichíţa (f) Ld., deriv. de la Voika, cf. şi istoricul Maria-Voichíţa, intrat şi în literatură.

Între prenume se află cîteva asupra provenienţei cărora pot fi date interpretări multiple şi unele asupra originii cărora s-au făcut cercetări fără a se fi ajuns la un punct de vedere definitiv. Dintre acestea considerăm : Alexándru Ld., R.B., după numele lui Alexandru Macedon din literatura populară, sau de la un prenume omonim calendaristic, cu hipoc. *Sándu* R.B. cf. şi slav. Sando ; Bárbu Ld., considerat, în genere, ca un nume roman moştenit ; Flórea (m) R.B., de la radicalul Flor-moştenit din latină ; Izidór Ld. R.B. de la grecul Isidoros, intrat prin filieră occidentală sau mai curînd de la numele hagiografic ; Margaréta R.B., din hagiografie sau pe cale cultă, ori provenit de la numele de floare ; Mihái Ld., R.B., de la grecésul, sîrbescul sau mai probabil de la magh. Mihály ; Pampíu Ld., ; Samfira Ld., R.B. de la grecésul sampsera=sceptru, sau de la m. Zamfir, cu var. *Zamfira* R.B., şi hipoc. *Fira* Ld., R.B. ; Sávu R.B. ? ; Scumpína Ld., trecut şi la ţigani, avînd poate la bază adjectivul „scump” sau eventual substantivul „scumpie”=liliac ; Sepíca Ld., poate fi un derivat de la Sepi, hipoc. săsesc de la Iosif, sau format de la magh. szép (frumos).

Îndeosebi foştele familii de nemeşi au păstrat prin tradiţie şi au imprumutat şi altor categorii sociale nume maghiare. O. Densusianu în *Graivul din Țara Hațegului* arată că : „Maghiarizarea cîtorva familii nemeşeşti apare în documentele din primele timpuri, dar de cele mai multe ori această înstrăinare n-a mers mai departe de adoptarea unor nume de botez ungureşti ca Ianoş, Latco etc., ce contrastează cu nume curat romîneşti de Bucur, Vlad etc.”<sup>6</sup>. Pasajul conţine indicaţii valoroase, însă nu

<sup>6</sup> O. Densusianu, *op. cit.*, p. 5.



putem fi de acord întru totul cu exemplele date, ca fiind nume „curat românești”.

Faptul că pe Jiu și, într-un număr mic, și în aceste sate există maghiari a contribuit, poate, de asemenea la răspîndirea prenumelor din maghiară. Trecerea citorva romîni la calvinism, în decursul timpului, a favorizat și ea păstrarea acestor prenume.

Socotim ca prenume din maghiară: Agnéșă R.B.; Andrăș Ld.; Anti (m) R.B.; Árpád R.B.; Bálint R.B.; Bîri (f) Ld; Borîța Ld.; Catalina Ld., hipoc. de la (E)catelina <Ecaterina cu influența magh. Katalin; Catîța Ld., cu var. *Cotița* Ld., și *Catúța* Ld., R.B., cu var. grafică *Cotúța* Ld.; Clára Ld., R.B., de la lat. Clara, poate prin filieră maghiară, var. *Olári* R.B. e identică cu forma magh.; Émérice R.B.; Frâncisc Ld., R.B., răspîndit, poate, din maghiară, sau pe cale religioasă ca Barbara; Frénțiu sau *Frénț* Ld.; Ghizéla R.B., germ. Gizella intrat probabil prin maghiari; Iámbor (m) Ld., din adjectivul *jambor* „pios, onest, naiv, simplu” obișnuit și ca nume de animal; Iánăș Ld., R.B., cu var. *Iáneș* Ld. și *Ioanăș* Ld.; Ilca R.B. ca și slav. sau magh. Ilka; Ilîșca Ld. de la magh. Iuliska; Ilóna Ld., R.B.; Iója (m) Ld., R.B.; Iștvan Ld., R.B.; Jíga (m) Ld., R.B., cu deriv. *Jigúța* (m) R.B.; Marîșca și *Mărișca* Ld., R.B.; Mielăuș Ld.; Mínihart Ld. de la Ményhart = Melchior; Pál Ld. cu derivatul pe teren romînesc *Păluț*; Rojica Ld.; Sígismund și Sígismund Ld., R.B. cu var. *Sígismund* și *Zígismund* R.B., ultimele arătînd mai pregnant influența maghiară; Șára R.B., prenume biblic, dar prin fonetism denotă o influență maghiară; Șarîca sau *Șerîca* R.B.; Tréja Ld. R.B., după magh. Treszi = Terezia, folosit de romîni ca avînd o oarecare nuanță alintătoare.

Influența maghiară în antroponimie primește în Țara Hațegului o nuanță deosebită. În multe cazuri prenumele au suferit o influență maghiară mai serioasă decît numele de familie (Vezi și citatul din Densusianu). De aceea le dăm mai jos urmate de numele de familie al unora. Așa sînt: *Arpád* Probăgiu R.B.; *Bálint* Duncea R.B.; *Borîța* Bărboane Ld.; *Cotița* Bărboane Ld., ~ *Stoica* Ld., ~ *Vladislav*; *Crișca* Cîncora Ld. ~ *Revitea* Ld., ~ *Stoica* Ld., ~ *Unguraș* Ld.; *Émérice* Duncea R.B.; *Francisc* Avramesc R.B. R.B., ~ *Dăncișor* Ld.; *Iambor* Ceuță Ld.; *Ilca* Avramesc R.B., ~ *Crișan* R.B. ș.a.m.d.

Regiunea în care se găsesc satele studiate este situată aproape de Hațeg, sediul unui fost vicariat unit, într-o parte a Ardealului în care propaganda oficială maghiară de desnaționalizare a romînilor a fost destul de puternică, mai ales la începutul acestui secol. Aceasta a favorizat difuzarea prenumelor preluate din latină și răspîndite prin intelectuali satelor. Cauzele propagării lor la romîni sînt cunoscute, propagarea avînd la început o formă religioasă și un scop naționalist tot mai accentuat cu timpul. Cronologic au fost introduse mai întîi, de către preoții romîni uniți, prenumele latine care erau, tot odată, și nume de sfinți sau li s-a adăugat o terminație latină unor prenume calendaristice (*Antoniu*, *Pamfiliiu* etc.). Abia pe urmă au fost alese prenume laice ca: *Horățiu*, *Minerva*, *Ovidiu*, *Traian* etc.

De proveniență latină sînt prenumele : Augustin R.B. ; Aurel Ld., R.B., rostit Aurel la Ld., cu deriv. *Auréla* (f) Ld. ; *Aurélla* Ld., *Aurica* R.B., deriv. de la hipoc. *Aura* < *Aurelia* ; *Brútuș* R.B. ; *Cornél* Ld., R.B. și *Cornélia* Ld., R.B. ; *Émil* Ld., R.B. și *Emília* Ld. R.B. ; *Iúlia* R.B. ; *Iulián* R.B. și *Iuliána* R.B. ; *Letítia* R.B. ; *Lívía* Ld., ; *Líviu* Ld., *Lucretía* Ld., R.B. ; *Marcél* Ld. ; *Minérva* Ld. ; *Octavián* R.B. ; *Ovídiu* Ld., R.B. ; *Pompíliu* R.B. ; *Romulút* R.B., provenit de la *Romulus* prin analogie cu derivatele terminate în *-uș* ; *Sabína* Ld. ; *Silviu* Ld. și *Sílvia* R.B. ; *Simpónia* R.B., var. de la *Sempronia* ; *Tiberica* R.B. deriv. de la *Tiberia* ; *Tibériu* R.B. ; *Trénțiu* Ld., prin sincopare, de la *Terențiu* ; *Traían* și *Tráian* Ld., R.B. ; *Valentín* R.B. ; *Valér* Ld., R.B. și *Valéria* Ld., R.B., cu deriv. *Valerica* Ld., R.B. ; *Victor* R.B. ; *Victória* R.B.

După unirea Ardealului cu România (1918), burghezia romînească și intelectualii au adoptat pe lîngă prenumele latine sau occidentale și altele preluate din literatura și istoria națională sau formate pe teren romînesc, cu rezonanță afectivă, pătrunse ca inovații la sate, de ex. : *Dóina* Ld., R.B. de la subst. „doină” ; *Dóra* R.B., *Dorica* R.B., *Dorína* Ld., de la *Teo* (*dora*), care însă prin radicalul lor „dor” primesc o rezonanță afectivă ; *Lia* Ld., R.B. la origine un hipoc., care a devenit prenume, fiind răspîdit poate din literatura noastră sau din cea apuseană ; *Mírcea* R.B., slavul sudic *Mircea* repus în circulație pentru valoarea lui istorică și literară ; *Rodíca* Ld., R.B., deriv. de la bulgarul *Roda* (*rodú* = generație), cf. totuși și apelativul „rodie”, a devenit prenume la modă, mai ales la orașe, datorită cunoscutului nume din literatura noastră ; *Púiu* R.B., din limbajul familiar.

Influența numelor culte de proveniență occidentală este destul de puternică. Una din căile de răspîndire a lor s-ar putea datora influenței exercitate de către populația orașenească din Valea Jiului, eterogenă din punct de vedere național, venită acolo din mai multe părți. O altă cale importantă de răspîndire a acestor prenume este prin pătura foștilor nemeși, a intelectualității și micii burghezii rurale.

Densusianu arată că la începutul acestui secol încă, „În mințea nemeșului distincțiunea de clasă primează asupra celei de naționalitate. După judecata lui, «rumîn» e țaranul, iar el e înăinte de toate «nemeș»”. Unul spunea despre satul lui „tot nemeși curați or fi fost totdeauna, n-or fost streini, Rumîni și Unguri, nime ; noi nu ne mestecăm cu Rumîni”<sup>7</sup>. Probabil că pierzîndu-și privilegiile și confundîndu-se cu masa țărănească iar titlul nemaiînsemnînd nimic, o parte din foștii nemeși, tinzînd la păstrarea unui oarecare separatism față de alte categorii sociale, au ales prenume cu o rezonanță deosebită, occidentale sau latine, prenume care începeau să fie la modă la orașe. Prin nemeși s-au răspîdit imediat și la ceilalți țărani. Așa ne-am putea explica de ce în fiecare din cele trei sate prenumele culte occidentale apar mai numeroase decît în satele Văii Jiului, luate fiecare în parte, și de ce ele s-au încetățenit la Livadia și Rîu-

<sup>7</sup> O. Densusianu, *op. cit.*, p. 5.

Bărbat încă din veacul trecut. Menționăm iar că față de 1910 și 1930 populația satelor scade, iar numărul flotanților e neînsemnat.

Între aceste prenume vom trata și pe cele care trădează o vădită influență germană. Ele au putut fi luate de la germani, tehnicieni sau funcționari ai statului habsburgic. Prenumele occidentale au pătruns în Ardeal și la români, pînă după primul război mondial, cu precădere pe cale germană. În categoria de mai jos, cele germane au un loc relativ însemnat. În această categorie înglobăm prenumele: *Adina* R.B.; *Alexandrina* R.B.; *Amália* R.B. și *Ld.*; *Angéla* sau *Anghéla* *Ld.*; *Armina* *Ld.*; *Bérta* *Ld.*; *Béta* *Ld.*, hipoc. apusean de la *Elisabeta*; *Carolina* *Ld.*, R.B.; *Cristina* R.B. cu deriv. *Cristúca* *Ld.* și *Cristúța* *Ld.*, R.B.; *Eleonóra* R.B., cu hipoc. *Leonóra* *Ld.*, R.B.; *Elvíra* R.B., cu deriv. *Elvírúța* R.B.; *Eugénia* *Ld.*, R.B., cu deriv. hipoc. *Jenica* R.B.; *Feodóra* *Ld.*, din rusă, răspîndit și în apus; *Ída* *Ld.*, R.B.; *Írma* *Ld.*, R.B.; *Leontína* *Ld.*; *Mariána*; *Olga* R.B., din rusă, probabil prin apus; *Olimpia* *Ld.*; *Olívia* R.B.; *Otília* R.B.; *Róza* *Ld.*, frecvent și la maghiari; *Rozália* R.B.; *Șarlóta* din franceză, prin germană sau maghiară.

Pe lângă stabilirea provenienței, o problemă importantă este frecvența prenumelor. Vom urmări întii frecvența lor, în general, indiferent de proveniență și de timpul atestării, și în al doilea rînd frecvența lor pe categoriile schițate după proveniență, ținînd seama de datele la care sînt atestate și de tendințele categoriilor respective<sup>8</sup>.

Materialul nostru documentar cuprinde 164 prenume de la Livadia, atestate de 1300 ori, purtate de 1293 indivizi<sup>9</sup>, iar la Rîu-Bărbat 161 prenume, atestate de 670 ori, purtate de 658 indivizi. Raportînd totalul populației din cele două Livadii și din R.B. la numărul prenumelor existente în material, observăm că la R.B. este ceva mai mare numărul prenumelor utilizate în comparație cu numărul celor din *Ld.*

I) Indiferent de data atestării și de proveniență dăm cele mai răspîndite prenume. Pentru *Ld.* dăm prenumele atestate de mai mult de douăzeci de ori, iar pentru R.B. cele atestate de mai mult de zece ori în toată perioada analizată.

La *Ld.* sînt atestate de mai mult de douăzeci de ori prenumele masculine: *Ianăș* cu variantele de 115 ori; *Lascu* de 92 ori, *Ioan* cu var. de 86 ori, *Petru* cu var. *Pátru* de 73 ori; *Mihai* de 68 ori, *Iacob* de 48 ori, *Ștefan* de 28 ori, *Pavel* de 22 ori și prenumele feminine: *Maria* cu var. de 163 ori; *Eva* de 120 ori, *Crișca* de 28 ori, *Ana* de 24 ori; *Marișca* și var. *Mărișca* de 23 ori.

La R.B. sînt atestate de peste zece ori masculinele: *Gheorghe* de 41 ori, *Ioan* cu var. de 36 ori, *Petru* cu var. *Pátru* de 35 ori, *Ștefan* de 29 ori, *Iosif* de 21 ori, *Lascu* de 14 ori, *Anton* cu var. *Antonie* și *Antoniu* de 13 ori, *Ianăș* cu var. de 13 ori, *Sigismund* cu var. de 13 ori. Prenume feminine

<sup>8</sup> Deși nu e complet, materialul e omogen, fiind cules din toate satele cam de la aceleași date. Materialul îl vom considera ca egal repartizat pe toată perioada de un veac, atunci cînd vom stabili răspîndirea prenumelor.

<sup>9</sup> Am exclus de aici indivizi care poartă două prenume, de ex. *Febronia-Macrina* *M a i e r*, născută 1930, R.B.

mai răspândite sînt *Maria* cu var. atestat de 49 ori, *Ilea* de 19 ori, *Marina* cu var. *Mărina* de 17 ori, *Eva* de 16 ori, *Ana* de 11 ori, *Sara* și *Șara* de 10 ori.

II) Pe categorii, după proveniența prenumelor, dăm un procentaj aproximativ al frecvenței lor în toată perioada, raportîndu-le la numărul total al prenumelor atestate (adică 1300 la Ld. și 670 la R.B.). Prenumele calendaristice, cu toate deriv. și hipoc. devenite prenume independente, ocupă la Ld. 57% și 59% la R.B. din totalul prenumelor atestate în circulație. Singur *Maria* la Ld. ocupă 12% din totalul general al prenumelor, iar *Gheorghe* la R.B. 6%. În circulație, prenumele de origine maghiară ocupă 21% la Ld. și 16% la R.B. Cele de origine latină ocupă, în circulație 2% la Ld. și 7% la R.B., iar prenumele culte occidentale 3% la Livadia și 7% la R.B. Prenumele fără origine precizată, cele cu proveniență multiplă, împreună cu cele vechi ca : *Barbu*, *Florea* etc. ocupă 6% la Ld. și 5% la R.B., iar cele considerate slave 9% la Ld. și 3% la R.B. Categoriile de prenume după sărbători, flori, cele de tipul *Iordan*, *Rusalîn* etc. nu ating 1% nici la Ld., nici la R.B. Acest procent, pe lângă categoriile date în pasajul anterior, nu-l ating nici formațiile românești culte recente.

În tot răstimpul analizat, pe categoriile schițate, se manifestă felurite tendințe în decernarea prenumelor. Calendaristicele, în foarte multe cazuri, își mențin puterea de circulație. Cîteva calendaristice de felul lui *Anisia*, *Atanasia*, *David*, *Ileanca*, *Manasia* sau *Manasă*, *Onea*, *Partenie*, *Todor* și altele, sînt, după cum se pare, în dispariție, în materialul nostru fiind atestate o singură dată, în secolul trecut. Prenumele slave erau mai răspândite în veacul trecut, unele fiind în dispariție după 1900. Au vigoare și acum prenumele *Iancu*, *Lascu*. Prenumele maghiare își mențin tot timpul puterea de circulație, neînregistrînd scăderi prea simțitoare nici recent. Cele latine, răspândite din a doua jumătate a secolului trecut, sînt egal repartizate pe toată perioada, multe fiind considerate și acum noi, frumoase. Nici unul dintre ele, ca și prenumele culte occidentale de altfel, n-a reușit să înregistreze o frecvență ridicată în comparație cu celelalte. Prenumele culte occidentale și românești au tot timpul un caracter de inovație aproape toate fiind considerate ca nume alese. Dintre cele occidentale sînt atestate înainte de 1900 femininele : *Amalia*, *Armîna*, *Berta*, *Carolina*, *Cristuță*, *Elvira*, *Eugenia*, *Ida*, *Irma*, *Olga*, *Olivia*, *Roza*, *Rozalia*, *Șarlotă*.

Prezintă interes și prenumele multiple date unui individ. Fenomenul s-a răspîndit din rîndul intelectualilor și micii burghezii<sup>10</sup>. În cazurile acestea doar unul dintre prenume designează persoana. Din componentele prenumelor multiple, de obicei două, unul este adesea latin sau cult. La Ld. sînt înregistrați cu două prenume 7 indivizi, toți după 1900, iar la R.B. 12, dintre care 7 după 1900. Cităm cronologic prenumele celor de la Ld. : *Valeria-Teodora*, *Izu-Viorel*, *Pavel-Liviu*, *Doina-Rodica*, *Ovidiu-Lascu*, *Livia-Teodora*, *Letiția-Cotița*.

<sup>10</sup> Pe lângă factorul modă, care a favorizat răspîndirea acestui fel de prenume, intră în joc și alți factori ca : prezența mai multor nași, tradiția familiară etc.

Gemenii sînt denumiți fără vreun criteriu precizat. Doar la R.B., după material, s-au denumit unii *Mihail* și *Gavril* fiind născuți la sărbătoarea celor doi arhangheli.

În chestionarele de anchetă sînt întrebări în legătură cu preferințele anumitor pături pentru anumite prenume. Răspunsurile le apreciem cu multă rezervă. Se poate constata din ele, în perioada modernă, orientarea mai accentuată spre prenumele de proveniență cărturărească, fără a părăsi în genere prenumele calendaristice<sup>11</sup>.

Adîncirea cercetării prenumelor cere separarea derivatelor și hipocoristicelor devenite prenume de cele folosite doar ca derivate sau hipocoristice. Toate cele date în această lucrare ca derivate, derivate hipocoristice, hipocoristice, forme trunchiate de la prenume sînt prenume independente. Sînt frecvente ca prenume : *Anica*, *Anișca*, *Anuța*, *Catuța*, *Fira*, *Lăscuț* și *Păluț*. Se impune mențiunea că ele pot circula concomitent și ca forme dezmiardătoare.

În legătură cu cercetarea aceasta se impun cîteva concluzii, care pot fi trase din materialul documentar de care dispunem.

Prin specificul lor, prenumele acestor sate se încadrează în specificul celor din cea mai mare parte a Țării Hațegului, ceea ce se explică prin ambianța economică, socială și istorică, comună multor părți ale acestei regiuni. Influențele, inovațiile înrădăcinate mai repede decît în alte părți, varietatea prenumelor, precum și persistența unor vechi prenume se explică prin specificul economic și istoric al satelor respective, cu pături sociale diferite, cu ocupații care au dus la oarecare izolare locală (agricultură, păstorit, pădurărit), dar și printr-un contact cu regiuni învecinate foarte dezvoltate din punct de vedere industrial.

Valea Jiului, după cum atestă documentele, tradiția localnicilor, limba, toponimia și antroponimia, a fost populată relativ recent prin rîrea populației din Țara Hațegului<sup>12</sup>. Deși există diferențe în privința utilizării și circulației unor prenume (elementele cele mai supuse schimbărilor din sistemul de denominație) totuși și aici se observă strînsa legătură dintre cele două regiuni. În Valea Jiului pe lîngă prenume atribuite după sărbători, de ex. *Crăciun*, *Ispas*, *Simihai*, din domeniul florei ca *Brîndușa*, *Dafina*, *Mălina*, datorită păstoritului care predomină pînă la industrializarea regiunii, se păstrează, ca și în Hațeg, prenume vechi ca *Bucur*, *Călină*, *Dobrița*, *Ianca*, *Lăpădat*, *Stoian*. Vechimea unor prenume de origine maghiară în Valea Jiului ca *Andraș*, *Borița*, *Erji*, *Ianăș* și altele, înainte de industrializare, dovedește incontestabil proveniența unei părți a populației din satele din Țara Hațegului ai căror locuitori conviețuiau cu nemeșii. Prenumele latine se răspîndesc pe Jiu mai tîrziu decît în jurul Hațegului, așa că e posibil să fi iradiat de aici.

<sup>11</sup> La întrebarea „care sînt cele mai obișnuite nume pe care le dau tîranii noilor născuți?” s-au enumerat la L.d. : *Costică*, *Marcel*, *Liviu*, *Lia*, *Mariana*, *Crișca*, *Biri*, *Marioara*, *Lenuța*, *Leontina*, *Ion*, *Ionel*, *Viorica*, *Aurela*, *Dorina*, *Livia*, *Minerva*, iar la R. B. s-a răspuns „Tot nume mai de acumă : *Leonora*, *Teodora*, *Elvira*, *Rodica*, *Mărioara*, *Tiberica*, *Valeria*, *Jiguța*, *Gheorghe*, *Viorel*, *Cornel*, *Tiberiu*, *Tavi* (nu mai vreau *Petru*, *Vasile* ș.a.m.d.)”.

<sup>12</sup> Problema va fi expusă pe larg în *Monografia graiurilor din Valea Jiului*.

În privința prenumelor occidentale și culte credem că s-a exercitat un împrumut reciproc între cele două regiuni. După materialul consultat se pare că în comparație cu oricare sat din Valea Jiului aceste sate dovedesc o varietate mai mare de prenume.

Bogăția prenumelor de aici relevă justetea observației prof. Șt. Pașca din *Circulația numelui de botez în Țara Oltului* că „cu cât populația unei localități este mai redusă numeric cu atât varietatea numelor de botez, în raport cu numărul indivizilor care le poartă, este mai mare”<sup>13</sup>. Aceasta se verifică făcînd și raportul între numărul populației și numărul de prenume de la Ld. și de la R.B.

Ne întrebăm dacă nu există și un specific al fiecăruia dintre satele analizate. Pentru a clarifica nota specifică a prenumelor din Ld. față de R.B. ar trebui încă mult material documentar.

Datorită vecinătății satelor și deci legăturii între populația lor, s-a ajuns la o relativă uniformizare a prenumelor. Totuși, după materialul nostru observăm că sînt mult mai răspîndite la Ld. prenumele *Anica, Anișca, Eva, Iacob, Iancu*, în schimb la R.B. este foarte răspîndit *Gheorghe*; atestat o singură dată la Ld., și destul de răspîndit *Ilea*. Unele prenume ca *Dumitru* și *Constantin*<sup>14</sup>, răspîndite în alte părți, sînt aici disparente.

O trăsătură comună celor trei sate (și care poate fi proprie și altora din jur) este marea receptivitate a locuitorilor lor în privința adopțării diferitelor prenume, ceea ce duce la o mare diversitate a acestora.

Datorită influențelor multiple s-a ajuns la un paralelism de prenume, care, la origine, sînt prenume identice cu corespondentele lor în cetățenite la romîni. Pentru populație ele sînt, în majoritatea cazurilor, prenume diferite. De exemplu *Ileana* e deosebit de *Ilena, Ioan* de *Ianeș* sau *Iovan, Iosif* de *Ioja, Nicolae* de *Miclăuș* etc.

Baza sistemului de denominație la Ld. și R.B., în perioada analizată, o formează prenumele calendaristice și cele de origine maghiară, sistem moștenit prin tradiția familiară. O parte dintre calendaristice sau maghiare și-au pierdut preferințele și au ieșit din uz. Acestea sînt relativ puține.

Prenumele după sărbători, zile, flori, o parte din cele discutabile ca proveniență și o parte din cele de origine slavă sînt, în perioada analizată, socotite ca învechite și în dispariție. Din aceste ultime categorii cîteva s-au înrădăcinat și, datorită valorii afective, tradiției familiare, reluării lor ca prenume la modă etc. își păstrează vigoarea.

Prenumele care cîștigă repede teren la sate, mai ales în ultimele decenii, și care la Ld. și R.B. sînt introduse mai de mult datorită unor cauze analizate mai sus, sînt cele de proveniență latină și în special cele de proveniență cîrturărească. Aceste prenume, primite prin caracterul

<sup>13</sup> Șt. Pașca, *Studii de onomastică I. Circulația numelui de botez în Țara Oltului* (Extras din revista „Țara Bîrsei”, nr. 5—6, 1931), Brașov, 1931, p. 6.

<sup>14</sup> Prenumele *Constantin* frecvent în V. Jiului, este înregistrat cîte o dată la Ld. și R.B. În ultimul sat e socotit urît, fiind purtat de un individ înai puțin simpatizat.

lor de inovație, ca atare fiind considerate frumoase, câștigă tot mai mult teren.

Prioritatea în rîndul prenumelor, atît în ce privește alegerea lor cît și ca frecvență, o dețin, în răstimpul ultimului secol, chiar și în ultimii ani, o mare parte a elementelor sistemului tradițional de denominație cu prenume.

### ЛИЧНЫЕ НАЗВАНИЯ В СЕЛАХ ЛИВАДИЯ И РЫУ-БЭРБАТ (ЦАРА ХАЦЕГУЛУЙ)

(Краткое содержание)

Антропонимический документальный материал, содержащийся в этой статье, был собран вместе с анкетами клужских лингвистов для *Монографии говоров в Валя Жиулуй*. Включаются имена начиная с 1876 по 1956 гг.

Автор статьи делит имена по их происхождению на различные категории: из области флоры, календарные, присвоенные по праздникам или по именам из религиозной традиции, перенятые от славянских народов, от венгров и т.д., как и категория имен, поддающихся многочисленным толкованиям.

К каждой категории даются вкратце и общественно-исторические или экономические обстоятельства, способствующие их распространению.

164 имени, встреченные 1300 раз в Ливадии и 161 имя, встреченные 670 раз в Рыу-Бэрбат, анализируются в отношении их частоты по указанным категориям, не считаясь с датой их засвидетельствования и несколько из них с точки зрения индивидуальной частоты.

Календарные имена регистрируют частоту в 57% в Ливадии и 59% в Рыу-Бэрбат, за которыми следуют имена венгерского происхождения с 21% и 16%, славянские с 9% и 3%, поддающиеся многочисленным толкованиям с 6% и 5%.

Благодаря тесным связям, которые существовали между населением Цара Хацегулуй и населением Валя Жиулуй, даже и в их предпочтении определенных имен, замечается много сходств. Напр. венгерские имена, внедренные в области Хацег через дворян в результате перемещения здешнего населения в Валя Жиулуй, засвидетельствованы там, в то время когда это была изолированная область, населенная большей частью пастухами.

Разнообразие имен в Ливадии и Рыу-Бэрбат объясняется, кроме многочисленных исторических влияний и типом мелких и компактных деревень исследуемых областей.

Традиционная система наименования в исследуемый период в упомянутых областях состоит из календарных имен, к которым прибавились имена перенятые от венгров.

## LES PRÉNOMS DE LIVADIA ET DE RÎU-BĂRBAT (ȚARA HAȚEGULUI)

## (Résumé)

Le matériel documentaire d'anthroponymie qui figure dans la présente communication a été recueilli au cours des enquêtes entreprises par les linguistes de Cluj en vue de la rédaction de la *Monographie des parlers de la Vallée du Jiu*. Le travail comprend les prénoms attestés entre 1876 et 1956.

L'auteur groupe les prénoms, selon leur provenance, dans les catégories suivantes : du domaine de la flore, empruntés au calendrier, donnés d'après des fêtes ou des noms appartenant à la tradition religieuse, empruntés aux peuples slaves, aux Hongrois, introduits sous l'influence latiniste, cultes roumains et occidentaux, ainsi qu'une catégorie de prénoms qui sont sujets à des interprétations multiples.

On esquisse pour chaque catégorie les circonstances sociales, historiques ou économiques qui ont favorisé leur adoption.

Les 164 prénoms attestés 1300 fois à Livadia et les 161 prénoms attestés 670 fois à Rîu-Bărbat sont analysés en ce qui concerne leur fréquence dans les catégories mentionnées, sans tenir compte de la date de leur attestation, et quelques-uns du point de vue de la fréquence individuelle.

Les prénoms empruntés au calendrier enregistrent une fréquence de 57% à Livadia et de 59% à Rîu-Bărbat; ils sont suivis dans l'ordre de leur fréquence par les prénoms d'origine hongroise avec 21% et 16%, slave avec 9% et 3%, par ceux qui sont sujets à des interprétations multiples avec 6% et 5%, les prénoms occidentaux avec 3% et 7%, latins savants avec 2% et 7% et les autres catégories qui, prises individuellement, n'enregistrent pas 1%.

En raison des rapports étroits qui ont existé entre la population du Pays de Hațeg et la Vallée du Jiu, on constate de nombreuses ressemblances en ce qui concerne l'orientation vers certains prénoms. Par exemple, les prénoms hongrois, fréquents dans la région de Hațeg, dus à la migration de la population vers la Vallée du Jiu, sont attestés à une époque où cette dernière était une région isolée, habitée surtout par des bergers.

La variété des prénoms de Livadia et de Rîu-Bărbat s'explique non seulement par les multiples influences sociales et historiques qui s'y sont exercées, mais aussi par le type des villages, petits et compacts, des localités étudiées.

Dans ces localités, le système traditionnel de dénomination par les prénoms est formée — dans la période étudiée — par les prénoms empruntés au calendrier et à la langue hongroise.

Bien que, dans ces derniers temps, les prénoms empruntés au latin et aux pays occidentaux, ainsi que les quelques prénoms néologiques roumains aient gagné du terrain, la base du système de dénomination par les prénoms est constitué, dans ces villages, par les éléments du système traditionnel de dénomination.



CONSOANELE ROMÎNEȘTI ȘI METODOLOGIA  
FONOLOGICĂ\*

DE

ERIC P. HAMP

(Universitatea din Chicago)

Varietatea bogată a articulațiilor fonetice manifestate în sistemul consonantic românesc constituie un îndemn pentru cel care studiază în mod serios limba română și oferă în același timp o seamă de învățăminte prețioase avînd o semnificație mai largă pentru metodologia analizei fonologice. În două lucrări recente<sup>1</sup>, E. Petrovici ne oferă un valoros și stimulator studiu asupra sistemului fonologic al limbii române în unele din aspectele sale deosebit de interesante. În aceste articole, autorul se ocupă de opozițiile dintre consoanele neutre, palatalizate și rotunjite și cercetează implicările legate de analiza diferitelor calități consonantice ca parte inerentă a sistemului fonemelor consonantice.

Articolul de față își propune să cerceteze mai departe o seamă de probleme legate de studiul lui E. Petrovici și de exemplele citate de dînsul, constituind o mică contribuție la analiza faptelor românești precum și o exemplificare a unei probleme foarte des întîlnite în structurile lingvistice, pentru care credem că se poate schița în linii oarecum generale un program metodologic. Trebuie menționat că în tot cursul studiului ce urmează opozițiile studiate de E. Petrovici pentru limba română nu sînt cîtuși de puțin puse la îndoială. Chestiunea este mai degrabă: în ce fel trebuie segmentate într-un caz dat aceste opoziții pertinente și ce statut fonologic trebuie atribuit acestor segmentări?

În consonantismul limbii române, perechea „consoană neutră opusă celei palatalizate” pare în mod evident a fi o poziție general romînească.

\* Prezentul studiu a fost tradus din limba engleză de prof. M. Bogdan.

<sup>1</sup> *Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Laut- und Phonemsystem*, Vorträge auf der Berliner Slavistentagung (11–13. November) Berlin, 1956, p. 109–29; id: *Esquisse du système phonologique du roumain*, „For Roman Jakobson”, p. 382–9.

De altminteri din studiul lui E. Petrovici reiese clar că această opoziție este proprie sistemului consonantic și nu aparține, de exemplu, nucleului vocalic sau sistemului prosodic. Dar întrebarea cu privire la felul cum poate fi rezolvată cel mai bine din punct de vedere fonologic această opoziție rămâne încă deschisă. În principiu ne putem gândi la trei soluții, iar soluția precisă aplicabilă într-un caz dat poate varia mult de la un dialect la altul în funcție de totalitatea trăsăturilor manifestate de diferitele dialecte. Prezintă interes trecerea în revistă a criteriilor :

a) Întâi putem presupune existența a două serii paralele de foneme consonantice unitare, anume C opus lui C'. Această stare de lucruri a fost adeseori și în mod just demonstrată pentru limba rusă și este evident soluția ce trebuie acceptată în cazul consoanelor cu trăsături fonetice pertinente ca în cehă și în sîrbă. În principiu aceasta este soluția cea mai eficace (1) dacă nu sînt afectate toate consoanele și îndeosebi dacă e vorba numai de o mică parte a întregului sistem consonantic, cum e cazul în cehă ; și (2) dacă seria consoanelor palatalizate nu e paralelă cu unele fenomene reprezentînd grupuri obișnuite de consoane în restul sistemului consonantic al limbii respective.

b) Am putea stabili o serie de consoane nepalatalizate, iar entitățile fonetice palatalizate le-am putea trata ca grupuri prezentînd aspectul /Cj/. Este clar că, în ceea ce privește limba romînă, fonemul /j/ este în orice caz admis în sistem. Natural, soluția sugerată e posibil să fie luată în considerare numai în cazul limbilor pentru care prezența unui fonem independent /j/ a fost în prealabil presupusă. O asemenea soluție trebuie admisă, (1) dacă nu toate consoanele sistemului sînt afectate ; (2) dacă consoanele fonetic palatalizate se întîlnesc într-o distribuție paralelă cu aceea a altor grupuri de consoane din aceeași limbă și (3) dacă grupurile astfel produse nu sînt în conflict cu alte fenomene de grupare obișnuite în aceeași limbă. Cu privire la acest ultim punct vedeți mai jos tratarea consoanelor rotunjite.

c) În sfîrșit am putea lua în considerare analiza unor consonantisme ca reprezentînd foneme consonantice însoțite de componente fie palatali, fie nepalatali<sup>2</sup>. Într-un asemenea caz fiecare consoană sau grupare consonantică, ori de cîte ori se întîlnește, va fi totdeauna însoțită de unul sau altul din acești componente. O asemenea analiză este în mod eficace folosită, (1) dacă toate fonemele consonantice sînt afectate și ori de cîte ori se întîlnesc, în orice situație (putem spune între paranteze că, într-un asemenea caz, acești componente se află într-o asemenea relație față de consoane ca, în multe limbi, relația dintre acenta sau înălțime și vocale), (2) dacă domeniul efectului componentelor este larg, adică dacă se extinde asupra mai multor alte foneme, (3) dacă comportarea uneia sau a alteia dintre aceste categorii de consoane nu este la fel cu aceea a oricărei alte categorii de consoane simple sau grupări de consoane ; și totuși în limba romînă, consoanele palatalizate par a se comporta ca /j/. În sfîrșit (4)

<sup>2</sup> Vezi studiul meu asupra acestui aspect al fonologiei irlandeze, „*Language*”, XXIX, 1953, p. 525-7.

dacă nu apar succesiuni mixte de consoane palatalizate și neutre în aceeași grupare.

După toate aparențele, cred că soluția (a) de mai sus pare cea mai promițătoare pentru cele mai multe tipuri dialectale rominești despre care avem date.

Ne putem îndrepta atenția acum asupra consoanelor rotunjite pe care, urmîndu-l pe Petrovici, le simbolizăm prin C°. Asemenea consonanțisme, după cum se spune în *Einfluss*, p. 124 și 127, are distribuții foarte limitate. Două situații trebuie în mod clar deosebite: (1) Dialectele avînd o -C° finală; (2) toate celelalte dialecte inclusiv limba scrisă.

În principiu aici putem lua în considerare din nou toate posibilitățile care au fost examinate mai sus în cazul opoziției „palatalizat — nepalatalizat”. Dar pentru că distribuția consoanelor nerotunjite opuse celor rotunjite (în multe cazuri limitate la poziția înaintea lui /j/) este mult mai restrînsă decît aceea a opoziției „palatalizat — nepalatalizat”, această din urmă opoziție are prioritate la analiză. Deci, opoziția „nerotunjit-rotunjit” este o opoziție secundară.

a) Am putea stabili două serii de foneme consonantice: C și C°. Dar se observă imediat că o asemenea soluție ne va duce la un număr neeconomic de foneme consonantice. Va trebui să ținem seama nu numai de consoane neutre, palatalizate și rotunjite dar și de unele care sînt atît palatalizate cît și rotunjite. Aceasta ne duce la stabilirea unei liste de consoane de forma /C C' C° C°/. Acest sistem consonantic de altfel ar prezenta un aspect asimetric; să notăm în această ordine de idei golurile în tabela de consoane dată în *Esquisse*, p. 386.

b) Putem acum să luăm în considerare posibilitatea unor grupări de forma /Cw/. O asemenea soluție pare plauzibilă, atît ca mijloc de a reduce numărul total al fonemelor precum și pentru că alte asemenea grupări trebuie evident să fie postulate. Însă două implicații se nasc imediat: (1) /Cw/ ar apărea în poziție finală la cuvinte; dacă în aceste dialecte apar alte asemenea grupări finale, atunci acestea trebuie să fie examinate pe larg, ca să vedem dacă postulînd asemenea grupări nu am acordat lui [w] un statut special și atipic pentru unele categorii de foneme căreia altfel i-ar aparține. Dacă, însă, alte considerații au greutate destul de mare, trebuie să avem în vedere că o asemenea poziție atipică nu exclude în mod necesar, în principiu, această soluție. Dacă această soluție este acceptată, atunci grupări de felul lui [Cj] sînt probabil excluse automat, deoarece atunci am avea grupări aparînd sub forma [Cjw] (sau [Cwj]?) și asemenea grupări par cu totul neprobabile ca grupări de sfîrșit de cuvînt.

c) În sfîrșit putem lua în considerare existența unor componenți după cum s-a spus mai sus. Dacă soluția aceasta ar fi acceptată, am afla atunci că în cazul consoanelor palatalizate rotunjite gruparea de componenți ar fi de asemenea imposibilă. Mai mult, lista de tipuri de consonanțisme existente trebuie examinată spre a se vedea dacă distribuția tuturor consoanelor cu componenți este relativ liberă. Deoarece eu nu am la dispoziție date complete cu privire la dialectele în discuție, nu mă aflu în situația de a lua această posibilitate mai departe în considerare, dar există

îndoială considerabilă cu privire la presupunerea unei distribuții libere a componentelor în urma afirmării lui Petrovici (*Esquisse*, 386) în sensul că „le digamma („w”) est la consonne arrondie par excellence; il ne peut pas avoir de correspondant neutre ou palatalisé”.

Soluția (b) pare mai probabilă aici, mai ales pentru că apariția vocalei următoare e atât de restrânsă. Dacă e așa, atunci aceste dialecte cu -C° au foneme unitare de tipul C și C' și grupări de foneme constituite din multe sau din toate aceste forme urmate de /w/. Limitările în distribuție sînt atunci restrînse cu prilejul analizei în cele mai multe cazuri la succesiuni sau combinații de unități mai curînd decît la unități de bază. Aceasta este situația pe care analiza fonologică — într-un sens — are drept scop s-o stabilească în cît mai multe cazuri.

2. Pentru tipurile de dialecte romînești unde -C° la sfîrșit de cuvînt nu apare, sîntem *a fortiori* duși la postularea unei soluții care consideră consoanele rotunjite grupări de foneme. Presupunînd că toate asemenea dialecte cer postularea unui fonem unitar /w/, ceea ce pare probabil, aceasta înseamnă că am alege soluția (b) de mai sus. Încă o dată, aceasta face ca soluția care cerea grupare de tipul /Cj/ pentru consoanele palatalizate să fie neprobabilă dacă în interiorul cuvîntului apar într-adevăr consoane palatalizate-rotunjite; aceasta înseamnă că chiar dacă consoane rotunjite nu apar în poziție finală, noi putem găsi asemenea consonantisme complexe în poziție medială. Dacă pe de altă parte, consoane palatalizate-rotunjite nu apar *niodată*, atunci soluția /Cj/ este mult mai probabilă, deoarece /Cj/ și /Cw/ ar fi atunci paralele în multe privințe ca tipuri structurale de grupări și ar forma un grup structural compact.

Cînd aceste procedee vor putea fi aplicate acestor date, atunci răspunsuri exacte la întrebările puse pot fi oferite numai dacă două reguli cardinale de operație vor fi respectate:

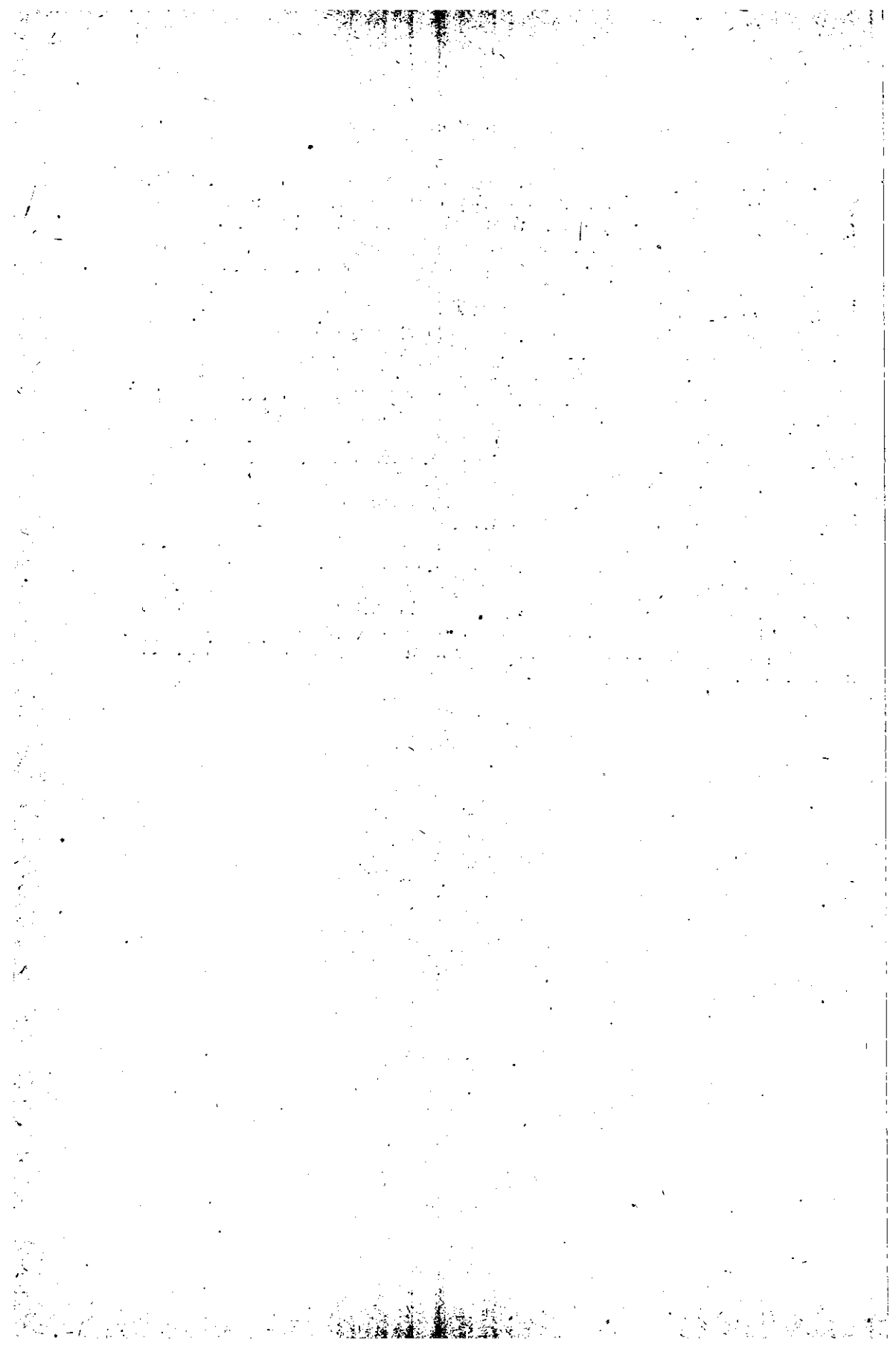
1) Pentru scopuri analitice, dialectele trebuie să fie tratate în mod separat pe baza distribuțiilor fonetice totale existente în fiecare din el; fiecare trebuie să fie analizată în funcție de termenii săi proprii. Pînă ce se vor face studii separate pentru fiecare domeniu dialectal sau grup de graiuri spre a se arăta structura lor distinctă, studiile de încrucișări dialectale nu pot duce decît la confuzie și la transpunerea multora din fapte în contexte cărora nu le aparțin.

Trebuie să fie lămurită distribuția *totală* a fiecărei serii de fapte într-un dialect oarecare înainte de a se lua *orice* hotărîre relativ la poziția acelei serii de fapte. Deși faptele fonetice trebuie să fie meticuloș observate și înregistrate și deși folosim aceste fapte brute ca o bază pentru hotărîrile noastre cu privire la similitudinea acustică, ultimele hotărîri relativ la poziția acestor clase de fapte în sistem sînt luate în primul rînd pe baza distribuției. Adică, într-un dialect două fapte fonetice mai de grabă diferite pot fi clasate printr-o strictă și deci preferabilă analiză ca aparținînd aceleiași unități structurale; în două dialecte diferite „aceleași” fapt poate fi clasat în unități foarte diferite. Aceste hotărîri sînt luate prin observarea totalității faptelor dintr-un dialect și prin stabilirea celui mai simplu grup de unități și reguli de combinație spre a justifica toate faptele observate. Astfel, în principiu e imposibil să se ia o *singură*

hotărîre analitică pentru oricare dialect în parte înainte ca toate distribuțiile existente la acel nivel de analiză pentru acel dialect să fie catalogate. Pe de altă parte, pentru că există o relativă independență între anumite părți mari ale structurii (de ex., fonologie-morfologie; vocale-consoane; accente-vocale etc.) noi avem posibilitatea de a lua hotărîri practice în timp ce înaintăm cu analiza noastră. Din acest motiv, nu sintem obligați să suspendăm complet *toate* judecățile asupra *fiecărui* punct în *operațiile noastre* realiste pînă ce întreaga gramatică va fi terminată, adică pînă cînd cu toții... am dat ortul popii. Dar în cadrul fiecărui compartiment analitic, dacă vrem să procedăm în mod științific, trebuie să rezistăm ispitei de a lua hotărîri specifice în ceea ce privește statutul fonologic al unui fenomen și în ceea ce privește alegerea între soluții concurente — pînă ce nu avem în fața noastră toate faptele și toate distribuțiile. Cînd se va face o catalogare relativ exhaustivă a tuturor distribuțiilor existente pentru fiecare dialect în parte, atunci procedeul schițat mai sus poate fi aplicat și se pot lua hotărîri cu privire la relativa lor eficacitate în soluționarea subsecțiilor structurii.

Sperăm foarte mult că colegii noștri romîni vor continua să ne dea analizatori lingviști care să ne furnizeze datele necesare și specificările analitice pentru aceste sisteme fonologice foarte interesante. Atunci, avînd în mînă analiza întreagă, putem proceda la o cercetare sistematică a relației acestor sisteme cu diferitele sisteme slave, romanice și balcanice și la o explorare a gradului și modului în care un sistem poate să pătrundă în altul sau să se ciocnească cu el.

---



PE MARGINEA OBSERVAȚIILOR LUI E. P. HAMP  
ASUPRA INTERPRETĂRII FONOLOGICE A CONSOANELOR  
ROMÎNEȘTI

DE  
ACAD. E. PETROVICI

În interesantul articol care incită la discuții privind metodologia analizei fonologice, publicat în prezentul volum sub titlul *Consoanele românești și metodologia fonologică*, eminentul lingvist de la Universitatea din Chicago, Eric P. Hamp, propune diferite moduri în care ar putea fi interpretate din punct de vedere fonologic, cu ajutorul analizei distribuționale, consoanele cu patru colorațiuni ale graiurilor românești.

È foarte justă observația făcută de lingvistul american că fiecare grai regional poate avea un sistem fonologic deosebit de acela al limbii comune sau al altor graiuri ale aceleiași limbi. De asemenea e evident că aceste sisteme fonologice regionale trebuie studiate pe baza datelor graiurilor respective. Nu putem să nu împărtășim părerea autorului că numai după ce vom cunoaște sistemele fonologice ale tuturor graiurilor regionale românești vom putea trage concluzii cu adevărat valabile privind relațiile de întrepătrundere sau de ciocnire a acestor sisteme cu diferitele sisteme slave sau balcanice. Nu cred însă că, pînă ce nu s-a făcut descrierea exhaustivă a tuturor sistemelor fonologice regionale românești, precum și a tuturor sistemelor fonologice ale graiurilor slave, maghiare, balcanice etc. vecine, trebuie neapărat să renunțăm la orice încercare de a prezenta trăsăturile caracteristice comune ale fonologiei graiurilor românești și de a arăta analogiile dintre sistemele fonologice românești și sistemele fonologice ale limbilor slave sau neslave învecinate. Pînă ce toată această muncă va fi îndeplinită în mod exhaustiv, vom avea de așteptat încă mulți ani. Cred că și în ceea ce privește tipologia fonologică a graiurilor românești, trebuie să ținem pas cu cercetările de tipologie — îndeosebi fonologică — întreprinse în ultimul timp. Această problemă a fost larg dezbătută și cu prilejul ultimelor congrese internaționale de lingvistică,

de exemplu la al VIII-lea Congres internațional al lingviștilor, ținut la Oslo (1957), și la al IV-lea Congres internațional al slaviștilor, ținut la Moscova (1958)<sup>1</sup>. Cu toate că s-a recunoscut că nu se poate încă vorbi de o descriere exactă și exhaustivă a limbilor de pe glob, totuși cunoștințele noastre actuale ne permit să procedăm la unele formulări generale în lingvistică, îndeosebi în fonologie<sup>2</sup>. Și în domeniul restrâns al dialectologiei românești și slave cred că datele fonetice și fonologice de care dispunem, grație în primul rând *Atlasului lingvistic român*, ne permit de pe acum să descoperim nu numai anumite tipuri fonologice dialectale românești, ci și asemănări tipologice între graiurile românești și idiomurile vecine. E incontestabil, de pildă, că o afinitate fonologică foarte caracteristică, anume aceea a corelațiilor de timbru ale consoanelor, reunește într-o vastă arie fonologică majoritatea graiurilor românești și o seamă de idiomuri și graiuri slave sau aparținând altor familii de limbi<sup>3</sup>. E sigur că mai tirziu, pe măsură ce descrierea fonologică a graiurilor românești și neromânești învecinate va progresa, concluziile teoretice vor fi în parte modificate de datele mai noi. Totuși ținem să remarcăm că, de exemplu, în ceea ce privește cele stabilite de R. Jakobson acum trei decenii privitor la existența corelației palatalizării în sistemul consonantic al limbii române, ele au fost confirmate de cercetările ulterioare<sup>4</sup> și de datele *Atlasului lingvistic român*<sup>5</sup>. În orice caz, chiar în interesul cercetărilor de geografie fonologică — și de fonologie în general — e necesar să stabilim de pe acum unele teze teoretice, chiar dacă va trebui ulterior să renunțăm, total sau în parte, la ele. Pe bună dreptate se susține că lipsa unei teorii e mai dăunătoare progresului științei decât o teorie greșită, care provoacă discuții și îndeamnă la lucru.

\*

În ceea ce privește fonemul, convingerea noastră este că el nu poate fi rupt de sunet, iar fonologia nu poate fi separată de fonetică. Celé două discipline au ca obiect de studiu aceeași realitate materială: substanța fonică a limbajului. Ceea ce le deosebește este punctul de vedere. Foneticianul privește materia fonică cu ochiul fiziologului și al fizicianului,

<sup>1</sup> Date bibliografice privind tipologia lingvistică se găsesc în articolul lui Вяч. В. Иванов, Типология и сравнительно-историческое языкознание, „Вопросы языкознания”, 1958, 5, p. 34 urm. La al VIII-lea Congres internațional al lingviștilor ținut la Oslo, R. Jakobson a prezentat un raport intitulat *Typological studies and their contributions to historical comparative linguistics*. „Reports for the Eighth International Congress of Linguists”, Suppl., Oslo, 1957. Privitor la discuțiile asupra tipologiei fonologice a limbilor și graiurilor slave, desfășurate la al IV-lea Congres internațional al slaviștilor, ținut la Moscova în septembrie 1958, a se vedea „Вопросы языкознания”, 1959, 1, p. 142 urm.

<sup>2</sup> A se vedea R. Jakobson, *op. cit.*, p. 6 urm.

<sup>3</sup> A se vedea Roman Jakobson, *Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves*, „Travaux du Cercle Linguistique de Prague” (TCLP), 2, 1929, p. 109, nota 50; id., *Sur la théorie des affinités phonologiques entre les langues*, apendice la N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 361.

<sup>4</sup> A. Graur — A. Rosetti, *Esquisse d'une phonologie du roumain*, „Bulletin linguistique”, VI (1938), p. 12 urm.

<sup>5</sup> E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, „Studii și cercetări lingvistice”, I (1950), p. 177 urm.



iar fonologul cu acela al lingvistului. Pe fonetician îl interesează însușirile sunetelor ca realități fiziologice și acustice, pe când fonologul — adică lingvistul — le studiază ca termeni diferențiali ai unor opoziții distinctive între foneme. Foneticianul și fonologul întrebunțează de obicei aceiași termeni pentru a desemna însușirile sunetelor și ale fonemelor: „ocluzive”, „constrictive”, „sonore”, „surde”, „nazale”, „labiale”, „dentale”, „palatalizate” etc. Pentru fonetician, însă, realitățile numite prin acești termeni sînt realități fiziologice și fizice, pe când pentru fonolog acestea sînt realități lingvistice, elemente distinctive. Foneticianul constată simplu, că, de exemplu, la articularea sunetului [b] buzele se închid, vălul palatului se ridică și se lipește de peretele posterior al faringelui, iar coardele vocale vibrează; în cursul ocluziunii se produce un sunet infundat (un „Blählaut”) însoțit de vibrațiile coardelor vocale, iar la deschiderea bruscă a buzelor, se produce o explozie, uneori însoțită de voce (la sfîrșit de cuvînt, un [b] final românesc prezintă de obicei o explozie neînsoțită de vibrațiile coardelor vocale). În schimb pentru fonolog, adică pentru lingvist, diferitele proprietăți fizice și fiziologice ale sunetelor constituie elemente diferențiale: vocea care însoțește articulația lui /b/ îl deosebește de /p/, articulat ca /b/, dar lipsit de voce; ocluziunea îl deosebește de /v/ constrictiv; articulația periferică (labială) îl deosebește de /d/ avînd o articulație centrală (dentală); lipsa nazalității îl deosebește de nazala /m/ etc. Caracterul ocluziv, caracterul periferic, caracterul sonor, caracterul nenazal etc. sînt trăsături deosebitoare ale fonemului /b/, sînt elemente diferențiale ale unor relații de opoziție între foneme. Așadar fonetica cercetează proprietățile fizice ale fonemelor, iar fonologia elementele distinctive, deci propriu-zis lingvistice, ale acestora<sup>6</sup>. În cursul străduințelor lor de a defini fonemul cu ajutorul unor criterii exclusiv lingvistice, fonologii s-au îndepărtat de fonetică, cel puțin în teorie<sup>7</sup>. Aceasta nu este însă adevărat în ceea ce privește Școala fonologică de la Praga, care a dus analiza pînă la ultimii componente capabili să diferențieze morfemele unele de altele, adică pînă la trăsăturile distinctive, care, grupate în mănunchiuri, constituie fonemele. Aceasta nu înseamnă însă că fonologii de la Praga minimalizează deosebirea profundă principială dintre punctul de vedere al foneticianului și acela al fonologului<sup>8</sup>.

<sup>6</sup> Referitor la principiile diferite care stau la baza cercetărilor fonetice și a celor fonologice în ciuda terminologiei identice, a se vedea С. К. Шаумян, История системы дифференциальных элементов в польском языке, Moscova, 1958, p. 7 urm.

<sup>7</sup> În ciuda teoriei glosematice conform căreia forma lingvistică trebuie studiată cu totul independent de substanța fonică, în practică chiar și glosematistii țin cont de substanță în toate etapele analizei. A se vedea Eli Fischer-Jørgensen, *Remarques sur les principes de l'analyse phonémique*, în „Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague”, V (1949), p. 231.

<sup>8</sup> Referitor la trăsăturile distinctive ale fonemelor a se vedea R. Jakobson, C. G. M. Fant, M. Halle, *Preliminaries to speech analysis*, ed. 3 (Massachusetts Institute of Technology, Acoustics Laboratory, 1955; R. Jakobson, M. Halle, *Fundamentals of language*, Haga, 1956, p. 7 urm. („Janua Linguarum”, Nr. I); L. Kaiser, *Manual of phonetics*, Amsterdam, 1957, p. 215 urm.; Шаумян, *op. cit.*, p. 12 urm.; П. С. Кузнецов, О дифференциальных признаках фонем, „Вопросы языкознания”, 1958, fasc. 1, p. 55 urm.

Așadar nu se poate susține, cum fac adepții unor curente actuale în lingvistică, că definind fonemul ca o combinație, un mănunchi de trăsături distinctive s-ar aplica criteriile extralingvistice. Ultimii constituenți diferențiali ai limbajului, trăsăturile distinctive, sînt entități fonologice, deci lingvistice. Nu credem prin urmare că definiția distribuțională a fonemului poate înlocui pe cea făcută pe baza trăsăturilor distinctive.

Aceasta nu înseamnă că fonemul nu poate fi definit pe baza unor criterii distribuționale. Dar pentru fonem nu este esențial locul pe care îl ocupă în curentul vorbirii în raport cu celelalte foneme, ci trăsăturile distinctive care îl deosebesc de celelalte foneme. De altfel înșiși distribuționiștii tot cu ajutorul trăsăturilor distinctive identifică fonemele pentru a le putea stabili distribuția. Analiza distribuțională constată că la începutul cuvintelor *pat* și *pasăre* avem, înaintea vocalei *a*, în poziție inițială, același fonem, deoarece înlocuind pe *p* din *pat* cu *p* din *pasăre* nu obținem alt cuvînt. Constatarea aceasta o face distribuționistul datorită faptului că urechea să a sesizat trăsăturile distinctive identice ale fonemului inițial al celor două cuvinte. Dar pe cînd fonologul care nu separă fonologia de fonetică caută să stabilească în mod obiectiv, științific, elementele diferențiale ale fonemelor, distribuționistul se bizuie pe impresia subiectivă, pe similitudini acustice vagi.

Astfel, de pildă, un /p'/ (*p* diezat sau palatalizat) final românesc prezintă o oarecare similitudină acustică cu grupul consonantic *py* (*p* urmat de iod). Pe baza acestei impresii acustice subiective s-a formulat constatarea distribuțională a posibilității apariției lui iod în poziție finală după o consoană sau după un grup de consoane (de ex. în /škapy/ *scapi*, /škumpy/ *scumpi*). Dar un /p'/ nu poate fi considerat ca o succesiune de sunete. După cum am arătat în cercetările întreprinse în colaborare cu tov. P. Neiescu, -/p'/ nu este urmat în timp de ceva care îi lipsește lui -/p/. Atît primul cît și al doilea fonem prezintă un scurt suflu exploziv avînd aceeași durată. Tonalitatea suflului lui -/p'/ este însă mai ridicată (diezată, sharpened) decît cea a suflului lui -/p/. La fel, tonalitatea suflului exploziv al lui -/p°/ (*p* rotunjit final) este coborîtă (bemolată, flattened)<sup>9</sup> în comparație cu cea a suflului lui -*p* nerotunjit<sup>10</sup>. Cele trei ocluzive labiale surde finale /p p' p°/ se deosebesc unul de altul numai prin tonalitatea suflului exploziv. De asemenea /ș ș' ș° ș''/<sup>11</sup> finali au aceeași durată, dar zgomotul lor de fricțiune e diferit colorat. De aceea /p p' p° p''/ finali sau /ș ș' ș° ș''/ finali pot fi notați în transcriere fonetică prin vocalele *i*, *i*, *u*, *ü* așezate deasupra literelor *p* sau *ș*, pentru a le arăta colo-

<sup>9</sup> Privitor la termenii de „sharp”, „sharpened”, „flat”, „flattened”, a se vedea Jakobson et al., *Preliminaries*, op. cit., p. 31, p. 50; fig. 6 și p. 51, fig. 9; Kaiser, op. cit., p. 235.

<sup>10</sup> E. Petrovici — P. Neiescu, *Un fonem sau două foneme? În legătură cu fonemele consonantice diezate finale în limba română*, „Fonetica și dialectologie”, I (1958), p. 53 urm.; id., *Un fonem sau două foneme? În legătură cu fonemele consonantice bemolate finale în limba română*, „Fonetica și dialectologie”, II (1959), p. 53 urm.; E. Petrovici — P. Neiescu, *Un ou deux phonèmes? Le cas des phonèmes consonantiques diésés et bémolisés finals du roumain*, „Revue de linguistique”, IV (1959), No. 1, p. 9 suiv.

<sup>11</sup> Nu cunoșc nici un grai românesc care să prezinte opoziția /ș' - /ș°/. Graiurile care îl posedă pe /ș°/, îl opun pe acesta lui /ș'/, lipsindu-le complet /ș/ și /ș°/.

rațiunea, tonalitatea. În nici un caz /p' p° p° s' s° s°/ nu pot fi identificați cu grupurile /py pw pyw sy sw syw/<sup>12</sup>. E ca și când am considera pe /t̥ ċ ġ/ succesiuni de foneme (/ ts t̥ dj/) și am comuta cu zero cele două elemente ale acestor africcate. (De ex. în forma /mats/ „maț”, comutînd pe t cu zero, obținem cuvîntul *mas*, iar aplicînd aceeași operație lui s obținem cuvîntul *mat*). Și încă în africcate cele două elemente se succed într-adevăr în timp, pe cînd un [s'] are tonalitatea diezată de la început pînă la sfîrșit. Cuvîntul /moș'/ „moși” ascultat în sens invers de pe banda de magnetofon se aude [ș'om]<sup>13</sup>, pe cînd cuvîntul *maț* inversat se aude [stam].

Urmate de vocale, consoanele romînești cu diferite tonalități colorează diferit tranzițiile, precum au arătat M. Halle și R. Jakobson servindu-se de spectrograf. Consoanele palatalizate produc tranziții net pozitive (urcătoare), iar cele rotunjite, fac să coboare toți formanții și îndeosebi formantul al doilea, pe cînd cele palatalizate-rotunjite produc tranziții cu o coborîre a tuturor formanților și în același timp cu o ridicare a formantului al doilea în tranzițiile dintre consoană și vocala posterioară următoare<sup>14</sup>. Prin urmare consoanele romînești cu diferite colorațiuni pot fi cu drept cuvînt numite diezate, bemolate și diezate-bemolate. La cele din urmă formantul al doilea este ridicat (diezat), iar restul formanților coborîți (bemolați).

Limbile vecine cu romîna nu posedă asemenea foneme consonantice diferit colorate (cu excepția bulgarei orientale și a ucrainenei care au consoane diezate). În împrumuturile romînești din aceste limbi consoanele cu diferite timbre sînt substituite nu prin grupuri (de ex. consoană + iod), ci prin consoane simple. Astfel, de pildă, e semnificativ că maghiarii, care posedă în limba lor, chiar și în poziție finală, grupurile formate din consoană + iod (de ex. *szabj!* „croiește!”, *szabja* „îl croiește”, *sarj* „mlădiță”, *sarja* „mlădița lui”) redau în împrumuturile romînești consoanele diezate prin consoane simple și nu prin grupuri formate din consoană urmată de iod, de ex. *Corbi* (toponimic, în raionul Făgăraș) > magh. *Korb*, *Băsărăbeasa* (toponimic, în raionul Brad) > magh. *Baszarabásza*,

<sup>12</sup> În felul acesta concep consoanele diezate romînești Em. Vasiliu (*Une classification des consonnes roumaines d'après le critère de la distribution*, în „Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIII<sup>e</sup> Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957”, București, 1957, p. 101; id., *Asupra corelației de muiere a consoanelor în limba romînă*, SCL, VIII, p. 49 urm.); Frederick B. Agard — Gordon H. Fairbanks („Language”, 34, No. 2, part. 1, p. 298 urm.), F. B. Agard (*Structural sketch of Rumanian*, „Language”, 34, No. 3, part. 2, 1958, Supplement, Language Monograph No. 26, p. 10 urm.). Andrei Avram consideră marca de corelație a diezării — precum și pe cea a corelației de bemolare — ca foneme semivocale, introducînd în felul acesta o nouă categorie fonologică a semivocalelor (pe lîngă cele ale vocalelor și consoanelor). Vezi A. Avram, *Les semi-voyelles roumaines au point de vue phonologique*, în „Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIII<sup>e</sup> Congrès international des linguistes”, p. 71 urm. (Cf. și SCL, IX, p. 7 urm.).

<sup>13</sup> A se vedea, mai sus, p. 180, nota 10.

<sup>14</sup> Într-o notă suplimentară la articolul meu intitulat *La distinction phonologique entre trois sortes de N et de L — non diésés, diésés et palatals — en roumain et en slave*, apărut în primul volum (1959) al revistei „International Journal of Slavic Linguistics and Poetics”, p. 193.

*Răsinari* (toponimic în raionul Sibiu) > magh. *Resinár*, *Budureasa* (toponimic în raionul Beiuș) > magh. *Budurásza* etc.

În ceea ce privește fonemele consonantice rotunjite e instructiv faptul că grupurile franceze formate din consoane urmate de [w] în împrumuturile franceze ale limbii române nu au fost înlocuite cu consoane rotunjite, ci [w] francez a fost de obicei vocalizat devenind *u* sau *o* silabic; de ex: *toaletă* (< fr. *toilette*) e pronunțat în patru silabe, iar *trotuar* (< fr. *trottoir*) și *budoar*, *buduar* (< fr. *boudoir*) în trei. (Cf. adverbul *doar* rostit monosilabic: /d<sup>o</sup>ar/) <sup>15</sup>.

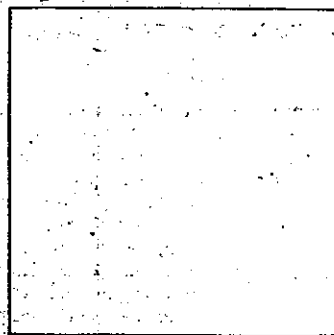
\*

După părerea profesorului Eric P. Hamp, am putea presupune că sistemul consonantic al unor graiuri românești prezintă corelația palatală, întocmai ca acela al limbii ruse, cehe sau sârbe. Dar studiile de tipologie fonologică slavă au stabilit că, în ceea ce privește corelația de palatalizare, limbile slave se împart în două grupuri: pe de o parte cele care posedă palatalizarea (diezarea) distinctivă a consoanelor, ca rusa, ucrainiana, bielorusa, polona, soraba superioară, soraba inferioară și bulgara orientală; pe de altă parte cele fără această palatalizare distinctivă, ca ceha, slovacă, sârbo-croata și slovena. Grupul din urmă al limbilor slave, din care fac parte și ceha și sârbo-croata, prezintă consoane palatale (de ex. ceha: /t' d' n'/, iar sârbo-croata: /ć đ ñ l'/), dar acestea se opun dentalelor /t d n l/ ca o serie de localizare — cea palatală — și nu ca seria dentalelor prevăzute cu marca de corelație a diezării.

Trăsătura distinctivă a seriei de localizare palatală față de seria de localizare dentală este caracterul compact, propriu palatalelor, opus caracterului difuz, propriu dentalelor. În același timp palatalele /t' d'/ se disting de /k g/ și /p b/ prin opoziția „caracter grav (periferic) ~ caracter acut (central)”. Schematic corelațiile acestea ale cehei pot fi reprezentate printr-un pătrat. Iată, de pildă, tabloul ocluzivelor surde cehe:

Compacte k

t'

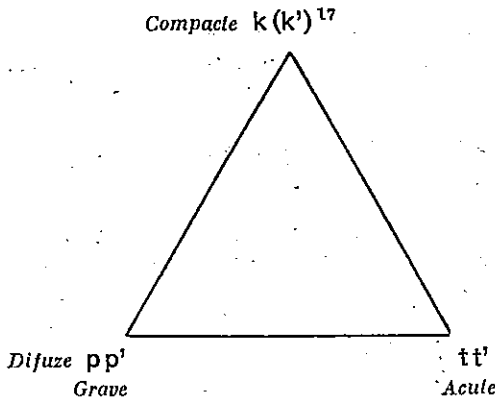


Difuze p  
Grave

t  
Acute

<sup>15</sup> Totuși pronunțarea monosilabică a corespondentului lui [wa] francez pare a se răspândi tot mai mult. *Dicționarul ortoepic* întocmit de Institutul de lingvistică din București recomandă pronunțările *bu-doar*, *cu-loar*, *foa-ier*, *voal*, dar *to-a-te-lă*, *tro-tu-ar*.

Ceha și sîrbo-croata nu se servesc de trăsătura distinctivă a diezării pentru a deosebi consoanele. În schimb rusa opune 12 consoane diezate (/p' b' m' f' v' t' d' n' s' z' r' l'/) seriei consoanelor nediezate<sup>16</sup>. Consoanele diezate rusești /t' d' n' l'/ (semnul diacritic întrebuintat este un apostrof) se deosebesc din punct de vedere fonetic de corespondentele lor palatale ceha și sîrbo-croate /t' (ć) d' (ď) ň l'/ (semnul diacritic este un accent) prin aceea că consoanele rusești și-au păstrat caracterul dental (apical), deci difuz, cu toată diezarea lor, pe cînd cele ceha și sîrbo-croate sînt palatale, deci compacte față de cele dentale. Tabloul ocuzivelor ruse prezintă următorul aspect:



Care dintre aceste două tipuri consonantice slave prezintă analogii cu consonantismele graiurilor romînești? Cu sistemul consonantic ceh sau sîrbo-croat se aseamănă consonantismul unui singur grai romînesc din cîte cunosc eu, acela al dialectului istroromîn, care într-adevăr nu posedă consoane diezate (în istroromînă se zice *ur fečor* — *doi fečor*, *luma* „lumea”, *merinda* „merindea”, *mul'era* „mujeria” etc.), dar are trei consoane palatale: /ć ň l'/<sup>18</sup>. Ocuzivele surde istroromîne pot fi reprezentate printr-un tablou identic cu cel al consoanelor ceha, dat mai sus (p. 182).

Toate celelalte dialecte și graiuri romînești deosebesc două serii de consoane cu ajutorul trăsăturii distinctive a diezării, chiar și acelea ale căror dentale diezate au suferit o muiere mutativă, devenind palatale și

<sup>16</sup> Privitor la tipologia fonologică a limbilor slave a se vedea Edward Stankiewicz, *Towards a phonemic typology of the slavic languages*, Haga (American contributions to the Fourth International Congress of Slavists, Moscow, september 1958). La p. 8 urm. a acestei lucrări se enumeră graiurile slave care prezintă trăsătura distinctivă consonantică a diezării.

<sup>17</sup> În rusa literară [k'] este o variantă pozițională a fonemului /k/, pe cînd în limba romînă literară /k/ constituie un fonem autonom. Relativ la statutul fonologic al lui [k'] rusec a se vedea P. И. Аванесов, *Фонетика современного русского литературного языка*, Moscova, 1956, p. 136, 158, 170.

<sup>18</sup> S. Pușcariu, *Studii istroromîne*, II, București, 1926, p. 91 urm., 119 urm., 125 urm. 146.

dobîndind în felul acesta un caracter compact în comparație cu dentalele corespunzătoare. Pe o arie întinsă, cuprinzînd vestul și nordul Ardealului, Maramureșul (fără Țara Oașului), Crișana, Banatul și nord-vestul Olteniei, apar palatale notate de ALR [t' t'' é d' d'' d' n l']. Dar aceleași graiuri opun și consoanele diezate [r' p' m'] etc. corespondentelor lor nediezate. De aceea nu putem considera sistemul consonantic al acestor graiuri ca fiind lipsit de corelația diezării, ca de pildă acela al limbii cehe. E adevărat că în unele din aceste graiuri numărul perechilor de consoane care participă la această corelație este foarte redus, ceea ce trebuie interpretat ca o tendință de dispariție a trăsăturii distinctive a diezării consonantice<sup>19</sup>. În momentul cînd în aceste graiuri — în care [p' b' m' f' v'] finali au devenit [pt' p̄c̄ b̄ḡ b̄ḡ m̄á š š ž j] — formele actuale [par' skol' lum'a vulp'a] vor fi rostite [par skol luma vulpa], oarecum ca în istroromînă, corelația palatalizării va fi dispărut, iar [t' d' n l'] din regiunile respective vor trebui să fie interpretate ca foneme consonantice compacte, corespunzînd consoanelor difuze [t d n l], marca palatalizării devenind o marcă de localizare.

\*

Sistemele fonematice ale graiurilor dacoromîne, aromîne și meglenoromîne prezintă, în ceea ce privește corelațiile consonantice de timbru, o asemănare izbitoare cu acelea ale graiurilor irlandeze și mai ales cu acela al vechii irlandeze. Într-adevăr, precum a arătat A. Martinet, vechea irlandeză clasică<sup>20</sup> posedă atît consoane cu colorațiune fonologică palatală, cît și consoane cu colorațiune fonologică labială opuse celor cu colorațiune neutră: /t'/, /t<sup>u</sup>/, /t<sup>o</sup>/ (în limba romînă colorațiunea neutră a consoanelor aminteste timbrul unui î: /t'/).

Profesorul E. P. Hamp reduce, însă, numărul mare al fonemelor consonantice ale graiurilor irlandeze actuale extrăgînd palatalitatea consoanelor (graiurile irlandeze de astăzi au pierdut corelația de labializare a consoanelor) ca un fonem „nsegmental” — asemănător cantității, accentului și tonului — numit „fonemul palatalizării” sau „componentul palatalizării”, notat /'/'<sup>21</sup>. D-să ne sugerează să încercăm a interpreta diezarea și bemolarea consoanelor romînești ca foneme „nsegmentale”: /'/' și /°/. În cazul acesta consoanele romînești ar apărea atît cu /'/' sau cu /°/, cît și fără acești „componenti”. Dar întocmai cum am extras un „fonem al palatalizării” sau al „labializării”, am putea extrage și un „fonem nsegmental” al sonorității sau al nazalității. Prin urmare am putea afirma că limba romînă n-are foneme consonantice sonore sau nazale, deoarece acestea nu sînt altceva decît fonemele /p k t f/ cu com-

<sup>19</sup> Un asemenea grai, cu puține consoane diezate, este descris de Grigore Rusu în articolul intitulat *Schiță a sistemului fonologic al graiului bistrițean* în numărul de față al revistei, p. 61 urm.

<sup>20</sup> André Martinet, *Economie des changements phonétiques, Traité de phonologie diachronique*, Berna, 1955, p. 202 urm.

E interesant că grafia irlandeză notează diezarea consoanelor înainte de /a/, întocmai ca grafia romînească, prin digraful *ea*. Silabele scrise *mea, nea, sea, tea* etc. trebuie interpretate ca /m'a/, /n'a/, /s'a/, /t'a/ etc. Privitor la digraful *ea* în grafia irlandeză cf. J. B. Шепба, *Русские гласные в качественном и количественном отношении*, S.-Petersburg, 1912, p. 87.

<sup>21</sup> Vezi *Language*, 29, p. 523 urm.

ponentul sonorității sau fonemele /p t/ cu componentul sonorității și acela al nazalizării. În felul acesta orice trăsătură distinctivă poate fi extrasă ca „fonem nesegmental”, ca „component”. Este adevărat că extragerea aceasta de componente reduce numărul mare de foneme, „neeconomic” și incomod pentru cercetător, la un număr mai mic de unități, cu care lingvistul operează mai comod. (De ex. într-un grai irlandez numărul de 48 de consoane a fost redus în felul acesta la 21.)<sup>22</sup> De ce să nu continuăm extragerea „componentelor” pînă la trăsăturile distinctivă ale fonemelor care nu sînt mai multe de vreo zece în fiecare limbă? Utilizarea unui mic număr de trăsături distinctivă într-o limbă oarecare nu înseamnă, însă, că numărul mănunchiurilor de asemenea trăsături distinctivă, numite foneme, nu pot fi uneori foarte numeroase în unele idiomuri. Limbile cu consoane care prezintă trăsătura distinctivă a diezării posedă de obicei un mare număr de foneme consonantice (ca, de exemplu, graiul irlandez din Cois Fhairrge cu 48 de foneme consonantice). În cazul utilizării, în sistemul consonantic, și a trăsăturii distinctivă a bemolării, numărul fonemelor consonantice se poate ridica pînă la 60—70. (Mă întreb cîte foneme consonantice a putut avea vechea irlandeză, dacă admitem, împreună cu A. Martinet, că această limbă posedă, pe lângă consoane neutre, atît consoane palatalizate, cît și consoane labializate.) E adevărat că numărul mare de foneme poate să-l incomodeze pe cercetător, nu însă pe vorbitor. Astfel, pentru a reduce numărul fonemelor consonantice romînești, unii cercetători au identificat marca de corelație a diezării cu consoana iod (/y/), iar marca de corelație a bemolării cu wau (/w/). În cazul acesta ei sînt nevoiți să admită existența în limba romînă a unor grupuri de consoane (ca, de exemplu, /styw/, /plyw/, /škyw/ etc.)<sup>23</sup> evident „neeconomice” pentru vorbitori, adică imposibile de rostit. Admițînd existența corelațiilor de diezare și de bemolare în consonantismul romînesc, aceste grupuri de cîte patru consoane se reduc la grupuri de cîte două consoane: /st<sup>o</sup>/ în diminutivul întrebuintat de Eminescu *neve/st<sup>o</sup>/ară* „nevestioară”; /pl<sup>o</sup>/ în /pl<sup>o</sup>/ape „pleoape” rostit disilabic, pe care Tudor Arghezi îl face să rimeze cu *crape*; /šk<sup>o</sup>/apă „șchioapă” etc. (în transcriere fonetică *neve* [st<sup>o</sup>ară, [pl<sup>o</sup>ape, [šk<sup>o</sup>apă]<sup>24</sup>.

\*

Se susține (vezi mai sus), că consoanele palatalizate pot fi interpretate ca reprezentînd grupul /Cy/ (consoană urmată de iod) în cazul cînd nu toate consoanele sînt afectate de palatalizare. Dar studiile de tipologie fonologică arată că în limbile posedînd palatalitatea (diezarea) fonologică de obicei nu toate consoanele sînt afectate de palatalizare. Astfel rusa opune 12 consoane diezate consoanelor simple (nediezate),

<sup>22</sup> *Language*, 29, p. 528.

<sup>23</sup> Vezi *Mélanges linguistiques*, o.c., p. 103; *Language*, 34, p. 298 urm.; Agard, *Structural sketch of Rumanian*, o.c., p. 10 urm.

<sup>24</sup> E de remarcat că nu numai consoana a doua a grupului este diezată-bemolată, ci întreg grupul consonantic, prin urmare și prima consoană (s p ș), într-un grad mai mare sau mai mic prezintă colorațiunea labio-palatală (de timbrul *ü* sau *ö*).

bulgara literară posedă 16 perechi de consoane care participă la corelația de diezare, limba română literară de nuanță muntenească 18 perechi, iar cea de nuanță moldovenească 13 perechi. (În rostirea multor intelectuali moldoveni nu există consoanele *s, z, ț, ș, j* diezate.) Graiul bistrițean descris de Gr. Rusu are numai 7 foneme consonantice diezate: /p' m' t' d' n' l' r'/. Dintre acestea patru (/t' d' n' l' r'/) sînt realizate ca dorsopalatale.

La fel și în ceea ce privește caracterul sonor al consoanelor, nu toate consoanele participă la corelația de sonoritate. În limba română literară /t' h/ n-au corespondențe sonore, iar /m n l r y w/ <sup>25</sup> n-au corespondențe surde. Rusa, de pildă, nu opune consoanele /c č x/ corespondențelor lor sonore și consoanele /m n l r j/ unor corespondențe surde. Ne îndreptățește oare aceasta să negăm existența corelației de sonoritate în consonantismul românesc sau rusesc?

\*

O latură slabă a teoriei existenței corelațiilor de timbru ale consoanelor în limba română ar consta în faptul că consoanele cu timbru palatalizat, labializat sau labiopalatalizat au o distribuție limitată. Dar și apariția altor categorii de consoane poate fi limitată la anumite poziții. Astfel, în limba română, în poziția înainte de consoană, e suprimată opoziția dintre consoanele surde și sonore. În bulgară, rusă, germană și în multe alte limbi nu se întîlnesc consoane sonore în poziție finală. Suprimarea (neutralizarea) unor opoziții distinctive ale fonemelor în anumite poziții e un fenomen foarte obișnuit în toate limbile de pe glob.

\*

Este adevărat că sistemul consonantic al limbii române literare prezintă un aspect asimetric, din cauza lacunelor existente în seria consoanelor diezate-bemolate, puțin frecvente și prezentînd un randament funcțional scăzut. Dar consoanele palatalizate-rotunjite care lipsesc din listă, ca de pildă /f'° d'° n'° t'° ș'°/ etc., <sup>26</sup> sînt de fapt foneme potențiale, deoarece pot fi pronunțate de români și pot apărea în orice moment, fie în urma derivației cu sufixul *-ior* m., *-ioară* f., fie prin intrarea în limba literară a vreunei forme dialectale. Astfel, diminutive ca *gără*/f'°/ară, *rumen*/n'°/ară, *rotun*/d'°/ară (de la *gara*, *rumenă*, *rotundă*) sînt absolut normale<sup>27</sup>. Într-un basm popular în care se vorbește de un *împărățior*, am putea întîlni forma de vocativ *împără*/t'°/are! „împărățioare!”. Numele satului și al stației de cale ferată din raionul Lugoj *Jăcioara*, rostit de localnici [jd'z'ára], e redat în pronunțarea literară prin [jd'ára], în transcriere fonologică /jd'ára/.

<sup>25</sup> Am făcut abstracție de caracterul diezat, bemolat și diezat-bemolat al unora dintre consoanele înșirate.

<sup>26</sup> Vezi Petrovici, *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch Fremden Einfluss umgestaltet werden?*, o.c., p. 42.

<sup>27</sup> În *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, București, 1956, p. 37, de asemenea în schița sistemului fonologic românesc publicată în SCL, VII (p. 15) și în „For Roman Jakobson”, Haga, 1956 (p. 386), am introdus pe /f'°/ și pe /n'°/ în lista consoanelor labiopalatalizate. Trebuie să adăugăm la listă și pe /d'°/. Privitor la *rumenioară*, *rotundioară* a se vedea G. Pascu, *Sufizele românești*, București, 1916, p. 161.



Dar lacunele din diferitele serii corelative ale unui sistem consonantic nu infirmă existența corelației respective într-un idiom oarecare. Sistemele consonantice ale tuturor limbilor prezintă asimetrii asemănătoare. În limba română seria corelativă a consoanelor sonore nu e completă, deoarece îi lipsește corespondentele sonore ale surdelor /t/ și /h/.

\*

Interpretarea consoanelor diezate ca grupuri formate dintr-o consoană urmată de iod duce la erori ca cea comisă de F. B. Agard care susține că în limba română „iod final” al unui asemenea grup cade de obicei în fonetică sintactică. Sintagmele *cîini albi*, *vorbești romînește*, *prieteni darnici* s-ar rosti [kýjnálbj], *vorbéstromynéște*, *príetendárnič*].<sup>28</sup> Asemenea rostiri nu sînt romînești. Consoanele diezate își păstrează timbrul palatal și în cazuri asemănătoare. Diezarea, în urma unei acomodări regresive se extinde asupra întregului grup consonantic prezentînd o consoană diezată finală. În *vorbești romînește* grupul /șt'/ urmat fără pauză de r este rostit cu un ș al cărui timbru i se aude distinct. De altfel datorită în primul rînd timbrului palatal al lui ș se recunoaște caracterul diezat al grupului /șt'/, cînd /t'/ n-are o explozie perceptibilă. În sintagma *vorbești tare*, t'/ n-are explozie deloc, totuși diezarea e simțită grație timbrului i al lui ș și de asemenea și al imploziei lui /t'/ . Tot implozia de timbru i a lui /n'/ + /d/ în *prieteni darnici* indică diezarea lui /n'/ care e lipsit total de explozie (grupul /n'/ + /d/ e rostit cu o singură ocuziune dentală, care începe cu implozia lui /n'/ și sfîrșește cu explozia lui /d/). Implozia de timbru i a unui /n'/ se aude în cazul ascultării inversate a bandei de magnetofon. *Ani* s-a auzit inversat [h'n'a], iar *an* [bna].<sup>29</sup>

\*

Din cele expuse se degajează următoarele recomandări pentru cei ce vor să studieze fonologia graiurilor romînești :

1. Să nu se confunde caracterul dorsopalatal al consoanelor, opus celui velar, dental sau labial, cu diezarea (palatalizarea fonologică) a consoanelor labiale, dentale, velare, laterale.

Istroromîna are consoane dorsopalatale, opuse dentalelor, dar n-are consoane diezate opuse celor nediezate. Limba romînă literară, atît cea de nuanță muntenească, cît și cea de nuanță moldovenească, n-are consoane dorsopalatale, dar opune consoanele diezate celor nediezate. Graiurile de nord-vest și de est (din Ardeal, Maramureș, Crișana, Banat, Moldova și estul Munteniei) au atît consoane dorsopalatale cît și consoane diezate. Cele dorsopalatale trebuie interpretate ca aparținînd seriei corelative diezate. Totuși, în graiurile de est un n dorsopalatal se opune atît unui n dental nediezat cît și unui n dental diezat<sup>30</sup>.

<sup>28</sup> Agard, *Structural sketch of Rumanian*, o.c., p. 19.

<sup>29</sup> „Fonetică și fonologie”, I, p. 56.

<sup>30</sup> Privitor la consoanele dorsopalatale și cele diezate precum și la existența în unele graiuri romînești a lui n dorsopalatal alături de n diezat, a se vedea CL, II, p. 112 și SCL, VIII, p. 67.

2. Suflul final al consoanelor colorat în *i*, *u* sau *ü* — opus suflului final colorat în *i* — să nu se confunde fie cu iod, wau sau iod + wau, fie cu semivocalele *i*, *u* sau *i* + *u*.

3. Tranzițiile colorate în *i*, *e*, *u*, *o*, *ü*, *ö* care apar între consoană și vocala următoare — opuse tranziției colorată în *i*, *ă* ([m<sup>1</sup>ăr, m<sup>ă</sup>are]) — să nu se confunde cu iod, wau (iod + wau), cu semivocalele *i*, *u* (*i* + *u*) sau cu vocalele *i*, *e*, *u*, *o* constituind elementul marginal al unei silabe.

CÎTEVA PRECIZĂRI ÎN PROBLEMA RAPORTURILOR  
DINTRE LIMBĂ ȘI DIALECT

DE

D. MACREA

Dintre problemele teoretice discutate în ultimii ani în lingvistica noastră, cea a raporturilor dintre limbă și dialect continuă încă să preocupe pe lingviști, fapt deplin explicabil prin importanța acestei probleme și prin controversele ivite în cursul discuțiilor. Deși dialectologia a făcut mari progrese în ultimii 60 de ani, adunându-se un vast material privitor la mulțimea dialectelor existente, elaborarea rezultatelor teoretice a rămas în urmă chiar în ceea ce privește unele probleme de bază ca cea a criteriilor de delimitare a limbii de dialect.

Dialectele sînt varietăți ale limbii comune, vorbite pe anumite întinderi teritoriale. Ele au particularități proprii, mai ales fonetice și de vocabular, structura gramaticală și fondul principal de cuvinte fiind, cu mici deosebiri, aceleași cu ale limbii comune. La baza limbilor naționale stă în genere un anumit dialect, care, favorizat de împrejurări istorice, reușește să impună caracteristicile lui limbii literare.

\*

Delimitarea dialectelor de limbă este importantă nu numai din punctul de vedere al lingvisticii teoretice, ci și din punct de vedere practic și politic, deoarece limba este una din componentele esențiale ale națiunii ca realitate istorică. Popoarele asuprite care au cerut sau cer dreptul la independență națională invocă, în sprijinul luptei lor, ca argument de bază, realitatea limbii lor, diferită de a altor popoare. La rîndul lor, asupritorii au încercat, între altele, să justifice anexiuni sau cuceriri, susținînd că anumite populații nu se servesc de o limbă proprie independentă, ci de un dialect al unei limbi sau al alteia. Acesta a fost, de exemplu, la începutul celui de-al doilea război mondial, cazul provinciei Teschen, revendicată atît de burghezia poloneză cît și de cea cehă, fiecare pretinzînd că dialectul vorbit acolo este dependent fie de

poloneză, fie de cehă. O dispută asemănătoare a existat timp îndelungat între burghezia sîrbă și bulgară în problema macedoneană.

Discuțiile despre raporturile dintre limbă și dialect au fost prieluate la noi de situația specifică a dialectelor românești din sudul Dunării: aromîn, meglenoromîn și istroromîn. S-a ridicat problema dacă, fiind izolate de 800—900 de ani de grupul mare dacoromîn, aceste dialecte mai pot fi considerate ca atare sau sînt limbi independente?

Rezolvarea acestei probleme concrete este strîns legată de stabilirea criteriilor de delimitare a limbii de dialect.

Realitatea lingvistică ne arată că nu există o formulă unică pentru stabilirea acestor criterii, ci ele trebuie stabilite de la caz la caz<sup>1</sup>.

Complexitatea problemei s-a oglindit pe deplin în discuțiile care au avut loc, în ultimul timp, în lingvistica noastră.

Vom înfățișa critic bilanțul acestor discuții referitoare la aspectele principale ale problemei, care sînt:

1. Criteriile pentru delimitarea limbii de dialect;
2. Situația dialectelor românești din sudul Dunării.

În lucrarea sa *Studii de lingvistică generală*<sup>2</sup>, Al. Graur a susținut principiul subordonării ca general valabil pentru delimitarea raporturilor dintre limbă și dialect. După el, pot fi considerate ca dialecte numai acele idiomuri care sînt subordonate limbii naționale a cărei influență o suportă și în care au tendința finală să se verse. Dacă împrejurările istorico-politice nu îngăduie unui dialect această perspectivă, el devine limbă independentă, cu toate că genetic-structural el aparține limbii respective. Al. Graur a încercat astfel să răstoarne teza de mult consacrată în lingvistica romînă și romanică referitoare la dialectele românești din sudul Dunării, aromîn, meglenoromîn și istroromîn, susținînd anume că acestea nu s-ar fi desprins din romîna primitivă comună, fază (secolele VII—X) unanim admisă a istoriei limbii noastre, ci direct din latina orientală și că ele ar fi limbi romanice independente<sup>3</sup>.

Nu vom stărui decît parțial asupra obiecțiilor pe care le-am făcut<sup>4</sup> acestei teze a lui Al. Graur la apariția lucrării sale, mîrginindu-ne aici să subliniem că principiul subordonării nu este singurul valabil în determinarea deosebirii sau apropierii dialectului de limbă. Pentru ca acest principiu să nu fie folosit în interpretări arbitrare, în funcție de situațiile politice schimbătoare, am arătat că el trebuie asociat totdeauna cu cel genetic-structural prin care se stabilește legătura organică a dialectelor cu limba națională.

După apariția lucrării sale, Al. Graur a simțit nevoia să-și completeze punctul de vedere inițial, arătînd, în răspunsul dat obiecțiilor noastre

<sup>1</sup> Vezi A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique*, Oslo, 1925, p. 53—59.

<sup>2</sup> București, Editura Academiei R.P.R., 1955.

<sup>3</sup> *Ibidem*, p. 127.

<sup>4</sup> Vezi D. Macrea, *Despre dialectele limbii romîne*, în „Limba romînă”, V (1956), nr. 1, p. 5—24; idem, *Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii romîne*, *ibidem*, nr. 4, p. 70—75.

tre<sup>5</sup>, că în determinarea deosebirilor dintre limbă și dialect trebuie să se țină seama de voința vorbitorilor de a aparține unei limbi anumite.

În prefața unei broșuri, apărută cu trei ani în urmă, a lui I. Coteanu: *Cum dispăre o limbă (istroromîna)*<sup>6</sup>, Al. Graur mai introduce un element în delimitarea raporturilor dintre limbă și dialect și anume tradiția culturală a vorbitorilor. Astfel, sașii din Transilvania vorbesc un dialect al limbii germane, iar nu o limbă aparte, fiindcă ei au învățat totdeauna în școală limba germană literară. Cu totul altă tradiție au olandezii. Aceștia învață în școală limba lor și nu germana care, deși nu diferă mult de olandeză, este considerată totuși ca o limbă străină. Dar acest element pozitiv introdus în discuție de Al. Graur nu este în favoarea tezei sale referitoare la dialectele românești din sudul Dunării, deoarece nu există manifestări ale vorbitorilor acestor dialecte din care să rezulte că ei n-ar fi conștienți că vorbesc dialecte românești. Dovezi contrare se găsesc cu prisosință. Astfel, școlile românești deschise la mijlocul secolului trecut pentru aromîni și, după primul război mondial, și pentru istroromîni, au fost foarte prețuite de aceștia, iar aromîni stabiliți în cursul timpului în România s-au identificat cu poporul român în proporții de masă.

Teza lui Al. Graur despre relațiile de subordonare dintre dialect și limbă, drept criteriu al deosebirilor dintre ele, este împărțită numai de I. Coteanu<sup>7</sup> și, într-o formă proprie, de R. Todoran<sup>8</sup>. Împărțirea dialectelor făcută de R. Todoran în „tipice” și „atipice” sau „convergente” și „divergente” este o altă variantă a celor susținute de Al. Graur prin formula subordonării dialectelor sau prin tendința lor de a se vărsa sau nu în limba națională. R. Todoran adaugă: „*Fără a avea pretenția de a fixa un criteriu general valabil, credem că putem afirma, cel puțin pentru epoca modernă, că un dialect devine limbă independentă cînd preia funcțiile limbii naționale sau ale limbii literare comune, adică atunci cînd se întrebuintează în școală, în administrație, în presă, în literatură, știință etc.*”, ceea ce „nu este posibil, în general, decît într-o organizație politică statală proprie vorbitorilor limbii respective”<sup>9</sup>. Acest criteriu este valabil, însă numai în mod relativ, în sensul că el se aplică în unele cazuri, dar nu în toate. Sînt idiomuri care nu au reușit să devină limbi naționale și literare, fără ca prin aceasta să li se poată contesta calitatea de limbă. Nu se poate lega totdeauna realitatea limbii de a statului, deoarece limba preexistă statului și națiunii și persistă și după dispariția statului<sup>10</sup>. Basca este o limbă, deși nu există un stat base. La fel provensala și sarda. Ci-

<sup>5</sup> Vezi Al. Graur, „Dialectele” limbii romîne, în „Limba romînă”, V (1956), nr. 4, p. 66-69.

<sup>6</sup> București, Societatea de științe istorice și filologice, 1957.

<sup>7</sup> I. Coteanu, *Și totuși istroromîna este o limbă*, în „Studii și cercetări lingvistice”, IX (1958), nr. 3, p. 391-393; idem, *Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne*, în „Limba romînă”, VIII (1959), nr. 1, p. 7-15.

<sup>8</sup> Vezi R. Todoran, *Cu privire la o problemă de lingvistică în discuție: limbă și dialect*, în „Cercetări de lingvistică” (Cluj) I (1956), p. 91-102.

<sup>9</sup> Vezi idem, *ibidem*, p. 99.

<sup>10</sup> Vezi Al. Graur, *Limbă, dialect și stat*, în „Viața romînească”, XI (1958), nr. 3, p. 98-102.

teva secole, slavona a fost limba oficială a administrației, a bisericii și a școlii din țara noastră, fără ca prin aceasta romina să înceteze de a fi o limbă. Nu se poate susține că romina a devenit limbă numai după introducerea ei oficială în administrația de stat, în biserică și în școala națională. Dacă un regim imperialist subjugă un popor mai slab, suprimându-i libertatea și îngrădindu-i folosirea limbii naționale în administrație și în cultură, nu însemnează că limba acestui popor va deveni în mod necesar dialect. Legătura dintre limbă și stat este infirmată de existența unor state diferite care au aceeași limbă: engleza este limba națională a Angliei, a Statelor Unite ale Americii, a Canadei și a Australiei. În Elveția există patru limbi naționale: franceza, germana, italiana și retoromana, în Belgia două: franceza și flamanda.

Examinând criteriul propus de R. Todoran, Al. Graur arată că trebuie „să renunțăm de a introduce în discuția noastră noțiunea de stat și să delimităm limbile de dialecte conducându-ne numai după istoria limbilor și după sentimentul vorbitorilor”<sup>11</sup>.

În critica lui Al. Graur se observă o altă completare a punctului de vedere susținut inițial, în sensul că face apel la istoria limbilor, deci și la originea lor, și accentuează încă o dată importanța voinței vorbitorilor. Criteriul subordonării dialectelor față de limbi este privit deci dintr-o perspectivă mult mai dilatată, care cuprinde: originea și dezvoltarea lor istorică, la care se adaugă tradiția culturală și sentimentul vorbitorilor. Aceste completări treptate îl apropie pe Al. Graur de punctul de vedere susținut de noi de la începutul discuției despre limbă și dialect, că numai asocierea criteriului genético-structural cu cel istorico-politic este în măsură să ne ajute, în condiții concrete, la stabilirea raporturilor dintre limbă și dialect.

Acest punct de vedere este împărtășit astăzi de majoritatea lingviștilor români participanți la discuție. Astfel, după Al. Rosetti, criteriul subordonării unui idiom față de altul nu este decisiv. El nu are decât o valoare particulară, neputând fi conceput în afara criteriului geneologic care rămîne fundamental<sup>12</sup>. De asemenea, B. Cazacu, expunând, într-un documentat studiu<sup>13</sup>, stadiul actual al discuțiilor despre limbă și dialect în lingvistica română și străină, arată că pentru a rezolva problema „lingvistul trebuie să țină seama de ansamblul faptelor lingvistice și extralingvistice și să caute să cunoască în ce fel concret intervin factorii extralingvistici, trebuie să încerce să precizeze, pentru fiecare idiom în parte, rolul factorilor preponderenți și caracterul influenței pe care aceștia au exercitat-o asupra fiecărui idiom în discuție”<sup>14</sup>. El remarcă în mod just că factorii extralingvis-

<sup>11</sup> Vezi Al. Graur, *Limbă, dialect și stat* în „Viața românească” XI (1958), nr. 3, p. 102.

<sup>12</sup> Vezi A. Rosetti, *Limbă sau dialect?* (II), în „Studii și cercetări lingvistice” IX (1958), nr. 3, p. 398. Vezi și idem, *Limbă sau dialect?* în „Studii și cercetări lingvistice” IX (1958), nr. 1, p. 101-102.

<sup>13</sup> Vezi B. Cazacu, *Autour d'une controverse linguistique: langue ou dialecte? Le problème de la classification des idiomes romans parlés au Sud du Danube* în „Recueil d'études romanes” publié à l'occasion du IX-ème Congrès International de linguistique romane à Lisbonne du 31 Mars au 3 Avril 1959, Bucarest, Éditions de l'Académie de la R.P.R., p. 13-29.

<sup>14</sup> Idem, *ibidem*, p. 29.

tici pot avea un rol hotărâtor numai în limitele impuse de criteriul lingvistic, adică genético-structural.

Situația dialectelor aromîn, meglenoromîn și istororomîn constituie un exemplu elocvent despre greutatea explicării raporturilor dintre limbă și dialect printr-o formulă generală și rigidă.

De aceste dialecte s-au ocupat mari lingviști străini — Fr. Miklosich, G.I. Ascoli, Theodor Gartner, Gustav Weigand, W. Meyer-Lübke, Matteo Bartoli, Arthur Byhan, Matthias Friedwagner — și toți lingviștii romîni de pînă acum; Singurii care susțin că ele n-ar fi dialecte romînești, ci „limbi romanice independente” sînt Al. Graur și I. Coteanu. Ei se deosebesc însă în explicarea formării acestor „limbi”, precum și în privința numărului lor. Al. Graur susține scindarea directă din latina orientală, ca limbi independente, a cinci limbi romanice: „dalmata”, „aromîna”, „meglenoromîna”, „istororomîna” și „dacoromîna”, din care s-ar fi desprins apoi, ca limbă independentă, „moldoveneasca”. După I. Coteanu, din latina orientală s-ar fi format mai întîi numai trei limbi romanice: „dalmata”, „aromîna”, cu patru dialecte, între care este considerat și cel meglenoromîn, și „dacoromîna”, „cu patru sau cinci dialecte”. Din „dacoromîna” s-ar fi desprins apoi o nouă limbă romanică, „istororomîna”, atît de puternic influențată de sîrbo-croată și slovenă, încît o consideră o „limbă mixtă”, pe cale de dispariție<sup>15</sup>. Că dialectul istororomîn este pe cale de dispariție au constatat-o de multă vreme toți cercetătorii lui. Dar în opoziție cu toți aceștia, I. Coteanu susține că „istororomîna” s-ar fi dezvoltat din dacoromîna ca limbă romanică independentă, în mediu slav, sfîrșind prin a deveni astăzi o „limbă mixtă” pe cale de dispariție, pe cînd pentru toți ceilalți participanți la discuții, cu excepția lui Al. Graur, dialectul istororomîn a fost și continuă să fie un dialect romînesc, cu toate că a suferit o puternică influență sîrbo-croată și slovenă.

Ca și în cazul tezei lui Al. Graur, nu le-a fost greu participanților la discuții să semnaleze punctele vulnerabile ale tezei sofisticate a lui I. Coteanu. O obiecție esențială a ridicat mai întîi C. Otobîcu<sup>16</sup>: dacă subordonarea este un criteriu pentru delimitarea limbii de dialect, „istororomîna” nu este o limbă romanică independentă, căci, după I. Coteanu, ea se găsește în dependența sîrbo-croatei. Al. Rosetti a arătat că deși dialectul istororomîn a fost puternic influențat de sîrbo-croată și slovenă, caracterul lui romînesc nu s-a schimbat, deoarece acesta este organic și va persista pînă la dispariția totală a acestui dialect. I. Coteanu nu a putut demonstra decît penetrația progresivă a elementelor sîrbo-croate și slovene în dialectul istororomîn — și aceasta exclusiv pe baza monografiei monumentale, *Studii istororomîne*<sup>17</sup>, a lui Sextil Pușcariu — dar nici decum că el ar fi devenit o „limbă romanică independentă”. Cum ar fi putut deveni dialectul istororomîn, se întreabă pe drept cuvînt Al. Rosetti, o „limbă romanică independentă”

<sup>15</sup> Vezi I. Coteanu, *Criteriile de stabilire a dialectelor limbii romîne*, în „Limba romînă”, VIII (1959), nr. 1, p. 14.

<sup>16</sup> Vezi C. Otobîcu, în „Limba romînă”, VI (1957), nr. 6, p. 84—86.

<sup>17</sup> Sextil Pușcariu, *Studii istororomîne*, vol. I—III, București, 1906—1929.

prin pătrunderea în structura lui a elementelor sîrbo-croate și slovene? El răspunde: dialectul istroromîn n-a devenit o limbă romanică de sine stătătoare, ci își pierde treptat caracterul românesc prin dezagregare<sup>18</sup>. Aceeași interpretare a situației dialectului istroromîn o dau și R. Todoran și B. Cazacu în studiile citate.

O altă problemă care s-a ridicat în discuțiile asupra dialectului istroromîn a fost aceea a caracterului „mixt” al limbilor. Lingvistica marxistă contestă existența limbilor mixte. Specificul unei limbi fiind structura gramaticală și fondul principal de cuvinte, nu pot exista limbi în care să funcționeze două sisteme gramaticale și două fonduri principale de cuvinte diferite. Lingvistica marxistă admite amestecul de elemente străine în orice limbă, dar fondul de bază al limbii are un caracter bine definit. După calculul făcut de I. Coteanu, dialectul istroromîn are 65% cuvinte moștenite din latină în fondul principal, iar restul cuvinte sîrbo-croate și slovene. Aceasta nu constituie însă un argument în favoarea tezei sale despre existența limbilor mixte, deoarece nici fondul principal al dialectului dacoromîn nu are mai multe cuvinte moștenite din latină decît cel istroromîn. După Al. Graur, dialectul dacoromîn are numai 62% cuvinte latine în fondul principal, deci chiar mai puține decît are, după I. Coteanu, cel istroromîn, fără ca dialectul dacoromîn să fie o „limbă mixtă”.

Istroromînii, remarcă I. Turcuș, nu vorbesc o limbă amestecată, ci sînt bilingvi. „Amestecul, scrie el, nu poate fi de sisteme în structura unei limbi, ci de momente în care vorbitorii întrebunțează o limbă sau alta”<sup>19</sup>.

\*

Din discuțiile referitoare la fixarea criteriilor pentru delimitarea limbii de dialect rezultă greutățile mari pe care le întîmpină încă lingviștii în rezolvarea acestei probleme:

Totuși discuțiile care au avut loc sînt fecunde. Ele au scos la iveală aspecte noi ale rolului factorilor extralingvistici în delimitarea limbii de dialect. Dar adoptarea exclusivă a factorilor extralingvistici și subestimarea factorului organic, genético-structural, duce la explicații eronate cu care majoritatea participanților la discuții nu au putut fi de acord. Aceștia au arătat că numai asocierea permanentă a criteriului genético-structural cu cel istorico-politic face posibilă stabilirea raporturilor reale dintre limbă și dialect în funcție de situația specifică a acestora. Explicațiile pe baza unui criteriu general și unic sînt de cele mai multe ori infirmate de istoria concretă a limbilor și dialectelor. Acesta este, între altele, cazul dialectelor românești din sudul Dunării, în jurul cărora s-a cristalizat întreaga dezbateră. Majoritatea lingviștilor au arătat, indife-

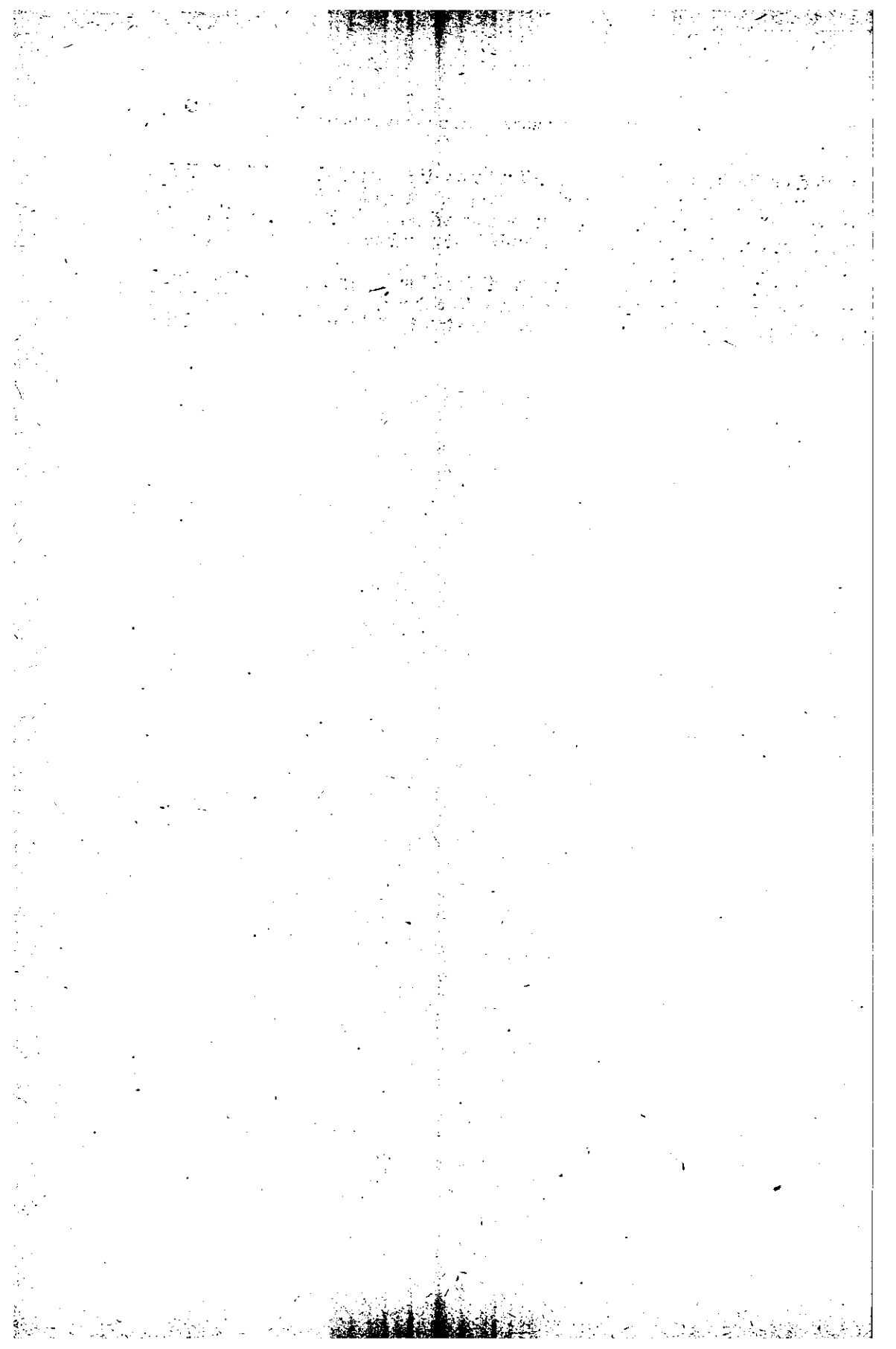
<sup>18</sup> Vezi Al. Rosetti, *Limbă sau dialect?* (II), în „Studii și cercetări lingvistice” IX (1958), nr. 3, p. 395-397.

<sup>19</sup> „Analele științifice ale Universității A. I. Cuza din Iași” (serie nouă), secțiunea III (Științe sociale), III (1957), fasc. 1-2, p. 437.



rent de criteriul propus pentru delimitarea dialectului de limbă, că dialectele aromîn, meglenoromîn și istroromîn, cu toate că, prin poziția lor geografică, sînt divergente și nu se vor vărsa niciodată în limba națională, nu constituie prin aceasta limbi independente, ci fragmente, azi în dispariție, ale limbii romîne.

Studii asemănătoare asupra dialectelor și graiurilor altor limbi vor lărgi perspectiva de apreciere a criteriilor de delimitare a limbii de dialect, problemă în care controversele sînt încă inevitabile dar rodnice.



CONSIDERAȚII FONOLOGICE ASUPRA RIMELOR  
„GEOMETRICE” ȘI „APROXIMATIVE” ÎN POEZIA  
ROMÎNEASCĂ

DE

ACAD. E. PETROVICI

Vorbind despre rimele lui Eminescu, acad. D. Panăitescu-Perpessicius consideră că marele nostru poet a recurs adeseori la rima „aproximativă”, abătându-se de la norma rigidă a rimei „geometrice”, ceea ce face, de altminteri, „farmecul bogat de surprize al armoniei eminesciene”<sup>1</sup>. În cercetările, pe care le-am făcut asupra sistemului fonologic al limbii române, am arătat că rimele de tipul române — senine, șireturi — alături, șiraguri — steaguri, vară — ușoară sînt „suficiente” din punct de vedere fonologic. Ele sînt încă o dovadă a identității fonologice dintre *î-i*, *ă-e*, *a-ea*, *a-oa*, *eoă*<sup>2</sup>. Trebuie însă precizat că această identitate este valabilă numai pentru sistemul fonologic al limbii române literare de nuanță moldovenească. În sistemul fonologic muntenesc, într-o epocă relativ recentă, poate abia în cursul secolului al XIX-lea, vocalele *î*, *i*, *ă*, *e* au redevenit foneme autonome. Din punctul de vedere al acestui sistem, care constituie norma „oficială”, recomandată de dicționarele noastre (*Dicționarul limbii române literare contemporane*, *Mic dicționar ortografic*, *Dicționarul ortoepic*) rimele de tipul *rîu — scriu*, *tău — mereu* pot fi considerate aproximative. Limba lui Eminescu nu este însă de nuanță muntenescă. Armonia eminesciană are la temelie sistemul fonologic moldovenesc, în care rimele amintite mai sus sînt cu totul normale.

Pentru A. Avram rimele de tipul *suris — vis*, *rău — meu* nu constituie un argument în favoarea identității fonematice dintre *î-i* și *ă-e*.

<sup>1</sup> Eminescu, *Opere*, vol. I, București, 1939, p. XXXIII.

<sup>2</sup> E. Petrovici; *Rimele românești din punct de vedere fonologic*, în volumul colectiv „Limbă și literatură”, I, București, 1955, p. 273—284.

deoarece poezii noștri întrebuințează și rime în care vocalele rimei sînt diferite și nu pot fi bănuite că ar constitui variante ale aceluiași fonem<sup>3</sup>. Dar, din cele cinci exemple luate de A. Avram din poeziile lui Eminescu<sup>4</sup>, numai unul singur, anume *poezii — zei* (într-o poezie de tinerete: Venere și Madonă), intră în această categorie. Despre rime ca *rău — frîu — ilău* însuși A. Avram admite că acestea pot fi considerate rime propriu-zise (pronunțarea *frău* este destul de răspîdită în graiurile noastre populare), iar *grîu — meu* intră de asemenea în categoria lui *rău — meu*, dacă avem în vedere rostirea regională *grău* (ca *frău — brău*). La fel trebuie interpretate și rimele de tipul *văi — întii* (Luceafărul), deoarece moldovenii rostesc *întăi*. Tot o rostire regională *ării* (forma de plural a lui *arie*) presupune și rima *mării — arii — suflării*.

Nu cred că rimele de tipul *romîna — divină, tău — mereu*, atît de frecvente la Eminescu, pot fi puse alături de *poezii — zei*, care constituie un caz unic în volumul I al *Operele*, îngrijit de acad. D. Panaitescu-Perpessicius, o abatere manifestă de la norma pe care și-a impus-o Eminescu și în care intră și rime ca *suris — vis, rău — meu*. Dicționarul de rime întocmit de poet este o dovadă că el considera rimele de acest fel ca absolut normale.

În ceea ce privește rimele de tipul *tăcute — posomorîte*, în care rimează *u* cu *i*, rime întîlnite nu numai la Eminescu (de ex. *ajunge — plînge*, în poeziile inedite), ci și la alți poeți, acestea dovedesc dependența poezilor noștri de poezia populară în care asemenea rime sînt frecvente și unde se explică prin faptul că mai există graiuri romînești cu un sistem vocalic linear.

Poetul popular anonim, probabil cel din regiunile cu sistem vocalic linear, face să rimeze între ele toate vocalele cu același grad de plenitudine vocală, așadar cele de gradul I: *ea — a — oa — coa (ioa)*, cele de gradul al II-lea: *e — ă — o — eo (io)* și cele de gradul al III-lea: *i — i — u — iu*.

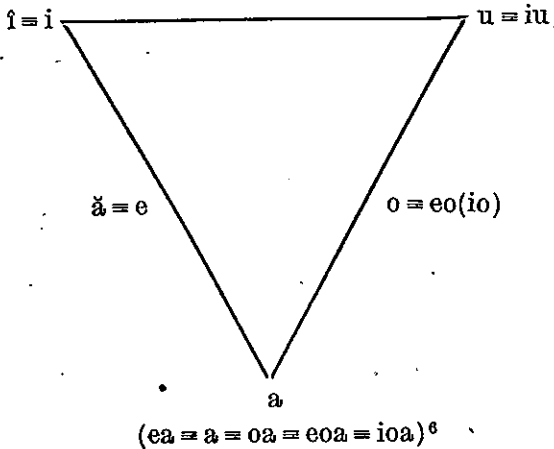
E de presupus că odinioară toate graiurile romînești au avut sistem vocalic linear<sup>5</sup>. În graiul din nordul Moldovei, prin urmare și în aceea *кoвнѣ* moldovenească — vorbită de intelectualii ieșeni — care a servit lui Eminescu ca izvor principal în crearea limbii sale poetice, vocalele rotunjite de gradul al II-lea și al III-lea de plenitudine vocală, anume *o-eo (io)* și *u-iu* au redevenit foneme autonome, care se opun fonemelor

<sup>3</sup> A. Avram, *Considerații fonologice asupra rimelor romînești*, în „Fonetica și dialectologie”, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1958, p. 10 și urm.

<sup>4</sup> Trebuie remarcat că în întreg volumul I al *Operele* lui Eminescu nu se găsesc alte rime, afară de cele cinci descoperite de A. Avram, în care vocalele rimei sînt diferite și — după părerea lui A. Avram — nu pot fi bănuite că ar constitui variante ale aceluiași fonem.

<sup>5</sup> Referitor la sistemul vocalic linear al vechii romîne comune vezi E. Petrovici, *Fenomen de sinarmonism în fonetica istorică a limbii romîne*, în „Cercetări de lingvistică”, II, p. 113.

vocalice nerotunjite *ă-e* și *î-i*. Sistemul vocalic, din linear, a devenit triunghiular :

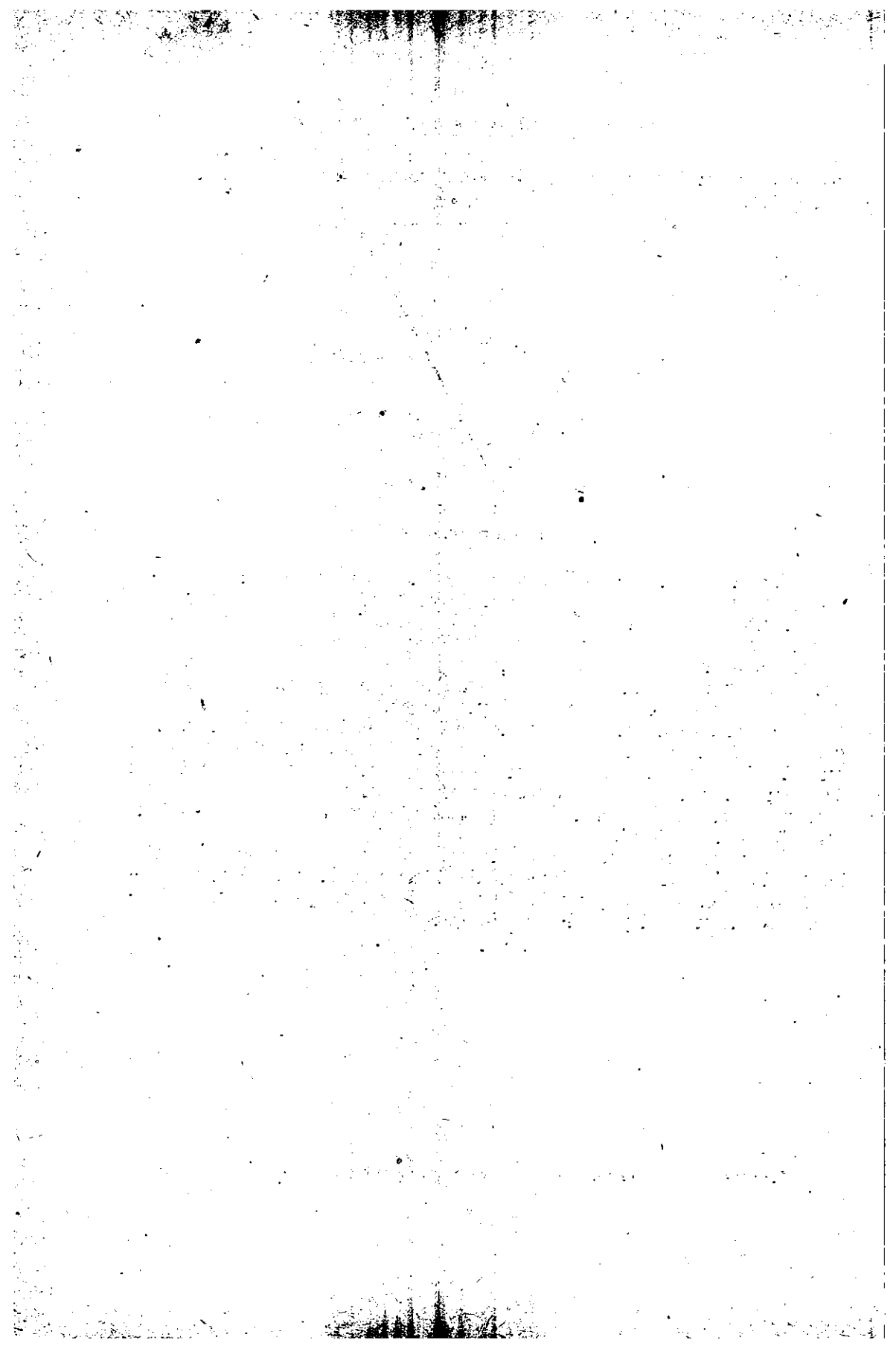


Avînd în vedere sistemul vocalic moldovenesc, rimele de tipul *fîn-tîne* — *mine*, *tău* — *mereu* corespund întru totul normei și nu pot fi considerate „aproximative”. Raportate la normele limbii romîne literare actuale, al cărei sistem vocalic prezintă șapte vocale, rimele amintite trebuie considerate ca rime „moldovenești”. Ele sînt posibile numai pentru că, în graiul moldovenesc — precum și în alte graiuri romînești —, *ă-e* și *î-i* sînt variante ale unui singur fonem.

Consider că unicul exemplu de rimă anormală la Eminescu, anume *poezii* — *zei* nu ne îndreptățește să susținem că Eminescu se servea obișnuit de rime „aproximative”. Numeroasele cazuri în care rimează *î* cu *i* și *ă* cu *e* dovedesc că, în limba marelui nostru poet, *î-i* și *ă-e* constituiau cîte un fonem, ca de altfel și astăzi în limba noastră literară de nuanță moldovenească.

În graiul intelectualilor moldoveni, vocalele *i* și *e* într-atîta sînt lipsite de orice autonomie, încît unui cărturar moldovean îi este imposibil să rostească izolat vocalele *i* și *e*. Ele au neapărat nevoie să fie sprijinite de un iod precedent: *yi-*, *ye-*.

<sup>6</sup> Semnul  $\equiv$  indică identitatea fonologică a variantelor (alofonilor) aceluiași fonem.



ÎN LEGĂTURĂ CU EDITAREA TEXTELOR NOASTRE  
CHIRILICE

DE

VIORICA PAMFIL

Monumentele vechi de limbă românească au o importanță deosebită atât pentru istoria literaturii și culturii române, cât și pentru istoria limbii. Perioada veche în dezvoltarea limbii române reprezintă o „verigă” fundamentală în lanțul de transformări petrecute de-a lungul timpului de la latina populară la limba română actuală<sup>1</sup>.

Fenomenele de limbă actuală nu pot fi explicate fără o cunoaștere temeinică a trecutului limbii. Pentru a alcătui o gramatică istorică a limbii române, un dicționar general al limbii — lucrări fundamentale în lingvistica românească —, pentru a arăta transformările produse în structura fonetică, morfologică, lexicală, avem nevoie, în primul rînd, de ediții critice ale textelor vechi românești, însoțite de studii lingvistice temeinice, de glosare parțiale, care vor servi la elaborarea unui glosar general al limbii vechi.

Importanța acțiunii de editare a textelor vechi românești au înțeles-o cei mai mulți dintre lingviștii noștri, care au fost în același timp și filologi. De la Hasdeu încoace, care prin pasiunea de a studia „cuvintele din bătrîni” a trezit interesul pentru limba veche, mai toți cercetătorii limbii românești, ca M. Gaster, N. Iorga, Ov. Densusianu, N. Drăganu, N. Cartoian, I. Bianu, S. Pușcariu; Al. Rosetti, J. Byck și alții, au fost și editori de texte vechi. Dacă în această direcție s-au făcut pași serioși, publicîndu-se o bună parte din textele cele mai importante (chiar dacă studiile și glosarele au rămas simple promisiuni), mai avem de străbătut un drum lung pînă la epuizarea materialului. E suficient să ne gîndim la numărul mare de texte din *Crestomatia* lui Gaster, unde s-au dat numai cîteva extrase (aproximativ din 100 de manuscrise și tot atîtea tipărături)

<sup>1</sup> B. Cazacu, *Insemnătatea studiului limbii române vechi*, în „Cîm vorbim”, III (1951), nr. 2, p. 14.

și la puținele ediții care au publicat în întregime aceste documente, pentru ca să vedem ce material imens a rămas nestudiat.

Critica și interpretarea textelor românești vechi va trebui să ocupe pe viitor un loc din ce în ce mai însemnat în domeniul filologiei române. După cum a arătat acad. Al. Rosetti<sup>2</sup> „*studiul exclusiv al stadiului actual al limbii e nu numai incomplet, dar deseori greșit, prin ignorarea bazelor stării actuale. Pentru limba veche slavă și limba veche rusă, cercetătorii dispun de ediții numeroase bine întocmite; astfel încât astăzi cercetarea fazelor mai vechi poate trece pe planul al doilea al preocupărilor lingviștilor*”. Nu aceeași este situația în lingvistica românească. Se impune deci necesitatea reluării studiului limbii noastre vechi.

Problema care se ridică e de a stabili cum ar trebui editate textele românești chirilice ca să corespundă atât exigențelor științei moderne în domeniul filologiei, cât și necesităților practice.

Edițiile de care dispunem pînă în prezent ne oferă textele, în majoritatea cazurilor, fie în transliterare, înlocuind slovele chirilice cu alfabet latin cu ajutorul diferitelor semne diacritice, fie în reproducere tipografică (sau fotografică) cu chirilice.

Cei mai mulți dintre editori au publicat textele în transliterare, utilizând diferite sisteme mai mult sau mai puțin perfecționate. Astfel au tipărit textele: I. Bianu, N. Iorga, N. Cartoian, O. Densusianu (în publicarea *Psaltirii Voronețene și Viața Sf. Vasile cel Nou*, spre deosebire de volumul II din *Histoire de la langue roumaine*, unde a utilizat aproape cu totul o transcriere interpretativă), N. Drăganu, Al. Rosetti, J. Byck și alții.

Sistemele de transliterare diferă de la un editor la altul. Unii încearcă să înlocuiască fiecare slovă chirilică cu una latină, alții păstrează pentru anumite slove cu valoare multiplă caracterele chirilice. Dintre numeroasele sisteme utilizate în transcrierea textelor chirilice, cel propus de „Asociația filologilor români”<sup>3</sup>, aplicat de Al. Rosetti, J. Byck, cât și de alți filologi, reușește să redea cel mai fidel grafia chirilică, păstrînd toate particularitățile grafiei textului original. De fapt această prezentare a unui document vechi servește mai mult specialiștilor, dar pentru cercetătorul care vrea să studieze particularitățile de limbă și de grafie a unui text chirilic, dacă ar fi să alegem între transliterare și reproducerea fotografică, desigur, mult mai utilă este prezentarea în făcșimile, care oferă posibilitatea consultării unei copii fidele după original.

Numeroasele probleme legate de interpretarea grafiei chirilice au îndemnat pe unii editori să tipărească textele păstrînd acest alfabet. Astfel s-au publicat în reproducere tipografică cu litere chirilice: Crestomațiile lui Cipariu, Lambrior și Gaster, Psaltirea Voronețeană editată de prof. Giuglea și Pălia de la Orăștie (prima parte: Geneza) de M. Roques etc. În reproducerea fotografică a publicat I. Bianu unele texte: Psaltirea Scheiană, Apostolul lui Coresi, Întrebare creștinească etc.

<sup>2</sup> Al. Rosetti, *Cîteva probleme ale limbii primelor texte românești*, în „Limba română”, III (1954), nr. 4, p. 63.

<sup>3</sup> J. Byck, *Texte românești vechi*, București, 1930, p. 4.



Pentru a alcătui o ediție științifică modernă nu ne putem însă mulțumi cu simpla reproducere a textului. După cum a arătat D. Russo <sup>4</sup> „editorul... care se mărginește a reproduce în mod fotografic un text, fără transcriere, nu face operă de editor, ci de fotograf, nu caută a dezlega greutățile, ci le ocolește”.

Unele ediții ne dau alături de reproducerea tipografică (sau fotografică) cu chirilice și transcrierea cu litere latine. Această transcriere nu este însă o transcriere interpretativă, ci o înlocuire întocmai a slovelor chirilice cu cele latinești, fără a ține seama de valoarea fonetică a acestora în limba română. „A întrebuița alături de reproducerea fotografică (Rosetti) și cea tipografică (Hasdeu) a textului scris cu chirilice transliterațiunea înseamnă a face o muncă curat mecanică, nu științifică și o cheltuielă de prisos — arată N. Drăganu —. De ce adică să tipărești același text de două ori, ferindu-te de a interpreta și de a încerca să rezolvi greutățile, când în caz de controversă textul chirilic de alături te servește?” <sup>5</sup>

Cu prilejul întiiului Congres al filologilor români ținut la București în anul 1925, I. Bianu <sup>6</sup>, vorbind de „Transcrierea textelor chirilice”, a subliniat numeroasele greutăți care rezultă din schimbarea alfabetului chirilic cu cel latinesc și a propus alegerea unei comisii care să studieze această problemă și să fixeze o seamă de norme de uniformizare a transcrierii, cât și semnele diacritice necesare. La Congresul al II-lea al Filologilor români ținut la Cluj în anul 1926, această comisie din care făceau parte I. Bianu și N. Drăganu, a prezentat un raport unde s-a arătat că dintre diferitele posibilități de editare a textelor chirilice, procedeul cel mai bun, atât din punct de vedere științific, cât și practic este reproducerea în facsimile a textului, alături de o transcriere fonetică interpretativă. Până în prezent însă nu s-au alcătuit astfel de ediții.

Transcrierea fonetică interpretativă pe care o recomandă I. Bianu, N. Drăganu, I. Bărbulescu cât și alți filologi, nu este o transpunere mecanică a grafiei chirilice cu cea latinească, ci o transcriere care are în vedere, pe baza cercetărilor de pînă acum, valoarea fonetică a slovelor chirilice. În acest caz, editorul nu se ferește de a interpreta formele, ci caută, pe cât posibil, să redea pronunțarea scriitorului sau a copistului, fără a lua în considerare caracterele pe care acesta le-a utilizat, uneori în mod greșit, sub influența tradiției. „Filologul român — scrie D. Russo <sup>7</sup> — care va îndrăzni să editeze un text din secolul al XVI-lea sau al XVII-lea redînd cu litere latine sunetele, cum crede că le-ar fi pronunțat scriitorul, nu substituind buchilor chirilice caracterele latine, va aduce un serviciu imens filologiei; e de neîgăduit că va face greșeli, dar chiar greșelile lui, provocînd discuțiuni și polemici vor aduce mai mare folos decît transcrierea aproape fotografică a editorilor de pînă astăzi”.

<sup>4</sup> D. Russo, *Critica și tehnica edițiilor*, în „Studii istorice greco-române”, București, 1939, p. 565.

<sup>5</sup> N. Drăganu, *Transcrierea textelor chirilice*, în „Hrisovul”, I, București, 1941, p. 49.

<sup>6</sup> I. Bianu, *Transcrierea textelor chirilice*, în „Întiul congres al filologilor români”, București, 1926, p. 36—38.

<sup>7</sup> D. Russo, *op. cit.*, p. 565.

Principiile expuse de D. Russo au fost aplicate în parte în unele ediții ca : *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI—XVII*, de I. A. Candrea, *Cartea cu învățătura a lui Coresi*, publicată de S. Pușcariu și Al. Procopovici; în felul acesta au fost transcrise formele din secolul al XVI-lea în volumul II din *Histoire de la langue roumaine* de Ovid Densusianu, apoi textele cronicarilor în edițiile lui C. Giurescu, documentele publicate de I. Bogdan, și în ultimul timp edițiile critice ale cronicarilor publicate de P. P. Panaitescu etc.

\*

Pregătind pentru tipar o ediție completă a Paliei de la Orăștie ne-am condus după principiile expuse la cel de-al II-lea Congres al filologilor, prezentînd alături de fotocopiile textului și transcrierea fonetică interpretativă.

În transcrierea slovelor chirilice am ținut seama nu de grafia întrebuintată de traducători, care, după cum se știe, pentru scrisul nostru vechi e plină de inconsecvențe, ci de valoarea fonetică a slovelor în cadrul unui sistem.

Problemele numeroase pe care le ridică transcrierea textelor chirilice nu pot fi rezolvate satisfăcător fără a face apel la fonologie<sup>8</sup>.

În interpretarea grafiilor chirilice am luat în considerare realitatea fonetică de astăzi, sistemul fonologic actual al graiului din sud-vestul Transilvaniei și Banat, vorbit de traducătorii Paliei.

În privința consonantismului am întîmpinat puține dificultăți de transcriere. Greutăți mai mari sînt în legătură cu vocalismul, deoarece slovele chirilice aplicate limbii romîne, n-au corespuns totdeauna realității fonetice<sup>9</sup>. Acest alfabet posedă pe de o parte prea multe slove, iar pe de altă parte prea puține pentru a reda sunetele caracteristice sistemului nostru fonologic<sup>10</sup>. Astfel se explică de ce întîlnim în grafia textelor vechi mai multe semne pentru a nota același sunet românesc (o, w = o, s; or = u, n; i, v = i, a, k, n = ea, ia, x, k, v = ä) și dimpotrivă unele semne, grafice prezintă mai multe valori fonetice (x = ä, i, zero, k = ea, ia, e, n = ea, ia, e, u). Datorită modelului luat de traducători sau copişti, care a fost cînd bulgar, cînd sîrb sau rîso-ucrainean, în textele chirilice intervin numeroase inconsecvențe grafice. Lipsa unei instrucțiuni școlare organizate care să impună anumite norme de scriere a dus la lipsa unei normalizări ortografice în scrisul nostru vechi.

În ce privește vocalismul am interpretat astfel slovele chirilice :

Slovene x și k care notează cînd pe ä cînd pe i, au fost înlocuite cu sunetul pe care considerăm că-l reprezintă în cazurile respective : de ex. *касъ*, *каж* = *casă*, *лимеж* = *limbă*, *врѣне* = *brîne*, *пѣмѣнтѣ* = *pămîntă*, *пасѣрнѣ* = *pasărire*, *бѣнатѣ* = *vînată*.

<sup>8</sup> Al. Rosetti, *In jurul fonemului*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VII (1956) nr. 3-4, p. 161.

<sup>9</sup> Acest alfabet a fost împrumutat de romîni de la bulgari, către sfîrșitul secolului al XIII-lea sau începutul secolului al XIV-lea, după cum ne arată valoarea unor slove chirilice, cf. I. Bogdan, *De la cine și cînd au împrumutat românii alfabetul chirilic*, în „Lui T. Maiorescu, Omagiu”, București, 1900, p. 585-594.

<sup>10</sup> Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea—al XVI-lea*, București, 1956, p. 18.

Alfabetul chirilic nu avea un semn special pentru a reda pe *î*. Prin modificarea lui *к* petrecută la bulgari<sup>11</sup>, s-a ajuns la *ѣ* care în textele noastre vechi avea o triplă valoare fonetică<sup>12</sup>:

1) la inițială *ѣ* notează pe *î* nazal: *ѣПЪРАТЬ* = *împăratii*, *ѣН* = *în*; *ѣКНА* = *închîna*;

2) nazalitatea vocalei care precedează pe *н* — *м*: *мѣДѢРИѢ* = *mîndrie*;

3) ocluziva nazală respectivă: *оуѣбра* = *umbra*.

În majoritatea sistemelor de transliterare această slovă a fost păstrată, tocmai din cauza valorilor diferite pe care le avea în textele românești. În transcrierea interpretativă am înlocuit pe *ѣ* cu sunetul pe care-l reprezintă în sistemul limbii.

O altă slovă a cărei transcriere ridică numeroase probleme este *ѣ*. Această literă reda la început pe *ea*, de ex. *ѣКУЖ* = *leagă*, *ѣККА* = *teacă*, *ѣЛѢ* = *valea*, *ѣКУѢ* = *leage* etc. Un stadiu fonetic nou arată alternanța grafică, *ѣ* — *ѣ* în cuvinte ca *ѣКУѢ* — *ѣКУѢ*, sau *ѣ* — *ѣ*: *ѣЧЕСТѢ* — *ѣЧЕСТѢ*. Problema valorii fonetice a slovelor chirilice *ѣ*, *ѣ* și *ѣ* în cuvintele care conțin în silabă imediat următoare un *ѣ* a fost mult discutată de filologii noștri.

În transcrierea interpretativă, am considerat că grafia cu *ѣ* sau *ѣ* este tradițională, pe cînd *ѣ* notează realitatea fonetică. O. Densusianu<sup>13</sup> și Al. Rosetti<sup>14</sup> au arătat că în sec. XVI *ea* s-a redus la *e* sub influența asimilatoare a lui *e* din silaba următoare, aproape, pe întreg teritoriul lingvistic dacoromîn. Am transcris deci: *ѣКУѢ* = *lege*, *ѣККАѢ* = *crede*, *ѣКУѢ* = *merge*, *ѣСРѢСѢ* = *purcesé* etc. Fotocopiile de alături care redau toate particularitățile de grafie a textului original, vor putea servi pentru noi interpretări. În alte cazuri literă *ѣ* a fost transcrisă prin *ea*: *ѣЛѢ* = *valea*, *ѣККА* = *seară*.

Slova *ѣ* din cauza valorilor multiple pe care le are, în majoritatea sistemelor de transliterare a fost păstrată, sau în unele ediții a fost transcrisă cu *ia*, indiferent de valoarea fonetică. În interpretarea grafiei textului nostru am transcris această slovă cu sunetul pe care considerăm că-l reprezintă: *ѣЛѢ* = *valea*, *ѣРѢѢ* = *treia*, *ѣККА* = *iară*, *ѣЕМѢѢ* = *femeia*, *ѣТѢЛѢѢ* = *stelele*, *ѣѢ* = *se* etc.

În cazul alternanțelor *ѣ*, *ѣ*, *ѣ/ѣ*, *ѣ* de ex. *ѣСѢРѢ*, *ѣСѢРѢ* — *ѣСѢРѢ*, *ѣСѢРѢ*, am transcris peste tot *maiere*, *ѣЛѢ*, *ѣЛѢ-ѣЛѢ*, *ѣЛѢ* = *ele*, *ѣСѢ*, *ѣСѢ-ѣСѢ* = *este*, deoarece am considerat că în secolul al XVI-lea se ajunsese la stadiul *je* aproape pe întreg teritoriul lingvistic dacoromîn.

În cuvinte ca *ѣМНДРѢѢ*, *ѣКРАБНѢѢ*, *ѣНАЦѢ* (mai rar *ѣМНДРѢѢ*, *ѣКРАБНѢѢ*, *ѣНАЦѢ*), *ѣЛѢ*, *ѣСѢ* etc. am transcris slovă *ѣ* (uneori *ѣ*, *ѣ*) ținînd seama de ortografia actuală: *mîndria*, *corabia*; *viața*, *ele*, *este* etc.

<sup>11</sup> I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI și XVII*, București, 1904, p. 236.

<sup>12</sup> Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 19.

<sup>13</sup> O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, tom. II, *Le seizième siècle*, Paris, 1914, p. 62.

<sup>14</sup> Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 70—74.

O altă slovă a cărei valoare a fost mult discutată este  $\kappa$ . În transcrierea noastră am considerat că această slovă se întrebuințează nu numai prin tradiție, sub influența modelelor slavonești, ci traducătorii au notat cu ajutorul lui  $\kappa$  timbrul rotunjit al consoanelor finale. Acad. E. Petrovici<sup>15</sup> a arătat că această rotunjire este o urmă a lui *u* final latin, care și-a pierdut vibrațiile vocalice probabil prin secolul al X-lea. Aria compactă din Transilvania în care întîlnim astăzi urme ale existenței lui *u* final (cf. ALRM, I, vol. I, h. 10) coincide cu teritoriul pe care se întindea *u* final și în limba veche.

Faptul că textul Paliei provine dintr-o regiune învecinată cu această arie, cit și întrebuințarea aproape constantă a lui  $\kappa$  final (uneori înlocuit cu  $\sigma$ , mai ales după grupe de consoane) ne-a determinat să transcriem această slovă cu *ü*:  $\text{DOMHOYAK} = \text{domnulü}$ ,  $\text{FOAK} = \text{golü}$ ,  $\text{KANDAK} = \text{cîndü}$ ,  $\text{AMK MERSK} = \text{amü mersü}$  etc.

Toate textele din secolul al XVI-lea și al XVII-lea se caracterizează prin utilizarea unor grafii duble, în notarea aceluiași sunet:  $\text{OMK} - \text{WAK} = \text{om}$ ,  $\text{ESNK} - \text{BOYK} = \text{bun}$ ,  $\text{CTPK} - \text{CAPK} = \text{seară}$ . Limba textelor nu va suferi nici o modificare dacă în transcriere nu vom ține seama de aceste alternanțe.

Interpretarea grafii duble nu trebuie însă să însemneze o abatere de la tradiția textului, o uniformizare forțată a diferitelor forme. Se poate ca același scriitor sau copist să folosească grafii care să reflecte rostiri deosebite. Dacă în Palia de la Orăștie alături de formele cu  $\sigma$  ( $\text{dz}$ ) care redau pronunțarea dialectală păstrată pînă astăzi în Banat, tot atît de des apar și forme cu  $\text{z}$ :  $\text{SHYI} - \text{SHYI}$ ,  $\text{SSO} - \text{SSO}$ ,  $\text{SACE} - \text{SACE}$  etc., această alternanță grafică nu poate fi neglijată în transcriere. Întrebuințarea acestor grafii duble se datorește nu numai faptului că „tipografiile neavînd la îndemînă destule slove  $\text{z}$  le-au înlocuit cu slovele care redau pe  $\text{z}$ ”, cum explică acad. Al. Rosetti<sup>16</sup> existența acestor alternanțe în Palie, ci și influenței pe care a avut-o limba tipăriturilor coresiene, unde apare numai grafia cu  $\text{z}$ . Tot astfel se explică de ce traducătorii Paliei au întrebuințat mult mai rar grafia care reflectă fonetismul dialectal cu  $\text{z}$  în cuvinte ca:  $\text{AINTAKHO}$ ,  $\text{NOSTINE}$  alături de formele muntenești:  $\text{AINTAKH}$ ,  $\text{NOSTINE}$  etc. În transcrierea acestor cuvinte va trebui să ținem seama de original, păstrînd grafia întrebuințată de scriitor:  $\text{SSO} = \text{dzuo}$ ,  $\text{SSO} = \text{zuo}$ ,  $\text{POCTINIE} = \text{pustinie}$ ,  $\text{POCTINE} = \text{pustie}$ .

Tipăriturile lui Coresi din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, care s-au răspîndit în toate ținuturile românești, au avut urmări hotărîtoare asupra dezvoltării ulterioare a limbii romîne literare. Limba acestor tipărituri, fixată printr-o serie de monumente a fost recunoscută și a devenit limba literară care stă la baza celei de azi. Desigur, în secolul al XVI-lea și al XVII-lea nu putea fi vorba de o unificare deplină a limbii, de existența unor norme. Din această cauză cărțile scrise sau tipărite în primele secole ale literaturii noastre poartă pecetea locului de origine a

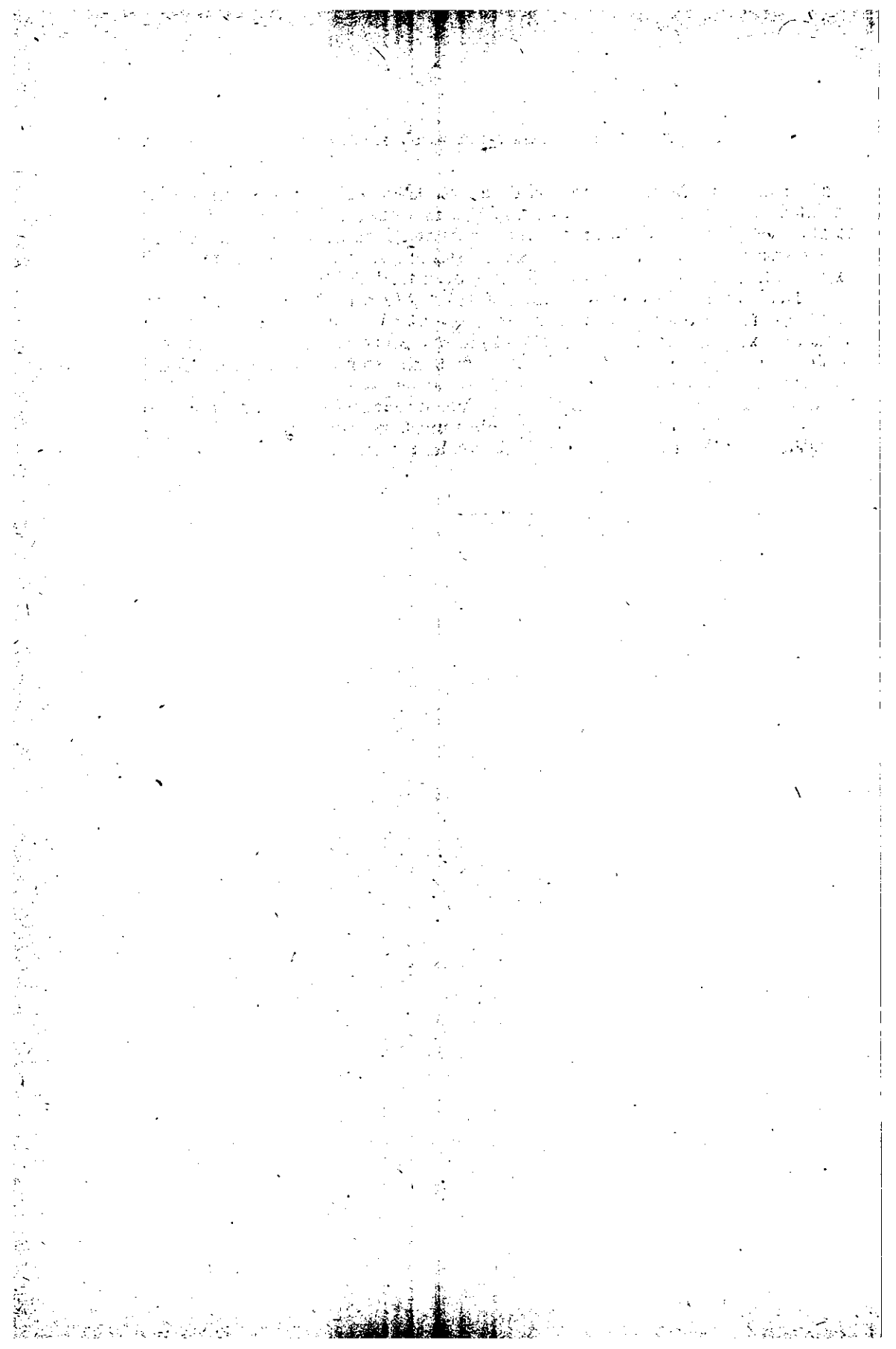
<sup>15</sup> E. Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor rotunjite și nerotunjite în limba română* în „Studii și cercetări lingvistice”, II (1952), p. 151.

<sup>16</sup> Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 105-106.

fiecărui moment în parte. Alături de aceste trăsături, care reflectă graiul vorbit de un scriitor sau altul, în majoritatea textelor tipărite după Coresi se observă și un foarte însemnat număr de particularități fonetice și lexicale caracteristice graiului muntean. Acest amestec de grai nu poate fi explicat fără a admite o influență oarecare a tradiției literare.

Desigur, în câteva pagini nu pot fi discutate toate problemele care se ridică în fața unei transcrieri interpretate în legătură cu studierea fiecărui text în parte. În acest articol am urmărit doar să subliniem necesitatea și importanța unor ediții critice de texte românești, în care alături de fotocopiile după original să se dea o transcriere interpretativă. Astfel de ediții vor servi atât specialiștilor care vor putea studia toate problemele legate de particularitățile lingvistice ale unui text sau altul, cât și nespecialiștilor care se interesează de limba veche românească.

---



## ÎN LEGĂTURĂ CU „PROIECTUL DE TRANSCRIERE A TEXTELOR DIN SEC. AL XIX-LEA”<sup>1</sup>

DE  
GR. RUSU

În vederea elaborării *Dicționarului general al limbii române*, colectivul de lexicologie al Institutului de lingvistică din București a întocmit și publicat, spre discutare, un proiect de norme privind felul cum trebuie transcrise citatele din textele secolului al XIX-lea, care se vor da în acest dicționar.

Referitor la unele probleme din acest proiect se impun anumite observații.

1. În ceea ce privește apariția lui *Ț* pentru *z* în textele din sec. al XIX-lea nu avem a face numai cu o particularitate grafică, ci, pentru unele regiuni, ea constituie o realitate fonetică. Rostirea cu *Ț* în loc de *z* formează două arii destul de întinse pe teritoriul limbii române. Una cuprinde întreg Banatul, iar a doua acoperă partea de nord a țării (Maramureșul, Bucovina și nordul Moldovei). Considerăm deci că, în cazul când scriitorul vrea să redea rostirea din una dintre regiunile amintite, ar trebui să se păstreze notația cu *Ț*.

2. Nu găsim întru totul justificată înlăturarea grafiei *zîă* pentru *zîă*, și păstrarea lui *e* în *flecău*, *omet*. Forma *zîă* nu redă numai o pronunțare pedantă, ci ea există pînă astăzi în unele graiuri regionale, fiind înregistrată de *Atlasul lingvistic român* în câteva puncte din sud-vestul Ardealului (107.112.118.835), în trei puncte din Oltenia (820.839.842) și într-un punct din Munții Apuseni (96). Forma *flecău*, dată în vechiul *Dicționar* al Academiei, s. v. *flăcău*, cu o singură atestare (MARIAN. NA. 348), a fost înregistrată de ALR doar în cinci puncte din nordul Moldovei (581.587.402.420 și 518). În ce privește forma *omet* (dacă aceasta este considerată de autorii proiectului o variantă a lui *omăt*) menționăm

<sup>1</sup> Vezi F. Asan, Gh. Bulgăr și C. Căplescu, *Proiect de transcriere a textelor cu caractere latine din secolul al XIX-lea*, în „Limba română”, VIII (1959), nr. 1, p. 21—24.

că nu a fost înregistrată în nici unul din graiurile dacoromâne. Propunem deci ca atât forma *zină* cât și forma *flecău* să fie transcrise ca atare, dar numai atunci când avem siguranța că ele reprezintă o realitate fonetică.

3. Referitor la păstrarea lui *e* în *fer*, *peri* (pers. a II-a indic. prez. de la verbul *a pieri*), *pept* etc., „conform pronunțării nordice”, e necesară o precizare. Formele amintite nu se întâlnesc în graiurile din nordul țării, ci în cele din partea de sud-vest (Banat și partea de vest a Olteniei). Ele s-au dezvoltat din formele *fier*, *pieri*, *piept* în urma dispariției lui *i*od dintre labială și vocala *e* următoare<sup>2</sup>.

În graiurile din nordul țării, grupul labială + *i*od + vocală, în urma articulării tot mai puternice a lui *i*od și a transformării lui într-o consoană palatală<sup>3</sup> și în urma căderii labialei precedente, s-a redus la grupul palatală + vocală (*h'er*, *t'ept* pentru *fier*, *piept* în nordul Crișanei, *ser*, *t'ept* în Maramureș, *ser*, *cept* în nordul Ardealului și în nordul regiunii Suceava). Forma *pieri* a devenit, în nordul țării, *pt'eri* (Crișana și Maramureș), *pčeri* (Ardeal și nordul regiunii Suceava), *k'eri* (în restul Moldovei)<sup>4</sup>. Consoanele *t'*, *č* din grupurile *pt'e*, *pče* reprezintă de fapt fonemul *i*od.

Formele *fer*, *peri*, *pept* nu apar în pronunțarea din nordul țării decât în cazurile în care vorbitorii graiurilor respective care au în graiul lor rostirea *h'er*, *t'ept*, *pt'eri*, respectiv *ser*, *cept*, *pčeri* — desigur cei care sînt influențați într-o măsură oarecare de limba literară — caută, mai ales în anumite situații, să întrebuițeze o vorbire mai aleasă. Ei revin de la rostirea cu palatală la cea cu labială. Această revenire se face însă în mod mecanic, înlocuindu-se pur și simplu consoană palatală — iar în cazul grupurilor *pt'*, *pč* întregul grup consonantic — cu labiala corespunzătoare.

Prin urmare, formele *fer*, *peri*, *pept* etc., trebuie menținute, după părerea noastră, numai atunci când ele se întâlnesc în texte provenind din Banat și vestul Olteniei sau când acestea sînt întrebuițate de un scriitor oarecare pentru a ilustra o pronunțare caracteristică acestor regiuni, în care, după cum am arătat mai sus, formele respective sînt rezultatul unei evoluții fonetice normale.

4. În ceea ce privește punctul întii din proiectul amintit considerăm că este prea general și prea vâg. Problemele cuprinse în celelalte puncte ale proiectului sînt ilustrate totdeauna cu exemple. Ar fi fost bine ca și la acest punct autorii să fi venit cu exemple concrete. După părerea noastră aici ar intra forme ca *sără*, *samă*, *sămăna*, *țapăn*, *pîne*, *mîne* sau *mîni*, *cîne*, *să deie*, *să steie*, *putè*, *avè*, *vrè* (pentru *putea*, *avea*, *vrea*) etc., întâlnite în scrierile lui Eminescu, Creangă, Slavici și ale altor scriitori originari din Moldova sau din Ardeal.

Privitor la celelalte probleme cuprinse în proiect sîntem de acord cu autorii lui și considerăm că astfel de norme vor fi foarte utile în munca de elaborare a viitorului dicționar.

<sup>2</sup> Vezi acad. E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba română*, în „Studii și cercetări lingvistice”, VII (1956), nr. 3—4, p. 166.

<sup>3</sup> Id., *loc. cit.*

<sup>4</sup> Vezi D. Macrea, *Probleme de fonetică*, Editura Academiei R.P.R., București, 1953, p. 41—102.



DESPRE NEOLOGISMELE TERMINATE ÎN *-ie*

DE

R. TODORAN

Problema neologismelor din limba română, pe care, mai cu seamă studiile recente asupra limbii române literare, au readus-o în actualitate, a pus în ultimul timp în discuție situația cuvintelor străine, împrumutate prin cultură, cu terminația în *-ie*.

Soarta acestor neologisme, originea și adaptarea lor la sistemul limbii române, a fost urmărită de acad. Iorgu Iordan<sup>1</sup>, ale cărui concluzii sînt împărtășite și de alți cercetători<sup>2</sup>, deși, cum vom vedea mai jos, ni se par numai parțial valabile.

Curent se afirmă că în *administrație* (lat. *administratio*), *condiție* (lat. *conditio*) etc. avem de-a face cu un sufix *-ie* sau *-ție* (notat uneori *-(ț)ie*)<sup>3</sup>. Nu sîntem de acord cu această afirmație, pentru că aceste cuvinte și altele din categoria lor nu sînt derivate pe terenul limbii noastre de la cuvinte cu o existență independentă. Ele sînt împrumutate din alte limbi cu terminație cu tot. Cuvinte ca *administrație*, *condiție* etc. nu se găsesc în situația lui *bărbăție* (< *bărbat* + *-ie*), *deputație* (< *deputat* + *-ie*), *logo-fetie* (< *logofăt* + *-ie*) etc. De aceea considerăm că acestui *-ie* sau *-ție*

<sup>1</sup> Iorgu Iordan, *Influențe rusești asupra limbii române*. Extras din „Analele Academiei Republicii Populare Române”, Seria C, Tomul I, Memoriul 4, pp. 7—10, 13—14; id., *Un dicționar de neologisme românești*, în „Studii și cercetări lingvistice”, I (1950), fasc. 1, p. 64—66; id., *Limba română contemporană*, ed. a 2-a, Buc., Editura Ministerului Învățămîntului, 1956, p. 119—123.

<sup>2</sup> Gr. Brîncuș, *Un glosar juridic din 1815*, în „Limba română”, IV (1955), nr. 6, p. 29; Aurel Nicolescu, *Observații asupra neologismelor din „Insemnarea călătoriei mele” a lui Dinicu Golescu*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. II, Buc., 1958, p. 15; Elena Șerban, *Observații asupra lexicului unor documente de la 1848*, în *Contribuții...*, II, p. 119. Cf. și G. Ivănescu, *Indrumări în cercetarea morfologiei limbii literare românești din secolul al XIX-lea*, în „Limba română”, IV (1955), nr. 1, p. 35.

<sup>3</sup> Și în *Gramatica limbii române*, I, Buc., 1954, p. 156, găsim afirmația că *administrație*, *explicație*, *nutriție* etc. sînt abstracte formate cu sufixul împrumutat *-ție*. Se face mențiunea că exemple formate sigur cu acest sufix sînt puține; e regretabil că nu se dă nici un exemplu din aceste derivate puține, pentru a se dovedi existența sufixului *-ție* în limba română.

mai potrivit ar fi să-i zicem terminație, în sensul de parte finală a cuvântului<sup>4</sup> sau, în cel mai bun caz, pseudosufix<sup>5</sup>.

Acad. Iorgu Iordan e de părere că acest pseudosufix *-ie* este de origine rusească în limba română. „Este sigur că cele dintii cuvinte de felul lui *administrație, constituție* etc. au intrat în limba noastră sub acest aspect, și anume din rusește, unde le corespund *администратуя, конституция* etc. Variantele în *-iune* se datoresc influenței franceze (*administration, constitution*), ajutate, într-o largă măsură, de curentul latinist, adică, în realitate, de modelele latinești ale cuvintelor respective (*administratio, -onis, constitutio, -onis*)”<sup>6</sup>. „Deși puține, aceste împrumuturi au creat o adevărată normă pentru foarte numeroasele neologisme franțuzești și latinești... împrumutate de noi mai târziu”<sup>7</sup>. „Cînd le-am împrumutat, cum s-a întîmplat foarte des, din latinește ori din franțuzește, s-au adaptat la modelul deja stabilit prin împrumuturile rusești”<sup>8</sup>.

Acad. Iorgu Iordan datează pseudosufixul *-ie* „aproximativ din a doua jumătate a sec. XVIII, dar mai ales din primele decenii ale sec. XIX”<sup>9</sup>, cînd au pătruns în romînește din limba rusă cuvinte ca cele amintite mai sus.

Concluziile acad. Iorgu Iordan neglijează o seamă de neologisme de origine latină la scriitorii ardeleni de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, ca: *apelatie, condiție, contra-dicție, deliberație, execuție, prescripție, relație* (S. Micu), *condiție, definiție, inscripție* (Gh. Șincai), *acție, alegație, apelatie, condiție, depozitie, excepție, exmisie, expediție, manipulație, prescripție, protestație, publicație, rație, recogație, recvizitie, relație, revizie, transacție, transmisie* (V. Aaron) ș. a., toate terminate în latină în *-io, -ionis*. Dacă am admite integral părerea acad. Iorgu Iordan cu privire la originea cuvintelor în *-(t)ie*, ar însemna că aceste neologisme, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, în Transilvania, au fost împrumutate fie din rusește, fie din latină și, în acest caz, au fost adaptate modelelor stabilite de neologismele latine intrate prin rusă. Această ipoteză ni se pare greu de admis, în primul rînd fiindcă e vorba de Transilvania, în care influența rusească, în condițiile istorice de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, a fost mai puțin simțită, și, în al doilea rînd, pentru că ne găsim într-o perioadă relativ timpurie față de epoca de după 1829, cînd influența rusă se exercită mai intens<sup>10</sup>. E puțin probabil ca între 1780 și 1810 să se fi constituit norma formelor în *-ie* pe baza cuvintelor pătrunse din rusă, cu aplicare în Transilvania. La argumentele menționate se poate adăuga încă unul, nu lipsit de importanță: cărturarilor ardeleni grupați în Școala Ardeleană, precum se știe, au fost familiarizați cu limba

<sup>4</sup> Cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană...*, p. 258.

<sup>5</sup> Terminația *-ie* sau *-ție* se găsește, de fapt, într-o situație asemănătoare pseudoprefi-xelor, pentru care cf. I. Iordan, *op. cit.*, p. 318-319.

<sup>6</sup> Iorgu Iordan, *Influențe rusești...*, p. 8.

<sup>7</sup> Id., *Un dicționar de neologisme...*, p. 64.

<sup>8</sup> Id., *Influențe rusești...*, p. 14.

<sup>9</sup> Id., *Limba română contemporană...*, p. 314.

<sup>10</sup> Cf. Elena Șerban, *art. cit.*, p. 118, ș.u.

latină, au scris în această limbă, au tradus din ea și au consultat, pentru elaborarea lucrărilor lor, izvoare latine. „Dacă am presupune că un cuvânt ca lat. *administratio* — afirmă în treacăt acad. Iorgu Iordan — ni s-ar fi transmis direct, din limba lui de origine, sub forma nominativului, partea lui finală... ar fi sunat în românește aproximativ așa cum sună astăzi împrumutul rusesc *administrație*”<sup>11</sup>. De ce n-am putea admite oare că în cuvinte ca *condiție*, *definiție*, *expediție*, *prescripție* etc., întâlnite în scrisul reprezentanților Școlii Ardelene în jurul anului 1800, cărora în latinește le corespund forme în *-io*, *-(t)ie* s-a dezvoltat direct din această terminație latină? Adaptarea morfologică a cuvintelor din categoria amintită s-a putut întâmpla, ca și în rusă și independent de aceasta, cu atât mai mult cu cât limba română dispune de alte grupe de cuvinte terminate în *-ie*, ca *femeie*, *cheie*, *albie* etc., moștenite din latină, sau *familie*, *materie*, *experiențe*, *sentențe* etc., cu terminația de altă proveniență.

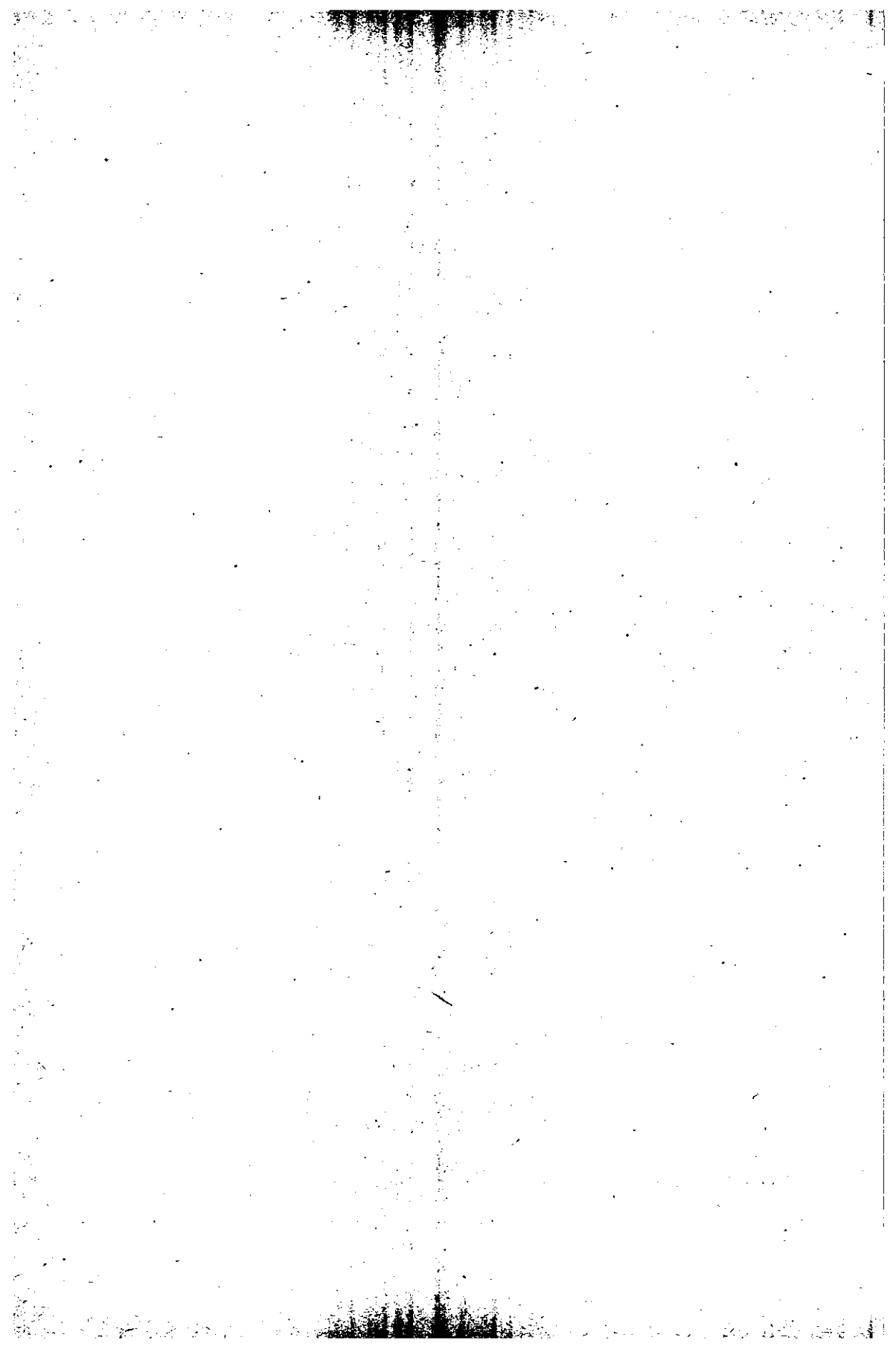
Credem că G. Ivănescu și L. Leonte au intuit just lucrurile când vorbesc de originea multiplă a neologismelor formate cu sufixul [!] *-ie*, corespunzător latinescului *-io*, *-ionis*<sup>12</sup>. Până acum discutarea acestei terminații s-a făcut aproape exclusiv pe baza neologismelor din izvoare moldovenesti sau muntenesti, neluându-se în considerare, de loc sau aproape de loc, neologismele de origine latină, mult mai numeroase decât s-ar putea crede la prima vedere, din scrierile cărturarilor ardeleni. Acest fapt a dus la concluzii unilaterale, a căror rectificare e impusă de completarea materialului documentar. Sîntem de acord cu acad. I. Iordan că, cronologic, neologismele în *-ie* au apărut înaintea celor în *-iune*<sup>13</sup>. Norma, despre care vorbește d-sa, s-a format, fără îndoială, dar nu numai pe baza neologismelor latine pătrunse prin limba rusă, în Moldova și Muntenia, ci și prin neologismele intrate direct din latinește, în Transilvania<sup>14</sup>. Dubla origine a terminației *-(t)ie* explică succesul impunerii ei la cuvintele neologice din limba română, în concurență cu varianta *-(t)iune*.

<sup>11</sup> Iorgu Iordan, *Un dicționar de neologisme...*, p. 64.

<sup>12</sup> În *Fonetica și morfologia neologismelor române de origine latină și romanică*, în „Studii și cercetări științifice” (Acad. R.P.R., Filiala Iași), Filologie, VII (1956), fasc. 2, p. 13.

<sup>13</sup> Cf. *Limba română contemporană...*, p. 314.

<sup>14</sup> O influență maghiară, în adaptarea terminației latine *-tio* în *-ție*, în Transilvania, este exclusă, deoarece maghiarii păstrează forma latină: *dekoráció*, *náció* etc.



## DESPRE LIMBAJUL CRITICII LITERARE

DE  
GH. BULGĂR

Discuțiile în jurul criticii literare au căpătat o extindere puțin obișnuită în ultimul timp. Au fost analizate în spirit critic atât orientarea, conținutul și principiile criticii contemporane cât și nivelul mijloacelor expresive, limba, stilul autorilor care publică în acest domeniu. Revista „Limba română” în articolul tipărit în fruntea numărului 3 pe 1958 și semnat de C. Otobescu și M. Mitran a semnalat numeroase și serioase lipsuri în ceea ce privește lexicul și construcția frazelor în critica literară și a demonstrat în chip documentat necesitatea supravegherii limbii, respectarea înainte de toate a principiului fundamental al unei comunicări în termeni simpli, clari, adecvați. Nu e vorba desigur de o nivelare mecanică a expresiei, ci de o atenție constantă în direcția cultivării limbii. Degradarea intenționată, pedantă a expresiei, din snobism sau pasiune retorică, e un fapt reprobabil în vremea noastră.

Revistele noastre literare se ocupă și ele de problemele limbii literare, de mijloacele expresive caracteristice stilului individual al autorilor. În *Viața românească* nr. 7/1958, Horia Bratu s-a ocupat de „Ținuta științifică și limbajul criticii literare marxist-leniniste”, aducând importante precizări și observații critice, în general valabile și instructive. Îi dăm pe deplin dreptate autorului să critice vocabularul pestriț, abstractizant, goana după rarități lexicale și formularea confuză, prețioasă, a unor confrăți ai săi. Contrar celor care afirmau (vezi nr. 4 al *Vieții românești* în care s-au discutat pe larg problemele criticii contemporane) că, prin specificul ei, critica literară se situează între literatură și știință, Bratu susține că „stilul criticii nu este o modă și nu este propriu-zis un stil — în sensul artistic al cuvântului — ci un mod de expunere ca în știință, oricât de puternice ar fi afinitățile lui cu beletristica. Există o evoluție ireversibilă, o acumulare de mijloace care nu poate fi trecută cu vederea. Acest progres se concretizează mai ales în concizie, în sugestivitatea sporită a limbajului criticii”. În numele acestui progres, bine procedează autorul când condamnă ferm excesele abstractizării și vanitatea „rarităților” lexicale în

critica literară, „înlocuirea sistematică a expresiilor inteligibile cu epitete neuzitate, urmărrea unei impresii de falsă adâncime prin snobismul termenului „rar”.

Articolul lui Horia Bratu stârnește însă și câteva nedumeriri pe care vreau să le discut aici. În primul rând e vorba de inconsecvența terminologică a autorului : după ce în prima parte a articolului, ca și în enunțarea titlului, se precizează că este vorba de *limbajul* criticii, neexistând „propriuzis un stil”, în restul articolului se discută mereu despre un *stil* al criticii, un stil „care trebuie să aibă un caracter democratic”, sau, în altă variantă mai lesne de înțeles, să aibă un caracter „popular”. Bănuiesc că autorul înțelege acum prin stil modul particular al comunicării, specificul exprimării cuiva. În orice caz este vorba sau de o contradicție sau de două accepțiuni diferite ale aceluiași termen. Este clar că nu există un stil distinct al criticii literare, că acest domeniu ține de literatură, cel puțin când e vorba de mijloacele și obiectivele urmărite (de aceea criticii literari se numesc pe sine scriitori și fac parte din Uniunea scriitorilor). Trebuie deci să înțelegem că Bratu este preocupat de lămurirea problemelor limbajului criticii, căruia îi spune, impropriu, stil. Asta se vede numaidecât din subtitlul părții a II-a a articolului, subtitlu formulat aproape pleonastic : „Caracterul *democratic* și *popular* al stilului în critică” — *democratic* și *popular* fiind termeni, aproximativ, sinonimi, în acest caz.

Dar ce înseamnă „caracterul democratic și popular al stilului în critică”? Deducem din argumentele și exemplele date că autorii analizelor critice trebuie să folosească un vocabular accesibil, limpede, fără complicații pentru cititorul obișnuit de literatură. Criticul, cu un cuvânt, să scrie pe înțelesul tuturor. Dar dacă în tot articolul se vorbește despre vocabular, se poate aplica acestuia epitetul de „democratic”? Vocabularul, gramatica, legile limbii nu pot avea caracter de clasă ; nu țin deci de suprastructură. Procedeele stilistice, țesătura particulară a cuvintelor, latura artistică a limbajului poate căpăta un colorit particular. Autorul, ca să risipească orice confuzie, trebuia să aplice el în primul rând recomandarea de a spune lucrurilor pe nume, vorbind în termeni proprii, demonstrându-ne cât de simplu, adecvat și expresiv trebuie să fie limbajul criticii.

Partea a III-a enunță încadrarea istorică a temei, fapt care și avea locul la începutul articolului : „stilul criticii și implicațiile lui istorico-literare”. Aici se fac considerații întinse, de multe ori și ele discutabile, nu atât în privința conținutului, cât a exprimării. Căci dacă se combate lexicul pretențios, fraza confuză sau termenii imprecisi, de ce autorul scrie : „O prejudecată comună a transformat problema stilului în critică într-o problemă de tehnică pură, în timp ce în realitate ea a jucat un rol de prim ordin în evoluția criticii literare. Prin implicațiile lui, stilul criticii este semnificativ nu numai pentru forma criticii literare dar mai ales pentru conținutul ei”. Ne întrebăm, la cine se referă „ea” din prima frază ? Recitind atent pasajul poate vom cădea de acord cu autorul că se referă la *problema* stilului, despre care se mai vorbește și în continuare.

Cele „două concepții fundamentale asupra stilului criticii”, adică cea „care privește stilul criticii ca un stil de lucru, ca un simplu mijloc de comunicare a conținutului” și cea care „decurge din ideea criticii (!) ca un sacerdoțiu, ca un privilegiu de castă”, nu pot fi considerate — cum face autorul acestui articol — ca ceva de sine stătător în cultura noastră, ca rupte de curentul general al literaturii naționale. Este adevărat că sub influența curentelor străine critica a consemnat, uneori a preconizat chiar, ruperea literaturii de realitate, de viața socială a epocii respective. „Ideea criticii (!) ca un sacerdoțiu” a predominat mai cu seamă în epoca dintre cele două războaie mondiale. Concepția s-a oglindit îndată și în modul de a alege vocabularul, de a reține termenii de ultimă modă; se poate vorbi poate de un jargon al criticii cosmopolite. Căci departe de a se preocupa de simplitate, de claritate și de puțința de a fi citit de oricine, criticul scria în general pentru inițiați. Aceasta este însă o caracteristică a unei părți a criticii secolului nostru, anexă a literaturii dominată de tendința izolării de mase, de tendința aristocratizării ei.

Procesul dezvoltării noi a literaturii, a artei, a trimis la arhiva istoriei toate mișcările și curentele lipsite de substanța realității. Critica, prin ideile pe care le propagă și prin forma pe care o propune ca model de limbă îngrijită, bogată, mlădioasă și capabilă să exprime cele mai subtile nuanțe ale cugetării și sentimentului, constituie un element de progres, un factor de cultivare a limbii literare. Dar din toate discuțiile de pînă acum nu s-a desprins clar încă îndemnul de a considera opera literară în *întregul ei*, nu numai ca fond, ca ansamblu de probleme și de reconstituiri ale realității, ci și ca formă, ca realizare artistică, prin limbă, prin stil. Poate fiindcă autorii cronicilor literare s-au obișnuit să discute unilateral creația originală, nivelul propriei lor lucrări este susceptibil de observații de natura celor semnalate de lingviști și de unii critici tineri, cum este cazul articolului lui Horia Bratu. Printr-o aplicație mai asiduă a criticii la aspectele formei, ale limbii operelor literare, reluîndu-se buna tradiție a analizei complete, logice, tocmai pentru că fondul nu trebuie despărțit de formă, scriitorii, mai ales cei tineri vor profita neîndoielnic, iar limbajul criticii însăși va căpăta o ținută mai îngrijită.

Util prin discriminările și orientarea sa pozitivă, prin combaterea aspectelor negative din domeniul criticii literare, articolul lui H. Bratu ar fi și mai util dacă n-ar conține și enunțări abstracte, nu suficient de limpezi. Iată câteva: „formulele relevă o *ridiculă sublimitate*, mai ales atunci cînd sînt *premeditat apologetice*” (p. 133); „Critica noastră trebuie să fie deci o *critică a analizei și a exprimării directe* a conținutului, într-o formă care să excludă echivocul” (136); „Limbajul *esoteric* în critică era promovat sub pretextul că el „odărsleşte” *din radicalitatea operei de artă*” (135); „pentru literatura occidentală modernistă criticul este un Orfeu care se cufundă într-o prăpastie, în care dispăre *diferența între cuvînt și tăcere*” (138). Din aceste citate se vede că, dincolo de aspectul vocabularului, de care se ocupă documentat și convingător criticînd latura negativă a terminologiei, există într-adevăr și aspectele frazei, ale stilului, există modalitatea organizării individuale a cuvintelor care să exprime clar ideea

în desfășurarea ei dreaptă, neechivocă. Pasajele citate mai sus vor da puțină bătaie de cap cititorului. Horia Bratu, apărînd principiile exprimării simple, clare, adecvate la conținut, putea scuti pe cititor de acest efort. Să sperăm că bunele intenții și bogatele exemple edificatoare în sensul cultivării limbii, aduse atât de lingviști cît și de critici, vor convinge pe toți cei care scriu că linia generală a progresului contemporan cere o continuă creștere și perfecționare a principalului factor de comunicare care este limba literară.

---



ЛИМБА ШИ ЛИТЕРАТУРА МОЛДОВЕНЯСКЭ, Кишинэу (Филиала Молдовеняскэ а Академией де Штинце а Униуний РСС, Институтул де лимба ши литературэ), анул I, № 1 (юлие-септембрие), 1958

În pătrarul al IV-lea al anului trecut a apărut la Chișinău numărul întâi al publicației „Limba și literatura moldovenească”, revista Institutului de limbă și literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S. Revista apare sub conducerea unui colegiu redacțional, redactor principal fiind I. Varticeanu. Numărul 1 are 80 de pagini.

Apariția revistei — după cum accentuează articolul program — *Către cititori* — „este o nouă manifestare a grijii permanente a Partidului Comunist și a Guvernului Sovietic față de dezvoltarea culturilor naționale ale popoarelor conlocuitoare” din U.R.S.S. și „o urmare firească a creșterii continue a culturii moldovenești, o cerință și un rezultat al etapei la care a ajuns astăzi știința și literatura” (p.3) moldovenească.

Pentru a răspunde noilor cerințe, revista își propune să trateze și să discute toate problemele teoretice și practice care au legătură cu limba și literatura moldovenească și cu predarea acestora în așezămintele de învățământ din R.S.S.M.

Tematica generală a revistei este axată pe planurile de lucru ale secțiilor institutului: *secția de limbă* (limba scriitorilor, probleme de gramatică, de lexicografie, de dialectologie, studierea istorico-comparativă a limbilor române); *secția de literatură* (valorificarea moștenirii literare, studii monografice asupra

scriitorilor, asupra formei operelor literare și a valorii lor estetice, studii despre procesul de dezvoltare al literaturii, probleme de teorie literară, evoluția și noile aspecte ale folclorului). Pentru realizarea acestui plan vast revista contează pe colaborarea cercetătorilor din institut și dinafara institutului. Exprimându-și nădejdea că va găsi între cititori colaboratori harnici, se adresează în special cadrelor didactice de toate categoriile invitându-le să contribuie cât mai activ la cercetarea și discutarea problemelor limbii și literaturii moldovenești.

În rubricile: 1. lingvistică; 2. literatură; 3. predarea limbii și a literaturii (în școlile medii și superioare); 4. critică și bibliografie; 5. cronica vieții lingvistice și literare; 6. consultații și răspunsuri la întrebări, sînt grupate următoarele studii și articole:

V. Soloviov, *Neologismele și sinonimia*. Autorul arată că problema neologismelor e permanent actuală. Neologismele sînt de două feluri: unele care înlocuiesc cuvintele învechite din limbă, iar altele care există alături de cuvîntul băștinaș, formînd sinonime ale acestuia. Acestea din urmă au importanță deosebită atît pentru lexicografi, cît și pentru scriitori în general, ușurînd lexicografilor definirea cuvintelor, iar scriitorilor — în special poezilor — înlesnindu-le alegerea cuvîntului celui mai potrivit care să acopere ideea pe

care vreau să o exprime, dar în același timp să aibă și muzicalitate și să satisfacă și cerințele prozodiei.

Se ocupă apoi de condițiile pe care trebuie să le îndeplinească sinonimul-neologism, și anume: precizie, eleganță și comoditate (adică posibilitatea de a folosi cuvintele sinonime la toate formele, de a putea forma din ele derivate și unități frazeologice).

În concluzie autorul accentuează nevoia cumpănirii serioase a introducerii neologismelor și necesitatea studierii raporturilor care se creează în legătură cu adoptarea lor în cadrul sinonimiei.

S. Berejan și I. Mocreaț analizează, în articolul *Cîteva considerații asupra formei operelor literare*, limba operei scriitorilor moldoveni contemporani. Nu este un studiu amănunțit, ci cîteva observații de lector pe marginea unor opere. Constată cu satisfacție că poeții au tendința îmbucurătoare de a se debarasa de „primitivismul lexical”, căutînd să întrebunțeze din ce în ce mai multe și mai variate mijloace de limbă în exprimare și în perfecționarea formei artistice. În general, sub raportul formei și al mijloacelor artistice de exprimare, scriitorii moldoveni au făcut progrese remarcabile.

Se mai observă însă și lipsuri în operele unor poeți: „lexic sumar, șablonizat, construcții supărătoare, expresii stereotipe, formule primitive, imagini searbede, lipsite de efonie și de gust artistic etc. (p. 14)”.

„Scriitorii... trebuie să fie încofinuu preocupati de găsirea unor noi mijloace lingvistice, necesare pentru nuanțarea ideilor, analizelor și a descrierilor la nivelul unei arte evolute, cit mai apropiate de marile creații ale literaturilor înaintate” (p. 16).

În rubrica „Gramatică și vöcubular”, N. Corcinschii se ocupă, în articolul *Două observații asupra acordului predicatului cu subiectul*, de acordul predicatului nominal cu subiectul substantiv colectiv și cu subiectul substantiv toponimic cu formă de plural, arătînd unele greșeli care s-au ströcurat în legătură cu acest acord în manualul de sintaxă pentru clasele superioare ale școlilor mol-

dovenești. După ce dă unele reguli, autorul ajunge la concluzia că problema acordului trebuie clarificată.

Sintem de acord cu autorul. Nici diferitele tratate de gramatică a limbii române, inclusiv Gramatica Academiei R.P.R., nu epuizează problema acordului între subiect și predicat.

A. Lazareva se ocupă, în studiul *Cu privire la sinonimia lexicală din prima jumătate a sec. al XVIII-lea*, de substantivele sinonime din operele lui Miron Costin, Ax'nte Uricariul și Ion Neculce. Pe baza materialului studiat, ajunge la concluziile următoare: 1. Operele cercetate oglindesc o mare bogăție lexicală a limbii la o anumită etapă a dezvoltării ei. 2. Sinonime absolute (*dajdie, dare, bir, obroc*) sînt foarte puține. 3. Numărul provincialismelor care completează grupele sinonimice e foarte redus. 4. Multe sinonime împrumutate din limba turcă, polonă etc. cu scopul de a da un colorit corespunzător pentru noțiunile străine, ori au dispărut din limbă, ori s-au arhaizat. 5. Nu toate părțile de vorbire au sinonime. În schimb pot fi sinonime substantive de diferite genuri (*ucaz — poroncă* etc.).

V. Sorbala studiază, în articolul *Despre terminologia unui grup de unelte de muncă și graiurile moldovenești — Ciocanurile și mairile*, — un capitol de geografie lingvistică. Pe baza materialului adunat din 27 de sate pentru *Atlasul lingvistic moldovenesc*, arată termenii întrebunțați pentru denumirea de: *ciocan, baros și mai*. Se ocupă pe rînd de etimologia fiecărui termen care denumește obiectele amintite, apoi de vechimea acestora și face o incursiune în lingvistica comparată.

Deși autorul spune că articolul „reprezintă o încercare”, studiul este interesant și instructiv.

R. Udler, în articolul *Principiile elaborării Atlasului lingvistic moldovenesc și importanța lui*, arată că, începînd din anul 1956, Institutul de limbă și literatură este angajat la alcătuirea acestei lucrări importante. Atlasul „va oglindi graiurile vorbite pe întregul teritoriu al R.S.S.M., în regiunile yecine Transcarpactică, Cernăuți, Odessa, Kirovograd.

Zaporojie ș.a. din Ucraina, din câteva localități din Caucazul de nord, Cazahstan, Kirghizia, regiunea Permi și Extremul Orient" (p. 38). Rețeaua atlasului va cuprinde 235 de puncte, din care 190 din R.S.S.M. Volumele Atlasului lingvistic moldovenesc vor conține hărți fonetice, lexicale, de formare a cuvintelor și gramaticale; în total aproximativ 2 500 de hărți. Chestionarul — mult îmbogățit față de cel al ALR — a fost întocmit după o studiere atentă a atlaselor lingvistice apărute pînă în prezent în diferite țări. Colectivul de întocmire a atlasului a cercetat pînă acum graiurile din 50 de sate.

Conceput pe baza metodologiei lingvistice marxiste și a succeselor geografiei lingvistice din U.R.S.S. și din străinătate, Atlasul lingvistic moldovenesc va aduce un folos real științei.

V. Lisițchii, *Cu privire la dezvoltarea studiilor istorico-comparative asupra limbii romine*. Este o trecere în revistă a preocupărilor științifice în legătură cu limba română ale învățaților: F. Diez, A. Lambrior, H. Tiktin și Al. Philippide, arătînd contribuția fiecăruia la progresul științei lingvistice.

A. Sadovnic cercetează, în studiul *Anturajul literar al lui C. Stamati-Ciurea la Cernăuți*, mediul în care acest scriitor și-a desfășurat activitatea. Arată rolul pe care l-a avut în activitatea poetului „Societatea pentru cultură și literatură”, „Foaia Bucovinei” societățile „Arboroasa” și „Armonia”, precum și o serie întregă de folcloriști și scriitori, dintre care în special foiletonistul și criticul M. Telman, de care scriitorul C. Stamati era apropiat sufletește și care i-a popularizat operele.

Se ocupă apoi de scrierile lui C. Stamati, arătînd că criticii și istoricii literari care i-au studiat opera remarcă talentul lui satiric, numindu-l ucenic talentat al lui I. L. Caragiale.

Studiul este o semnalare a importanței operei scriitorului, urmînd ca pe baza materialelor noi să se stabilească deplina ei valoare care, fără îndoială, îi va fixa acestuia locul binemeritat în literatură.

În legătură cu problemele de folclor, B. Chiroșca dă studiul *Considerații asupra*

*studierii folcloristicii clasice moldovenești și românești*, în care insistă asupra necesității studierii acestuia și a retipăririi culegerilor mai importante de folclor.

Studiul este, mai degrabă, o semnalare a unor probleme și un program de lucru, realizarea căruia va contribui din plin la dezvoltarea științei despre folclor în lumina principiilor materialismului dialectic și istoric.

M. Ignat, scrie, la rubrica „Metodică”, despre *Aspectul metodic al analizei povestirilor lui I. Creangă „Moș Ion Roată și Unirea” și „Moș Ion Roată și Vodă Cuza”*. Autorul arată problemele care trebuie tratate de analiza celor două povestiri ale lui I. Creangă. Articolul e o contribuție valoroasă la îmbunătățirea procesului instructiv-educativ.

La „Critică și bibliografie” L. Eșan face o analiză critică a lucrării *Limba moldovenească, sintaxa, manual pentru clasele IX—X*, (Chișinău, 1958), redactat de un colectiv. Autorul arată părțile pozitive ale manualului și face câteva observații juste în legătură cu lipsurile lui, contribuind astfel la îmbunătățirea edițiilor viitoare.

Rubrica „Cronica” cuprinde o dare de seamă asupra sesiunilor științifice organizate de Institut pentru comemorarea unor personalități și evenimente de seamă. Așa s-au organizat sesiuni — în cadrul cărora s-au prezentat referate și comunicări interesante și numeroase — pe următoarele teme: Comemorarea lui Ovidiu, Anul literar 1957, 100 ani de la nașterea lui Barbu Delavrancea, Constantin Stamati-Ciurea, Conferința pușkinștilor, Comemorarea lui N. Grigorescu.

Cuprinzînd un material variat și bogat revista este o oglindă a preocupărilor multiple, pe care le are Institutul de limbă și literatură al Filialei Moldovenești a Academiei de științe din U.R.S.S. și a legăturii acestor preocupări cu problemele reale ale vieții științifice și culturale din republică.

Salutăm apariția acestei reviste care — sîntem siguri — va aduce o contribuție prețioasă la progresul lingvisticii.

L. Ghergariu

BÁLINT SÁNDOR, *Szegedi szótár*, I—II, Budapest, 1957

În luna decembrie a anului 1957 a apărut la Budapesta, în Editura Academiei, *Szegedi szótár* (Dicționarul graiului din Szeged), în două volume, al profesorului Bálint Sándor.

Preocupări similare au mai existat. Szinnyei József a publicat, între anii 1893, 1897—1901, *Magyar tájszótár* (Dicționar dialectal maghiar), iar Csúry Bálint, în 1935—1936, *Szamosháti szótár* (Dicționar dialectal al regiunii Szamoshat). În același an, la Helsinki, Wichmann György editează un dicționar al graiului ceangău din Moldova, iar în 1952 apare sub îngrijirea lui Keresztes Kálmán *Ormánysági szótár* (Dicționar dialectal din Ormányság) al lui Kiss Géza. Bálint Sándor a consultat dicționarele acestea, și, cum arată în introducere, ultimul i-a fost de un real folos, deoarece prelucrează material lexical dintr-o regiune cu rostirea lui *õ* în loc de *e*, una din cele mai importante caracteristici și ale graiului din Szeged.

Originar din Szeged, unde a copilărit și trăiește, autorul a fost ajutat de acest fapt în adunarea materialului. El a înregistrat forme pe care le-a auzit de la bătrâni și care astăzi nu se mai aud în graiul din Szeged. Împreună cu limba vie a locuitorilor din Szeged și din împrejurimi, acestea constituie izvorul principal al dicționarului. În introducere se spune chiar că izvorul lucrării este în primul rând autorul. Constatăm însă, din cuprinsul dicționarului și din cele două liste bibliografice de la începutul primului volum, că autorul a consultat și un vast material care se referă la graiul din Szeged. Astfel a cercetat documentele vechi de limbă, începând cu tabelul nominal din 1522, scris în limba latină de un maghiar din Szeged, care cuprinde și cuvinte maghiare, îndeosebi nume de persoană și topice și continuând cu diferitele codice, scrisori și apoi opere ale scriitorilor din secolul al XVI-lea și următoarele, acordând atenție deosebită secolului al XVIII-lea, când graiul din Szeged primește însemnate influențe străine. Bálint Sándor a folosit ca izvoare și lucrările care se ocupă cu studiul științific

al graiului din Szeged. Dintre acestea cităm: Dugonics András, *Példabeszédek és jeles mondások*; Takács Ráfáel, *Toldalék* (denumire sub care se păstrează dicționarul său din 1791), Nátly József, *Némely vélekedések a magyar nyelv ügyében*, Szeged, 1825; Somogyi Antal, *Szók*, Szeged, 1844; Csaplár Benedek, *Buzgó óhajlás a nemzeti hagyományaink, különösen a tájszógyűjtés ügyében*, Pest, 1858, Glosarul de cîteva mii de regionalisme din Szeged al lui Tömörkény István, păstrat în manuscris la biblioteca Academiei de Științe ș. a.

Este de subliniat faptul că Bálint Sándor a cercetat și limba scriitorilor moderni din Szeged, printre care Terescsényi György, Móra Ferenc, Juhász Gyula, Moricz Zsigmond, prin intermediul cărora au intrat în limba comună maghiară multe cuvinte locale, precum și presa locală care a păstrat multe din formele regionale.

Din introducere aflăm că Bálint Sándor, atunci cînd a pornit la alcătuirea acestui bogat dicționar, și-a propus atingerea unui dublu scop. În primul rînd a urmărit ca dicționarul său să îmbrățișeze întregul tezaur lexical al populației din Szeged, care fiind alcătuită, în decursul istoriei, din diferite straturi sociale, prezintă o neomogenitate pronunțată față de populația altor regiuni. După cum ne mărturisește în introducere, s-a străduit să înregistreze limba vie a țărânimii, a meșteșugarilor, a funcționarilor, cu un cuvînt a „omului simplu” din Szeged sub toate formele de manifestare a vieții lui (viața de toate zilele, legături familiare, ocupații, alimentație, sărbători, obiceiuri, credințe, mitologie populară etc). În al doilea rînd prin materialul scos din documentele și lucrările literare vechi vrea să contribuie la studiul istoric al graiului din Szeged și să jaloanele prelucrării lui din punct de vedere lexicografic și să slujească și cercetătorilor în domeniul folclorului, istoriei, economiei, științelor sociale și naturale, scriitorilor etc.

Din punct de vedere geografic materialul lexical reflectă graiul din Szeged și împrejurimi, graiul acelor locuri (suburbii, comune, cătune) unde, în întregime sau parțial, locuitorii sînt băștinași și păstrează forme regionale specifice acestui grai.

Este de apreciat munca colosală depusă pentru a aduna acest material lexical, extrem de bogat, dintr-o sumedenie de localități al căror grai a fost cunoscut în amănunțime de autor.

Cele două volume ale dicționarului cuprind material lexical din toate domeniile de activitate a orașului și a localităților amintite. Astfel dicționarul dă terminologia populară privitoare la industria casnică, de exemplu: împletitul papurei (*gyékénybongyöle* = rădăcina-bulb a papurei din care în vremuri de foamete se făcea pîine, *nyil* = tulpina papurei, *gyékényfűzöttü* = ac de împletit papură etc.), împletitul coșurilor, vînațoarea (*vadászember*, *vadaszembör* = vînațor, *vadászik*), pescuitul (*halászbokor*, *halaszbukor* = un grup de pescari care pescuiau cu o singură plasă, *halászcsárda* = han pescăresc), creșterea porumbeilor (*galambpadlás* = colivie, *velőpurszli* = numele unui porumbel care face tumbă) etc.

Acordă atenție și terminologiei meșteșugurilor, anchetînd cel puțin doi meșteri pentru a compara și a controla termenii. Meșteșugurile specifice sînt: fabricatul roabelor (*talicska-szabás*, *tajicskaszabás* = croi, *kanyargatás* = potrivirea părților croite pentru roabă), rotăria (*fűrúmasina* = strung) fierăria (*lespic* = vătra, *sutú* = teasc) cojocăria (*szűcskasza* = cușit de tăiat cojoace, *szűcstü* = ac cu trei tăișuri folosit de cojocari), sităria (*szítaszövel* = pînză pentru sită) fabricarea bricegelor (*tálung* = briceag, *csacsi* = ornament pe bricege), îmbrăcatul nasturilor (*gombkiverő* = fier de împodobi nasturii, *gombbél* = interiorul nasturelui etc.

Spre deosebire de dicționarele obișnuite, Bálint Sándor introduce în dicționarul său nume de persoană, justificînd acest lucru prin importanța lor etnografică și pentru istoria culturii. Așa de exemplu dă printre altele nume ca : *Aranyos* pe care l-a găsit în tabelul

nominal în limba latină din 1522, *Csibray*, din același document, *Szögi Márton*, atestat în 1624, *Tápai Pista*, vestitul sfînt din Tápé, *Legyes Margit*. „la 10 iunie, fiind ziua ei, trebuie să fie închise ușile de la bucătărie, deoarece ea este regina muștelor și unde găsește ușa deschisă trimite o droaie de muște”, *Klapka György*, general de armată din 1848 și care a fost elev la Szeged etc.

O deosebită atenție acordă toponimiei, căreia îi spune „földrajznevek” adică nume geografice, pe care le-a cercetat cu cea mai mare atenție, confruntînd hărțile topografice vechi cu cele noi, urmărind dacă mai trăiesc aceste denumiri și cum au evoluat. Așa de exemplu : *Alsóanyás*, partea de sud cea mai apropiată de Szeged, *Alsóközpont*, în 1844 un cătun, care în 1950 a devenit comuna Mórahalom, *Alsóváros*, partea de sud a orașului Szeged și care în evul mediu, sub numele de *Alszeged*, era oraș aparte, *Ujszeged*, partea de peste Tisa, despre care pînă în secolul al XVIII-lea nu se știa nimic și care în 1734 are loturi de casă, iar în 1796 devine comună.

Denumirile străzilor, spune autorul în introducere, ar fi necesar să fie date în întregime. Nu a putut face însă aceasta decît pînă în 1879, de la care dată a menționat numai străzile care au prezentat caracteristici mai de seamă.

Unul din meritele de seamă ale dicționarului este faptul că înregistrează cuvintele dispărute sau pe cale de dispariție, cuvinte pe care autorul le-a luat din diferite izvoare de limbă din Szeged. În cuprinsul dicționarului aceste cuvinte sînt notate astfel : cu semnul + cele de pînă la 1850, iar cu semnul \* cuvintele care apar după 1850. Cu semnul ° sînt notate cuvintele arhaice din operele scriitorilor. De exemplu : + *féllegény* = calfă la meșter fierar care a împlinit șase luni în meserie, + *fodorító* = instrument de tăbăcit, \* *céhtár* = caseria unei bresle, \* *cseszer* = se asociază, \* *felkomál* = recunoaște etc.

Dicționarul mai înregistrează termeni din viața citadină, burgheză, din viața de huzur a marii burghezii sau din aceea a slujbașilor din rîndul micii burghezii ; mai înregistrează

cuvintele „semipopulare”, cum le numește autorul, răspândite prin radio, presă, școală, militarie, cuvinte din viața haiducească și a celor din închisori, cuvinte din diferite specialități, precum și neologisme și calcuri după alte limbi și un mare număr de cuvinte din limba comună. Așa de exemplu, da termenii ca *közélelmzés* = alimentație publică, *közakaral* = voința comună, *közellátás* = aprovizionare, *elnök* = președinte, *elvtárs* = tovarăș, *hársfa* = tei, *lejtő* = pantă, *reggéliz* = dejunnează, *épít* = construiește, *nagyszerű* = mare, *robban* = explodează, și numeroase alte cuvinte de acest fel care, după părerea noastră, nu era nevoie să fie introduse. Ele vor figura în dicționarul explicativ întocmit de Institutul de lingvistică din Budapesta și de colectivul din Debrecen. Cu acestea Bálint Sándor depășește limitele unui dicționar dialectal.

Alta este situația cuvintelor care prezintă sensuri diferite față de limba comună. Admitem astfel prezența unor cuvinte ca: *kijáró esürhéjárom* = porcii care sînt lăsați în urmă, *újság, újhold* = lună nouă, *viziember, viziembőr* = pescar, cel care trăiește de pe urma pescuitului din Tisa, *szépasszony, boszorkány* = stafie, vrăjitoare, *limárol* = a se farda peste măsură, *takar* = seceră, trage chiulul, *úfítás paprikakapálás* = primul prășit al ardeiului, *lő, paprikakülü* = fructul ardeiului, *homokos* = homosexual etc.

Cuvintele proprii graiului din Szeged, formele regionale, sînt notate cu o transcriere fonetică aproximativă. De ex. *szergyia* = bară de întins rufe, *tányéica* = floarea soarelui. De altfel cuvîntul titlu are forma din limba comună, cu ortografia actuală a limbii maghiare, autorul ferindu-se de transcrierea fonetică. Dintre două forme ale unui cuvînt din limba comună se dă cea care reflectă graiul din Szeged. Astfel, *söprű* este forma din titlu și nu *seprű, gyöp* și nu *gyep*. Ambele forme sînt însă admise în limba comună. În paranteză se dau terminații, sufixe etc., după care se specifică categoria gramaticală. Sensurile sînt separate prin cifre arabe. Primul din sensuri este cel mai generalizat și mai vechi. După aceea urmează sensurile mai puțin obișnuite. Ele sînt ilustrate printr-un material lingvistic bogat, prin citate din literatura cultă, din literatura populară, prin proverbe, zicători, ghicitori, expresii, porecle etc. Se dau apoi relații cu privire la etnografie, cultură, economie, viața socială. La urmă se fac trimiteri la alte cuvinte sau la variantele lexicale.

Este pozitiv faptul că explicarea cuvintelor este însoțită în unele cazuri de figuri.

Prin bogăția extrem de mare a materialului lexical cu referiri la etnografie, istoria culturii, dezvoltarea meșteșugurilor, folclor, viața socială etc. dicționarul pune la îndemna specialiștilor un izvor nesecat de cercetare.

C. Săteanu

# INDICELE VOLUMULUI AL IV-LEA (1959)

INTOCMIT DE V. BĂJĂNICĂ

## INDICE DE MATERIE

### A

- ACORDUL subiectului cu predicatul 220  
AFIXE 79  
AFRICATE, scrierea ~lor românești în istoria ortografiei noastre 12, 13, 20, 21  
ALTERNANȚE ale vocalelor de diferite grade de plenitudine vocală, cu funcțiune morfologică 38; ~ între vocale de diferite grade de apertură 63; ~ a vocalelor de gradul al doilea de apertură e, o cu „diftongii” ea, oa sau a lui e, ă cu a 35; ~ morfologice în graiurile românești, apărute în urma evoluției  $\acute{a} > \acute{i}$  56—57  
ANALIZĂ fonologică 171; ~ literară 220, 221  
ANALOGIE 44, 46, ~ morfologică 45  
ANTONIMIE 85  
ANTROPOMORFIZARE reflectată în toponimie 136

### Ă

- ă, scrierea vocalei ~ în ortografia propusă de Comisia Eforiei 12; ~ protonic  $> a$  61

### B

- BARBARISM 78  
BEMOLARE 32; corelația de ~ în graiul bis-trițean 70  
BEMOLAT, consoane ~e, vezi CONSOANE  
BILINGVISM 76  
BRAHILOGIE 85

### C

- COMEMORĂRI, Ovidiu 221, B. Șt. Delavrancea 221, N. Grigorescu 221  
COMPACT, caracterul ~ al consoanelor 182; foneme consonantice ~ e 184  
COMPONENT 185; ~ ul palatalizării 184; ~ ți palatali și nepalatali 172  
CONSOANE neutre 171; ~ palatalizate 171; ~ le diezate (cu timbru fonologic palatal) 32; ~ bemolate (cu timbru fonologic labial) 32; ~ rotunjite 171, 173; ~ finale rotunjite (labializate) 43, 44, 47; ~ rotunjite considerate grupări de foneme 174; aria ~ lor finale rotunjite 43; rotunjirea ~lor

finale este veche 46; ~ finale delabializate sub influența altor limbi 44  
 CORELAȚII de timbru ale consoanelor 70;  
 ~ de timbru ale consoanelor românești 178  
 CULTIVAREA LIMBII 76

## D

DELABIALIZAREA consoanelor finale 44, 47  
 DEPALATALIZAREA lui (b') și (m') 65  
 DERAIERI lingvistice (în procesul imprumuturilor) 87  
 DIALECT, definiție 189; raporturile dintre limbă și ~ 189—195; criteriile pentru delimitarea limbii de ~ 190—193; situația ~ elor românești din sudul Dunării 193—195; principiul subordonării în problema delimitării limbii de ~ 190—191, 192; ~ e „tipice” sau „convergente” 191; ~ e „atipice” sau „divergente” 191; sentimentul vorbitorilor și tradiția culturală în problema delimitării limbii de ~ 191—192; criteriul subordonării ~ elor față de limbi, în lumina dezvoltării istorice a limbii 192; asocierea criteriului genético-structural cu cel istorico-politic în delimitarea limbii de ~ 192—193, 194; rolul factorilor extralingvistici în problema delimitării limbii de ~ 193; ~ e occitane 78

## DIEREZĂ 77

DIEZARE, corelația de ~ (palatalizare) 68, 69, 182; corelația consonantică de ~ în graiul bistrițean 63; 70

DIEZAT, consoane ~e, vezi CONSOANE

DIFTONG, scrierea ~ilor ea și oa în locul lui é și ó 20, 22, 24, 35; ~ul iu 45

DIFUZ, caracterul ~propriu dentalelor 182; consoane ~e 184

DISTINCTIV, elemente ~e ale fonemelor 179; trăsături ~e 179, 180; 185

DISTRIBUȚIE paralelă 171; ~ii limitate 173, 186

DISTRIBUȚIONAL, definiție ~a a fonemului 180

## E

## ELIPSA 83

ESTETIC, necesități de ordin ~ în limbă 76

ETIMOLOGIE, falsă ~ 78

ETIMOLOGISM 10, 13, 18, 19, 21, 22, 25, 26

ETIMOLOGIST, concepția ~ă în ortografia românească 10, 12; principiu ~ 31; complicații create în ortografie în urma aplicării principiului ~ 23

## ETIMON 78

EUFEMISM 86, 136

EVOLUȚII CONVERGENTE 36; ~ în fonetica și fonologia limbii române și a limbii bulgare de est 40

EXPRESIVITATE în limbă 76

## F

FOLCLOR, necesitatea studierii ~ului 221; retipărirea ~ului 221

FONEM, ~ele vocalice ale graiului bistrițean; ~e consonantice 62; ~e unitare 172; ~e consonantice compacte; 184; ~ul palatalizării 184; ~ nesegmental 185

FONETICĂ, elemente de ~ istorică a limbii române 49—57

FONETISM, în ortografie 9, 10, 13, 16, 19, 20, 21, 23, 24, 25; ~ pumnist 19

FONIC, volum ~ (al unui cuvânt) 80; substanța ~ă a limbajului 178

FORMĂ CORECTĂ în limbă 75

## FRAZELOGIE 75

FRICATIVA § 21

FUZIUNE fonologică și fonematică 38

## G

GEOGRAFIE LINGVISTICĂ 220, principii de elaborare a ALM 220; ~ fonologică 178

GRAI, ~uri românești din nord 44; dicționarul ~ului maghiar din Szeged 222—224

## GRAMATICĂ GENERALĂ 76

GREȘEALĂ DE LIMBĂ 75; teoria funcțională a ~ii ~ ~ 88



## H

HIBRID, cuvinte ~e 79  
 HIPERCORECT, rostire ~ă 77  
 HIPOCÓRISTICE devenite prenume 167

## I

INFLUENȚĂ, apariția ~ei fonetice și fonologice slave 35; ~ bulgară, maghiară, ucraineană în limba română 44; ~e lingvistice reciproce 87  
 INOVAȚII lingvistice în lanț 80  
 INTERFERENȚĂ lingvistică, definiție 31  
 INTERPENETRAȚIA unei fonologii slave și a unei morfologii latine 31—41  
 IOD 77; ~ labializat 43, 45; evoluția  $i^o > u$  în limba română 47, 53, 56; stadiul fonetic  $\bar{i}$  constituie o etapă intermediară a evoluției  $\bar{i} < i$  55, 56, 188; slăbirea lui ~ în limba română 45  
 ISTORIA LINGVISTICII românești 221

## I

ÎMPRUMUTURI lingvistice 76

## L

LABIALIZARE 45; ~a vocalei a 64; menționarea ~ii 45  
 LEXIC 78  
 LEXICOGRAFIE 76, 222, 224  
 LEXICOLOGIE 75  
 LIMBAJ tehnic 77  
 LIMBĂ, fapte de ~ 76; raportul dintre realitatea ~ii și existența statului 191—192; ~ „mixtă” 194; ~ și dialect, vezi DIALECT  
 LITOTA 86  
 LOCUȚIUNE ADVERBIALĂ 82

## M

MARCĂ de localizare 184: ~ de corelație a bemolării și diezării 185  
 METODOLOGIA analizei fonologice 171  
 METONIMIE 83  
 MORFOLOGIE 75  
 MORFONEME 39  
 MUIERE MUTATIVĂ 183

## N

NAZAL, complex ~ 77  
 NAZALIZARE 77  
 NEOLOGISM 78; felurile și importanța ~elor 219  
 NEPERTINENT, muierea consoanelor în graiul bistrițean este ~ă 69  
 NOMENCLATURA limbii 67  
 NORMAL, forme ~e în limbă 76  
 NORMELE limbii 75  
 $\bar{n}$ , evoluția ~  $> i$  în limba română 49—57; fonemul ~ face parte din sistemul consonantic românesc comun și al românei comune 49; frecvența fonemului ~ s-a mărit datorită împrumuturilor slave și maghiare 50; evoluția ~  $> i$  constituie o inovație a dacoromânei față de celelalte limbi romanice și față de dialectele românești din sudul Dunării 50—51; evoluția ~  $> i$  nu era încheiată în sec. al XVI-lea în Muntenia și Moldova 42—54; apariția unor alternanțe morfologice regionale în urma evoluției  $\bar{n} > i$ , vezi ALTERNANȚE

## O

OCCITAN, vezi DIALECT  
 OMONIMIA la verbe 47; evitarea ~ei 47  
 ONOMASTICA românească 127  
 OPOZIȚIE, ~i consonantice și vocalice 62; în graiul bistrițean ~a este vocalică 64; ~i pertinente 171; ~ secundară 173; ~i distincte 186  
 ORAL, tradiție ~ă directă 78  
 ORTOGRAFIE, definiție 25; ~a limbii române 7—29; ~ fonetică 17, 23, 24; ~ fonematică 17; principiul fonetic în ~ 27

## P

PALATALIZARE, fonemul ~ii 184; „componentul” ~ii 184  
 PARONIM 183  
 PARTICIPIU, valoarea nominală și verbală a ~lui 89, 90, 96, 97; determinarea acestor valori în funcție de sensul exprimat de

~ 90; ~ile cu valoare nominală 91—93, 99; ~ile cu valoare verbală 90, 93, 95; ~ile cu caracter nominal și verbal 90; concordanța dintre conținutul semantic și funcția sintactică a ~lui în determinarea valorii sale gramaticale 96—100; funcțiile sintactice în care valoarea gramaticală a ~lui e determinată de sensul lui 97, 100, 101

PERIFRAZĂ verbală 80

PLENITUDINE vocală 62

POLISEMANTISM 80

PRENUME, definiție 160, 166

PSEUDOSUFIX 212

PURISM în limbă 76

## R

RANDAMENT FONOLOGIC al consoanelor în graiul bistrițean 69

REDUNDANT, muierea consoanelor palatalizate în graiul bistrițean constituie o trăsătură ~ă 69

RIME aproximative și rime geometrice 197; ~ „moldovenesti” 199

ROMINA COMUNĂ 45

ROSTIREA LITERARĂ 47

## S

SCRIEREA fonetică a grupurilor *ște, ști* 24

SEDILĂ, problema ~elor în ortografia românească 10

SEMANTIC, accidente ~e 80; deviere ~ă 82; evoluția ~ă generală a cuvintelor referitoare la „gura animalelor” sau la „partea din față a capului animalelor (sau al omului)” 124

SEMANTICĂ 75

SEMNE, găsirea în alfabetul latin a celor mai potrivite ~ pentru fonetismul limbii române 7; găsirea ~lor grafice pentru sunetele cele mai caracteristice ale limbii române 10

SENS contra- ~ 83, 85

SERIE DE LOCALIZARE 182

SIMILITUDINE ACUSTICĂ 174

SINONIME 81; rolul ~lor în limbă 220; ~e lexicale 220; ~e absolute 220; ~ dispărute și arhaizante 220; părți de vorbire ~ 220

SINONIMIA dintre *pisc* și *grui* 105—124

SINTAXĂ 75, 220, 221

SISTEM, ~ul consonantic romanice comun 49; graiuri regionale cu ~e fonologice proprii 61; ~e fonologice regionale românești 177; ~ul fonologic al graiului bistrițean 61—73; ~ vocalic 61; ~ul vocalic linear 198, 199; ~ul vocalic triunghiular 61, 199; ~ vocalic cu patru grade de plenitudine vocală 61; ~ul fonemelor vocalice ale graiului bistrițean în silabe accentuate și în silabe neaccentuate 61; ~ lingvistic 75; ~de denotație 168

SINTAXĂ 75

SLOVE chirilice 8—9; valoarea de *î* a ~ei ♯ în textele românești vechi 55

STATUT FONOLOGIC 175

STIL, figură de ~ 83; ~ul presei 85

STILISTICĂ lingvistică 75

STRUCTURA limbii 76

STRUCTURAL, unități ~e 174

SUNETE caracteristice limbii române 9; în scrierea curentă se înregistrează numai ~ele care semnifică sensuri lexicale și gramaticale deosebite 17

SUBSTANȚA FONICĂ a limbajului 178

## T

TAUTOLOGIC, împerecheri ~e ale unor nume topice 129

TERMINAȚIE, definiție 212

TERMINOLOGIA maghiară a diverselor domenii de activitate în dicționarul graiului din Szeged 223

TIPOLOGIC, asemănări ~e 178

TIPOLOGIE FONOLOGICĂ 177, 182

TOPIC, metode de culegere a numirilor ~e  
 127, 128; numiri ~e privitoare la lumea  
 fizică 133, 134; la plante și animale 134,  
 135; la viața sufletească a oamenilor 136—  
 137; dublete românești ale unor numiri ~e  
 slave 131; expresivitatea numirilor ~e 134

TOPONIMIE, păstoritul în ~ 135; agricul-  
 tura în ~ 136; numele de sfinți în ~a  
 românească 137

TRANSCRIERE fonetică interpretativă 204—  
 207; sisteme de ~ 202—204; ~ interpre-  
 tativă în Pălia de la Orăștie  
 204—207

## U

u FINAL 26, 28; eliminarea lui ~ ~ 20;  
 ~ ~ plin 45; ~ ~ > zero 45  
 u, verbe în -u, vezi VERBE

## V

VARIANTE poziționale 38  
 VELARIZAREA lui -i° 47  
 VERBE exprimând devenirea sau starea 90;  
 ~ iotacizate 43; ~ în -u  
 VOCABULAR 75  
 VORBIRE fapte de ~ 76  
 VULGARISM în limbă 76

## INDICE DE AUTORI ȘI DE OPERE

### A

Aaron, V. 212  
Acta Congressus Madvigiani 39  
Acta Linguistica 89  
Adamescu, Gh. 21  
Agard, F. B. 187  
ALR 43, 44, 45, 47, 55, 56, 106, 107, 108  
109, 114, 178, 209  
ALRM 43, 44, 206  
ALRT 55, 56  
Altheim 129  
ANON. CAR. 106, 123  
Anuarul de Geografie 151  
Arhivul pentru filologie și istorie 14, 16  
Archivum Romanicum 117  
Arghiropol, G. 12  
Arhiva românească 9, 10  
Arsache, A. 10, 12  
Asan, F. 209  
Ascoll, G. I. 193  
Avanesov, R. I. 38  
Avram, A. 67, 69, 197, 198,

### B

Bacon, Fr. 85  
Balcania 51  
Bălînt, S. 222, 223, 224  
Balkan-Archiv 53, 89  
Baritiu, Gh. 8, 13, 14, 21  
Bartoli, M. 193

Bărbulescu, I. 203, 205  
Breazu, I. 14  
Beldescu, G. 98  
Berejan, S. 220  
Berneker, E. 118, 138, 143, 151  
Bianu, I. 23, 24, 25, 201, 202, 203  
Biblia de la 1688 109  
Bob, I. 13  
Bogdan, I. 52  
Bogrea, V. 122  
Bohringen, H. 151  
Bourciez, E. 49  
Bratu, H. 215, 216, 217, 218  
Breazu, I. 14  
Brîncuș, Gr. 211  
Brüch, J. 117  
Budai-Deleanu, I. 13  
Bulgăr, Gh. 209, 215-218  
Bulletin linguistique 33, 36, 44, 54, 55, 111,  
178  
Burger, A. 34, 49  
Burlă V. 19  
Byck, J. 27, 28, 201, 202  
Byhan, A. 193

### C

CADE, 77, 114, 116, 117, 122, 123, 143, 146,  
147, 148, 149, 150  
Candrea, I. A. 38, 46, 55, 151, 204  
Caragliani, I. 16, 21  
Cartoian, N. 109, 201, 202

Cazauc, B. 192, 194, 201  
 Căpălescu, C. 209  
 Chirlicuță-Marinovici, Rita 89—104  
 Chiroșca, B. 221  
 Cihae 108, 115, 123  
 Cipariu, T. 9, 13, 14, 15, 16, 202  
 Ciobanu, Fulvia 28  
 CL 32, 36, 37, 38, 43, 44, 45, 47, 49, 61, 66,  
 187, 191, 198  
 Clineu, I. 139, 151  
 COD. VOR. 109  
 Conea, I. 137, 151  
 Contribution to the Fourth International Con-  
 gress of Slavists 61  
 Convorbiri literare 19, 20, 21, 22, 23  
 Costăchescu, M. 52, 155  
 Coteanu, I. 191, 193, 194  
 Creangă, I. 221  
 Cristureanu, AL. 159—169  
 Crînjală, D. 117, 118, 121  
 Csaplár, B. 222  
 Csury, B. 222  
 Cum vorbim 27, 201

D

DA 46, 105, 111, 113, 114, 116, 119, 121,  
 122, 123, 209  
 Dacoromania 39, 44, 50, 51, 53, 106, 116,  
 117, 120, 121, 122, 123, 151  
 Densusianu, O. 25, 26, 45, 46, 47, 49, 51,  
 55, 108, 109, 113, 114, 117, 159, 162, 164,  
 201, 202, 204, 205  
 Deschanel, E. 85  
 Diaconovici-Loga, C. 13  
 Dieț. étym. macédooroumain 117  
 Dicționar ortoepie 28, 29, 77, 79  
 Diez, F. 221  
 DLRLC 26, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 105, 107,  
 110, 113, 114, 123  
 DLRM 26, 108, 116, 117, 122  
 Dragomir, S. 52  
 Drăganu, N. 53, 113, 116, 117, 118, 119, 121,  
 151, 153, 154, 201, 202, 203  
 Dugomies, A. 222  
 Dukelski, N. I. 37

E

Eminescu, M. 20  
 Eșan, L. 221

F

Floarea Darurilor 105  
 Frei H. 76  
 Frunzescu, D. 155  
 Fonetică și dialectologie 33, 180, 198

G

Gartner, Th. 193  
 Gaster, M. 23, 24, 201, 202  
 Gazeta învățămîntului 27  
 Gazeta Transilvaniei 9, 14  
 GCR 105  
 Ghergariu, L. 219—221  
 Giuglea, G. 127—152, 203  
 Giurescu, G. 151  
 Goelzer, H. 122, 123  
 Goleseu, Șt. 12, 15  
 Gramatica limbii romine (Academia R.P.R.)  
 26, 33, 211  
 Graur, AL. 33, 36, 85, 190, 191, 192, 193, 194  
 GR. S. 117

H

Halle, M. 181  
 Hamp, E. P. 171—175, 177—188  
 Hasdeu, B. P. 21, 203  
 Herezeg, Gy. 89  
 Homorodean, M. 105—125, 142  
 Horedt, K. 151  
 Horvath, W. 151

I

Internat. Journ. of Slav. Ling. and Poet.  
 33, 181  
 Ionașcu, R. 13, 23  
 Iordan, I. 46, 62, 77, 97, 106, 111, 113, 114,  
 151, 211, 212, 213  
 Iorga, N. 201, 202  
 Ivănescu, G. 211, 213

Î

Îndreptarul ortografie (1932) 25  
 Îndreptar de punctuație 28

## J

- Jahrbuch f. Philologie 117  
 Jahresb. 44, 155  
 Jakobson, R. 31, 33, 35, 36, 178, 181  
 Janua Linguarum 32, 33, 37, 179

## K

- Karłowicz 118  
 Keresztés, K. 222  
 Kisch, G. 52, 53, 139, 151, 222  
 Klagstad, H. L. 61  
 Kogălniceanu, N. 12  
 Korcinski, N. 22

## L

- Lacea, C. 116, 151  
 Lambrior, Al. 23, 202, 221  
 Language 172, 181, 182  
 Lazareva, A. 220  
 Laurian, A. T. 13, 16, 21  
 LB 10, 107  
 Lehmann, W. 117  
 Leonte, L. 213  
 LET. 110  
 Limbă și literatură 197  
 Lisifihii, V. 221  
 Littré, E. 77, 78, 84  
 Lombard, A. 39, 40, 44, 45, 46, 47  
 LR 27, 28, 31, 52, 62, 63, 76, 89, 90, 190,  
 191, 193, 202, 209, 211, 215  
 Lupaș, I. 151

## M

- Macrea, D. 7-29, 50, 189-195, 210  
 Maior, P. 9, 10  
 Maioreseu, T. 20, 21, 22, 23, 24, 204  
 Mangluca, S. 14  
 Marele Dicț. geogr. Rom. 111, 112, 114, 151,  
 155  
 Marin, V. 89  
 Martinet, A. 31, 33, 182, 185  
 Meillet, A. 76, 79, 190  
 Mélanges linguistiques 182  
 Mellich 121  
 Melinescu, I. 12

- Meyer-Lübke, W. 116, 142, 151, 193  
 Micu, S. 7, 9, 13, 212  
 Miklosich, Fr. 155, 193  
 Miletič, Lj. 37  
 Mitran, M. 215  
 Moereae, I. 220  
 Moldovan, S. 154  
 Molnar-Piuariu, I. 13  
 Morariu, L. 44  
 Moșoiu, I. 128, 151

## N

- Nătly, I. 222  
 Naum, T. A. 25  
 Neagoe, Șt. 10  
 Neculee, I. 46  
 Negruzzi, C. 13, 20  
 Nelescu, P. 180  
 Nicolescu, A. 211

## O

- Ocheșeanu, Rodica 89  
 Odobescu, Al. 19, 21  
 Orghidan, N. 127-152  
 Otobiteu, C. 193, 215

## P

- Pamfil, Viorica 201-207  
 Panaitescu, P. P. 46, 52, 155, 204  
 Paneratz, Arnold 89  
 Panțu, Z. C. 151  
 Papahagi, P. 116  
 Papahagi, T. 44  
 Paseu, G. 117, 120, 121, 151  
 Passy P. 51  
 Pașca, Șt. 151, 168  
 Pătruș, I. 43-48, 53, 56, 65  
 Perpessicius 77, 197  
 Petrovici, E. 31-41, 43-47, 49, 53, 55, 56,  
 61, 62, 64, 66, 69-70, 153-157, 171,  
 177-188, 197-199, 206, 210  
 Philippide, Al. 23, 40, 51, 221  
 Picot, E. 19

Pidal, R. M. 136, 151  
 Pop, Lucia 20  
 Poenaru, P. 10  
 Pop, V. 13  
 Popazu, I. 14  
 Procopovici, Al. 204  
 Psaltirea schelană 38  
 Pumnul, A. 13-14, 20  
 Pușcariu, S. 25, 39, 47, 50, 51, 115, 117, 120,  
 151, 193, 201, 204

## Q

Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt  
 139, 151  
 Quillet, A. 79  
 Quintescu, N. 21

## R

Rădulescu-Codin, C. 44  
 Rădulescu, M. 97  
 Recueil d'études romanes 192  
 Reports for the Eighth International Con-  
 gress of Linguists 178  
 Revista Transilvaniei 151  
 Revista filologică 25  
 Revue des Cours et Conférences 76  
 Revue de linguistique 37, 180  
 Revue de Philologie française 85  
 REW 49, 116, 119, 151  
 Romania 19  
 Romanoslavica 32, 36, 37, 38, 44  
 Roques, M. 202  
 Rosetti, Al. 36, 46, 47, 51, 52, 54, 55, 178,  
 192, 193, 194, 201-206  
 Russo, D. 203, 204  
 Rusu, Gr. 61-73, 182, 186, 209-210

## S

Sadovnic, A. 221  
 Sauvageot, A. 76  
 Săteanu, C. 222-224

Sbiera, I. G. 16  
 Scheiner, W. 53, 151  
 Schiopul, I. 139  
 Schuhardt, H. 19  
 SCL 31, 33, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 62, 63,  
 64, 65, 66, 67, 69, 178, 181, 186, 187, 191,  
 192, 194, 204, 206, 210, 211  
 Scriban, D. 109, 114, 116, 117, 123  
 Soloviov, V. 219  
 Somogyi, A. 222  
 Sorbală, V. 220  
 Spitzer, L. 117  
 Stan, I. 49-59  
 Stati, S. 90  
 Stojkov, St. 33, 36  
 Străjeseu, M. 16  
 Studii de gramatică 97  
 Studii de lingvistică generală 190  
 Studii literare 14  
 Studii și cercetări științifice (Iași) 20, 213  
 Szimnyei, 222  
 Șincai, Gh. 7, 9, 13, 212  
 Șerban, Elena 211, 212

## T

Tagliavini, C. 117  
 Takács, R. 222  
 TCLP 31, 33, 35, 36, 178, 179  
 TDRG 116, 122, 123  
 Tell, C. 12  
 Telman, M. 221  
 Teodorovici, I. 13  
 Tesnière, L. 31  
 Tiktin, H. 23; 24, 221  
 Todoran, R. 191, 192, 194, 211-213  
 Togan, N. 145, 154  
 Tömörkény, I. 222  
 Troubetzkoy, N. S. 32, 33, 35, 178  
 Tudor, D. 142  
 Tureș, I. 194

## U

Udler, R. 220

## V

Vaillant, A. 35  
Vasici, P. 13, 14  
Vasilii, Em. 181  
Vasilii, Laura 89  
Văcărescu, E. 8  
Viața românească 85, 191, 192, 215  
Vilsan, 132, 151  
Virtosu, E. 9, 10, 11  
Vorträge auf der Berliner Slavistengagung  
32, 171

## W

Wagner 142  
Wędkiewicz, S. 117  
Weigand, G. 44, 151, 155, 193  
Weinreich, U. 31  
Wichmann, G. 222

## Z

Zingarelli 122, 123



## INDICE DE CUVINTE

### ALBANEZĂ

*gojë* 149  
*pis* 136  
*piskoig* 115  
*pitskoig* 115

### BULGARĂ

*bula* 136  
*bulcica* 136  
*Deva* 136  
*Gărda* 155  
*Gărdan* 155  
*Gărden* 155  
*Gărdjo* 155  
*Gărdnjo* 155  
*Georgi* 150  
*gorá* 117  
*guŝu* 148  
*jig* 150  
*klínčo* 146  
*kljunecü* 122  
*Klobucista* 132  
*míren* 144  
*mirno* 144  
*mora* 141  
*pis* 136  
*piskun* 115  
*piskunü* 116

*pištélkü* 115  
*pišti* 115  
*Roda* 164  
*rüt* 123  
*širina* 131  
*širü* 131

### CATALANĂ

*grunej* 119  
*pessigar* 115  
*vinya* 49

### CEHĂ

*bran* 138  
*brana* 138  
*Hrd* 155  
*klubák* 122  
*pisk* 115  
*piskati* 115  
*pisknouti* 115  
*piskoř* 115  
*piskora* 115  
*pištéli* 115  
*pysk* 115, 116, 118, 119,  
120, 121, 123  
*pýskati* 115  
*ret* 123  
*rot* 123  
*rtu* 123  
*trh* 155

### ENGADINĂ

*gruoñ* 117, 119

### ENGLEZĂ

*confrontus* 86  
*inapt* 80  
*inept* 80  
*pointer* 78  
*(to) realize* 86  
*unapt* 80

### FRANCEZĂ

*administration* 212  
*alternative* 81  
*ambition* 80  
*ambitionner* 80  
*anthume* 78  
*apte* 79, 80  
*authentique* 81  
*aventure* 81  
*barbarisme* 82  
*basé* 81  
*bec* 122  
*brouillons* 77  
*carrossable* 85  
*(se) changer* 84  
*climatérique* 81

*compenser* 82  
*confection* 80  
*confectionner* 80  
*constitution* 212  
*criticiste* 81  
*cumaire* 136  
*démètre* 80  
*démission* 80  
*détail* 77  
*détaillé* 77  
*dilemme* 81  
*économie* 81  
*économiser* 81  
*émotion* 80  
*émotionner* 80  
*emouvoir* 80  
*failli* 77  
*faillite* 77  
*golfe* 109  
*gorge* 140  
*groin* 117, 119  
*illumínisme* 83  
*illusion* 80  
*impression* 80  
*inapte* 79, 80  
*inepte* 80  
*infaillible* 77  
*inhumer* 78  
*intense* 81  
*intensif* 81  
*luxueux* 81  
*luxurieux* 81  
*maquillage* 77  
*maquiller* 77  
*mention* 80  
*mouvoir* 80  
*nez* 123  
*officieux* 84  
*palpítant* 84  
*personnalité* 85  
*pince* 115  
*pincer* 115  
*poinçon* 78  
*pointe* 78  
*pointillisme* 78  
*posthume* 78  
*publiciste* 84

*pylône* 84  
*réaliser* 86  
*récompenser* 82  
*régner* 51  
*reje* 51  
*résoudre* 80  
*réveillon* 77  
*saynète* 84  
*scène* 84  
*sensualisme* 81  
*sensualité* 81  
*signer* 51  
*sije* 51  
*solution* 80  
*susceptible* 83  
*sympathique* 85  
*vallant* 82  
*valeureux* 82  
*vizé* 51  
*vigne* 49, 51  
*vitrail* 77  
*transcendant* 81

## GERMANĂ

*Autarkie* 79  
*Bergnase* 123  
*Dietrich* 139  
*Erdenburg* 137  
*Horodbaum* 141  
*Königslein* 141  
*Königstul* 141  
*Lambach* 148  
*Mohr* 142  
*Nase* 123  
*Orlenburg* 137  
*pfetzen* 115  
*pfitzen* 115  
*Pfortzheim* 138  
*pic(e)* 115  
*Schnabel* 122  
*Schnauze* 123  
*Teodoric* 139  
*Törtzburg* 139  
*Weidenbach* 149

## GREACĂ

*αύταρχία* 79  
*αύταρχε'α* 79  
*γρόνον* 117  
*Portes (Stenon ~)*

## ITALIANĂ

*beccastrino* 122  
*becchetto* 122  
*becco* 122  
*beccuccio* 122  
*bellola* 136  
*bellula* 136  
*biellula* 136  
*cumatrella* 136  
*donna* 136  
*grugno* 119  
*naso* 123  
*pinzette* 115  
*pinzo* 115  
*(mil.) pizz* 115  
*(ven.) pizzare* 115  
*pizzicare* 115  
*(sic.) pizzu* 115  
*ricompensa* 82  
*ricompenso* 82  
*vigna* 49

## LATINĂ

*acia* 11  
*adducere* 22  
*administratio* 211, 212, 213  
*anni* 50  
*aptus* 79  
*-arius (suf.)* 35  
*barba* 22  
*bella* 136  
*bona* 136  
*Brassovia* 139  
*calcanëum* 49  
*campus* 10  
*capitanëus* 49

*carius* 34  
*catinum* 129  
*claudere* 138  
*clausura* 138  
*clius* 138  
*collare* 120  
*commater* 136  
*conditio* 211  
*constitutio* 212  
*corvus* 11  
*crucem* 11  
*cucullus* 135  
*domina* 136  
*facia* 11  
*jili* 46  
*grumulus* 116  
*grumus* 116  
*\*gruneum* 117  
*grunium* 117  
*\*grünium* 119, 120, 121, 123  
*humus* 78  
*imperator* 22  
*incipere* 26  
*indagines* 140  
*ineplus* 79  
*iuramentum* 10  
*lupum* 32  
*mane* 26  
*maurus* 142  
*\*morio* 35  
*mus* 136  
*mustel(l)a* 136  
*nasus* 123  
*panis* 26  
*peccatum* 20  
*picus* 115  
*Porta* 138  
*post* 78  
*postumus* 78  
*quaeris* 34  
*quale* 11  
*quando* 22  
*querere* 11  
*rideo* 22  
*ripa* 10  
*rostrum* 122  
*Rubea* 141

*sinus* 109  
*taurus* 142  
*tenjo* 45  
 — *lorius* (*suf.*) 35  
*\*valorosus* 82  
*venjo* 45  
*vinča* 49  
*vivere* 47  
*vivo* 47

## MAGHIARÁ

*Alsóváros* 223  
*Alszeged* 223  
*Aranyos* 223  
*bangá* 131  
*bangó* 131  
*bangoló* 131, 150  
*bársony* 50  
*boszorkány* 224  
*\*ééhtár* 223  
*csacsi* 223  
*\*cseszer* 223  
*Csibray* 223  
*csőr* 122  
*csucs* 149  
*csücsülni* 149  
*csürhérejáró* 224  
*dékoráció* 213  
*elnök* 224  
*épil* 224  
*Erdély* 153  
*erdő-ovó* 153  
*\*felkomál* 223  
*jéllégény* 223  
*Fellegvár* 138  
*jodorító* 223  
*Földvár* 139  
*fúrúmasina* 223  
*galambpadlás* 223  
*gombbél* 223  
*gombkiveró* 223  
*gyékényböngyöte* 223  
*gyékényfűzöttü* 223  
*gyep* 224  
*gyepü* 140  
*gyöp* 224  
*halászbokor* 223  
*halászcserda* 223  
*hársfa* 224  
*hegyorra* 123  
*homokos* 224  
*Horádó* 153  
*kányargatás* 223  
*kijáró* 224  
*Kolos* 138  
*kormány* 50  
*közakarat* 224  
*közéltelmezés* 224  
*közellátás* 224  
*kukulyok* 135  
*Laci* 162  
*Laczkó* 162  
*Léányvár* 136  
*lejtő* 224  
*ló* 224  
*Ményhart* 163  
*Miklós* 138  
*Miklosvár* 139  
*mór* 142  
*náció* 213  
*nagyzerú* 224  
*nyil* 223  
*Oroszfalu* 154  
*Oroszmezó* 154  
*orr* 123  
*paprikakülü* 224  
*reggeliz* 224  
*robban* 224  
*szabja* 181  
*szergyia* 224  
*szekrény* 50  
*szép* 162  
*szépasszony* 224  
*szítaszövet* 223  
*szúcskasza* 223  
*szúcsstü* 223  
*sarj* 181  
*Segesvár* 139  
*seprü* 224  
*söprü* 224  
*sutá* 223  
*takar* 224  
*talicskaszabás* 223  
*tálung* 223

lányérca 224  
 timárol 224  
 tork 140  
 torok 140  
 Törösvár 139  
 újhöld 224  
 újítás 224  
 Ujszeged 223  
 újság 224  
 Várhely 139  
 vadászember 223  
 vetőporszli 223  
 vízember 224  
 víziembör 224

## POLONEZÁ

grań 118  
 gron 118  
 grun 118  
 pisk 115  
 piskać 115  
 piskotać 115  
 pisnać 115  
 piszczał 115  
 piszczałka 115  
 piszczół 115  
 piszczel 115  
 pysk 115, 116, 118, 119, 120,  
 121, 122, 123

## PORTUGHEZÁ

domnicella 136  
 piscar 115  
 pisco 115  
 vinha 49

## PROVENSALÁ

gronh 119  
 pezugar 115  
 vinha 49

## ROMINÁ

## a) AROMINÁ

ań 50  
 cálcín 49  
 cápitlái 49  
 chipifá 121  
 cúpane 50  
 grumír 116  
 grunú 117  
 Klobúcar 132  
 vúnire 50  
 yíne 49

## b) DACOROMINÁ

## A

ábordát 95  
 ábsorbí 95  
 ábsorbít 95  
 ábsztráctízát 94  
 aburi 96  
 abuzá 95, 96  
 acapát 95  
 acceptát 94  
 achizíctíona 80  
 acomodat 91  
 ácordát 95  
 acostát 95  
 acrit 92, 93  
 (e) acrit 99  
 activa 90, 96  
 acfie 212  
 acfíona 96  
 Adám 160, 161  
 adducé 17  
 adevéru 10  
 admis 94  
 administrație 211, 212, 213  
 admonestat 94  
 adnotát 92  
 adaptát 91  
 adoplát 92  
 adorm 90  
 adormít 93  
 adúlmeca 96

adúlmeceat 95  
 adun 39  
 adunat 94  
 aducénd 22  
 afectat 93  
 afixat 94  
 afrontat 94  
 afuma 96  
 afumat 92  
 (e) afurisit 99  
 Agafieşoane 54  
 Agápia 160  
 agasat 85  
 agáfat 94  
 aghesmuít 93  
 agilat 92  
 agoniza 90, 96  
 agravat 94  
 agráit 95  
 ajuns 90, 92  
 ajustat 91  
 ajutat 94  
 alarmat 92  
 aláturat 92  
 alb 67  
 albástri 90  
 albástril 91, 92  
 albie 213  
 alcalinizat 93  
 alcátuit 94  
 alegafie 212  
 Aléxa 160  
 alia 90  
 aliat 92  
 aliniat 92  
 alintat 93  
 alipit 92  
 alternanşá 81  
 alternare 81  
 alternativá 81  
 alunecat 94  
 amanetat 95  
 amágil 92  
 ambişiona 80  
 ambişionat 93  
 ameliorat 94  
 amendat 94

amenințat 94  
 amerizat 94  
 amestecat 92  
 amețit 92  
 aminti 96  
 amînat 94  
 amorțit 92, 93  
 amplificat 94  
 amuțit 93  
 amuzat 92  
 Ana 160, 165, 166  
 analizat 95  
 anchilozat 92  
 Andrița 160  
 Andrîț 160  
 anemiât 94  
 anexat 92  
 angrenat 92  
 — anie (suf.) 51  
 animal 92  
 animat 94  
 Anisia (f) 160, 166  
 antipatie 85  
 Antón 160, 165  
 antum 78  
 aparține 95  
 Apă (Valea cu ~) 134  
 apărat 94  
 apărut 94  
 apelație 212  
 aplaudat 94  
 apreciat 92  
 aprópĉ(l')iĕ 47  
 apropiă 45, 47  
 apropiat 91  
 apropii 47  
 apropii 47  
 apropii<sup>u</sup> 47  
 apropii 47  
 aprópĉ(l')ém 47  
 aprópĉ(l')iĭ 47  
 aprópĉ(l')<sup>u</sup> 47  
 aprópkiĭ 47  
 aprópki'iu 47  
 apt 80  
 apus 93, 94  
 aquariu 21  
 -ar (suf.) 141

-ar' (suf.) 34  
 \*Arăneș 50  
 arăta 96  
 arcuit 92  
 ardău 153  
 Ardeal 153  
 ardeiat 92, 93  
 argintat 91, 92  
 argumenta 96  
 Arie (La ~) 136  
 Arișeș 50  
 \*Arișeș 50  
 armoniza 96  
 armonizat 93  
 arogat 94  
 aromatizat 93  
 Arón 160, 161  
 Arpaș 139  
 ars 92  
 Ars (Partul~) 135  
 Arsură (La~) 135  
 articulat 92, 95  
 Arune 20  
 arvunit 95  
 asallat 94  
 asamblat 94  
 asculta 96  
 ascultat 95  
 ascuțit 92  
 asemuit 95  
 aservit 92  
 asfințit 94  
 asimilat 95  
 asistat 95  
 aspira 96  
 aspirat 95  
 astfel 22  
 astimpărat 92  
 asumat 94  
 asuprit 94  
 asurzit 93  
 așteptat 94  
 atacat 94  
 Atanastia (f) 160, 166  
 atașat 94  
 atât 20  
 aterizat 94  
 .atins 94

atirna 95  
 atirnat 92  
 atrage 95  
 ațfat 93  
 audiat 95  
 Augustin 160, 161, 164  
 aurit 90  
 autarchie 79  
 autarcie 78, 79  
 autarhie 79  
 autentic 81  
 auziț 47  
 auziț<sup>o</sup> 47  
 auzit 95  
 \*auziț 47  
 avantaja 90  
 avantajat 94  
 avatar 81  
 avè 210  
 avertizat 94  
 avintat 92, 93  
 avut 91, 92  
 Avram 160, 161

B

ba 63, 64  
 baci 130, 143  
 Baciului (Șiștoaca ~) 135,  
 143  
 Bahlui (Piscu ~) 106  
 Balaban 131, 135  
 Balabanu 146  
 balonat 54  
 Baia 54  
 banalizat 93  
 Bangălă 131, 150  
 Banu 144  
 Banu (Cheia ~) 144  
 Barbăra 160, 161  
 barbarie 82  
 barbarism 82  
 barbat 61  
 baricadal 92  
 baros 220  
 baroș 220  
 barșon 50

- batjocorit* 94  
*baț* 63, 64  
*bazaconie* 51  
*bază* 81  
*Bădioaște* 54  
*băgat* 94  
*Băițuț* 162  
*bălăstruc* 133, 149  
*Bălgărad* 139  
*Băncilă (Colțul lui ~)* 148  
*Bângăleasca* 131, 140  
*Bângălească (Valea ~)* 150  
*bărbăție* 211  
*bărbi* 22  
*Băsărăbeasa* 181  
*bășicat* 92  
*bătucit* 92  
*bătut* 94  
*(e) bătut* 99  
*bę* 63, 64  
*bețdi* 96  
*beneficia* 96  
*Berila (Valea ~)* 147  
*Berivoi* 147  
*Besnea* 136  
*bestelit* 94  
*beș* 63  
*beș* 64  
*biciuit* 94  
*bilă* 77  
*biliard* 77  
*binecuvântat* 93  
*binefacere* 22  
*bir* 220  
*bisat* 94  
*bljblj* 90, 96  
*blbli* 96  
*blblit* 93, 98  
*Blliciului (Calea ~)* 137  
*Bllocaște* 54  
*blntui* 96  
*bltrfit* 94  
*Blrsa* 134  
*blagoslovit* 93  
*blazat* 92  
*bleofdit* 92  
*blestemat* 92, 93  
*(e) blestemat* 99  
*blndea* 26  
*blndete* 26  
*Bobes (Valea ~)* 148  
*bolă* 65  
*boli* 96  
*bombani* 96  
*bontăni* 96  
*Borele (Culmea ~)* 130, 150  
*Borifa* 163  
*boșumflăt* 92  
*Boșea* 143  
*Bosii (Valea ~)* 143  
*bot* 122  
*bot-gros* 122  
*bot-roș* 122  
*botnița* 122  
*boțit* 92  
*boțat* 94  
*brad*  
*bradi* 11  
*Bran* 130; 137-139  
*Brană* 138  
*Branu* 138  
*Branuș (Dealul ~)* 138  
*Brassovia* 143  
*brădel* 132  
*brănean* 141  
*Brătoaia* 130  
*Brăzului (Piscul ~)* 147  
*БРЪНЪ* 204  
*broasce* 22  
*broșat* 92  
*brustuluit* 94  
*brumat* 92  
*bruscat* 94  
*brutalizat* 94  
*Brutus* 164  
*bucă* 132  
*Buceaciul* 132  
*Bucecea* 132  
*buceci* 132  
*Buceci* 132, 146  
*Buceciului (Vîrful ~)* 132  
*Bucegi* 132  
*bucium* 140  
*buciuma* 96  
*Buclea* 132  
*Bucov* 132  
*Bucovăț* 132  
*Bucovina* 132  
*Bucșa* 131, 132  
*Bucșea (Vîrful ~)* 150  
*Bucșii (Valea ~)* 131  
*Bucșoia* 131  
*Bucșoiul* 131  
*Bucșu* 131, 132, 146  
*Bucur* 132  
*Bucuresci* 22  
*buidăcil* 92  
*bulbucal* 92  
*bulion* 77  
*bulz* 66  
*bun* 34  
*bundvoință* 22  
*Bunei (Valea ~)* 136  
*bunū* 22  
*БОНЬ* 206  
*БОНЬ* 206  
*burduh* 141  
*burduș* 141  
*Buricii (Muceha ~)* 146  
*buzunărit* 94

## C

- cabrat* 94  
*cați* 20  
*cadra* 91, 96  
*țag* 68  
*calchiat* 95  
*calicil* 93  
*calomniat* 94  
*Calului (Piscul ~)* 112  
*cantonat* 94  
*capabil* 82  
*Capșa* 132  
*capturat* 92  
*capturat* 95  
*Capul Tămașului* 143  
*Caraiman* 148  
*cariat* 92  
*caricaturizat* 93  
*carosabil* 85  
*cartonat* 92  
*caru* 69  
*cassa* 22

- cassă* 24  
*castrat* 92  
*catadixi* 96  
*causă* 22  
*cazat* 94  
*Căciulat* 132  
*cădi* 96  
*Căișă (Silha lui ~)* 144  
*Călăbuciu* 132  
*călări* 96  
*călătorit* 93  
*călca* 96  
*călcat* 94  
*căleci* 43, 50  
*calctă* 49, 50  
*călctniu* 49  
*Călineș (Podul lui ~)* 143  
*călit* 92  
*căljun* 129  
*Căljun* 129  
*când* 20  
*căpălat* 95  
*căpăltă* 49  
*căpătuț* 92  
*căpișit* 95  
*căra* 10  
*cărătură* 10  
*cărășabil* 85  
*căsătorit* 92  
*cătănit* 93  
*cătrănit* 93  
*Cătunașul (~ Mic, ~ Mare)* 143  
*căfăral* 94  
*căftm (pl.-Amuri)* 129  
*căftn* 129  
*căfun* 128, 129  
*Căfunășul* 128  
*Căfunul* 134  
*Căfunul Mare* 128  
*Căfunul Mic* 128  
*căula* 95  
*căulat* 92  
*căzul* 94  
*cei* 44  
*cei°* 45  
*cer* 44  
*čer* 34  
*čerb* 67  
*cercetat* 95  
*Cerdacul Stănciului* 134  
*cernit* 93  
*cerșit* 94  
*ceruit* 92  
*cerut* 94  
*Cetății (Dealul ~)* 138  
*Cetățuia* 140  
*Cetățuie (La ~)* 140  
*cetera* 96  
*ceu* 43, 44, 45, 47  
*(să) ceu* 44  
*Cheia* 134  
*cheie* 21, 213  
*Cheii (Valea ~)* 140  
*chelit* 92  
*cheltuială* 21  
*cheltuit* 95  
*cherchelit* 92  
*chezășuit* 94  
*chiamă* 26  
*chibzuit* 93  
*chifti* 115  
*chiorți* 93  
*chioti* 96  
*chiroit* 92  
*chisc* 105  
*chiscoaie* 107  
*chircoi* 108  
*chiscuț* 115  
*chișcoaie* 107  
*chișli* 115  
*chiui* 96  
*chiuli* 90, 96  
*-ci (suf.)* 146  
*cicălit* 94  
*cimpoș* 51  
*cimpoș* 51  
*cinstit* 92  
*cioacă* 111, 121, 149  
*cioe* 111, 121, 149  
*ciocan* 220  
*Ciocan (Piscul lui ~)* 112  
*ciocăni* 96  
*cioroi* 142  
*cioroian (pl.-ieni)* 142  
*Cioroiu* 142  
*ciorăit* 95  
*ciorț* 123  
*ciripi* 96  
*cismă* 26  
*citit* 93, 98  
*ciuc* 149  
*ciucă* 149  
*Giuciului (Poiana ~)* 149  
*ciujulit* 92, 94  
*ciugulit* 95  
*ciupit* 95  
*cizelat* 92  
*Clinelui (Piscul ~)* 112  
*cind* 22  
*cine* 210  
*ctnla* 95, 96  
*ctntat* 95  
*ctrci* 96  
*ctrduit* 94  
*ctrmuit* 95  
*Ctrneci* 131, 146  
*ctrni* 96  
*ctrpit* 94  
*ctșligat* 95  
*claje* 50  
*clafe* 50  
*clanș* 122  
*Clăra* 163  
*clazona* 96  
*clăbuc* 133  
*Clăbuceasa* 132  
*clăbucel* 135  
*Clăbucel* 132, 133  
*Clăbucetul* 132  
*Clăbucul* 132  
*Clăile Pietrii Craiului* 134  
*clăldrit* 94  
*clătut* 94  
*climaterică* 81  
*climatică* 81  
*Clincii (Mueha ~)* 146  
*Clincii (Valea ~)* 130  
*cloambă* 133  
*clonanș* 122  
*cloci* 96  
*cloct* 92  
*clonș* 122  
*clonșan* 122

- Cluj 138  
 coabita 96  
 Coadă (Cheia lui ~) 144  
 coafat 92  
 coagulat 92  
 coborât 90, 94  
 cocoloșit 94  
 cocoș 66  
 cocofat 94  
 Codleanu 135, 146  
 coexistă 96  
 Coja (Cozia) 130  
 Cojanul 130  
 cojil 92  
 jococâr' 69  
 Cojocarului (Părtul ~) 134  
 colabura 96  
 colări (pl.) 120  
 colbăi 96  
 colbăit 92  
 colectat 94  
 colecțional 94  
 colibas (pl. -i) 141, 142  
 colinda 96  
 colindat 94  
 colorat 92  
 colț 111, 122, 131, 133  
 Colți 134  
 Cotun 139  
 combătut 94  
 Comori (La ~) 134  
 comparat 95  
 compensa 82  
 compensare 82  
 compensație 82  
 completa 96  
 compromis 92  
 compus 92  
 concil 94  
 concentrat 94  
 conceput 95  
 concorda 96  
 concretizat 93  
 condimentat 92  
 condiție 211, 212, 213  
 condus 95  
 confecționa 80  
 conferința 96  
 confiscat 95  
 conformat 91  
 confrunța 85  
 confrunțat 95  
 conjunțat 95  
 congelat 92  
 congestional 92  
 conjugat 92  
 conlocui 96  
 conluera 96  
 consimți 96  
 consimțit 94  
 consolat 92  
 consta 90, 95  
 Constantin 160, 168  
 consternat 92  
 constipat 93  
 constituție 212  
 construit 95  
 consultat 95  
 conta 96  
 continua 96  
 continuat 94  
 contradicție 212  
 contrariat 92  
 contrasta 96  
 controlă 86  
 conținut 94  
 conviețui 96  
 convins 92  
 coopera 96  
 cooptat 94  
 coordonat 91  
 copil 130  
 copilări 95  
 copit 92  
 corb 11  
 Corbeștilor (Valea ~) 146  
 Corbi 181  
 Corboș (Piscul lui ~) 135,  
 146  
 Corboșeștilor (Dealul ~) 135,  
 146  
 corespunde 95, 96  
 corman(ă) 50  
 cornet (e) 133  
 coșă 65  
 oosta 95  
 costumat 92  
 Coșare (La ~) 135  
 Coșbuc 153  
 cotun 143  
 coșăi 143  
 Coșdenii (Că.unașul ~) 147  
 coșofană 135  
 Coșofenei (Dealul ~) 135  
 Coșofenii (Muchea ~) 143  
 cowboy 28  
 Covaia 130  
 Covaia (Valea ~) 131, 145  
 covășit 92  
 Craiului (Piara ~) 141  
 Crăstoaje 54  
 creat 95  
 crescut 95  
 Creștina 161  
 crispat 92  
 Cristăca 165  
 Crișca 165  
 critic 81  
 criticat 94  
 criticist 81  
 cricni 96  
 cruce 11  
 Crucea Pajurii 140  
 Crucea (La ~ Pajurei) 148  
 crucial 85  
 crunți 11  
 crușat 94  
 (el să) crușă 66  
 cuc 135, 149  
 Cuc 135  
 cucă 149  
 Cucă 135  
 cucui 43, 149  
 Cucui 135  
 Cucuiata 135  
 Cucuiesti 135  
 Cuculeț (La ~) 135, 149  
 Cuculeu 135  
 Cucului (Vama ~) 149  
 cufundat 94  
 cugetat 91, 93  
 (u) cuiba 96  
 cuibărit 94



culme 133  
 cumetriță 136  
 cumpărat 95  
 cumpără 10  
 (a) cunoaște 20  
 cunoștință 85  
 cununat 92  
 curățat 93  
 curbat 93  
 cărsă 66  
 cutreierat 94  
 cuflă 65  
 cuvânt 20  
 cuvântiosu 17  
 cuvîntat 95

D

dajdie 220  
 dam 69  
 danie 51  
 dare 220  
 Darie (Plaiul lui ~) 148  
 dat 95  
 dau 44, 45, 46, 47  
 Dávid 160, 161, 166  
 deal 131, 133  
 Dealul Cheia 140  
 Dealul Gruului 129  
 Dealul Muscolului 129  
 decăzut 92  
 (e) decăzut 99  
 decorat 91  
 definiție 212, 213  
 (să) deie 210  
 deliberație 212  
 depinae 90, 95  
 deplorabil 85  
 depozție 212  
 deputație 211  
 d'escuu 44  
 deși 97  
 deșirat 93  
 detalii 77  
 actailat 77

delatîu 77  
 Devița 136  
 dezmierdal 93  
 di(=zi) 11  
 aichisît 91  
 dicee (=zece) 17  
 dilemă 81  
 diluat 94  
 d.m.nuat 94  
 D.nc.u 147  
 D.nc.oare: (Valea ~) 147  
 Dinciului (Valea ~) 146  
 dinți 10  
 Dinu 146  
 dissu(=zis) 17  
 dîlmă 133  
 Dimbovicioara 130, 147  
 Dimbovicioarei (Muntele ~)  
 147  
 Dimbovița 130, 134  
 Dimboviței (Podul ~) 134  
 Doamnei (Rîul ~) 136  
 Doamnele 136  
 Dolhaia 154  
 Dolhaia (~ la Cruce) 154  
 Dolhaia (Gura ~ ei) 154  
 Dolhii (Poiana ~) 154  
 Domnica 160  
 ДОМНОУА 206  
 dormitor 149  
 Dorogon 53  
 Dorogon 53  
 dorohoncean 50  
 Drincea 149  
 Drincea (Valea ~) 149  
 Dracilor (Peștera ~) 136  
 Dracului (Grohotișul ~) 136  
 Dracului (Grohotul ~, Po-  
 dul ~, Valea ~) 136  
 Dracului (Moara ~) 134, 136  
 Drumul Carului 140  
 duk 39  
 duč 39  
 dudă 150  
 Dudelor (Vîrful ~ Mici) 150  
 Duminecuf 161  
 dupō 10

## E

-eci (suf.) 131, 146  
 Eléna 160  
 elev 62  
 Elisavéla 161  
 emofiona 80  
 enervat 85, 92  
 -enie (suf.) 51  
 esta 62  
 -ești (suf.) 146  
 eștia 62  
 -el (suf.) 132, 133  
 -ele (suf.) 147  
 Éva 161, 165, 166, 168  
 excepție 212  
 execuție 212  
 exilat 92  
 exmisie 212  
 expediție 212, 213  
 experienție 213  
 explicație 211

## F

față (=fașă) 11  
 faliment 77  
 falit 77  
 familie 213  
 Fata Mare 136  
 favoriza 90  
 favorizat 94  
 Făgăraș 139  
 fôră 10  
 Făuroană 52  
 Febrônia 161  
 Feldioara 137, 139  
 Feleac 138  
 femeie 213  
 fer 210  
 feresc 37  
 ferim 37  
 festung 138  
 Feti (Cetatea ~, Dealul ~,  
 Muntele ~ Valea ~) 136

*Fetița* 136  
*feșă*, pl. 63  
*\*fie* 46  
*fii* 46  
*fiț* 46  
*fiind-că* 22  
*fiu* 46, 53  
*fiu* 46  
*fiu-său* 46  
*Flip* 161  
*filosofie* 26  
*filu* 46  
*fiu* 46, 53  
*fixat* 94  
*Fințnele Domnilor* 134  
*flecă* 209  
*fluierat* 95  
*fratii (= frați)* 17  
*frățuz* 20  
*Frumoasă (Poiana ~)* 134  
*Fundățica (Valea ~)* 134  
*Fundurile (Muntele ~)* 133

## G

*gaț* 56  
*gate* 56  
*galbăn* 24  
*galben* 24  
*galbin* 24  
*gang* 131  
*Gangul Crovului* 134  
*Gaura (Valea ~)* 134  
*Gavril* 161, 167  
*gălbinare* 135  
*Gălbinarilor (Valea ~)* 148  
*găină (de munte)* 135  
*Găjoane* 52  
*gălgoaie* 130  
*găurean (pl.-eni)* 145  
*găurit* 92  
*germin* 20  
*gheată* 26  
*ghem* 21  
*gherlan (pl. -i)* 145  
*Gherlanului (Părul ~)* 145

*Ghimbăh* 141  
*Ghimbăvului (Muntele ~, Valea ~)* 140  
*ghimbăsean (pl. -seni)* 141  
*ghiroian* 145  
*ghistl* 115  
*gindă* 68  
*Giurănu(l)* 135, 146  
*Gilgoae* 134, *La ~*, 147  
*glimă* 135  
*glingăie* 147  
*glingă* 147  
*Gîngului (Valea ~)* 147  
*Gîrdan* 155  
*Gîrdanovji* 155  
*Gîrdăneasa* 155  
*Gîrdea* 155  
*Gîrdești* 155  
*Gîrdoaia* 155  
*Gîrdoman* 148  
*Gîrdomanul* 155  
*Gîrneți* 131  
*Gîrniță* 144, *Mucea lui ~* 135, 144, 135, 144  
*glesnă* 26  
*Globuțel* 132  
*Goga (Vtrful ~)* 149  
*Gogu* 149  
*голь* 206  
*Goranului (Vtrful ~)* 150  
*Grădiște(a)* 137, 139, 140, 148  
*grău* 198  
*(să) grijăscă* 66  
*Grindu* 143, 145, *Sitna lui ~* 145  
*Grîndului (Colții ~)* 143  
*groapă* 130  
*Grohotișul (Greotișul)* 134, (*Muntele ~*) 133  
*Gropi (In ~)* 134  
*gros (pl. groși)* 129  
*Groșilor (Vtrful ~)* 129, 140  
*grui* 105-124, 129, 133  
*Grui* 117, 118  
*Gruiă* 118  
*gruiel* 113, 119  
*gruios* 114

*Gruiul* 114, 113  
*Gruiul cu Mistecine* 134  
*Gruiul Morii* 133  
*Gruiului (Dealul ~)* 129  
*grumură* 116  
*gruș* 53, 113, 117  
*grușele* 114  
*grușel* 114  
*Gușan (Pădurea ~)* 148  
*Gușanu* 134  
*Gușanu (Vtrful ~)* 150  
*Gușă* 150  
*Gușu* 148  
*Gușulescu* 148

## H

*haină* 22  
*Hillbochi (In ~)* 156  
*hobot* 123  
*Hord* 155  
*Hordila* 155  
*Hordilă* 155  
*Hordilești* 155  
*horj* 134  
*Hordou* 153, 154, 155, 156  
*Hreada* 154, 156  
*Hrihoroaia* 154  
*Hrihoru (Gura lui ~)* 154, 156  
*Hrior* 154  
*huhuréz* 66  
*humoristic* 26

## I

*Iacob* 161, 165, 168  
*Iadului (Grohotul ~, Moara ~, Podul ~, Valea ~)* 136  
*Iănăș* 163, 165  
*iar* 22  
*iau* 46, 47  
*ic* 62  
*icoană* 62  
*iconar* 62

icui 62  
 idealizat 94  
 identificat 95  
 Ighiu 53  
 Igiu 53  
 -ilă (suf.) 147  
 Ilea 163, 165  
 ileu 62  
 Ilie (Fața ~) 137  
 impozit 62  
 in 62  
 inapt 80  
 inaș 62  
 inept 80  
 infailibil 77  
 inimă 62  
 injecție 62  
 inscripție 212  
 intens 81  
 intensiv 81  
 inventat 95  
 Ioachim 161  
 -ioară (suf.) 186  
 -ior (suf.) 186  
 Iosia (m) 161  
 Iován 162, 168  
 Iuda (Virful ~) 136  
 iutzelă 11  
 izolat 92  
 Izvorul din Plai 134

## I

imbătrinit 92  
 imbuitbare 21  
 împăcare 21  
 ИМПЕРАТЪ 205  
 împărat 22  
 împărățior 186  
 împodobit 91  
 împrietenii 90  
 învățător' 69  
 ИН 205  
 inarmat 92  
 incepe 26  
 ИКНИА 205  
 incovoid 145

Incuu 44  
 Infrunta 85  
 Infrunat 94  
 inmoi 45  
 inmuial 92  
 ИИТЪН 206  
 Intrzia 47  
 Invaluit 92, 93  
 Invață 38  
 invăf 38  
 Invățat 93, 98  
 Invefi 38

## J

Jăioara 186  
 Jemăroaja 54  
 Jidava 137  
 Jiga 149  
 Jigărea (Muntele ~) 135, 150  
 Jiș 53  
 jitar 149  
 Jiu 53  
 jlr 65  
 joc 21  
 Jocole 149  
 Jugei (Piscul) ~ 149  
 jutar 149

## K

K'jeu 44  
 kljună 122  
 КРЪДЪ 205

## L

lambă 148  
 lance 131  
 lau 47  
 Lăscuț 162, 167  
 lătra 96  
 ЛЪУЕ 205  
 Leaotă 132  
 lespic 223  
 leșia 45  
 leșii 45  
 Leșilor. (Piscul ~) 112

leșiu 45  
 ЛИМБЕЖ 204  
 limbămint 20  
 Limbeștilor (Dealul ~) 148  
 logofețe 211  
 Lom (Plaiul lui ~) 130, 148  
 Loman 148  
 lucrediu 17  
 Lungului (Piscul ~) 112  
 lup 67  
 Lupoaje 54  
 Lupșa 131  
 lupu 32  
 Lupului (Piscul ~) 111  
 luxos 81

## M

machia 77  
 Macrina 161  
 mai 220  
 Manásie 161, 166  
 manipulație 212  
 Mare (Măgura ~) 133  
 Marinu 135, 146  
 materie 213  
 maur 142  
 maurovlah 141  
 Maurului (Părăul ~, Valea ~) 142  
 măgură 130  
 Mănoiu (Stlna ~) 148  
 Mărtoii (Stlna ~) 135, 144  
 măuröi 142  
 МЪРУЕ 205  
 meriză 149  
 mestecădn 135  
 Mic (Dealul ~) 133  
 Mică (Măgura ~) 133  
 Mielului (Valea ~) 135  
 Minihart 163  
 minștră 45  
 Mirea 144  
 Mireului (Dealul ~) 144  
 Mistecine (Gruiul cu ~) 144  
 mișca 80  
 МЖНДРІА 205

*Mindrilor (Șteaul ~)* 137  
*mîne* 26, 210  
*Mincei* 131, 146  
*Minecușă* 135, 146  
*mirtan* 144  
*Moara Dracului* 134  
*mocan (pl. -i)* 141  
*Mocci* 131, 146, 148  
*Mocciului (Valea ~)* 134, 148, 150  
*moj* 45  
*moi* 47, 131, 146  
*Moian* 131, 146  
*moreă* 142  
*Morii (Grăutul ~)* 133  
*morlac* 141  
*moroi* 141, 142  
*Moroi* 142  
*Moroieni* 141  
*Moșoiu* 135  
*mou* 43, 44, 45, 47  
*Muierii (Dealul ~, Muntele ~, Plaiul ~, Valea ~)* 136  
*Munteanu* 150  
*Muntele Fundurile* 133  
*muscel* 129, 133  
*Muscclului (Dealul ~)* 129

N

*nas* 123  
*năciune* 20  
*nănaș* 66  
*Năzdrăbană (Valea ~)* 134, 136  
*Neagu (Virful lui ~)* 149  
*Neamțului (Cetatea ~)* 140  
*neapl* 80  
*Negoaște* 54  
*Negru Vodă (Cetățu lui ~)* 140  
*nemțoancă* 50  
*Nene (Valea lui ~)* 135  
*nevăstuică* 136  
*-niță (suf.)* 141  
*Noaghia* 131, 146  
*ноуо* 37

## O

*Oazenă (Valea ~)* 146  
*obroc* 220  
*ocupăciune* 20  
*ojină* 65  
*Om (La ~)* 134  
*омъ* 206  
*omet* 209  
*Oprîșului (Valea ~)* 146  
*Oprîșa* 162  
*Orăți (La ~)* 140  
*ore* 65  
*Orgoaște* 54  
*Orgojești* 54  
*Orlea (Dealul ~)* 135, 137  
*-oș (suf.)* 146  
*Ozana* 146

## P

*padure* 61  
*Pajurei (La Crucea ~)* 148  
*Pajurii (Crucea ~)* 140  
*Palagta* 161  
*pătă* 63  
*paltin* 135  
*Pamfil* 161  
*ПАСЪНАИ* 204  
*Păluț* 163, 167  
*ПЪМЪНТЬ* 204  
*părău* 130, 134  
*pășăsc* 37  
*Pătru* 144  
*păcu* 44  
*pentru-că* 22  
*pept* 210  
*perii* 47  
*periu* 43  
*peșteră* 131  
*Peștera* 134  
*Pétru* 161, 165  
*pic (un ~)* 115  
*pică* 115  
*piei* 44  
*pifti* 115  
*pilon* 84  
*pinet* 132  
*Pioraș (Părăul lui ~)* 146  
*pipăi* 43  
*pisc* 105-124, 131, 133  
*pisca (de-a ~)* 107  
*piscan* 110  
*piscăroi* 106  
*piscoaie (pl. -oaie, -oi)* 107, 108, 115, 116  
*pișcoaie* 107  
*piscoi (pl. -oaie)* 108, 115, 117  
*Piscul* 106, 111, 112  
*pisculeț* 110  
*Piscușul* 112  
*piscurie* 108  
*piscușor* 110  
*Pisiac* 136  
*pisli* 115  
*pișcă* 115  
*piștelniță* 115  
*pișigă* 115  
*Piuariu* 146  
*pine* 26, 210  
*pêcle* 66  
*Plaiul Mare* 135, 143, 147  
*Plăcicoi* 52  
*Plăciconi* 52  
*Plătecul* 135  
*Plătune* 20  
*plescăi* 122  
*plisc* 122  
*pliscău* 122  
*pliscioai* 122  
*poanson* 78  
*poantă* 78  
*Poarta* 131, 138, 140  
*pod* 131, 143  
*Podurilor (Valea ~)* 134  
*Polița* 134  
*pomă* 67  
*poroncă* 220  
*Posada* 130, 141, 149  
*ПОУСТНЕ* 206  
*ПОУСТНИКЕ* 206  
*povarnă* 50  
*pravăț* 144  
*Prăpastea* 144

Prăpăstii 134  
 Prăvalelor (Valea ~) 150  
 Prăvăctorul (Vîrful ~) 144  
 Predeal 130, 139  
 preduş 148  
 Preduşul 148  
 prescripție 212  
 prisacă 140  
 protestație 212  
 publicist 84  
 publicație 212  
 pui 47  
 ПЕРУЖСЕ 205  
 ПЕСТУИ 206  
 pustife 50  
 pustinie 50  
 pustiu 49  
 pustiu 53  
 pustiu 46  
 puş 43, 44, 47

Q

Quintilian 21

R

raţă 135  
 Raiei (Piscul ~) 111  
 rație 212  
 raționa 96  
 Raveca 161  
 răguşit 65  
 rămti 44  
 rămtu 44  
 răpil 95  
 răsărit 93  
 răsopot 93  
 (a se) răfoi 91  
 realiza 86  
 recepționa 80  
 recogație 212  
 recompensa 82  
 recompensare 82  
 reviziție 212  
 relație 212

repezit 91, 93  
 respirat 95  
 reveion 77  
 revelion 77  
 revizie 212  
 Revuța 162  
 Rîsta 162  
 riu 20  
 rîd 22  
 Rîjnov 131, 139  
 ripă 10  
 rit 123  
 rtu 46  
 Rtul 134  
 rîdă 65  
 Roghina (Poiana ~) 149  
 rogoz 133  
 Romuț 164  
 Roseții 142  
 Roșu (Piscul ~) 112  
 rovină 149  
 Rucărul 141  
 runc 135  
 rus 154  
 Rusaln 161  
 Rusta 162  
 Rusman (Valea lui ~) 148  
 Rusu 153

S

Sablna 164  
 saț 44  
 sak 39  
 Salva 154  
 sãmă 65  
 samă 210  
 samănă 210  
 sãmtnă 66  
 Samuț 161  
 sar 44, 45  
 sara 69  
 sãră 63  
 sãră 65  
 sară 210  
 sare 133  
 Sasul 131  
 Sasului (Dealul ~) 140

sau 44, 45,  
 Savuca 161  
 săcără 65  
 săcriș 50  
 săinru 109  
 Sălătruc 133, 135  
 Sălătruc (La ~) 149  
 sămn 65  
 sãnă 109  
 sărat 92  
 scap 67  
 scapă 67  
 scăiele 135  
 Scăieșilor (Valea ~) 147  
 scenă 84  
 scenetă 84  
 schilodil 92  
 (a se) schimba 84  
 (a) sei 20  
 sciință 22  
 Scirneci 131, 146  
 sclrți 96  
 scorot 134  
 scriu 46, 47  
 Scroașei (Piscul ~) 112  
 sculptat 95  
 scump 67  
 Scumpina 162  
 Seacă (Valea ~) 134  
 secătură 135  
 secelean (pl.-eni) 141  
 secriniu 49  
 semificial 84  
 sentem 13  
 setenție 213  
 senzualism 81  
 senzualitate 81  
 Sepica 162  
 șer 66, 67  
 serbă 67  
 sfârțmat 92  
 si (= și) 11  
 Sibiel 53  
 Sibii 53  
 СИБИИ 54  
 СИБИИ 54  
 Sibiiu 53  
 СИБИИ 53  
 Sibii 52, 53

СИБИИ 52, 53  
 СИБИИ 53  
 СИБИИ 53  
 СИБИИ 53  
 СИБИИ 53  
 СИБИИ 53  
 Sibiu 52, 53, 139  
 Sibiul Mic 139  
 sieri<sup>u</sup> 53  
 sieri<sup>u</sup> 46  
 sieri<sup>u</sup> 50, 53  
 Sighisoara 139  
 Simi<sup>o</sup>n 161  
 Simon Aurifaber 131  
 simpatic 85  
 Simpr<sup>o</sup>n<sup>o</sup>nia 164  
 Simtilie (Valea ~) 150  
 Sintilia 137  
 Sintilie 136, 137, 150  
 sir 66  
 Sigi<sup>u</sup> 53  
 stn de mare 109  
 st<sup>o</sup>gur 65  
 stntem 13  
 stl<sup>o</sup> 65  
 stab<sup>o</sup> 66  
 st<sup>o</sup>bil 93  
 S<sup>o</sup>fia 161  
 Sofr<sup>o</sup>ne 161  
 Sohodol 130, 139  
 Solomia 161  
 spa<sup>u</sup> 44  
 spa<sup>u</sup> 44  
 Sp<sup>o</sup>rturi (In ~) 134  
 sperantia 17  
 Sperial<sup>o</sup> (Valea ~) 136  
 spr<sup>o</sup>ijini<sup>u</sup> 94  
 spu<sup>u</sup> 44, 47  
 spu<sup>u</sup> 52  
 spu<sup>u</sup> 44, 45  
 Stan 150  
 stau 44, 45  
 St<sup>o</sup>nic<sup>o</sup> 150  
 St<sup>o</sup>nicioaia (Dosul ~) 150  
 (s<sup>o</sup>) steie 210  
 Stinghe (Valea lui ~) 145

Stina M<sup>o</sup>rto<sup>u</sup> 135  
 stn<sup>o</sup> 130, 135  
 Stoica (Piscul ~) 149  
 Strimb<sup>o</sup> (Valea ~) 134, 146  
 Strunga 134  
 sub<sup>o</sup>ia 45  
 sui 45  
 sup<sup>o</sup>li 45  
 (m<sup>o</sup>) suu 44  
 Sybini<sup>u</sup> 53  
 Sybini<sup>u</sup> 53  
 Sim<sup>o</sup>n 131, 135  
 Sirnea 131, 146  
 sistoac<sup>o</sup> 134  
 Sleaul M<sup>o</sup>ndrilor 150  
 Soimului (Dealul ~) 135  
 Sleghiei (Valea ~) 135  
 Steghioara (Muntele ~) 144  
 steioar<sup>o</sup> 134  
 Steioarei (Valea ~) 149  
 stevie 134, 149  
 Suligata (Dealul ~) 135

## T

tau 43, 44, 45  
 taur 142  
 Tam<sup>o</sup>ar 131, 143  
 Tam<sup>o</sup>soaje 54  
 T<sup>o</sup>rl<sup>o</sup>rdului (Grohotul ~,  
 M<sup>o</sup>ara ~, Podul ~, Va-  
 lea ~) 136  
 t<sup>o</sup>u 44  
 T<sup>o</sup> 205  
 t<sup>o</sup> 56  
 Telciu 154  
 Teod<sup>o</sup>r 161  
 Teof<sup>o</sup>l 161  
 Ter<sup>o</sup>zia 161  
 Tib<sup>o</sup>rica 164  
 tic 123  
 tie (= fie) 11  
 tis<sup>o</sup> 135  
 t<sup>o</sup>ry 155  
 t<sup>o</sup>riu 46  
 Toac<sup>o</sup> 143, 144

Toacheş (Muntele ~) 143,  
 144  
 Tohan 139  
 Tohanul Nou 130, 145  
 Tomnatecului (V<sup>o</sup>trful ~) 133  
 Trandafra 160  
 transac<sup>o</sup>ie 212  
 transamisie 212  
 tr<sup>o</sup>i 47  
 Tr<sup>o</sup>ja 163  
 Tren<sup>o</sup>iu 164  
 Tr<sup>o</sup>ju 161  
 Turcea 140  
 Turcu 140  
 Turda 139  
 Turisorul 139  
 Turtubete 140  
 (s<sup>o</sup>) tuş<sup>o</sup>sc<sup>o</sup> 66

## T

tap 135  
 t<sup>o</sup>p<sup>o</sup> 66  
 tap<sup>o</sup>n 24, 210  
 t<sup>o</sup>p<sup>o</sup> 66  
 t<sup>o</sup>i 47  
 tin 47  
 t<sup>o</sup>u 45  
 t<sup>o</sup>u 43, 45, 46, 47  
 Timbalu(l) 134, 143  
 ting<sup>o</sup>l<sup>o</sup>u 146  
 ting<sup>o</sup>u 146  
 Tinguleşti (P<sup>o</sup>rdul ~) 146  
 t<sup>o</sup>nc 146

## U

ucaz 220  
 Ulului (Dealul ~) 135  
 ulm 135  
 ulmet 132  
 uluc 131  
 Uluce (Valea la ~) 134  
 УЛУЦА 205  
 umor 26  
 Urdei (Poiana ~) 135

urias 131  
 Uriasilor (Grohotişurile Cheii  
 şi ~) 136, 140  
 urlătoare 134  
 urzălă 66  
 -uşcă (suf.) 143

V

Valea Pietrile 134  
 ВАЛѢ 205  
 vălcel 128, 134  
 Vătarnişa (Virful ~) 130  
 131, 141  
 vătral? 51  
 vătraşi 51  
 Velican 130  
 Velican (Virful ~) 131  
 Veneşia 139  
 venişi 47  
 ВЕНЕЦА 205  
 să vi.şi 52  
 viu 43  
 Vinerea 161  
 Vinereană 161  
 Vişa (Valea ~) 150  
 Viştea 139  
 vitrai 77  
 Virful Tomnatecului 133  
 Vrful Iuda 140  
 Vlad 143  
 vlădărean (pl.-eni) 141  
 Vlădoaia (Stina ~) 149  
 Vlăduşca 134, 143  
 Voineştilor (Dealul ~) 135  
 Vopselelor (Valea ~) 135,  
 (Vâlcea ~) 147  
 Vulcan 131, 139  
 Vulturului (Dealul ~) 135

W

wall 28

X

Xerxes 21

Z

Zacole (Virful ~) 149, (Va-  
 lea ~) 150  
 Zacotelor (Culmea ~) 150  
 zăcea 145  
 Zăganul (Dealul ~) 135  
 Zăplaz (La ~) 143  
 Zbircioara 130, 134  
 Zbircioarei (Valea ~) 146  
 Zbirlea 145  
 Zbirlei (Valea ~) 145  
 zbirli 148  
 zburli 148  
 Zburlelor (Valea ~) 135, 148  
 zină 209  
 Zlătăroaia 52  
 Zlătăroaia 52  
 Zybinel 53  
 ЗШО 206

c) ISTROROMINĂ

ânel 50  
 âner 51  
 pustiine 50  
 fişeri (di minte) 51

d) MEGLENOROMINĂ

an 50  
 călcoş 49  
 căpiloş 49  
 pişcă 106  
 viind 49

RUSĂ

администрация 212  
 Gorděj 155  
 конституция 212  
 pişcăli 115  
 pişcălka 115  
 piskanie 115  
 piskali 115

piskă 115  
 piskălka 115  
 pisknuli 115  
 piştalka 115  
 piştali 115

SARDĂ

pizzu 115

SÎRBO-CROATĂ

anjel 50  
 bran 138  
 brana 138  
 buceac (pl. buceci) 132  
 ert 123  
 Grd 155  
 Grdan 155  
 Grdoman 155  
 Grdomil 155  
 Gruj 118  
 Gruja 118  
 Grujica 118  
 Grujo 118  
 grab 118  
 pisak 115  
 pisk 115  
 piskali 115  
 pisenuli 115  
 piştalina 115  
 piştalinica 115  
 piştali 115  
 pustiina 50  
 rat 123  
 trg 155  
 vatraj 51

SLAVĂ

Bajo 162  
 bor, bora 150  
 borniti 138  
 buk- 132  
 choboti 123  
 crai 141

dren 149  
ert 123  
gor 150  
Grúň 118  
gúrd 155  
kla(d)ňa 50  
klisura 138  
kljunici 122  
kopaňa 50  
kovo 145  
mira 144  
orilu 137  
pesuku 111  
pisal 115  
pisk 115  
piskalo 115  
piskati 116  
pisku 115, 116  
pistali 115  
pistati 115  
pliskati 122  
povarinya 50  
preduh 148  
pustiňa 50  
reko 39  
recesi 39  
recetu 39  
rot 123  
rotň 123  
ri 123  
rütü 123

siba 52  
širň 146  
sol 133  
sviba 52  
tykati 123  
urata 141  
Vratárniša 141

## SLOVACĀ

Gruň 113  
grúň 118  
Hruň 113  
pisk 116

## SPANIOLĀ

bilidilla 136  
bunietsa 136  
bunucca 136  
cómadreja 136  
(arag.) paniqüesa 136  
pinchar 115  
pinzas 115  
pizcar 115  
sainete 84

viňa 49  
(calabr.) vroňa 119

## TRACĀ

\*goroneum 117

## TURCĀ

Bogdania (Kara ~) 141  
Iftak (Kara ~) 141  
Kapu (Demir ~) 138

## UCRAINEANĀ

dolhaja 154  
douha 154  
grunb 118  
hlybókyj 154  
Hordij 155  
\*Hordila 155  
hordyi 155  
Hordynja 155  
hrjada 154  
Hryhorij 154  
torh 155

## VALONĀ

pissi 115





